

คุณลักษณะพิเศษ แห่งพระพุทธศาสนา

สุชีพ ปุญญานุภาพ

คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา

โดย สุชีพ ปุญญานุภาพ

บทความพิเศษ ในเว็บ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เผยแพร่เป็นธรรมทานเท่านั้น

บทนำ

ความสำคัญแห่งพระพุทธศาสนามีมากขึ้นเพียงใด ความจำเป็นที่จะพึงเรียนรู้หรือรู้จักพระพุทธศาสนา ในทางที่เป็นแก่นสาร มีคุณประโยชน์ มีคุณลักษณะพิเศษ และในทางที่มีเหตุผล ไม่ใช่เพียงศาสนาที่นับถือ สืบกันมาตามบรรพบุรุษก็ยิ่งสำคัญเพียงนั้น เพราะปรารถนาเหตุดังกล่าว หนังสือเล่มนี้จึงเกิดขึ้น เป็นหนังสือ ที่ต้องการจะชี้ให้เพื่อนร่วมชาติ และร่วมศาสนาได้รู้จักพระพุทธศาสนาอย่างมีเหตุผลและหลักฐาน โดยได้ พยายามประมวลเอาคุณลักษณะที่ดีเด่นมากกล่าวไว้ เพื่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จะภูมิใจได้ว่าศาสนาที่เรา นับถือ นั้นมีความประเสริฐและคุณค่าอันควรเทิดทูน อย่างไร และเพื่อคนที่เรียกตัวเองว่าเป็นคนสมัยใหม่ จะ ได้พิจารณาว่าพระพุทธศาสนามีความหมายสำหรับคนสมัยใหม่อย่างไรบ้าง ถ้าพบว่าตนเองยังล้าสมัยกว่า พระพุทธศาสนา จะมีทางทำอย่างไรให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยไม่ต้องรู้สึกว่าการทำไป พอเป็นพิธี หรือตามขนบประเพณี แต่ทำไปอย่างมีเหตุผล

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนานั้น ถ้าเราจะเคารพนับถือหรือยกย่องว่าประเสริฐวิเศษก็ยังมีทางจะทำ ได้ โดยไม่ต้องค่าศาสนาอื่น หรือถือว่าคนในศาสนาอื่นเป็นศัตรู พุทธศาสนิกชนที่ดีย่อมมีใจกว้าง ไม่รังเกียจ เบียดเบียนผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่จำเป็นต้องหาความดีโดยเหยียบบ่าของคนอื่น และเพราะเหตุนี้ คุณลักษณะ คือความเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ซึ่งรวมลงในคำภาษาอังกฤษ ว่า “Tolerance” จึงเป็นข้อความที่ชาวตะวันตกสรรเสริญยกย่องพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนไว้เป็น อย่างมาก

ส่วนที่จะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาว่า มีคุณลักษณะพิเศษอย่างไรบ้างในบทความต่อไป ผู้เขียนเห็นเป็นการ สมควรเสนอให้รู้จักพระพุทธศาสนาโดยหลักการกว้างๆ พอเข้าใจเค้าโครงหน้าตาไว้ก่อน อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้ต้องการเสนอเน้นเป็นพิเศษถึงคุณลักษณะที่ดีเด่นของพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การ บรรยายให้รู้จักพระพุทธศาสนาโดยละเอียดทุกแง่ทุกมุม จึงไม่อาจทำได้หมดด้วยหนังสือเล่มเดียวนี้ ผู้เขียน ยังไม่อาจรับรองที่จะเขียนหนังสือชุดทางพระพุทธศาสนาให้จบสมบูรณ์ ตามที่เคยนึกหมายไว้ แต่จะ พยายามเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้ทำได้ บนพื้นฐานแห่งความตั้งใจที่จะเสนอหลักและเกิดความรู้ทาง พระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่ได้นามอย่างหนึ่งว่า “ทนต่อการเพ่ง” ของผู้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล ผู้ไม่ เชื้ออะไรอย่างมมาย

พระพุทธศาสนา คืออะไร

พระพุทธศาสนาคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนนี้ ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องของความจริงที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นแต่ว่าพระพุทธเจ้าค้นพบแล้วนำมาชี้แจงเปิดเผย พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่าสภาพธรรมหรือทำนองคลองธรรมเป็นของมีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นหรือไม่ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้สภาพธรรมนั้นๆ แล้วนำมาบอกเล่าให้เข้าใจชัดเจน (สัมมนิยามสูตร) ความจริงหรือสัจธรรมที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาตินี้ จึงเป็นของกลางสำหรับทุกคน และมีใช้สิ่งที่ประติฐหรือคิดขึ้นตามอารมณ์เพื่อฟันพระพุทธเจ้าตรัสว่า ตราบใดที่พระองค์ยังมีได้ตรัสรู้ความจริงในลักษณะ 3 อย่างคือรู้ตัวความจริง รู้หน้าที่อันควรทำเกี่ยวกับความจริงนั้น และรู้ว่าได้ทำหน้าที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว ตราบนั้นพระองค์ก็ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าตรัสรู้แล้ว (สัมมจักกัปปวัตตนสูตร) ภาณินี้แสดงว่าความจริงนั้นพระองค์ได้ลงมือปฏิบัติจนค้นพบประจักษ์แล้ว พระองค์จึงได้นำมาสั่งสอน ฉะนั้นในพระพุทธศาสนาจึงไม่มีคำสั่งสอนชนิดที่เรียกว่า “เคา” หรือ “สันนิษฐาน” ว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้...

พระพุทธเจ้าคือใคร

เมื่อกล่าวโดยรากศัพท์คำว่า “พระพุทธเจ้า” ในภาษาไทยเรามาจาก “พุทธ” ในภาษาบาลีซึ่งแปลว่า “ท่านผู้ตรัสรู้” คือรู้ประจักษ์ความจริงอันเป็นเหตุให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง คำว่า “พระพุทธเจ้า” ที่แปลว่า “ท่านผู้รู้” นั้น มีความหมายที่พึงอธิบายได้เป็น 2 ประการคือ

1. ท่านผู้ตรัสรู้ ซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ได้แก่เจ้าชายสิทธัตถะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางมหายา ประสูติก่อนพุทธศก 80 ปี เมื่อพระชนมายุ 16 พรรษาได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราหรือพิมพา เมื่อพระชนมายุ 29 ปี มีพระโอรสองค์หนึ่งชื่อ ราहुล และได้เสด็จออกทรงผนวชเพื่อทรงค้นคว้าธรรมอยู่ถึง 6 ปี จึงได้ตรัสรู้เมื่อพระชนมายุ 35 ปี ครั้นตรัสรู้แล้วได้ประกาศพระพุทธศาสนาประดิษฐานสัมมณตขึ้นเสด็จจาริกไปในที่ต่างๆ เผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เป็นเวลาถึง 45 ปี จึงเสด็จดับขันธนิพพานเมื่อพระชนมายุ 80 ปี สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมครั้งแรกและปรินิพพาน ยังมีหลักฐานปรากฏอยู่ ซึ่งรัฐบาลอินเดียในปัจจุบันได้พยายามอำนวยความสะดวกในการตัดถนนทำทาง และสร้างที่พักสำหรับผู้จะไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนั้น ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างข้างศิลาจารึกข้างเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในทางประวัติศาสตร์

2. ท่านผู้ตรัสรู้ ซึ่งเป็นตำแหน่งแห่งศาสดาเอกของโลก ใครก็ตามเมื่อบำเพ็ญบารมี คุณความดีต่างๆ โดยสมบูรณ์แล้ว ก็จะได้ตรัสรู้สัจธรรมเป็นพระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก กล่าวโดยหลักการแห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ามิได้มีเพียงพระองค์เดียวที่เรานับถือในปัจจุบันเท่านั้น แต่มีมากมายนับจำนวนไม่ถ้วนทั้งในอดีตและอนาคต คือตลอดระยะเวลากาลนานไกลนั้น ย่อมมีพระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจธรรมเกิดขึ้นเป็นคราวๆ หลักการนี้มองในแง่หนึ่งคล้ายเป็นความเชื่อแบบปรัมปรา แต่มองอีกแง่หนึ่งจะเห็นความจริงชัดขึ้นว่าตำแหน่งพระพุทธเจ้านี้มิได้ผูกขาดตัดตอนไว้เพื่อผู้ใดผู้หนึ่งไว้เฉพาะใครที่ทำความดี

ไว้มากจนสมบูรณ์ ก็มีโอกาสดำตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นหลักกลางๆ สำหรับทุกคน และเป็นหลักที่มีเหตุผล เพราะในคนจำนวนมากเมื่อมีความตั้งใจทำความดี สักวันหนึ่งก็จะมีใครที่สามารถบรรลุผลของความดีนั้น

หลักการนี้แสดงว่า การเป็นพระพุทธเจ้ามิใช่การซบมือเปิบหรือเป็นการได้ด้อยาลอยๆ ต้องอาศัยความพากเพียรพยายามอย่างขยันขันแข็ง และต้องมีน้ำใจเด็ดเดี่ยวไม่ทอดทิ้งจึงจะประสบความสำเร็จ อีกประการหนึ่ง มีฝรั่งบางคนเขียนหนังสือกล่าวถึงพระพุทธศาสนาไว้ว่า เป็นศาสนาของมนุษย์ ไม่ใช่ของเทวดา จึงผู้ศาสนาของเขาไม่ได้ ตามความรู้สึกของข้าพเจ้า การที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของมนุษย์และการที่มนุษย์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านี้เป็นที่น่าพอใจยิ่งนัก เพราะเป็นเรื่องตรงไปตรงมา ประกอบด้วยเหตุผล ยิ่งยุคนี้เป็นยุคที่โลกเจริญด้วยวิทยาศาสตร์ มนุษย์มักจะมองเรื่องของเทพนิยายเป็นเรื่องไม่มีอะไรจริงจังหรือเป็นเพียงนิทานไป

การที่มนุษย์คนหนึ่งมีความพากเพียรพยายามในการสร้างคุณงามความดีจนประสบผลแห่งความเพียรพยายาม แล้วสั่งสอนชาวโลกตามความจริงที่ค้นพบนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีเหตุผล และเป็นตัวอย่างสูงใจให้ทุกคนไม่ทอดอถอยปล่อยชีวิตไปตามบุญตามกรรม พึงง่ายก็ถือเป็นตัวอย่างที่คนอื่น ๆ อาจปฏิบัติตามได้ ไม่เป็นการผูกขาดสำหรับใครเพียงผู้เดียว

ท่านผู้ตรัสรู้ 3 ประเภท

ท่านผู้ตรัสรู้หรือ “พุทธ” นั้นกล่าวโดยประเภท แบ่งออกเป็น 3 คือ

1. สัมมาสัมพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้ด้วยตนเอง แล้วสอนให้ผู้อื่นตรัสรู้ตามได้ด้วยประเภท นี้ได้แก่พระพุทธเจ้า ผู้ประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก
2. ปัจเจกพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้จำเพาะตน ไม่สามารถตั้งหลักคำสอนขึ้น ประเภทนี้ ได้แก่ท่านผู้บำเพ็ญบารมีรองลงมาจากพระพุทธเจ้า แม้ตัวท่านเองสามารถตรัสรู้ได้ ก็ไม่สามารถตั้งศาสนาขึ้นได้
3. สุตพุทธะ หรือ สาวกพุทธะ ท่านผู้ตรัสรู้ที่อาศัยฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ตรัสรู้ขึ้นสาวก หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อนุพุทธะ แปลว่า ท่านผู้ตรัสรู้ตาม มิใช่ตรัสรู้ด้วยตนเอง...

หลักทั่วไปแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาสอนหลักทั่วไปไว้ 3 ประการคือ

1. เว้นความชั่ว
2. ประพฤติความดี
3. ขำระจิตใจให้สะอาด

จากหลัก 3 ประการนี้ จะสังเกตได้ว่าพระพุทธศาสนาสอนหนักแน่นในเรื่องความประพฤติปฏิบัติ ต่างจากศาสนาประเภทธรรมชาติเทวนิยม ที่สอนให้นับถือหรือบูชาเทวดาในธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม

พระจันทร์ พระอาทิตย์ หรือศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism) ที่สอนให้เชื่อและมีความจงรักภักดีในพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก

วิธีจัดศาสนาประเภทต่างๆ

ในตำราว่าด้วยวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ได้มีคำอธิบายจัดประเภทศาสนาไว้หลายแบบ แต่แบบหนึ่งที่น่าสนใจคือ การแบ่งศาสนาทั้งหมดนี้ในโลกออกเป็นพวกใหญ่คือ

1. ธรรมชาติเทวนิยม ศาสนาประเภทที่เชื่อหรือบูชาเทวดาประจำธรรมชาติ
2. เทวนิยม ศาสนาประเภทที่เชื่อหรือบูชาเทวดาผู้สร้างโลก
3. อเทวนิยม ศาสนาประเภทที่ไม่เชื่อหรือไม่บูชาเทวดาผู้สร้างโลก

ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะได้อธิบายในรายละเอียดของศาสนาทั้ง 3 ประเภทเหล่านี้ เพื่อเทียบเคียงกับพระพุทธศาสนา ให้ทราบข้อคิดเห็นของพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงศาสนาแต่ละประเภทนั้นๆ เป็นลำดับไป

1. ศาสนาที่บูชาเทวดาประจำธรรมชาติ หรือเชื่อว่าในธรรมชาติต่างๆ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ต้นไม้ ภูเขา ตลอดจนควานพเคราะห์ มีเทวดาประจำอยู่ ศาสนาประเภทนี้เรียก ธรรมชาติเทวนิยม ศาสนาประเภทนี้ไม่มีศาสดาเจ้าลัทธิเป็นตัวแทนคนที่มีชื่อเสียงอะไร แต่ก็เป็นความเชื่อถือที่มีอิทธิพลฝังอยู่ในจิตใจของมนุษย์สืบมาจนทุกวันนี้ ชาวอินเดียโบราณ ชาวกรีกและโรมันโบราณ มีความเชื่อถือในเรื่องเทวดาประจำธรรมชาติอยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นได้ว่า พิธีลอยกระทงในวันเพ็ญเดือน 12 ของไทยก็สืบมาจากความเชื่อของอินเดียโบราณ ที่ว่ามีเทวดาประจำแม่น้ำ การที่เราเททิ้งของโสโครกหรือถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำบางโอกาส เป็นการล่วงเกินพระแม่คงคา ถึงปีจึงควรมีการลอยกระทงเป็นการบูชาและขอขมา ในบัดนี้ชาวไทยนับถือศาสนาพุทธ โยมิเหตุผลยิ่งขึ้น ความเชื่อถือที่เป็นฝ่ายธรรมชาติเทวนิยมและศาสนาพราหมณ์จึงจางลงไปมาก จึงมีผู้อธิบายเรื่องการลอยกระทงว่าเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปที่หาดทรายแม่น้ำน่านมมา ทังนี้ เพื่อให้ชาวพุทธทำได้โดยไม่กระดากใจ ความเชื่อในเรื่องเทวดาประจำดาวพระเคราะห์ คือพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร เป็นต้นนั้น มีด้วยกันทั้งฝ่ายอินเดีย กรีก และโรมัน ในปี พ.ศ. 2497 ผู้เขียนมีโอกาสไปดูเมือง "ปอมเปอี" อันตั้งอยู่ในประเทศอิตาลี เป็นเมืองที่มีภูเขาไฟพ่นถ่านถล่มทับเมืองของชาวโรมันโบราณ ยังได้เห็นซากโบสถ์ยูปีเตอร์ (พระพฤหัสบดี) ซึ่งถือกันว่าเป็นเทพเจ้าแห่งปัญญา ความรู้ แม้กระทั่งคนไทยเรารู้จักกันว่าวันพฤหัสบดีเป็นวันครูก็สืบมาแต่ความเชื่อถือทำนองนี้

ท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อศาสนาประเภทนี้ ปรากฏในพุทธภาษิตบทหนึ่ง ซึ่งพระใช้เป็นบทสวดมนต์ตามวัดต่าง ๆ อันเป็นใจความได้ว่า “มนุษย์ที่ถูกความกลัวคุกคาม ย่อมยึดถือที่พึ่งต่าง ๆ กันมากมาย เช่น ภูเขา, ป่า, ต้นไม้, เจดีย์ (คำว่าเจดีย์ หมายถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมีเพรำหลายในสมัยก่อนพระพุทธศาสนา และในสมัยพุทธกาล) ที่ซึ่งเช่นนั้นยังไม่ใช่ที่พึ่งอันปลอดภัย อันนับได้ว่าเป็นที่พึ่งชั้นเลิศ พึ่งแล้วก็ยังไม่พ้นไปจากทุกข์ได้ แต่ผู้ใดนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เห็นอริยสัจ 4

ประการ ด้วยปัญญาอันชอบ คือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุให้ทุกข์เกิด เห็นความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ที่ฟังนั้น จึงเป็นที่ฟังอันปลอดโปร่ง อันนับได้ว่าเป็นที่ฟังชั้นเลิศ ฟังแล้วย่อมพ้นทุกข์ได้”

เมื่อวิเคราะห์ดูคำกล่าวของพระพุทธศาสนาข้อนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาชี้ไปที่พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และตัวปัญญาที่รู้แจ้งประจักษ์ความจริงว่า อะไรเป็นทุกข์ และต้นเหตุของทุกข์แล้วหาทางดับทุกข์ให้ได้ว่า เป็นที่ฟังอย่างแท้จริง การชี้ไปที่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ก็เห็นได้ว่าเป็นอันเดียวกับการชี้ไปที่ตัวปัญญาเห็นแจ้งความจริง เพราะพระพุทธเจ้าเองก็เคยทรงแสดงว่า “ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม” อันบ่งว่าพระพุทธเจ้าไม่หนีไปจากธรรม ธรรมไม่หนีไปจากพระพุทธเจ้า ส่วนพระสงฆ์ที่แท้นั้น หมายถึง ผู้ตรัสรู้ธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ทางให้ ที่เรียกว่า อริยสงฆ์ ถ้าไม่ตรัสรู้ธรรมก็ยังไม่จัดเป็นอริยสงฆ์ ตกลงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้ง 3 ก็รวมลงเป็นหนึ่งได้ คือ รวมลงที่ธรรม การที่จะรู้แจ้งธรรมได้ก็ต้องอาศัยปัญญา และปัญญาที่สูงสุดในทางพระพุทธศาสนานั้น มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองลอย ๆ หากต้องอาศัยเหตุเกิด 3 ประการ การคิดนึก 1 การศึกษาสดับตรับฟัง 1 การลงมือปฏิบัติให้เกิดความรู้แจ้งประจักษ์ในผลนั้น 1 พระพุทธเจ้าเองที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็ทรงอาศัยการฝึกฝนอบรมปัญญาในข้อสุดท้าย คือ ลงมือปฏิบัติทดลองอันผ่านการลองผิดลองถูกมาเป็นเวลานานถึง 6 ปี จึงประสบผลสำเร็จในที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นอันสรุปได้ว่า ที่ฟังชั้นสูงสุดทางพระพุทธศาสนานั้น มิใช่สิ่งภายนอก เช่น ต้นไม้ ภูเขา และสิ่งลึกลับอื่น ๆ แต่ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมตนในทางที่ถูก เพื่อให้เกิดปัญญา ตรัสรู้ธรรมอันเป็นเหตุให้พ้นจากความทุกข์ และปัญญาที่ถูกต้องนั้นเอง จะทำให้เราเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์มิใช่สิ่งภายนอก หากรวมลงเป็นหนึ่งที่ธรรมนั่นเอง

2.ศาสนาที่บูชาเทวดาผู้สร้างโลก คือ เชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกนี้ รวมทั้งตัวโลกต้องมีเทพผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่สร้างขึ้น มนุษย์ทั้งหลายจึงควรจงรักภักดี วิงวอนและขอพรจากพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ มีฤทธิ์ มีอำนาจนั้น ศาสนาประเภทนี้เรียกว่า เทวนิยม ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ จัดเข้าในประเภทเทวนิยมนี้ เพราะแต่ละศาสนาแม้จะเรียกพระเจ้าไปคนละอย่าง ก็คงรวมลงในความเชื่อว่ามีพระเจ้าสร้างโลกด้วยกัน ตามความรู้สึกของชาวยุโรปซึ่งเคยอบรมกันมาในทางให้เชื่อถือในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ถ้าใครสอนในทางตรงกันข้าม ก็รู้สึกเป็นการเสียหายอย่างร้ายแรง ฉะนั้น ฝรั่งเศสที่นับถือพระพุทธศาสนาในยุโรปเมื่อแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ด้วยพระพุทธศาสนาจึงลังเลเอามาก ๆ ว่าจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในทางไหนดี ทั้งนี้อาจกลัวจะจูงคนได้น้อย ถ้ากล่าวว่พระพุทธศาสนาเป็น อเทวนิยม ไม่สอนว่ามีพระเจ้าสร้างโลก อย่างไรก็ตามบางคนก็กล้ากล่าวอย่างตรงไปตรงมา เพราะถือว่าเป็นเรื่องของ การหาเหตุผลใครจะมีความพึงใจอย่างไรเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อศาสนาประเภทนี้ อาจอธิบายได้ด้วยคำพูดสั้น ๆ ว่า ศาสนาประเภทเทวนิยมเชื่อใน พรหมลิขิต คือ โชคชะตาของมนุษย์เราสุดแต่พระพรหมหรือพระเจ้าจะกำหนดให้ แต่พระพุทธศาสนาเชื่อใน กรรมลิขิต คือ การกระทำของเราเอง สร้างโชคชะตาหรือความเจริญความเสื่อมให้แก่ตัวเราเอง เพราะฉะนั้นในคำสอนทางพระพุทธศาสนา จึงไม่มีที่ให้แสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อ

พระผู้เป็นเจ้าหากสอนให้ประพฤติปฏิบัติชอบ สร้างความเจริญให้แก่ตน ด้วยความขยันหมั่นเพียรตามปกติ ธรรมดานี้เอง ความหนักแน่นแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงอยู่ที่การเว้นความชั่ว ประพฤติความดีและชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ดังได้กล่าวไว้แล้วในหลักทั่ว ๆ ไปแห่งพระพุทธศาสนา...

อาจมีคำถามขึ้นว่า พุทธศาสนิกชนก็มีการสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย และในบทสวดมนต์บางแห่งก็มีการขอพรเหมือนกัน เรื่องนี้ขอตอบว่า ผู้แต่งบทสวดมนต์ในชั้นหลังได้แทรกลงไปจริง แต่การสวดมนต์ในพระพุทธศาสนานั้น เรื่องดั้งเดิมเป็นการท่องจำพระพุทธานิพนธ์หรือคำสั่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่บทสวดมนต์ เมื่อแปลออกแล้วจะเป็นเรื่องสอนในทางประพฤติ ปฏิบัติ เช่น มงคลสูตร สอนถึงข้อปฏิบัติปฏิบัติชอบ อันเป็นสิริมงคล 38 ประการ กรณียเมตตสูตร สอนถึงการแผ่ไมตรีจิตไปในบุคคลและสัตว์ทุกประเภท อย่าคิดเบียดเบียนประทุษร้าย แม้พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสว่า ผู้ใดเกาะชายสังฆาฏิกของพระองค์ ก็หาชื่อว่าเห็นพระองค์ไม่ ผู้ใดบูชาด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ ก็หาชื่อว่าบูชาพระองค์ ด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยมไม่ ผู้ใดปฏิบัติปฏิบัติชอบจึงชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม อันนี้เป็นการแสดงหลักพระพุทธศาสนาอย่างตรงไปตรงมา

เพราะฉะนั้น บทสวดมนต์ทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จึงเป็นข้อความในพระไตรปิฎก อันเป็นหลักคำสอนต่าง ๆ ส่วนที่มีผู้แต่งขึ้นเป็นบทเบ็ดเตล็ดในภายหลังที่มีขอพรต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องเพื่อปลอบใจและทำให้สบาย และเป็นเพียงส่วนน้อย ไม่ใช่หลักการใหญ่ทางพระพุทธศาสนาเพราะถึงอย่างไรก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ถ้าบุคคลไม่ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดีที่ชอบแล้ว ก็จะไม่ได้รับผลที่ดีที่ชอบ การสวดมนต์ที่แสดงถึงหลักความประพฤติปฏิบัติจึงเป็นเพียงการกล่าวถึงคำรายา ยังไม่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ การลงมือประพฤติปฏิบัติจึงเป็นการรับประทานยาซึ่งสำคัญกว่าและจำเป็นกว่า เพราะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะให้หายโรคภัยไข้เจ็บอย่างแท้จริง

เป็นอันสรุปว่า พระพุทธศาสนาไม่สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลกและไม่สอนเรื่องการมีฤทธิ์เดชคลั่งบันดาลสร้างสรรค์ของพระเจ้า หากสอนให้มนุษย์สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเองด้วยการกระทำที่ดีที่ชอบของตนเอง

3.ศาสนาที่ไม่สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก มีชื่อเรียกว่า อเทวนิยม ศาสนาพุทธ, และศาสนาเซนอยู่ในประเภทนี้ ศาสนาประเภทนี้แม้จะมีไม่น้อยกว่าสอง ก็หมายความว่าเฉพาะหลักการใหญ่ที่ไม่สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลกเท่านั้น ส่วนหลักการปลีกย่อย และสาระสำคัญอย่างอื่นไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน

ศาสนาเซน (Jainism) เป็นศาสนาที่ศาสนาชื่อ มหาวีระ ตั้งขึ้นหรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าศาสนานิกายก็ได้ ศาสนานี้ปฏิเสธหรือคัดค้านเรื่องพระเจ้าสร้างโลกไว้รุนแรงมาก ปัจจุบันยังมีผู้นับถืออยู่หลายล้านคนในอินเดีย เป็นศาสนาระหว่างพราหมณ์กับพุทธ ไม่ตรงกับพราหมณ์ในเรื่องสร้างโลก ตรงกับพุทธในเรื่องสอนหลักอหิงสา คือ ไม่เบียดเบียน ไม่ตรงกับพุทธที่ศาสนาเซนสอนเรื่องอิตตา พระพุทธศาสนาสอนเรื่องอนัตตา ศาสนาเซนแบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายนุ่งผ้าขาว (เศวตัมพร) กับนิกายไม่นุ่งผ้า (ทิกัมพร) แปลว่านุ่งทิส ที่เรียกว่า ชิเปลือย

พระพุทธศาสนาไม่สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แต่มิได้สั่งสอนในลักษณะรูกรานศาสนาอื่น ด้วยเหตุนี้เอง ฝรั่งที่เขียนตำราทางพระพุทธศาสนาบางคนจึงพยายามอธิบายว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นอเทวนิยม และบางคนเพื่อจะตัดปัญหาเสียเลยจึงกล่าวว่า พระพุทธศาสนาไม่เป็นทั้งเทวนิยม (สอนเรื่องพระเจ้าสร้างโลก) ไม่เป็นทั้ง อเทวนิยม (ปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก) ซึ่งตามความเห็นของข้าพเจ้าที่จัดพระพุทธศาสนาไว้ในประเภทอเทวนิยม นั้น ก็เห็นว่า เราพูดกันอย่างตรงไปตรงมาดีกว่า เพราะพระพุทธศาสนาไม่ต้องการคนนับถือเพียงเพราะเชื่อหรือไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก หากสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล และลงมือปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและทางดับทุกข์เป็นประมาท คนเราไม่จัดว่าดีหรือชั่ว เพราะเชื่อหรือไม่เชื่อในพระเจ้า แต่ดีชั่วเพราะการกระทำ และความประพฤติ และถ้าจะกล่าวกันอีกอย่างหนึ่ง ทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ค่อยต้องการคน ที่จะหันมานับถือโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล เพราะฉะนั้นความสำคัญจึงอยู่ที่หลักธรรมข้ออื่น ๆ ที่สอนไว้ให้พิจารณาและปฏิบัติซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

เป็นอันว่าเรารู้จักวิธีจัดศาสนาต่าง ๆ ในโลกเป็น 3 ประเภทอย่างนี้ เราก็จะรู้ได้ว่าศาสนาประเภทไหนสอนหนักแน่นในเรื่องอะไร พระพุทธศาสนาที่เรา นับถือต่างจากศาสนาอื่นอย่างไร ต่อไปนี้ จึงจะกล่าวถึงหลักการสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป...

ลักษณะการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า 3 อย่าง

กล่าวตามแบบแผนทั่วไป การสอนของพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ :-

1. ทรงสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น
2. ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้
3. ทรงสั่งสอนเป็นอสังขรย์ที่ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ในที่นี้ ข้าพเจ้าประสงค์จะตั้งข้อสังเกตเป็นส่วนตนเอง ในการสอนของพระพุทธเจ้า โดยแบ่งหลักการสอนออกเป็น 3 ประการเหมือนกัน คือ:-

1. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิบัติ เป็นการ “เปลี่ยน” หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนาพื้นเมืองอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือ
2. ทรงสั่งสอนโดยการปฏิรูป เป็นการสอนโดยวิธีตัด “แปลง” ของเก่าที่ยังไม่ดีให้ดีขึ้น หรือของเก่ามีความหมายอย่างหนึ่งแต่นำมาแปลความหมายเสียใหม่เพื่อให้ตรงกับหลักเหตุผลยิ่งขึ้น
3. ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่ ที่ยังไม่มีสอนในที่อื่น แต่ก็เป็นไปตามหลักสัจธรรมที่ทรงค้นพบ

เพื่อที่จะขยายความแห่งหลักการสอน 3 ประการนี้ ข้าพเจ้าขอถือโอกาสอธิบายไว้ในที่นี้สักเล็กน้อย

1. การสอนโดยวิธีปฏิวัตินั้น หมายถึง การเปลี่ยนหลักการเดิมที่สอนกันมาทั้งหมด เช่น การสอนให้ฆ่าสัตว์บูชาอัยยของศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธและสอนในทางตรงกันข้าม ให้มีเมตตากรุณาต่อสัตว์แทน การสอนให้ทรมาณตนในการปฏิบัติเพื่อบรรลุดุณฺณธรรมชั้นสูงพระพุทธเจ้าทรงทดลองมาแล้ว เห็น

ว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ ทางสอนให้ใช้วิธีอื่นที่เรียกว่าทางสายกลาง เป็นการอบรมกายวาจาใจในทางประพฤติกปฏิบัติที่ชอบแทน การสอนว่ามีอัตตาตัวตนหรือที่เรียกว่าอาตมันเป็นหลักใหญ่ในศาสนาพราหมณ์ ทรงสอนในทางตรงกันข้ามที่เรียกว่า อนัตตาเพื่อไม่ให้ยึดมั่นในตัวตนแทน ในที่นี้ขอพูดแทรกเรื่องการปฏิวัติ (Revolution) สักเล็กน้อย คำนี้ใช้ใกล้เคียงกับคำว่าวิวัฒน์ (Evolution) ปฏิวัติหมายถึงการเปลี่ยนอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือ ส่วนวิวัฒน์หรือวิวัฒนาการ หมายถึง ความค่อย ๆ เจริญขึ้นทั้งในทางธรรมชาติและความเป็นอยู่ของมนุษย์ การสอนศาสนาของพระพุทธเจ้าบางครั้งมีความจำเป็นจะต้องเปลี่ยนหลักการที่สอนกันอยู่ดั้งเดิมอย่างตรงกันข้าม ก็ต้องสอนในทำนองนี้ เพื่อจะให้เข้าใจหลักที่แท้จริงทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

2. การสอนโดยวิธีปฏิรูป (Reform) คือ คัดแปลงของเก่าให้ดีขึ้นโดยอธิบายความหมายใหม่บ้าง โดยให้เหตุผลใหม่บ้าง เช่น คำสอนเรื่องพราหมณ์ว่าได้แก่ผู้ประเสริฐโดยชาติกำเนิด คือ เกิดจากการดาบิดาอยู่ในวรรณะพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายใหม่ว่า คนเราไม่เป็นพราหมณ์หรือผู้ประเสริฐเพราะชาติสกุล แต่เป็นผู้ประเสริฐเพราะการกระทำหรือความประพฤติ ศาสนาพราหมณ์สอนว่าให้ลงอาบนํ้าในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แล้วจะบริสุทธิ์จากบาปได้ พระพุทธศาสนาสอนให้อาบนํ้าในแม่น้ำคือศีล ได้แก่ ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันเป็นการอาบที่ตัวไม่เปียกแต่ทำให้บริสุทธิ์สะอาดได้ดีกว่าน้ำศักดิ์สิทธิ์ และกล่าวต่อไปว่าถ้าใครประพฤติปฏิบัติตนดีแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องไปอาบนํ้าในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ แม่น้ำเดิมในถ้วยก็เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ไปแล้ว เรื่องเทวดาจริง ๆ ที่สอนกันอยู่ทั่วไป พระพุทธศาสนาสอนว่าคนเราอาจเป็นเทวดาได้ โดยตั้งอยู่ในคุณธรรม เช่น ความละอายเกรงใจ ความเกรงกลัวต่อบาป เป็นต้น

3. การสั่งสอนโดยตั้งหลักขึ้นใหม่ เป็นสิ่งจำเป็นในเมื่อพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ตั้งขึ้นในท่ามกลางศาสนาอื่น ถ้าไม่มีอะไรเป็นของตนเองเลยก็ไม่ควรนับเป็นศาสนาที่ตั้งขึ้นใหม่ เพราะการค้นพบความจริงที่ยังไม่มีใครพบ ดังจะเห็นได้ในเรื่องหลักธรรมเรื่องความพ้นทุกข์ที่เรียกว่าอริยสัจ 4 ประการ เป็นหลักธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่ อันแสดงไว้ชัดทั้งเหตุและผล คือ การจะพ้นทุกข์ก็ต้องรู้ว่า อะไรเป็นตัวยุคทุกข์ อะไรเป็นต้นเหตุของมัน การดับความทุกข์คือดับอะไร และทำอย่างไร หรือปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้ และหลักธรรมเรื่องอริยสัจนี้ พระองค์แสดงว่าได้ปฏิบัติมาแล้วด้วยพระองค์เองจนเกิดผลแล้วจึงได้ทรงนำมาสั่งสอน

จากข้อความที่กล่าวมาในบทนำพอเป็นสังเขปนี้ คงพอทำให้ท่านผู้อ่านทั้งหลายได้เข้าใจในพระพุทธศาสนาขึ้นบ้างไม่มากนักน้อย เพราะฉะนั้น จะได้กล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษแต่ละข้อของพระพุทธศาสนาในบทต่อ ๆ ไป ตามลำดับ

ในท้ายบทนำนี้ขอแนะนำข้อความสั้น ๆ อันว่าด้วยคุณลักษณะพิเศษ 12 ประการแห่งพระพุทธศาสนา มากล่าวไว้ เพื่อเป็นบทที่ตั้งในการอธิบายในบทต่อ ๆ ไป...

คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา

1. แม้จะตัดความเชื่อในเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกหมด ก็ไม่ทำให้พระพุทธศาสนากระทบกระเทือนอะไรแม้แต่น้อย เพราะพระพุทธศาสนามีได้มีรากฐานอยู่บนเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ หากอยู่ที่เหตุผลและคุณงามความดีที่พิจารณาเห็นได้จริง ๆ
2. พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและวิธีการอันทันสมัยจนทุกวันนี้
3. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้กษัตริย์ทาสไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลง
4. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนให้มนุษย์เลิกคูห่มั่นเหยียดหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะเพราะเหตุชาติและวงศ์สกุล โดยไม่ตั้งจุดนัดพบกันไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลต่ำสูง ยากดีมีเงินอย่างไร ไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นคนที่ควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงกันข้าม คือ ล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุลสูง กับได้ว่าเป็นคนพาลอันควรตำหนิ
5. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฎิบัติเรื่องการทำบุญ โดยวิธีฆ่าสัตว์ หรือฆ่ามนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียน และสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ
6. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสอนลัดคัดตรงเข้าหาความจริง ให้สู้หน้ากับความจริง เช่นในเรื่องความเกิดแก่เจ็บตาย แล้วให้หาประโยชน์จากความจริงนั้นให้ได้ รวมทั้งสอนอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องทุกข์ขม น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และการสอนให้เป็นเทวดาได้ในชีวิตนี้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน โดยชี้ไปที่ความประพฤติปฏิบัติว่าทำคนให้เป็นเทวดาได้
7. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ สอนให้แก้ความชั่วด้วยดี และสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อนโดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้ว เราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย แม้ในการสอนให้มีเมตตาจิต ก็ให้หัดแผ่เมตตาในตนเองก่อน เพื่อจะได้เป็นพยานว่า เรามีความสุขเกลียดทุกข์จันใด คนอื่นก็มีความสุขเกลียดทุกข์จันนั้น
8. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้ถือธรรม คือความถูกต้องตามเหตุผลเป็นประมาณ ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย ไม่สอนให้ถือตนเองเป็นใหญ่ หลักคำสอนเรื่องผู้เห็นพระพุทธเจ้า คำสอนเรื่องอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาและการตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสนาแทนพระองค์ของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตยนี้

9. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อน ด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ไขให้ถูกทาง ไม่ให้เชื้อถืออย่างมงายไร้เหตุผล

10. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการอ้อนวอนบวงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม (Law of Karma) อันทำให้ชาวต่างประเทศหันมานิยม นับถือมากขึ้น

11. พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาเดียวในโลกที่กล้าปฏิเสธตรรกวิทยา (Logic) ซึ่งชาวโลกถือกันว่าเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย (Science of Sciences) โดยได้เสนอหลักการอย่างอื่นที่สูงกว่า แน่นอนกว่าพร้อมทั้งให้เหตุผลไว้อย่างชัดเจน

12. พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์และวิธีการในการสั่งสอนตลอดจนตัวคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์มาก่อนที่วิชาวิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้น

ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาเจริญยั่งยืนมาได้ถึง 2500 ปี หรือร้อยปีที่ 25 ที่เรียกว่า 25 พุทธศตวรรษ โดยนับ พ.ศ. 1 ตั้งแต่ปีที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานล่วงแล้วเป็นต้นมา ถ้านับย้อนหลังเข้าไปถึงระยะเวลา 45 ปีที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และเสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคามนิคมชนบทราชธานีต่างๆ ด้วย ก็นับได้ว่าพระพุทธศาสนาดำรงมาด้วยดีจนย่างเข้าสู่ศตวรรษที่ 26 ได้ 45 ปีแล้ว

เฉพาะในประเทศไทย ปรากฏตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีว่า พระพุทธศาสนาแพร่มาถึงเมื่อ 2 พันปีล่วงมาแล้ว โดยประดิษฐานที่นครปฐมเป็นเบื้องต้น ก่อน พ.ศ. 500 การค้นพบศิลปวัตถุเป็นรูปกวางและรูปธรรมจักรอันเป็นเครื่องหมายแห่งการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรกหรือปฐมเทศนาเนื้อหาแห่งพระธรรมนั้นมีชื่อเรียกว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อคือพระธรรม) การสลักหินเป็นรูปล้อรถถึงหมายถึงธรรมจักรหรือวงล้อ คือพระธรรมและการสลักรูปกวางก็เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าการแสดงธรรมครั้งแรกนั้นได้กระทำ ณ ปากวาง (มิกทายะ แยกเป็น"มิคะ" แปลว่าเนื้อหรือกวาง "ทายะ" แปลว่าป่า จะแปลสั้นๆ ว่าป่าเนื้อหรือปากวาง หรือแปลเต็มว่าป่าเป็นที่ให้อภัยแก่เนื้อหรือกวางก็ได้ แสดงว่าคนโบราณเมื่อ 2 พันปีเศษมาแล้ว ได้รู้จักความหมายของคำว่า "ป่าสงวน" เป็นอย่างดี)

ก่อนที่จะเกิดการสร้างพระพุทธรูปต่างๆ นั้น มนุษย์ได้สร้างรูปธรรมจักรบ้าง กวางบ้าง พระบาทของพระพุทธเจ้าบ้างเป็นเครื่องหมายในพระพุทธศาสนา โบราณวัตถุที่ขุดพบ ณ บริเวณพระปฐมเจดีย์ แสดงว่าสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งประเทศอินเดียได้นำพระพุทธศาสนามาสู่ประเทศไทยเมื่อ 2 พันปีเศษมาแล้วเวลา 2 พันปีเศษ ไม่ได้ให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกลายเป็นของโบราณ หรือล้าสมัยแต่ประการใด กลับปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนไทยมากขึ้นโดยลำดับ

จำนวนวัดมีประมาณ 2 หมื่นวัด ภิกษุและสามเณรประมาณ 2 แสนรูป จำนวนผู้สมัครเข้าสอบนักธรรมและธรรมศึกษาประจำปี ซึ่งมีทั้งพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ไม่น้อยกว่า 1 แสน 5 หมื่นมาหลายปีแล้ว

พุทธสมาคมและยุวพุทธิกสมาคมพร้อมทั้งเครือสมาคมและสาขาในพระนครและต่างจังหวัด กำลังขยาย
กิจการอยู่เรื่อยๆ ข่าวดูการแสดงปาฐกถาสนทนาธรรม และแสดงพระธรรมเทศนาอันเนื่องด้วย
พระพุทธรูปเป็นข่าวประจำวันทางวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์ ทางราชการประกาศหยุดราชการ
ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนไปรักษาศีล ฟังธรรม และบำเพ็ญการกุศล
พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศชาติ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในบวรพระพุทธศาสนา โดยมี
ประชาชนจำนวนแสนห้อมล้อมรถพระที่นั่งเมื่อเสด็จกลับจากการประกอบพิธี ทางราชการจัดงานฉลอง 25
พุทธศตวรรษเป็นการใหญ่ ประมวลเหตุการณ์เหล่านี้เข้าด้วยกันแล้ว ก็แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้ยังร่า
เริงลงในประเทศไทยมั่นคงเพียงไร

บทที่ 1

อยู่ได้ด้วยเหตุผลและความดี

“แม้จะตัดความเชื่อในเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกหมด ก็ไม่ทำให้พระพุทธศาสนากระทบกระเทือนอะไรแม้แต่น้อย เพราะพระพุทธศาสนามีได้มีรากฐานอยู่บนเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ หากอยู่ที่เหตุผลและคุณงามความดีที่พิจารณาเห็นได้จริง ๆ”

ผู้ที่รับการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเข้าใจถึงสาระสำคัญบ้างพอสมควร ย่อมมีความเข้าใจตรงกันว่าเรามีได้นับถือพระพุทธศาสนาเพราะเห็นแก่เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์เลย เรามีได้นับถือพระพุทธเจ้าเพราะพระองค์เหาะเหินเดินอากาศได้ มีได้นับถือเพราะพระองค์ประสูติออกมาที่เดินได้ 7 ก้าว แม้พระองค์จะไม่มีฤทธิ์ ไม่มีสิ่งอัศจรรย์ ก็ไม่ทำให้เราคลาย ความเคารพนับถือลงไปแต่ประการใด ทั้งนี้ เพราะเท่าที่เรอบรมกันมาารู้พระคุณของพระองค์นั้น กล่าวโดยย่อก็ได้แก่พระคุณทั้ง 3 ประการ คือ :-

1. พระปัญญาคุณ คุณ คือ ปัญญาความรู้ประจักษ์แจ้งในความจริง
2. พระบริสุทธิคุณ คุณ คือ ความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจา ใจ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความประพฤติดี ประพฤติชอบ และ
3. พระมหากรุณาคุณ คุณ คือ ความกรุณาอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ที่มีในสัตว์โลก

พระคุณทั้ง 3 ประการนี้ ไม่มีแม้แต่ข้อเดียวที่เกิดขึ้นลอย ๆ โดยอาศัยฤทธิ์เดช ข้อต้น คือ ปัญญา ก็หมายถึง ปัญญาที่อบรมให้เจริญให้เกิดมีขึ้นด้วยความพากเพียร ค้นคว้า ทดลอง จนประจักษ์แจ้งความจริง ความบริสุทธิ์หรือความกรุณาเป็นคุณภาพที่เนื่องด้วยความประพฤติปฏิบัติและน้ำพระหฤทัยของพระองค์ ซึ่งควรเป็นตัวอย่างและแบบฉบับที่ดีแก่คนทั้งหลาย

พระคุณที่เราเคารพบูชาทั้ง 3 ประการนี้ ใครยังพยายามฝึกฝนอบรมตนปฏิบัติตามได้ก็ยิ่งดี เพราะมิใช่มีไว้ประดับบุญบารมี เพื่อให้เห็นเป็นของสูงพิเศษเท่านั้น แท้จริงกลับแสดงว่าเป็นมาตรฐานที่ทุกคนควรยกระดับของตนเองขึ้นไปหา แม้ไม่ได้ถึงขนาดนั้นก็ยิ่งดีกว่าปล่อยให้ขาดตกบกพร่องเสียด้วยประการทั้งปวง

เมื่อพิจารณาในแง่เหตุผล คำว่า “ฤทธิ์” แปลว่า ความสำเร็จ ทุกคนก็คงปรารถนาความสำเร็จผลในสิ่งที่ปรารถนาด้วยกันทั้งสิ้น เมื่ออวยพรกันจึงแสดงความปรารถนาดีต่อกัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ประสงค์ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมที่ให้ประสบความสำเร็จไว้ ที่เรียกว่า อิทธิบาท อันอาจแปลได้ 2 ทาง คือ ทางหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงฤทธิ์ (Basis of Psychic Power) แปลอย่างนี้หมายถึงฤทธิ์เดชจริง ๆ ซึ่งเป็นอานุภาพทางใจชนิดหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ (Law of Success)

ขอให้เราพิจารณาข้อปฏิบัติที่จะให้มีฤทธิ์หรือประสบความสำเร็จนั้นต่อไป พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 4 ประการ คือ :-

- 1.ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น (Preference)
- 2.วิริยะ ความพากเพียร (Energy)
- 3.จิตตะ เอาใจฝึกฝไม่ทอดธุระ (Thought)
- 4.วิมังสา สอบสวน ค้นหา ทดลอง (Investigation)

จากหลักการ 4 ข้อนี้ เราย่อมพิจารณาได้เองว่าบรรดา ความสำเร็จทั้งหลายที่อยู่ในวิสัย เราย่อมมีทางได้ขึ้นไปหา โดยอาศัยคุณธรรมดังกล่าวมานี้ได้อย่างมีเหตุผลจริง ๆ การค้นคว้าการประดิษฐ์ที่สำเร็จผลของโลกทุกวันนี้ ไม่มีใครปฏิเสธว่าข้อใดข้อหนึ่ง และทั้งหมดของคุณธรรมที่พระพุทธเจ้าประทานไว้นั้น ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยโดยตรง แท้จริงจะเห็นว่าจำเป็นอย่างขาดไม่ได้ทุกข้อ

เพื่อที่จะให้ท่านผู้อ่านได้มีโอกาสพิจารณาเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาต่อไปอีกโดยถี่ถ้วน ผู้เขียนขอเสนอบทความเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งเคยเขียนไว้ เพื่อประกอบการพิจารณาต่อไป

เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์มีจริงหรือไม่ เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของคนเป็นอันมาก และเนื่องจากบางคนก็เชื่อสนิท บางคนก็ไม่เชื่อเลย บางคนก็ยังคงกลางแกลงอยู่ จึงเป็นเรื่องน่าพิจารณาด้วยความรอบคอบ และพร้อมกันนั้นก็อาจจะหาคติหรือประโยชน์จากเรื่องนี้ให้ได้ตามสมควร

โดยเหตุที่เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์มีส่วนเข้ามาเกี่ยวพันกับทางพระพุทธศาสนาด้วย ถ้าได้ซุ่มความเข้าใจกันให้ดีแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในการนับถือพระพุทธศาสนาได้ไม่น้อย

ในชั้นแรก ก่อนจะพิจารณากันถึงตัวเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ขอให้เราตรวจดูหลักธรรมในพระพุทธศาสนาก่อนว่า พระพุทธศาสนานั้นถ้าตัดเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกให้หมด จะยังมีสาระอะไรที่ควรแก่การนับถือหรือไม่ จากการตรวจสอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เราจะได้คำตอบว่าตราบดีเรายังนับถือพระพุทธศาสนา เพราะพอใจในฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ ตรานั้น เรายังไม่เชื่อว่ามีจริงหรือเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนามีได้มีรากฐานตั้งอยู่บนความลึกลับหรือฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์อะไรเลย และแม้เราจะตัดเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกเสียหมด ก็มีได้ทำให้พระพุทธศาสนามีส่วนที่น่านับถือน้อยลงที่ตรงไหน ตรงกันข้ามกลับจะทำให้เด่น หรือเป็นศาสนาแห่งเหตุผลยิ่งขึ้น แต่สำหรับศาสนาอื่นดูเหมือนจะลำบาก และแทบจะกล่าวได้ว่า เมื่อตัดเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกแล้วก็ล้มครืนทีเดียว เพราะศาสนาเหล่านั้นส่วนใหญ่นั้นเป็นฝ่ายเทวนิยม (Theism) เชื่อว่า มีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ให้สร้างสรรคลั่นดาลให้สิ่งทั้งปวงเป็นไปอย่างนั้นอย่างนั้นได้ตามต้องการ พอไม่เชื่อฤทธิ์เดชของเทพเจ้านั้น ก็เป็นอันเป็นต้องเลิกนับถือกันหมด เพราะถ้านับถือก็ต้องเชื่อ

คราวนี้ขอให้เราย้อนมาพูดถึงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ที่ว่าถ้าตัดเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ออกทั้งหมด จะยังเห็นชัดถึงความเป็นศาสนาแห่งเหตุผลนั้น มีคำอธิบายอย่างไร

ประการแรก พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ธรรมดาไม่ใช่เทวดาลึกลับอะไรที่ไหน จะได้คืออะไรก็อาศัยความพากเพียรพยายามไม่ใช่ได้ด้อย่างลอย ๆ ทรงเป็นตัวอย่างแห่งบุคคลผู้ก่อสร้างตนด้วยความเข้มแข็งอดทนกล้าเสียสละเพื่ออุดมคติอันสูงส่ง คือการช่วยให้โลกพ้นทุกข์ประสบสุขโดยไม่พริ้งพริ้วต่ออุปสรรคใด ๆ

ประการที่สอง แม้จะมีตำราหรือคัมภีร์ใด ๆ กล่าวถึงความอัศจรรย์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เช่น ประสูติแล้วเสด็จดำเนินได้ 7 ก้าว มีดอกบัวรองรับพระบาท พร้อมทั้งเปล่งวาจาออกมาแสดงถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ต่อไปในภพภาวหน้า และถ้าเราจะไม่สนใจเรื่องอัศจรรย์นั้นเลย คงถือเพียงว่าพระองค์ประสูติอย่างเด็กธรรมดาอื่น ๆ ไม่ได้เสด็จดำเนินไปไหนไม่ได้รับสิ่งอะไร ไม่จำเป็นต้องมีน้ำร้อน น้ำเย็น ดอกกลมาจจากอากาศนานพระกายเลย ก็ไม่ทำให้เสียพระเกียรติอะไรแก่พระองค์ และการไม่เชื่อในเรื่องเช่นนี้เราก็ไม่ถูกขู่หรือปรับให้ตกนรก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระมหาเถระองค์แรกในเมืองไทยที่ต้องการสอนให้คนรู้จักสาระที่แท้จริงจากพระพุทธศาสนา จึงทรงนิพนธ์เรื่องพุทธประวัติโดยอธิบายเปรียบเทียบฤทธิ์เดชว่าอาจถอดความหมายได้ด้วยทรงชี้ให้เห็นคติการรู้รับประทานผลไม่เช่น-minded ว่า ไม่ควรรับประทานทั้งเปลือก นิยายหรือเรื่องราวที่เล่ากันมาแต่โบราณ อาจต้องมีเรื่องที่เทียบด้วยเปลือก หรือกระพี้บางอย่างเป็นธรรมดา หรือเทียบด้วยหนังสือกาพย์ต่าง ๆ ที่อาจมีเรื่องอลังการประดับให้น่าสนุกสนานเพลิดเพลิน ทรงพยายามถอดความแห่งฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ เช่น เรื่องเสด็จดำเนิน 7 ก้าวเมื่อประสูติ เทียบด้วยการแผ่ศาสนาไปในแคว้นใหญ่ 7 แคว้น เป็นต้น เป็นการนำทางให้รู้จักอ่านหนังสือ ถือเอาแต่ความที่สำคัญไม่ไปติดในเกร็ดหรือเปลือกต่าง ๆ

ประการที่สาม เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงยกย่องว่าเป็นของดีเลิศ ทรงแยกปาฏิหาริย์ออกเป็น 3 อย่าง คือ

- 1.แสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ (อิทธิปาฏิหาริย์)
- 2.ทลายใจได้เป็นอัศจรรย์ (อาเทศนาปาฏิหาริย์)
- 3.สั่งสอนเป็นอัศจรรย์ (อนุศาสนีปาฏิหาริย์)

ครั้นแล้วทรงแสดงว่าสั่งสอนเป็นอัศจรรย์นั้นนับเป็นเลิศ คือ เป็นประโยชน์ เป็นคติทุกกาลสมัย ส่วนการแสดงฤทธิ์หรือการดักใจทลายใจนั้น นักเล่นกล (มายาการ) ก็อาจทำได้ การที่ทรงยกย่องคำสั่งสอนว่าเป็นอัศจรรย์นั้น ก็เพราะคำสั่งสอนที่ดีและมีเหตุผลย่อมตั้งอยู่ได้นานเท่านั้น เป็นของทันสมัยอยู่เสมอ และอำนวยประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติได้อย่างไพศาล ส่วนฤทธิ์เดชต่าง ๆ นั้นก็เพียงแต่ได้ดูสนุก ๆ หรือถ้าใครไม่ได้ดูก็ไม่เชื่อและกลางแกลง นานไปก็กลายเป็นเพียงเรื่องเล่ากันคล้ายนิทาน ซึ่งคนรุ่นหลังไม่ค่อยเชื่อและไม่เป็นประโยชน์ในทางความประพฤติปฏิบัติ จริยอยู่เรื่องฤทธิ์เดชถ้ามีจริงหรือแสดงได้จริงก็เป็นประโยชน์ในการจูงใจคนอยู่บ้าง ฉะนั้นทางพระพุทธศาสนาจึงมิได้ถึงกับตำหนิ เป็นแต่ไม่ยกย่องเท่าคำสั่งสอนที่ดี ส่วนที่มีปรับบาปไว้แก่พระที่แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ นั้นก็เพื่อป้องกันบุคคลบางผู้มุ่งหากินในทางมิชอบแปลกปลอมเข้ามาใช้กลอุบายหลอก ลวงว่ามีฤทธิ์ อันจะพลอยเสื่อมเสียไปถึงภิกษุผู้ประพฤติดีประพฤติชอบด้วย นอกจากนั้นทางพระพุทธศาสนาไม่นิยมโอ้อวด ถ้าจะสั่งสอนหนักไปในทางให้ติดในฤทธิ์เดช

คนก็จะสนใจในความประพจน์ปฏิบัติที่น้อยลง จึงพยายามรักษาจุดประสงค์เรื่องสั่งสอนศีลธรรมและความสงบสุขไว้ให้เป็นสำคัญยิ่งกว่าส่วนอื่น

ประการที่สี่ พระพุทธศาสนามีคำอธิบายเรื่องฤทธิ์เดชไว้เหมือนกัน แต่เป็นไปในทางให้เหตุผลกลาง ๆ อันเป็นวิทยาศาสตร์โดยตรง คือ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องฤทธิ์เดชเพื่อจะล่อให้เชื่อ หากถือว่าเป็นผลพลอยได้จากการทำจิตใจให้สงบ และมีได้กักกันห้วงแห่งไว้เพื่อประดับบารมีของใครโดยเฉพาะ โดยวางหลักสูตรปฏิบัติทางจิตใจไว้เป็นกลาง ๆ มีวิธีปฏิบัติเพื่อให้ฤทธิ์เดชชนิดนั้นชนิดนี้ ภายหลังที่จิตใจสงบเป็นสมาธิขั้นสูงแล้ว ซึ่งใคร ๆ ก็มีสิทธิ์จะทดลองฝึกหัดได้ แต่ไม่ถือว่าเป็นทางพ้นทุกข์ ทั้งการทำจิตใจให้สงบก็ไม่ใช่เพื่อให้มีฤทธิ์เดช หากเพื่อก้าวไปสู่ขั้นต่อไป คือ การอบรมปัญญารู้แจ้งความจริงของชีวิต เป็นเหตุคลายความยึดมั่นถือมั่น ทำความหลุดพ้นจากทุกข์ให้เกิดขึ้นได้ ฉะนั้นตอนที่แสดงถึงข้อปฏิบัติเมื่อจิตสงบแล้ว เพื่อให้ได้ฤทธิ์บางอย่าง จึงเข้าลักษณะปฏิบัติเพื่อผลพลอยได้ แต่ไม่ใช่เพื่อติดในฤทธิ์ ถ้ายังติดอยู่ในฤทธิ์ก็ยิ่งถือว่าติดอยู่ในเครื่องกังวล (ปถิโพธ) ประการ 1 ใน 10 ประการ ไม่เป็นเหตุบรรลุลหรรณขั้นสูงขึ้นไปได้ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องฤทธิ์เป็นเพียงกิฬาอย่างหนึ่งของผู้อบรมใจให้สงบจนมีอำนาจก็ได้ แม้เช่นนั้นในพระพุทธศาสนาก็ยังให้เหตุผล และวิธีปฏิบัติไว้เป็นกลาง ๆ แก่ทุกคน ซึ่งถ้าพิจารณาตามที่กล่าวมานี้ เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนา ก็คือความเป็นผู้สามารถอบรมจิตใจให้สงบ มีอำนาจที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ จะว่าอสังขรย์ก็นำอสังขรย์สำหรับคนที่ทำไม่ได้ จะว่าเป็นของธรรมดาที่อาจกล่าวได้ถ้าเราเข้าใจฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์นั้น ๆ แท้จริงก็เป็นเรื่องรู้วิธีทำหรือเข้าใจในเหตุผลกฎเกณฑ์ของธรรมชาติทางจิตใจนั่นเอง เทียบให้เห็น เช่น วิทย์ โทรทัศน์ เครื่องบิน และเครื่องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ จะว่านำอสังขรย์ก็นำอสังขรย์สำหรับคนที่ทำไม่ได้ จะว่าเป็นของธรรมดาที่ทำได้ กล่าวคือ ผู้คิดค้นประดิษฐ์ได้อาศัยความรู้หลักเกณฑ์ของธรรมชาติประดิษฐ์ขึ้น ใครก็ตามถ้ารู้หลักเกณฑ์และจัดทำขึ้นถูกหลักเกณฑ์แล้ว ก็ทำได้สำเร็จเหมือนกันหมด ฤทธิ์เดชก็เช่นกัน ถ้าทำให้ถูกหลักเกณฑ์ที่กำหนดได้ทั้งนั้น เหตุนี้จึงอาจถือได้ว่าเรื่องของฤทธิ์เดชที่ปรากฏในทางพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นเรื่องพิเศษหรือจุดหมายชั้นสูง เป็นเพียงการรู้จักแสดงผลบางประการของวิทยาศาสตร์ทางจิตใจเท่านั้น

ในปัญหาข้อต่อไปที่ว่าฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์เป็นของมีจริงหรือไม่ ซึ่งเรามักจะได้ฟังคำถามนี้เสมอนั้น โดยมากมักจะพูดกันเมื่อได้ฟังข่าวลือถึงผู้วิเศษแสดงความขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ในที่นั้น ๆ ถ้าจะตอบเป็นกลาง ๆ ไม่เกี่ยวกับรายใดรายหนึ่ง ก็ต้องตอบว่า ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ที่เลื่องลือกันต่าง ๆ นั้น อาจจะเป็นไปได้ทั้งของจริง และเป็นการเล่นกลให้คนอื่นหลงเชื่อสุดแต่ตัวบุคคลนั้น ๆ ถ้าจะเทียบกับเรื่องของจริงของปลอม เช่น ธนบัตร หรือทองคำ ก็อาจจะมีได้ทั้งสองอย่าง คือ ทั้งของจริงและของปลอม ในกรณีนี้เรื่อง ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์เป็นของมีได้จริงนั้น ก่อนที่จะกล่าวถึงเหตุผลว่าอาจเป็นไปได้อย่างไร เราน่าจะต้องซ่อมความเข้าใจกันไว้ถึงข้อความที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นด้วย ว่าเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์นี้ไม่ใช่จุดหมายที่พระพุทธศาสนาสั่งสอน หากถือเป็นเรื่องผลพลอยได้ของการที่มีจิตใจสงบ อันได้ฝึกหัดจนชำนาญแล้ว

แม้จะไม่ใช่หรือไม่นำเรื่องนี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเลย ก็มีคำสั่งสอนซึ่งเป็นหลักธรรม อันจะช่วยให้ประชาชนช่วยตัวเองได้ กำจัดความทุกข์บรรลุดังความสุขได้อย่างสมบูรณ์แล้ว

ในปัจจุบันฝรั่งนักค้นคว้าทางจิตใจ ได้ตั้งสถาบันเพื่อการนี้ขึ้น ซึ่งเรียกว่า Institute for Psychical Research แปลว่า สถาบันเพื่อการค้นคว้าทางจิตใจ พยายามจะให้บทพิสูจน์ บททดลองฤทธิ์เดชต่าง ๆ ซึ่งอาจฝึกหัดทางจิตใจจนแสดงได้แปลก ๆ อันสุดแต่ผู้แสดงจะมีความชำนาญมากเพียงไร ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์กลายเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์ทางจิตใจขึ้นมาจริง ๆ มีศาสตราจารย์ร่วมการค้นคว้าทดลองในการนี้แห่งละหลาย ๆ คน มีทั้งในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ในการทดลองเขาได้มีบันทึกและมีสถิติไว้ชัดเจน เช่น ทดลองคาถาพิฆัย ให้คนนำวัตถุบรรจุลงไปในกล่องทึบมองข้างในไม่เห็นในอีกห้องหนึ่ง แล้วนำมาสู่ห้องทดลอง ให้คนที่ฝึกอำนาจจิตไว้แล้ว ทายได้ถูกต้องเหมือนอย่างได้เห็นของในหีบนั้น โดยไม่มีอะไรปกปิดเป็นต้น

ในปัจจุบัน นักจิตวิทยายอมรับแล้วว่า กระแสประสาทหรือพลังงาน ที่เกิดขึ้นในระบบประสาท รายงานให้มันสมองรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งปลายประสาทบางส่วนรับทราบนั้น คือ พลังงานไฟฟ้าชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อรวมความแล้วระบบประสาท (Nervous system) มีเรื่องของพลังงานไฟฟ้าปนอยู่มิใช่น้อย

ในส่วนที่กว้างขวางกว่านั้น นักวิทยาศาสตร์กายภาพ (Physical scientists) ในสมัยหนึ่งเคยกล่าวว่า สสารหรือสิ่งที่มีขนาดน้ำหนักมีการกินที่ทั้งปวง เมื่อทอนลงไปถึงที่สุดแล้วจะเหลือเพียงปริมาณ คือ ส่วนเล็กที่สุดจะแยกออกไปอีกไม่ได้แล้ว แต่ในปัจจุบัน นักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นได้ยอมรับแล้วว่าปริมาณนั้นเมื่อก้าวไปถึงขั้นในเข้าไปอีก ก็คือ พลังงานไฟฟ้านั่นเอง และเพราะรู้วิธีแยกปริมาณ จึงสามารถประดิษฐ์ระเบิดปรมาณูชนิดที่มีอำนาจทำลายยิ่งกว่าระเบิดธรรมดาตั้งพันตั้งหมื่นเท่าได้

นักวิทยาศาสตร์อเมริกันคนหนึ่งกล่าวว่า ในตัวคนเรานี้มีพลังงานไฟฟ้าอันอาจทำระเบิดปรมาณูได้ 1 ลูก ซึ่งมีอำนาจทำลายเมืองนิวยอร์กทั้งเมืองให้พินาศลงได้ในพริบตาเดียว อันยืนยันว่าในตัวมนุษย์เรามีพลังงานซึ่งซ่อนอยู่มากมาย เรา รู้จักนำพลังงานนั้นออกมาใช้หรือไม่เท่านั้น

เมื่อพลังงานไฟฟ้ามีส่วนสำคัญทั้งในทางวัตถุภายนอก และในระบบประสาทของคนเช่นนี้ ใครจะแสดงฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์วิเศษพิสดารได้แค่ไหนเพียงไร จึงเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ โดยขึ้นอยู่กับความรู้จักฝึกหัดหรือนำพลังงานไปใช้ในทางที่ต้องการได้

คนที่อบรมจิตจนสงบนั้น จะรวบรวมพลังงานไฟฟ้าในตัวเองได้มากกว่าปกติ และเมื่อฝึกหัดใช้จนชำนาญแล้ว ก็อาจทำอะไรแปลก ๆ ต่าง ๆ ได้อย่างไม่น่าเชื่อ แต่จะเชื่อหรือไม่เชื่อเราก็คงเคยได้เห็นพลังงานไฟฟ้าทำงานให้เกิดแสงสว่างกำลังงานหมุนพัดลม ยกของหนักซึ่งมนุษย์ตั้งร้อยยกไม่ได้ อย่างง่ายดายคายกันมาบ้างแล้ว อันนั้นแหละจะตอบคำถามได้ว่าพลังงานไฟฟ้ามีฤทธิ์เดชทำอะไรได้บ้างในส่วนจิตใจก็เช่นเดียวกัน เมื่ออบรมถูกส่วนแล้ว ก็จะเกิดพลังงานทำให้แสดงฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้ ไม่แพ้พลังงานที่แสดงออกมาทางวัตถุ เช่น วิทย์ โทรทัศน์ เป็นต้น

เมื่อการรู้จักวิธีทำ หรือการทำให้เป็น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การเข้าถึงธรรมชาติทั้งฝ่ายวัตรธรรม และนามธรรม สามารถทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ที่น่าประหลาดมหัศจรรย์เช่นนี้ และนามธรรม สามารถทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ที่น่าประหลาดมหัศจรรย์เช่นนี้ เรื่องของฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ เมื่อกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การรู้จักใช้อำนาจหรือกำลังงานในตัวเรา ซึ่งเนื่องมาจากจิตใจนั่นเอง ถ้าทำเป็นก็ไม่น่าแปลกหรืออัศจรรย์อะไร ถ้าทำไม่เป็นก็นับว่าน่าอัศจรรย์ แต่อย่างไรก็ตามทางพระพุทธศาสนาคงถือเรื่องสงบระงับจากความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นเกณฑ์ การกระทำใด ๆ ก็ตาม ถ้ายังไม่เป็นไปเพื่อดับความทุกข์ความเดือดร้อน ก็ยังไม่นับว่าดำเนินไปตามจุดหมายปลายทางที่มุ่งหมาย

ฉะนั้น ใครอยากจะได้เล่นกีฬาทางฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ถึงกับมีอุตสาหะฝึกหัด จนสามารถแสดงอะไรได้แปลก ๆ ขลัง ๆ แล้ว ถ้าจะไม่ให้ผิดทางก็ควรจะได้อ้างจุดหมายไว้ว่า อย่าทำไปเพราะโลภอยากได้ลาภสักการะ เพราะโภภ คือ เพื่อจะทำลายผู้หนึ่งผู้นี้ หรือเพราะหลง คือ ติดอยู่ในฤทธิ์เดชนั้นก็จะได้เดินทางไปถึงที่หมายที่สูงกว่า คือ ความสงบสุขชั้นสูงได้

เป็นอันว่าในบทนี้ เราได้พูดถึงถึงคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา ในข้อที่อาจยืนยันหยั่งอยู่ได้โดยไม่ต้องมีเรื่องฤทธิ์เดชหนุนหลัง เพียงอาศัยคุณงามความดีและเหตุผลในการสั่งสอนและการประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี ก็เพียงพอที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย มีความเคารพนับถือและปฏิบัติตามได้อย่างภาคภูมิใจ

บทที่ 2

ตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่

“พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและวิธีการอันทันสมัยจนทุกวันนี้” เราควรจะได้พิจารณากันก่อนว่า คำว่าประชาธิปไตยที่เราแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Democracy นั้น หมายความว่าอะไร ครั้นแล้วจึงค่อยพิจารณากันต่อไปว่า พระพุทธศาสนานับว่าเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและวิธีการอันทันสมัยอยู่อย่างไร

ประชาธิปไตยแยกออกเป็นประเภทกับอธิปไตย แปลว่าประชาชนเป็นใหญ่ เป็นคำที่ถอดได้ใกล้เคียงกับคำอังกฤษมาก คือ คำอังกฤษที่ว่า Democracy นั้น มาจากภาษากรีกว่า Demokratia อีกต่อหนึ่ง ภาษากรีกคำนี้แยกได้ดังนี้ Demos = ประชาชน Kratia = อำนาจ เมื่อแปลรวมกันก็ตรงกับคำอังกฤษว่า People's Power (อำนาจของประชาชน) คำนิยามของประชาธิปไตยอย่างสั้น ๆ มีอยู่ว่า “ประชาธิปไตยคือรูปการปกครองที่ประชาชนทรงอำนาจสูงสุดและใช้อำนาจนั้นทางผู้แทนของตน” (Democracy is a form of government in which the people retain supreme power and exercise their power through representatives.)

ประเทศกรีกได้ชื่อว่าเป็นที่ให้กำเนิดแก่ลัทธิประชาธิปไตยแห่งแรกของโลก เพราะฉะนั้น คำอังกฤษที่ตรงกับประชาธิปไตยจึงเป็นคำที่มีมูลรากมาจากภาษากรีก

เมื่อสอบดูประวัติศาสตร์ว่า ประชาธิปไตยของกรีกเริ่มต้นเมื่อไรก็จะพบว่านักประวัติศาสตร์ยังถกเถียงกันอยู่ บางคนกล่าวว่า โซลอน (Solon) ผู้เกิดประมาณ 638 ปีก่อนคริสตก อันเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้าชื่อว่าเป็นบิดาประชาธิปไตยของกรีก บางคนกล่าวว่าคลิสเทนีส (Cleisthenes) ซึ่งเกิดภายหลังโซลอนประมาณร้อยปีต่างหากควรจะชื่อว่าเป็นบิดาแห่งประชาธิปไตยของกรีก แต่ที่รับรองกันว่าประชาธิปไตยของกรีกเจริญมาก คือในสมัยของเพริคลีส (Pericles) อันเป็นสมัยเดียวกับโสเครตีส (Socrates) และเพลโต (Plato) นักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงของกรีก ซึ่งเป็นระยะเวลาถัดมาจากสมัยของคลิสเทนีสไม่ถึง 100 ปีเป็นอันขอสรุปไว้ในขั้นนี้ก่อนว่า ถ้าจะดูเรื่องกำเนิดประชาธิปไตยของกรีก ก็ดูได้เป็น 3 ระยะอันมีเวลาใกล้เคียงกันหรือห่างกันไม่ถึง 100 ปี คือ :-

- 1.ระยะแรกเมื่อ 594 ปีก่อนคริสตก เมื่อโซลอนแก้ไขรัฐธรรมนูญของกรีก อันเป็นครั้งแรกที่มีสภาประชาชน (Popular Assembly)
 - 2.ระยะต่อมา เมื่อ 509 ปีก่อนคริสตก เมื่อคลิสเทนีสแก้ไขรัฐธรรมนูญของกรีกอีก โดยให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนยิ่งขึ้น
 - 3.ระยะต่อมาเมื่อ 461 ปีก่อนคริสตก อันนับเป็นยุคทองของกรีก เพริคลีสซึ่งยึดหลักประชาธิปไตยตามแบบคลิสเทนีสได้สร้างเสริมให้ลัทธิประชาธิปไตยตามแบบคลิสเทนีสได้เจริญมากที่สุดในยุคนั้น
- ทั้ง 3 ระยะนี้มีเวลาใกล้เคียงกันภายใน 300 ปี ระยะแรกเป็นระยะใกล้เคียงกับพุทธกาล ส่วน 2 ระยะหลังเป็นเหตุการณ์ภายหลังพุทธปรินิพพาน (พระพุทธเจ้าปรินิพพานเมื่อ 543 ปีก่อน คริสตก)

เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวชัดเจนขึ้น จะขอเล่าความเป็นไปที่เกี่ยวกับประชาธิปไตยของกรีกไว้ให้ต่อเนื่องกันทั้ง 3 ระยะ เพื่อจะได้เทียบเคียงกับแนวประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ แต่ก็ไม่พึงลืมว่า อย่างหนึ่งเป็นเรื่องการเมือง อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องศาสนา จะให้เหมือนกันย่อมเป็นไปได้ ข้อที่ควรพิจารณาจึงอยู่ที่หลักการ

ในสมัยที่โซลอนแก้รัฐธรรมนูญของกรีกอันเป็นเหตุให้ได้รับเกียรติว่าเป็นบิดาประชาธิปไตยของกรีก นั้น เป็นสมัยที่การปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) คือ กลุ่มชนชั้นสูงเป็นใหญ่ยังครองอำนาจอยู่ทั่วไป คนที่เกิดในตระกูลสูงเท่านั้นจึงจะเป็นชนชั้นปกครองได้ คนยากจนที่เป็นหนี้เป็นสิน ถ้าไม่สามารถหาเงินมาใช้หนี้ได้ก็จะถูกนำตัวไปขายเป็นทาส แม้ว่าการเป็นหนี้ในบางครั้งเกิดเพราะความจำเป็น อันเนื่องมาจากการเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล โซลอนเป็นผู้ตัดสินใจเลิกกฎหมายหนี้สิน ไม่ยอมให้เจ้าหนี้เอาลูกหนี้ไปขายเป็นทาสอีกต่อไป อย่างไรก็ตามการแก้ไขรัฐธรรมนูญของโซลอนก็ยังแบ่งชั้นของคนออกเป็น 4 ชั้นตามรายได้และคนชั้นที่มีรายได้สูงสุดเท่านั้นจึงมีส่วนเป็นผู้บริหารประเทศ

คนที่มีรายได้จากผลิตผลตั้งแต่ปีละ 500 บุเชลขึ้นไป จัดเป็นคนชั้นที่ 1 (แต่ต้องเกิดในตระกูลสูงด้วย)

คนที่มีรายได้จากผลิตผลตั้งแต่ปีละ 300 บุเชลขึ้นไป จัดเป็นคนชั้น 2

คนที่มีรายได้จากผลิตผลตั้งแต่ปีละ 200 บุเชลขึ้นไป จัดเป็นคนชั้นที่ 3

คนที่มีรายได้ต่ำกว่านั้นจัดเป็นคนชั้นที่ 4

(บุเชลเป็นมาตราตวงของอังกฤษ 1 บุเชล เท่ากับ 36 ลิตรเศษ ในสมัยกรีกมิได้ใช้มาตรานี้ เป็นแต่เทียบเคียงให้ดู เมื่อเทียบกับของไทย 1 บุเชล ประมาณข้าวเปลือกเกือบ 2 ถัง (2 ถังเท่ากับ 40 ลิตร)

ในคน 4 ชั้นนี้ ผู้มีสิทธิจะเป็นชนชั้นปกครองโดยได้รับเลือกเป็นขุนนาง (archon) ต้องเป็นคนชั้นที่ 1 ส่วนตำแหน่งต่ำ ๆ คนเพียง 3 ชั้น เว้นชั้นที่ 4 จึงจะเข้ารับหน้าที่ได้ เป็นอันว่าในสมัยของโซลอนซึ่งนักประวัติศาสตร์บางคนยกย่องให้เป็นบิดาประชาธิปไตยของกรีกนั้น คนจนยังถูกถือเป็นคนชั้นต่ำและไม่มีสิทธิเข้าไปมีส่วนในการรับตำแหน่งใด ๆ ของรัฐ ฉะนั้น นักประวัติศาสตร์บางคนจึงไม่ถือว่า โซลอนเป็นบิดาประชาธิปไตย เพราะยังถือว่าเป็นผู้ส่งเสริมลัทธิอภิชนาธิปไตย (คนชั้นสูงเป็นใหญ่) อยู่นั่นเอง

ในสมัยเดียวกันนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้สิทธิแก่พระสงฆ์มีอำนาจในการบริหารหมู่คณะ มีสิทธิคัดค้านในเมื่อไม่เห็นด้วย โดยไม่มีข้อจำกัดว่าจะเป็นผู้เกิดในสกุลสูงหรือต่ำ จะเกิดในสกุลมั่งมีหรือยากจน ทุกคนเมื่อเข้ามาบวชแล้วก็มีสิทธิเท่าเทียมกัน และจะต้องเคารพกันตามลำดับบวชก่อนหลัง เพราะฉะนั้น ท่านผู้อ่านจึงอาจตัดสินใจได้เองว่าประชาธิปไตยที่เก่าของกรีกยังเป็นอภิชนาธิปไตยอยู่ แต่ของพระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยแท้มาแล้วในระยะเวลาใกล้เคียงกัน

ในสมัยต่อมาจากโซลอนไม่ถึง 100 ปีที่นักประวัติศาสตร์เพ่งเล็งว่าเป็นสมัยที่ประชาธิปไตยก่อรูปขึ้น ในขนาดที่น่าพอใจก็คือ สมัยของคลิสเทนิส ท่านผู้นี้ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ขจัดลัทธิอภิชนาธิปไตยจากกรุงเอเธนส์และสถาปนาลัทธิประชาธิปไตยขึ้น การแก้ไขรัฐธรรมนูญที่คลิสเทนิสได้กระทำไปนั้น ได้ให้สิทธิใน

การออกเสียง (Right to vote) แก่ประชาชนทั้ง 10 เผ่าที่ไม่เป็นทาส (สมัยนั้นยังมีระบบทาส) การแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมชนอย่างเสรีได้มีมากขึ้น และที่นับเป็นประวัตಿಯ่างหนึ่งก็คือ คลิสเธนีสได้ตั้งลัทธิออกสเตริซิสม์ คือการให้ประชาชนเขียนข้อความลงไปในเปลือกหอยแล้วลงคะแนนโหวตเป็นคะแนนลับคนละเปลือก สามารถขับใครต่อใครที่เห็นว่าไม่สมควรออกไปนอกบ้านเมืองได้ โดยถือว่าเสียงไม่ชอบใจ 1 พันเสียงให้เนเรเทสได้ 10 ปี แต่อย่างไรก็ตามคนชั้นปกครองก็ยังคงมีอยู่ เป็นแต่ว่าจะนับว่าเป็นคนชั้นที่ 1 ซึ่งมีสิทธิเป็นขุนนาง (archon) ได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดในสกุลสูงเพียงมีรายได้เกินปีละ 500 บูเชล หรือประมาณ 900 ถังของไทยก็เป็นคนชั้นที่ 1 ได้

ครั้นมาถึงยุคทองของกรีกอันเป็นยุคที่ถือกันว่าประชาธิปไตยรุ่งโรจน์ที่สุดนั้น ก็คือ ถัดจากสมัยคลิสเธนีสมาไม่ถึง 100 ปี อันเป็นสมัยของเปริคลีส มีคำพรรณนาไว้ว่ากรุงเอเธนส์มีอาณาเขตเล็ก มีพลเมืองน้อย จึงอาจใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตย แบบตรง คือ ไม่ต้องเลือกผู้แทน ทุกคนมีสิทธิเข้าประชุมออกเสียงและตัดสินใจชะตาของประเทศชาติในเรื่องการสงครามหรืออื่นๆ แต่ก็เป็นการยากที่คนทุกคนจะเข้าประชุมในกิจการของประเทศชาติได้หมด เพราะฉะนั้นจึงมีผู้เข้าประชุมเฉพาะผู้ที่สนใจ

ดังกล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่าประชาธิปไตยของกรีกนั้นเพิ่งจะเป็นรูปจริงจึงในภายหลังพุทธปรินิพพานแล้วหลายสิบปี ส่วนในสมัยที่นับได้ว่าเป็นยุคเดียวกับพระพุทธเจ้า คือ ยุคโซลอนนั้นก็ยังเป็นอภิชนาธิปไตย ในที่นี้จะได้อีกถึงลัทธิประชาธิปไตยที่อาจเห็นได้จากพระพุทธศาสนาตามหลักฐานที่ปรากฏในวินัยปิฎกต่อไป

อนึ่ง ขอข้อความเข้าใจไว้อีกครั้งหนึ่งว่า คำว่า พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตย นั้น ได้มุ่งกล่าวเพียงหลักการใหญ่ ๆ หาได้มุ่งกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ อันเป็นข้อปลีกย่อยไม่ เพราะในรายละเอียดปลีกย่อยนั้น ถึงอย่างไรการปกครองคณะสงฆ์ก็ต้องมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่นเดียวกับการที่การปกครองบ้านเมืองย่อมมีปัญหา หรือลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากทางศาสนาฉะนั้น

พระพุทธเจ้าประธานความเป็นใหญ่แก่สงฆ์

ในชั้นเดิมเมื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ ๆ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประธานการอุปสมบทหรือรับคนเข้าหมู่เองต่อมาได้ขยายให้พระสาวกแต่ละองค์ผู้ไปเผยแผ่ศาสนาในทิศทางนั้น ๆ เป็นผู้อนุมัติการอุปสมบทได้ โดยมีพิธีกรรมเพียงให้ผู้ขออุปสมบทเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะก็ใช้ได้ ภายหลังวิธีการนี้ได้ยกเลิกไป และนำไปใช้เฉพาะในการบรรพชาสามเณร (การบวชมีศัพท์เรียกสองอย่าง บวชเป็นพระเรียกอุปสมบท บวชเป็นสามเณรเรียกว่าบรรพชา) ต่อมาเมื่อมีผู้เข้าบวชในพระพุทธศาสนามากขึ้น จนมีปัญหาเรื่องการปกครองเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงเลิกการประธานอุปสมบทด้วยพระองค์เอง รวมทั้งเลิกการให้อำนาจแก่พระสาวกซึ่งเป็นเอกชน ทรงบัญญัติให้การอุปสมบทแก่ราชนคราหมณ์เป็นคนแรก (วินัยปิฎก เล่ม 4 หน้า 103)

เมื่อประมวลความเป็นมาในเรื่องการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าประธานไว้จึงเป็น 3 ชั้น คือ

1.ขั้นแรกทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยพระองค์เอง เรียก “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” แปลว่า การบวชที่สำเร็จด้วยการที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นภิกษุมาเถิด

2.ขั้นต่อมา ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นผู้อนุญาตอุปสมบทโดยให้ผู้ขออุปสมบท (ในวินัยปิฎกเล่ม 4 หน้า 104 พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ผู้ขอบวชเท่านั้นบวชได้ คนที่ไม่ได้ขอบวชไปบวชให้ทรงปรมาบัติทุกกฎแก่ผู้ให้บวช) แปลว่าจนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ที่เรียกว่า “ติสรณคณฺมุสสัมปทา” แปลว่า การบวชด้วยการถึงสรณะสาม

3.ขั้นสุดท้ายที่ใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้ คือ ทรงอนุญาตให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้อนุญาตอุปสมบท ที่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา” แปลว่า การบวชที่ต้องสวดประกาศอันมีการสวดเสนาญัตติด้วยรวมเป็น 4 ครั้ง คือ สวดเสนาญัตติเล่าเรื่องมีผู้ขอบวช 1 ครั้ง แล้วสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิดโอกาสให้ทักท้วงได้ 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง

กำหนดจำนวนสงฆ์ 5 ประเภท

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่แล้วก็ได้ทรงกำหนดจำนวนไว้ด้วยว่า กิจกรรมแต่ละอย่างย่อมต้องการจำนวนภิกษุมากน้อยต่างกัน ดังต่อไปนี้

1.ภิกษุสงฆ์ 4 รูป เรียก จตุวรรค ทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด เว้นแต่การบวชพระ การปวารณาซึ่งเป็นพิธีกรรมวันออกพรรษาที่อนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและกันได้ และการสวดอัphan คือ การสวดถอนอาบัติหนักบางข้อ ที่กำหนดให้ใช้พระภิกษุจำนวนมากกว่านั้น

2.ภิกษุสงฆ์ 5 รูป เรียก ปัญจวรรค ทำปวารณาได้ทำการบวชพระในชนบทชายแดนได้ ทำสังฆกรรมอย่างอื่นได้ เว้นแต่สังฆกรรม 2 อย่าง คือ การสวดอัphan และการบวชพระในมัชฌิมชนบทคือชนบทภาคกลางที่มีความเจริญ (ปัจจุบันชนบท ชนบทชายแดน มัชฌิมชนบท ชนบทภาคกลางมีกำหนดเขตไว้ครั้งพุทธกาล ในปัจจุบันอนุโลมตามความเจริญและไม่เจริญของท้องที่ถ้าที่เจริญก็ใช้พระ 10 รูปขึ้นไป)

3.ภิกษุสงฆ์ 10 รูป เรียกว่า ทสวรรค ทำการบวชกุลบุตรในมัชฌิมชนบท คือ ชนบทภาคกลางของอินเดีย และทำสังฆกรรมอื่น ๆ ได้เว้นการสวดอัphanถอนอาบัติอย่างเดียว

4.ภิกษุสงฆ์ 20 รูป เรียกว่า วิสดีวรรค โดยเฉพาะจงเพื่อใช้ในการประชุม ซึ่งมีภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้สวดถอนอาบัติของภิกษุบางรูป

5.ภิกษุสงฆ์เกินกว่า 20 รูป เรียก อติเรกวิสดีวรรค ใช้ทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด(วินัยปิฎก เล่ม 5 หน้า 258)

เงื่อนไขของการกำหนดจำนวนดังกล่าวนี้มีอยู่ว่า กิจกรรมชนิดไหนกำหนดจำนวนอย่างต่ำของสงฆ์ไว้กี่รูป สงฆ์เกินจำนวนนั้นใช้ได้ ต่ำกว่าจำนวนที่กำหนดใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งโดยใช้ถึงประเภทของสังฆกรรมแต่ละชนิดว่า อย่างไรใช้พระภิกษุสงฆ์เท่าไร ก็อาจกล่าวได้ดังนี้ :-

1.การทำอุโบสถ คือ สวดปาฏิโมกข์ หรือสวดบททวนศีลของภิกษุ 227 ข้อ ทุกกึ่งเดือน ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปทำได้

2.การสวดกฐิน คือ สวดประกาศมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยขอความเห็นชอบของพระสงฆ์ทั้งปวง ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปทำได้ ในข้อนี้หนังสือซึ่งแต่งขึ้นขึ้นหลังพระไตรปิฎก เช่น อรรถกถา กล่าวว่า ต้อง 5 รูปขึ้นไปจึงทำได้ ข้าพเจ้าได้ตรวจดูแล้วไม่มีข้อกำหนดไว้โดยเฉพาะในวินัยปิฎก แม้ที่ว่าด้วยเรื่องกฐินโดยตรง ฉะนั้น จึงถือตามที่กล่าวไว้ในวินัยปิฎก เล่ม 5 หน้า 258 ที่ว่าสงฆ์ 4 รูปทำกรรมได้ทุกชนิด เว้นเพียง 3 อย่าง คือ ปวารณา อุปสมบท และอัฏฐาน (ผู้ต้องการสอบหลักฐานเรื่องนี้ควรดูวินัยปิฎก เล่ม 5 หน้า 135 เป็นต้นไป และเล่ม 8 หน้า 426 เป็นต้นไปด้วย)

3.การสวดสมมติต่าง ๆ เช่น สมมติ หรือแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เป็นผู้แจกจีวร แจกเสนาสนะ คือ ที่อยู่อาศัย ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปทำได้

4.การปวารณา คือ การบอกอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกัน ถ้าจะทำการสงฆ์ ภิกษุตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปจึงทำได้ ทั้งนี้มีเหตุผลว่า เมื่อถือว่าภิกษุ 4 รูปขึ้นไปเป็นสงฆ์ ถ้ามีภิกษุเพียง 4 รูป รูปหนึ่งกล่าวปวารณาจึงเท่ากับอนุญาตแก่บุคคล 3 คน ให้ว่ากล่าวได้ พระพุทธเจ้าให้ถือเป็นการปวารณาต่อบุคคล ฉะนั้นว่าเป็นการสงฆ์ได้ก็ต่อเมื่อสงฆ์ผู้รับฟังคำปวารณามีครบ 4 รูป เป็น 5 รวมทั้งผู้ปวารณาหรือจำนวนมากกว่านั้น

5.การอุปสมบท หรือบวชพระ ถ้าในปัจฉิมชนบท คือ ชายแดน หรือเขตที่ไม่มีความเจริญหาพระยาก ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปทำได้ ถ้าในมัชฌิมชนบทหรือในเขตภาคกลางซึ่งในสมัยพระพุทธเจ้ามีกำหนดเขตไว้ อันพอจะหาพระได้ ให้ใช้พระตั้งแต่ 10 รูปขึ้นไป ในเมืองไทยเราซึ่งนับเป็นเขตนอกจากที่กำหนดไว้ในครั้งพุทธกาล ถ้าจะกล่าวตามตัวอักษรพระ 5 รูปขึ้นไปก็ใช้ในการบวชกุลบุตรได้ แต่พระเถระผู้ใหญ่ท่านพิจารณาตามเจตนารมณ์ของพระวินัย ถ้าบวชในเขตจังหวัดพระนครหรือในเมืองที่เจริญ ก็ใช้พระตั้งแต่ 10 รูปขึ้นไป ในเขตกันดารจึงใช้พระน้อยกว่านั้น คือ 5 รูปขึ้นไป

6.การสวดอัฏฐาน คือ สวดเพิกถอนอาบัติ ของภิกษุบางรูป ซึ่งต้องทำการสงฆ์ ใช้ภิกษุตั้งแต่ 20 รูปขึ้นไป

7.สังฆกรรมอื่น ๆ ที่ทำการสงฆ์ นอกจากที่กล่าวไว้แล้วใช้พระตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปทั้งสิ้น

ข้อกำหนดเรื่องสถานที่ประชุม

การทำสังฆกรรม คือ การสงฆ์ทุกอย่างต้องมีข้อกำหนดเรื่องสถานที่ประชุม เขตแดนที่ใช้กำหนดที่ประชุม เรียกว่า สิมาสีมาหรือเขตแดนสำหรับกำหนดสถานที่ประชุมนี้ไม่ให้เล็กเกินไปจนไม่อาจให้ภิกษุ 21 รูปนั่งได้ และไม่ทำให้ใหญ่เกินไปเกิน 3 โยชน์ เล็กเกินไปก็ไม่อาจทำสังฆกรรม ที่ต้องใช้ภิกษุสงฆ์ 20 รูป พร้อมด้วยภิกษุผู้ขอให้สงฆ์จำนวนนั้นประชุมถอนอาบัติให้รวมเป็น 21 รูปได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องกำหนดส่วนไม่ให้เล็กกว่านั้น ส่วนที่ใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ ก็ยากแก่การที่จะมาประชุมพร้อมกันในที่นัดหมาย และยากที่จะตรวจตราว่าใครมาบ้างไม่มาบ้าง

วัตถุดิบใช้กำหนดเขตสีมา มีภูเขา สีลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และแอ่งน้ำ

การที่ต้องมีกำหนดหมายว่าที่ประชุมต้องมีเขตแค่นั้นแค่นี้ก็เพื่อให้ภิกษุทุกรูปผู้อยู่ในเขตนั้นรู้หน้าที่ของตนว่า เมื่อมีการประชุมเกิดขึ้นทุกรูปจะต้องเข้าประชุมทั้งหมด ถ้าไม่เข้าประชุม กรรมนั้นก็ใช้ไม่ได้ และถ้าเป็นกรรมที่มีข้อบังคับให้ทุกรูปต้องเข้าประชุมด้วย ผู้ไม่เข้าประชุมต้องเป็นอาบัติ

ในกรณีที่ภิกษุผู้อยู่ในเขตสีมา หรือเขตที่ประชุมอาพาธไม่สามารถเข้าประชุมได้ จะต้องมอบฉันทะไปประกาศแก่สงฆ์ผู้ประชุมว่า ผู้นั้นผู้นี้มาไม่ได้เพราะอาพาธ ขอมอบฉันทะ คืออนุมติให้สงฆ์ทำการประชุมได้ด้วยคามยินยอมรับรู้เห็นด้วยของตน และที่ประชุมนั้นเป็นการประชุมฟังปาฏิโมกข์ คือสีก 227 ข้อของพระภิกษุ ถ้าภิกษุรูปใดอาพาธจะต้องบอกบริสุทธิ คือมอบให้ภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งไปประกาศแก่สงฆ์ว่า ภิกษุรูปที่อาพาธนั้นยังเป็นภิกษุผู้บริสุทธิ์อยู่ การบอกความบริสุทธิ์ของตนนั้น ถ้าไปบอกเองได้ก็ไปเองเมื่อจวนเลิกประชุม ถ้าไปไม่ได้จึงมอบให้ภิกษุรูปอื่นบอกแทน

หนึ่งในขณะที่นั่งประชุมกันอยู่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมีธุระเช่นเสีริกจะลุกออกไปจากที่ประชุมต้องให้ฉันทะ คือ อนุญาตให้สงฆ์ทำการต่อไป โดยคามยินยอมของตนก่อน มิเช่นนั้นเป็นอาบัติ ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดการพุดขึ้นได้ในภายหลังว่า สงฆ์ทำไปโดยภิกษุรูปนั้นรูปนี้ไม่เห็นด้วย

การที่ภิกษุผู้อยู่ในเขตสีมา เมื่อถึงเวลาทำสังฆกรรมที่มีข้อกำหนดให้ทุกรูปขาดไม่ได้ เช่น ฟังปาฏิโมกข์ และปวารณา จะขาดประชุมได้เฉพาะในกรณีเดียวคือเจ็บไข้ ติดธุระอื่น ๆ อ้างไม่ได้เลย ถ้าติดธุระอื่น ๆ อยู่ นอกเขตสีมาไม่เป็นอาบัติ แต่ถ้าละเลยหน้าที่ คือ เมื่อครบ 15 วันที่จะต้องเข้าประชุมฟังสวดปาฏิโมกข์หรือปวารณา แต่เผลอไปไหน ๆ เสียต้องอาบัติ

ในกรณีที่ป็นสังฆกรรมไม่บังคับ เช่น การอุปสมบทกุลบุตร การกฐิน หรือการประชุมแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ ภิกษุจะไม่เข้าประชุมก็ได้ แต่ต้องไม่อยู่ในเขตสีมา ถ้าอยู่ภายในเขตสีมาแล้วไม่เข้าประชุมกรรมนั้นเชื่อว่าไม่เป็นอันทำ

สิทธิของภิกษุผู้เข้าประชุม

ภิกษุผู้เข้าประชุมในกิจการของสงฆ์ทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็น ทั้งในทางค้ำและในทางเห็นด้วย โดยปกติเมื่อถามความคิดเห็นของที่ประชุม ถ้าเห็นด้วยให้ใช้วิธีนิ่ง ถ้าไม่เห็นด้วยให้คัดค้านขึ้น ในกรณีที่มิผู้คัดค้านขึ้นจะต้องมีการทำความเข้าใจกันจนกว่าจะยอมเห็นด้วย ถ้าปรากฏว่า ภิกษุผู้คัดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วยการอุปสมบทซึ่งเป็นการรับสมาชิกใหม่เข้าสังฆมณฑลก็ดี การให้ผ้ากฐินก็ดี ย่อมไม่สมบูรณ์ ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่ามติของที่ประชุมต้องถือมติเอกฉันท์ คือเห็นพร้อมกันทุกรูปแต่ก็พึงเห็นว่าการใช้มติเอกฉันท์มิได้เป็นไปในทุกกรณี กล่าวคือ มีความเห็นแตกต่างกันเป็น 2 ฝ่าย ก็ต้องหาทางระงับโดยวิธีจับฉลากหรือที่ตรงกับกลางคะแนน เพื่อดูว่าเสียงข้างมากไปทางไหน ก็ตัดสินใจให้เป็นไปตามเสียงข้างมากนั้น วิธีนี้เรียกว่า เหยี่ยสิกา คือ ถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ

เท่าที่เล่ามานี้ ท่านผู้อ่านคงมองเห็นความเป็นประชาธิปไตยของพระพุทธศาสนาโดยลำดับต่อไปนี้จะแสดงตัวอย่างการสวดประกาศที่ให้สิทธิออกเสียงแก่ผู้เข้าประชุม การสวดประกาศแบ่งออกเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งเสนอญัตติ 1 ครั้ง สวดขอความเห็นชอบ 1 ครั้ง เรียกว่า ญัตติทุติยกรรม แปลว่า กรรมที่มีญัตติเป็นที่ 2 หรือเป็น 2 ครั้งทั้งข้อเสนอญัตติ อีกอย่างหนึ่งเสนอญัตติ 1 ครั้ง สวดขอความเห็นซ้ำ ๆ กัน 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม แปลว่ากรรมที่มีญัตติเป็นที่ 4 หรือเป็น 4 ครั้งทั้งข้อเสนอญัตติ

การสวดประกาศโดยทั่วไปเป็นข้อเสนอญัตติ 1 ครั้ง ขอความเห็นชอบ 1 ครั้ง ที่เรียกว่า ญัตติทุติยกรรม โดยมาก ต่อเมื่อเป็นเรื่องใหญ่ เช่น การรับคนเข้าหมู่ที่เรียกว่า อุปสมบท การลงโทษภิกษุผู้ประพฤติมิชอบ 7 อย่าง มีดัชนีกรรมเป็นต้น การยกโทษเมื่อภิกษุนั้นประพฤติตนดีขึ้นแล้ว การสวดสมมติ คือแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี และอื่น ๆ ที่ต้องมีการสวดขอความเห็นซ้ำ ๆ ถึง 3 ครั้ง ก็เพื่อให้มีเวลาพิจารณาได้รอบคอบ ส่วนเรื่องที่สำคัญน้อยลง ไปสวดขอความเห็นชอบเพียงเสนอญัตติแล้ว สวดเพียงครั้งเดียวก็พอ ตัวอย่างคำสวดขอความเห็นชอบที่มีข้อเสนอญัตติ 1 ครั้ง ขอความเห็นชอบ 1 ครั้ง ที่เรียกว่า ญัตติทุติยกรรม เฉพาะในเรื่องให้ผ้ากฐิน

“ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินผืนนี้เกิดขึ้นแล้วแก่สงฆ์ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ผ้ากฐินผืนนี้แก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน นี่เป็นญัตติ “ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินผืนนี้เกิดขึ้นแก่สงฆ์ให้ผ้าผืนนี้แก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน การให้ผ้ากฐินผืนนี้แก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน ย่อมชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงนั่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด ผ้ากฐินผืนนี้สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุผู้มีชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน ย่อมชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนั่งอยู่ ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยประการอย่างนี้”

ตัวอย่างคำสวดขอความเห็นชอบ

ที่มีข้อเสนอญัตติ 1 ครั้ง ขอความเห็นชอบ 3 ครั้งเรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม

เฉพาะในเรื่องการให้อุปสมบทแก่กุลบุตร “ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกษะ (ผู้มุ่งจะบวช) ของท่านผู้มีชื่อนี้ (ระบุชื่ออุปัชฌาย์ผู้นำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์) บริสุทธิแล้วจากอันตรายิกรรม (ข้อขัดข้องต้องห้าม) ทั้งหลาย บาตร จีวร ของเขาครบแล้ว ผู้มีชื่อขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงอุปสมบทผู้มีชื่อนี้ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ นี่เป็นญัตติ

“ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกษะของท่านผู้มีชื่อนี้ บริสุทธิแล้วจากอันตรายิกรรมทั้งหลาย บาตร จีวรของเขาครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

“ข้าพเจ้ากล่าวความนี้เป็นครั้งที่ 2 ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกษะของท่านผู้มีชื่อนี้ ฯลฯ ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

“ข้าพเจ้ากล่าวความนี้เป็นครั้งที่ 3 ท่านผู้เจริญ ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขะของท่านผู้มีชื่อนี้ ฯลฯ ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นฟังพูด

“ผู้มีชื่อนี้ สงฆ์อุปสมบทแล้ว มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปฆาฏะ ย่อมชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนั่งอยู่ ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยประการอย่างนี้”

ข้อแย้งเรื่องประชาธิปไตยเก่าแก่

ถ้าจะมีคำแย้งว่า ข้อที่กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลกนั้น ขอแย้งด้วยประวัติศาสตร์ที่ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้นเองมีลัทธิประชาธิปไตยอยู่แล้วในอินเดีย ดังจะเห็นได้เช่นการปกครองแคว้นวัชชี ซึ่งมีนครหลวงชื่อกรุงเวสาลินั้น มีลัทธิวิสภาคือ สภาของเจ้าลัทธิมีการประชุมแบบสภาผู้แทนราษฎรเหมือนกัน หรือการปกครองของมัลลกษัตริย์เมืองกุสินาราและเมืองปาวา ก็เป็นไปในรูปมีสภาประชุมฟังความเห็นคนข้างมากเหมือนกัน เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะว่าพระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างของประชาธิปไตยอันเก่าแก่ที่สุดอย่างไร

ขอตอบว่าการปกครองของเจ้าลัทธิ และมัลลกษัตริย์เหล่านั้นหาใช่ประชาธิปไตยไม่ แต่เป็นอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) คือ มีกลุ่มชนชั้นสูงเป็นใหญ่ โดยการผูกขาดว่าจะต้องเป็นกษัตริย์ราชวงศ์ลัทธิ และวงศ์มัลละเท่านั้น ประชาชนทั่วไปไม่มีส่วนเป็นผู้ออกเสียงในสภานั้นไม่ แม้ประวัติของประชาธิปไตยในยุคทองของกรีกเอง เท่าที่เราสอบได้จากชีวประวัติของนักปราชญ์คนสำคัญ เช่น โซเครตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และแอริสตอเติล (Aristotle) ก็เป็นยุคหลังพุทธปรินิพพาน กล่าวคือ พระพุทธเจ้านิพพานก่อนโซเครตีสเกิดประมาณ 75 ปี ก่อนเพลโตเกิดประมาณ 115 ปี และก่อนแอริสตอเติลเกิดประมาณ 159 ปี และประชาธิปไตยที่สมบูรณ์เท่าที่พบในชาวกรีกนั้นเป็นประชาธิปไตยเก่าไหน เราอาจจะดูได้จากการศึกษาที่โซเครตีสถูกบังคับให้ฆ่าตัวตายด้วยยาพิษด้วยคำตัดสินดังนี้ :-

“โซเครตีสเป็นผู้มีความผิดอันเนื่องจากอาชญากรรม คือประการแรกเพราะไม่บูชาเทวดาทั้งหลายที่ชาวเมืองบูชา แต่กลับแนะนำให้รู้จักเทวดาอื่นของตนเอง ประการต่อไป ก็เพราะทำให้เยาวชนเสื่อมเสีย การลงโทษที่กำหนดให้คือ ความตาย” (ดูหนังสือ Great Philosophers หน้า 7 และ New Popular Encyclopaedia เล่ม 13 หน้า 182 คอลัมน์ 2)

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ แสดงว่าในขณะที่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนากำลังได้แสวงสิทธิในการออกเสียงในที่ประชุม โดยไม่มีเลือกชั้นวรรณะ ไม่เลือกกว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้นั้น ประชาธิปไตยของกรีกได้มาคนที่สำคัญยิ่งคนหนึ่งของโลก ซึ่งแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างเสรี

จึงขอเสนอให้ท่านผู้อ่านได้วินิจฉัยเรื่องนี้เอาเองว่า หลักประชาธิปไตยที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้น มีข้อที่น่าสนใจและเห็นเป็นลักษณะพิเศษได้อย่างไร

บทที่ 3

การเลิกทาส

“พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้ภิกษุมีทาสไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลง”

ประเพณีการมีทาสไว้ใช้ และการซื้อขายทาสนั้นดูเหมือนจะมีอยู่ทั่วไปในโลก

ผู้ที่สนใจในปัญหาเรื่องระบบทาสโดยเฉพาะ ได้แสดงรายละเอียดไว้ในที่หลายแห่งด้วยกัน ในการค้นรายละเอียดเรื่องทาสอันเป็นปัญหาของโลกนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยหนังสือ Encyclopaedia of Social Sciences หนังสือ The New Popular Encyclopaedia กับหนังสือ Encyclopaedia Britannica และบรรดาหนังสือประวัติศาสตร์ รวมทั้งหนังสือกฎหมายเก่า ๆ ประกอบกัน ในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้ค้นหลักฐานทั้งวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก

ในเรื่องที่มาของความเป็นทาส หรือทางที่คนเราจะกลายเป็นทาสนั้น ได้มีผู้ประมวลไว้ว่ามี 5 ประเภท คือ :-

- 1.เป็นทาสโดยสายโลหิต คือ พ่อแม่เป็นทาส มีลูก ลูกนั้นก็กลายเป็นทาสด้วย โดยเจ้าของทาสนั้นถือเป็นสมบัติพลอยได้ของตน (Birth)
- 2.พ่อแม่แม้ไม่เป็นทาส แต่เพราะยากจนหรือมีความจำเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งขายลูกของตนไปให้เป็นทาสของผู้อื่น (Sale of children by their free parents)
- 3.มีการสงครามเกิดขึ้น ฝ่ายชนะกวาดต้อนคนไปเป็นทาส (Capture in war)
- 4.ทำการโจรสลัด หรือลักพาตัวคนมาเป็นทาส (Piracy or kidnapping)
- 5.การค้าทาสที่ทำกันเป็นอาชีพเป็นล่ำเป็นสันทั้งในกรีกและประเทศอื่น ๆ เป็นเหตุให้เกิดการนำคนมาเป็นทาส ด้วยวิธีต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก (Commerce)

แต่เมื่ออ่านบทที่ 2 ของหนังสือเรื่องนี้มาแล้ว เชื่อว่าทุกท่านคงเห็นพ้องกันว่าควรเพิ่มได้อีก 1 ข้อ เป็นข้อที่ 6 คือ การที่คนเป็นหนี้ผู้อื่นแล้วไม่มีทางจะใช้ หรือใช้ไม่ได้ไม่ทันตามกำหนด มีกฎหมายของกรีกและโรมันโบราณที่อนุญาตให้เจ้าหนี้เอาลูกหนี้เป็นทาสได้ โดยเฉพาะกฎหมายอันรับรองสิทธิของเจ้าหนี้ ให้นำลูกหนี้เป็นทาสได้นี้ โซลอนได้เป็นผู้ประกาศเลิกล้มเมื่อ 594 ปีก่อน คริสตศก ส่วนกฎหมายของโรมันอันว่าด้วยเรื่องนี้จะคงอยู่ต่อมาอีกนาน อย่างไรก็ตาม การเลิกกฎหมายกำหนดความเป็นทาส เพราะหนี้สินมิได้หมายความว่าเลิกล้มระบบทาสแบบอื่น เพราะฉะนั้น การซื้อขายทาสจึงคงมีอยู่ทั่วไป

แต่อันที่จริงยังมีทาสอีก 2 ประเภท ซึ่งอาจจัดได้เป็นประเภทที่ 7 และประเภทที่ 8 คือ ประเภทที่ 7 ได้แก่ บุคคลผู้สมัครขายตัวไปเป็นทาสผู้อื่น เพื่อนำเงินไปให้มารดาบิดาเป็นการสนองคุณ เพื่อให้มารดาบิดาใช้หนี้ผู้อื่นบ้าง บุคคลบางคนมองไม่เห็นทางว่า ตนเองจะเป็นอยู่ได้อย่างไร เพราะไม่มีอาชีพ ไม่มีทุน เป็นทาสของ

ผู้อื่นยังได้อาศัยเป็นทางเลี้ยงชีพ โดยไม่ต้องกังวลในเรื่องปากเรื่องท้อง ก็สมควรใจไปเป็นทาสเองบ้าง ประเภทที่ 8 ได้แก่ ทาสกรรมกร (Forced labour) คือผู้ที่ถูกบังคับให้ทำงานแบบทาส ทั้ง ๆ ที่มีได้เป็นทาส อันเป็นเรื่องที่แม้ในปัจจุบันก็ยังมิอยู่ในหลายประเทศ และเป็นปัญหาที่สหประชาชาติก็พยายามอย่างยิ่งที่จะ กำจัดให้หมดไป ความพยายามเหล่านี้ได้ปรากฏผลออกมาอย่างหนึ่ง คือ การประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วย สิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1938) ซึ่งมีข้อความอันต่อต้านการละเมิดสิทธิ มนุษยชน เช่น การจับกุมตามอำเภอใจ, ระบบทาส, ทาสกรรมกร (Forced labour) เป็นต้น ปรากฏว่า ในการ ลงมติรับรองประกาศนี้ มีคะแนนรับรอง 48 ประเทศ ไม่มีประเทศไหนคัดค้านเลย มีแต่ประเทศที่งดไม่ออก เสียงบางประเทศ ซึ่งมีใช้ความมุ่งหมายของหนังสือนี้ที่จะระบุว่าประเทศไหนบ้าง

เมื่อพูดถึงระบบทาสแล้ว ก็ใครจะนำท่านผู้อ่านให้ได้รับความรู้เบ็ดเตล็ดเรื่องทาสต่อไปอีกสักเล็กน้อย ชนชาติเฮบรูโบราณ มีธรรมเนียมให้มีทาสไว้ใช้ได้ แม้จะเป็นชนชาติเดียวกัน แต่เมื่อครบ 7 ปีแล้ว ก็ปลดปล่อย ให้เป็นอิสระพร้อมทั้งให้ข้าวของเครื่องใช้รวมทั้งปลูสดัว แต่ถ้าทาสนั้นยังพอใจจะอยู่กับนายของตนต่อไป ก็จะได้รับภาระเจาหุเป็นที่ระลึกแห่งการอาสาสมัครเป็นทาส การเจาหุและสวมห่วงหุเป็นเครื่องหมายแห่ง ความเป็นทาสในสมัยโบราณ

มีคำกล่าวว่า ทาสในประเทศกรีกได้รับความเห็นอกเห็นใจจากเจ้าของทาสมากกว่าโรม พวกทาสใน กรุงโรมถูกฆ่าตายเสียมากต่อมาก ถ้าทำอะไรไม่ถูกใจผู้เป็นนาย ต่อมาระหว่าง ค.ศ. 86 ถึง 161 อันตรงกับ พ.ศ. 629 ถึง 704 จักรพรรดิอันโตนิอุส ปิอุส ได้ประกาศเลิกสิทธิของเจ้าของทาสที่จะประหารชีวิตทาสของ ตน แต่ก็ไม่มีรายละเอียดว่าได้ห้ามทำทารุณกรรมอื่น ๆ หรือไม่ เพราะกฎหมายของโรมันให้สิทธิแก่เจ้าของ ทาสที่จะแยกคู่ผู้เมียของทาสได้ทั้งเป็นเจ้าของแห่งทรัพย์สินใด ๆ ที่จะเกิดขึ้นแก่ทาสนั้นด้วย

อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงสมัยกลาง (ระหว่าง พ.ศ. 1000) เป็นต้นมา ทาสในอังกฤษได้รับสิทธิขึ้น ก็อาจมี บ้านและที่ดินได้โดยต้องเสียค่าเช่า และอาจได้รับอิสรภาพได้โดยเงื่อนไขหลายประการ ในปี ค.ศ. 1807 ตรงกับ พ.ศ. 2350 รัฐสภาอังกฤษได้ลงมติออกกฎหมายห้ามการค้าทาสอย่างเด็ดขาด ซึ่งประเทศอื่น ๆ ใน ยุโรปก็ได้เจริญรอยตาม แต่ก็ยังมีได้ห้ามการมีทาสไว้ใช้ ซึ่งถือกันว่าเป็นสมบัติหรือสิทธิส่วนบุคคล ต่อมา ในปี ค.ศ. 1834 ตรงกับ พ.ศ. 2377 จึงได้ออกกฎหมายเลิกระบบทาสทั้งในอังกฤษและในเมืองขึ้น โดยมี โครงการให้เลิกเด็ดขาดภายในเวลาที่กำหนด และได้ใช้วิธีการละมุนละม่อม คือ ได้ตั้งงบประมาณสำหรับ ชดเชยแก่เจ้าของทาสถึง 15 ล้านปอนด์ (ประมาณ 750 ล้านบาท) แต่เมื่อจ่ายปรากฏว่าต้องใช้เงินถึง 20 ล้าน ปอนด์ (หรือประมาณ 1,000 ล้านบาทในขณะนี้) นับเป็นความเสียหายอย่างสูงที่พึงจารึกไว้ใน ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

ระบบทาสนี้ได้เลิกกันไปในประเทศฝรั่งเศสและเมืองขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1846 ตรงกับ พ.ศ. 2389 ในประเทศ สวีเดน เมื่อ ค.ศ. 1846 ตรงกับ พ.ศ. 2389 ในประเทศเดนมาร์ก ปีเดียวกับประเทศฝรั่งเศส ในประเทศปอร์ตุ กัล เมื่อ พ.ศ. 1865 ตรงกับ พ.ศ. 2408 และในสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 1856 ตรงกับ พ.ศ. 2399

บางศาสนากับระบบทาส

หนังสือ The New Popular Encyclopaedia กล่าวว่า iva ทางศาสนาคริสต์ มิได้ดำเนินการใด ๆ ที่เลิกล้มระบบทาสเลย การค้าทาสยังคงดำเนินไปเป็นเวลาประมาณ 1,000 ปีในชนชาติที่นับถือศาสนาคริสต์ในยุโรปเกิดขึ้นภายหลังความล่มจมของอาณาจักรโรมัน แต่ก็ได้ยอมรับว่าศาสนาคริสต์มีส่วนช่วยในระบบทาสเลิกล้มไปอยู่เหมือนกัน โดยการสั่งสอนของพระ (ทั้งที่ไม่มีหลักการในคัมภีร์ศาสนา)

หนังสือเล่มเดียวกันได้กล่าวถึงศาสนาอิสลามว่าระบบทาสได้มีอยู่ในศาสนาอิสลาม โดยคัมภีร์ศาสนานั้นอนุญาตให้มีทาสได้โดยการรับชนะแต่หนังสือนั้นได้กล่าวต่อไปว่าดูเหมือนจะมีใช้ความประสงค์ของพระมหะหมัดที่จะได้ทาสมาโดยวิธีนี้

วิลเลียม ลินน์ เวสเตอร์มันน์เขียนไว้ในเรื่อง Ancient Slavery ว่าในสมัยโบราณ (ก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ. 1000) มิได้มีการดำเนินการใด ๆ เพื่อจะเลิกล้มระบบทาส องค์การทางศาสนาหรือแม่ศาสนาคริสต์เองก็มิได้ดำเนินการนี้ การเปลี่ยนท่าทีต่อบุคคลชั้นทาสนั้นได้เกิดขึ้นในรูปแห่งกฎหมาย ซึ่งพระจักรพรรดิแห่งโรมันได้กำหนดขึ้น นับได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของมนุษย์ประการหนึ่ง

บทความของ วิลเลียม ลินน์ เวสเตอร์มันน์ ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือ Encyclopaedia Britannica ก่อนข้างจะโจมตีศาสนาคริสต์ในเรื่องระบบทาสอยู่บ้างสำหรับความเห็นส่วนตัวของผู้เขียน แม้ข้อห้ามในเรื่องระบบทาสจะมีได้มีบัญญัติไว้ในศาสนาคริสต์ หรืออิสลาม ผู้เขียนก็เชื่อว่า นักพรตหรือผู้นำในศาสนาทั้งสองนั้นคงจะมีอยู่ไม่น้อยที่มีส่วนช่วยสั่งสอนให้มนุษย์ได้เลิกล้มระบบทาสไปในที่สุดเพราะกล่าวกันด้วยความเป็นธรรมชาติแล้ว บรรดาความไม่ดีไม่งามทั้งหลาย เท่าที่สามัญสำนึกของคนเราพอจะเล็งเห็นได้ นักบวชแห่งศาสนาต่าง ๆ ที่เป็นผู้มีจิตใจสูงก็คงช่วยกันชี้แจงให้ประชาชนพากันงดเว้นบ้างไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ด้วยเหตุนี้แม้ผู้เขียนเป็นพุทธศาสนิกชนก็ไม่ได้มองนักบวชแห่งศาสนาอื่นไปในแง่ร้าย ยิ่งกว่านั้นเมื่อกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาก็จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายมิได้ทรงปฏิเสธความดีของศาสนาใด ๆ ทรงกล่าวไว้เป็นกลาง ๆ ว่า คำสอนของศาสนาต่าง ๆ ที่ตรงกันกับของพระองค์ก็มี ที่ไม่ตรงกันก็มี ทรงสอนถึงความถูกต้องเป็นหลัก ใครก็ตามเมื่อกล่าวถูกต้องก็ทรงรับรองว่าถูก ข้อนี้จึงน่าเป็นเครื่องเตือนใจชาวเรามีให้มองศาสนาอื่นไปในแง่ร้าย หรือเห็นคนนับถือศาสนาอื่นเป็นศัตรูไปหมด บางทีอาจจะเป็นเพราะพระพุทธศาสนามีหลักธรรม ให้ความเป็นธรรมแก่ทุกศาสนาและทุกลัทธิอย่างนี้ จึงมีชาวยุโรปเปลี่ยนจากศาสนาอื่นมานับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ความพยายามของสันนิบาตชาติ

เมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว ชาติทั้งหลายได้มีการประชุมกันตั้งสันนิบาตชาติขึ้น มีสำนักงานกลาง ณ เมืองเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสันติภาพ และได้ดำเนินการกิจการเพื่อลั้มระบบทาสที่ยังมีเหลืออยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลก โดยดำเนินการเป็นขั้นๆ ดังนี้

1. ใช้นุสัญญา ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2462) ว่าด้วยการเลิกทาส ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะพยายามให้ได้มาซึ่งการระงับระบบทาสในทุกกรณีรวมทั้งการค้าทาสทางบก และทางทะเลอย่างเด็ดขาด

2. ได้ตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญทางการเลิกระบบทาสขึ้น โดยเฉพาะที่เรียกว่า Committee of Experts ในปี 1924 (พ.ศ. 2467)

3. ได้ใช้นุสัญญาว่าด้วยระบบทาส (Slavery Convention) ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) ซึ่งมีประเทศต่าง ๆ ให้สัตยาบันรวม 26 ประเทศ

4. ได้ใช้นุสัญญาว่าด้วยทาสกรรมกร (Forced Labour Convention) เพื่อจัดปัญหาเรื่องการบังคับใช้แรงงานโดยไม่เป็นธรรม ค.ศ. 1930 (พ.ศ. 2473)

5. ได้ตั้งคณะกรรมการว่าด้วยระบบทาสเป็นการถาวร เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญใน ค.ศ. 1932 คือ ในปี 2475 นั้นเอง

ด้วยประการฉะนี้ เราจึงเห็นได้ว่ามนุษยชาติได้พยายามเพียงไรในการเลิกสิ่งที่เป็นการกดขี่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

ระบบทาสยังมีอยู่ในโลก

ท่านผู้อ่านหนังสือพิมพ์คงจำได้ว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้หนังสือพิมพ์เมืองไทยหลายฉบับ ได้ตีพิมพ์ข้อความจากสำนักแถลงข่าวต่างประเทศ (พ.ศ. 2500) ซึ่งแสดงว่าระบบทาสยังมีอยู่ในโลกนี้อีกหลายแห่ง

ข่าวนั้นกล่าวว่า ตามถ้อยแถลงของนายฟอกซบิตต์ เลขาธิการสมาคมกำจัดประเพณีทาส ซึ่งเป็นสมาคมที่ตั้งมา 150 ปี และมีสำนักงานใหญ่อยู่ในอังกฤษ ได้ความว่าในปัจจุบันการเอาคนลงเป็นทาสยังเป็นประเพณีที่ชอบด้วยกฎหมายในรัฐอาหรับต่าง ๆ หลายรัฐ เช่น ในเยเมน ซาอุดีอาระเบีย และบริเวณทะเลโอมาน รวมทั้งในแคว้นโมริตาเนียในแอฟริกาเหนือ และในกลุ่มน้ำอะมาโซนในอเมริกาใต้ด้วย นายฟอกซบิตต์ชี้แจงว่า iva ด้วยว่าราคาทาสที่ซื้อขายกันในดินแดนเหล่านั้น ย่อมแตกต่างกันไปตามเพศตามวัยและเหตุประกอบอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น หญิงทาสที่สูงอายุขยกันคนละไม่เกิน 35 ปอนด์สเตอร์ลิงก์ ทาสชายที่รูปร่างแข็งแรง อาจขายได้ถึง 150 ปอนด์ สำหรับหญิงรุ่น ๆ ที่อายุไม่เกิน 15 ปี จัดว่ามีราคาม อาจขายได้ถึง 400 ปอนด์ (เป็นเงินไทยประมาณ 20,000 บาท)

ระบบทาสในประเทศไทย

ตามกฎหมายโบราณของไทยอันว่าด้วยลักษณะทาส ได้จัดประเภทของทาสไว้ 7 อย่าง คือ

1. ทาสไถ่มาด้วยทรัพย์ หมายความว่า เป็นทาสของคนอื่นซึ่งมีค่าตัวเท่านั้นเท่านี้ แล้วผู้ใดผู้หนึ่งนำเงินไปไถ่ นำทาสนั้นมาเป็นทาสของตน

2. ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย หมายความว่า เมื่อมารดาบิดาเป็นทาส ลูกที่เกิดมาก็พลอยเป็นทาสไปด้วย

3. ทาสได้มาแต่ฝ่ายมารดาบิดา หมายความว่า ทาสที่บุคคลได้รับมรดกจากมารดาบิดาของตน

4.ทาสที่มีผู้ให้

5.ทาสอันได้มาด้วยการช่วยกัฏฐะทุกข์แห่งคนอันต้องโทษทัณฑ์

6.ทาสอันได้เลี้ยงไว้ในกาลเมื่อข้าวแพง

7.ทาสที่ได้มาจากการรับศึกษา

ประเทศไทยได้ประกาศเลิกทาสในสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ การเลิกทาสมิได้กระทำทีเดียวไปคราวเดียว แต่ได้มีพระราชบัญญัติสลับกับประกาศพระบรมราชโองการเป็นคราว ๆ ไป จนถึงได้ออกพระราชบัญญัติทาสในที่สุด ซึ่งถ้าจะประมวลการดำเนินงานเป็นขั้น ๆ ตามตัวบทกฎหมายก็จะเห็นได้ดังนี้ :-

1.พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาส ลูกไท ออกเมื่อจุลศักราช 1263 โสณสังวัจฉระ

สาวนมาส ชุณหปักษ์ นวมิถิสักรวาร (ตรงกับวันที่ 21 สิงหาคม 2417) กำหนดให้ทาส 7 ประเภท ดังกล่าวข้างต้นที่เกิดตั้งแต่ปีมะโรงสัมฤทธิศก จ.ศ. 1230 (คือ ปี พ.ศ. 2411 อันเป็นปีเสวยราชย์) เป็นต้นไป ให้ขึ้นค่าตัวจนถึง 8 ปี ต่อจากนั้นให้ลดลงตามระยะเดือนปีอันตราไว้ในพระราชบัญญัติจนถึงอายุ 21 ปี หกค่าตัวทั้งชายหญิง รวมทั้งรายละเอียดอื่น ๆ

2.หมายประกาศลูกทาส ทำเป็นพระบรมราชโองการ ณ วันพฤหัสบดี เดือน 10 แรม 13 ค่ำ ปีมะจอ จศกจุลศักราช 1236 (ตรงกับวันที่ 8 ตุลาคม 2417) ให้สลักหลังสารกรมธรรม์ของทาสที่เกิดในปีมะโรง สัมฤทธิศก (พ.ศ. 2411) ตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุลูกทาสลูกไท โดยให้อำเภอกำนันพร้อมกันกับตัวทาส สลักหลังสารกรมธรรม์ไว้เป็นแผนก กับให้ระบุลูกทาสซึ่งติดมากับมารดาบิดาโดยชัดเจน ถ้ามีผู้ไปติดต่อที่อำเภอก็ห้ามเรียกเงินค่าธรรมเนียมใด ๆ และให้รับสลักหลังสารกรมธรรม์โดยมิชักช้า

3. ประกาศเกษียณอายุลูกทาสลูกไท ทำเป็นพระบรมราชโองการ ณ วันอาทิตย์ เดือน 11 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะจอ จศกจุลศักราช 1236 (ตรงกับวันที่ 18 ตุลาคม 2417) เป็นการแถลงข้อความเข้าใจ ที่มีข่าวว่าเกิดเสียงแสดงความไม่พอใจอยู่ทั่วไป เดือนให้เห็นแก่เมตตากรุณาและความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง พร้อมทั้งชี้แจงวิธีการเลิกซึ่งค่อยเป็นค่อยไป

4. พระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 ประกาศ ณ วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 124 (ตรงกับ พ.ศ. 2448) มีข้อกำหนดให้ลูกทาสทั้งปวงได้เป็นไท มิให้มีพิทักษ์เกษียณอายุดังกล่าวไว้ในพระราชบัญญัติลูกทาสลูกไท จศกจุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417) อีกต่อไป บรรดาคนที่คนไทยอยู่แล้ว หรือทาสที่หลุดพ้นค่าตัวไปแล้ว ต่อไปห้ามมิให้เป็นทาส บรรดาทาสที่มีอยู่ในเวลาออกพระราชบัญญัตินี้ เว้นแต่ทาสที่หลบหนี ให้เจ้าเงินลดค่าตัวให้คนละ 4 บาทต่อเดือน ตั้งแต่เดือนเมษายน (2448) เป็นต้นไป ถ้าทาสจะเปลี่ยนเจ้าเงินใหม่ ห้ามมิให้ทำสารกรมธรรม์ขึ้นค่าตัวมากกว่าจำนวนค่าตัวในเวลานั้น

ผู้เขียนมีศรัทธาค้นเรื่องนี้ พร้อมทั้งค้นศักราชวันเดือนปีเทียบ พ.ศ. ให้ด้วย ก็เพราะเห็นว่าการเลิกทาสในประเทศไทยต้องผ่านความยากลำบาก ต้องต่อสู้กับเสียงแสดงความไม่พอใจของเจ้านาย ข้าราชการพ่อค้า

คฤหบดีซึ่งเป็นนายเงิน อันเคยมีความสะดวกในการใช้ทาส รวมทั้งเสียงไม่พอใจของทาสบางคนผู้ไม่รู้ว่ เมื่อได้รับปลดปล่อยแล้วจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร เพราะเคยชินในการอาศัยคนอื่นกินอยู่มาตลอดหลายชั่วอายุคน ถ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงอ่อนแอแล้ว โน่นกลัวนี้แล้ว อย่างไรก็ตามเสีย ก็คงทรงทำงานอันมีคุณค่าขึ้นนี้ไม่สำเร็จเป็นแน่ เพราะจะเห็นได้ว่า เพียงการออกกฎหมายกรุยกฏทางเพื่อจะออกพระราชบัญญัติทาส ในที่สุดก็ต้องกินเวลาถึง 31 หรือ 32 ปี

การพยายามปลดปล่อยข้อผูกมัดความไม่เสมอภาคและความทุกข์ยากต่าง ๆ ของประชาชนนั้น ได้กระทำกันอย่างเป็นขั้นเป็นอันในสมัยรัชกาลที่ 5 (2411 - 2453) อันที่จริงแม้รัชกาลที่ 5 จะเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2411 แต่ในระยะแรกมีผู้สำเร็จราชการแทน พระองค์มาเริ่มทรงบริหารราชการแผ่นดินโดยเด็ดขาด ก็เมื่อ พ.ศ. 2417 ภายหลังงานบรมราชาภิเษกเป็นครั้งที่ 2 อันเป็นเสมือนหนึ่งการประกาศพระราชภาระในการบริหารประเทศชาติโดยตรง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นไปงานปลดปล่อยความเดือดร้อนของประชาชนในรัชกาลที่ 5 นั้น พอที่จะรวบรวมมากกล่าวได้ดังนี้ :-

1.คนพลเรือนทุกคนจะอยู่อย่างไม่มีสังกัดไม่ได้ ต้องมีสังกัดสักข้อมือเป็นเลขไพร่หลวงบ้าง ไพร่สมกำลังบ้าง เลขทาสบ้าง คนไม่มีสังกัดเรียกว่าคนข้อมือขาว (เพราะไม่มีรอยสัก) ต้องจับสักเป็นไพร่หลวง ธรรมเนียมนี้มาเลิกในรัชกาลที่ 5

2.การเกณฑ์แรงใช้ราชการ ผู้ถูกเกณฑ์ไม่ได้อะไรตอบแทนในรัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดให้เลิกเสียโดยมาก ถ้าจะมีการเกณฑ์ก็ต้องมีค่าจ้างหรือค่าป่วยการตอบแทน

3.การตัดถนนหนทางหรือการเวนคืนที่ของราษฎรเพื่อใช้ในราชการนั้น สมัยก่อนมิได้ให้ค่าตอบแทนแก่เจ้าของที่ดินหรือเจ้าของอาคารในรัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานค่าที่ดินและค่าชดเชยสิ่งก่อสร้างตามควรแก่ราคา

4.ราคาหรือศักดิ์ของคนเรานั้นในสมัยก่อนกำหนดด้วยนา เช่น สักดินาเท่านั้นเท่านี้ คนมีสักดินาสูงก็ได้เปรียบคนมีสักดินาดำ แต่เดิมในการเป็นความกัน ผู้มีสักดินาดำกว่า 400 แต่งหมายว่าอรรคคีเทณฑนไม่ได้ จึงเป็นการเสียเปรียบพวกสักดินาสูง ในเวลาเป็นความกันในศาล ผู้มีสักดินาสูง สามารถแต่งหมายได้ฝ่ายเดียว ในรัชกาลที่ 5 ได้มีพระราชบัญญัติให้แต่งหมายได้เสมอหน้ากัน

5.การเลิกทาสในรัชกาลที่ 5 นั้น มีวิธีการอยู่หลายหลาย เช่น ผู้ยังไม่เคยเป็นทาสหรือหลุดพ้นแล้วก็ห้ามไม่ให้ขายตัวเป็นทาส ผู้เป็นทาสอยู่แล้วก็ไม่ยอมให้ขึ้นค่าตัว ทั้งมีการกำหนดให้นายลดค่าตัวเป็นรายเดือนเพื่อเร่งรัดให้หมดทาสโดยเร็ว นอกจากนั้นยังใช้วิธีกำหนดว่า ผู้เกิดสมัยรัชกาลที่ 5 ถ้าเป็นทาสมาเดิมตามพ่อแม่ ให้พ้นจากเป็นทาสเมื่ออายุครบกำหนดหรือเมื่อวันประกาศใช้พระราชบัญญัติทาส

6.ในคดีที่เป็นอาญาแผ่นดิน ผู้ถูกกล่าวหาต้องถูกทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อได้รับสารภาพ อันเรียกว่าจาริตนครบบาล ในรัชกาลที่ 5 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกเสีย

7.ในรัชกาลที่ 5 ได้มีการพระราชทานงดลงพระราชอาญาเขียนนักโทษที่ต้องคำพิพากษาให้เขียนตั้งแต่ 50 ทิลงมาเป็นจำคุกแทน

เรื่องใหญ่ ๆ ทั้ง 7 ข้อที่กล่าวมานี้ เพียงพอที่ประชาชนชาวไทยในรัชกาลที่ 5 จะรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ เพราะฉะนั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับพระนามว่าพระปิยมหาราช หรือพระมหาราช ผู้เป็นที่รักของปวงชนนั้น จึงเป็นพระนามที่เหมาะสมอย่างยิ่ง เชื่อว่าผู้มีวิจรรณญาณและรักความเป็นธรรมทั้งหลาย แม้จะเกิดไม่ทันในสมัยของพระองค์ท่าน ก็คงเห็นร่วมกันว่า พระองค์ได้ทรงประกอบกรณียกิจปลดแอกของประชาชนอย่างแท้จริง เพราะฉะนั้นจึงเป็นการสมควรแล้วที่เราจะจัดให้มีงานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าทุกวันที่ 23 ตุลาคม เป็นการประจำปี

พระพุทธศาสนากับระบบทาส

ในเรื่องพระพุทธศาสนากับระบบทาสนี้ ผู้เขียนขอกล่าวด้วยความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อข้อความในหนังสือพุทธคุณถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อันเป็นข้อความที่ทำให้ผู้เขียนมีความสนใจและติดตามค้นคว้าหลักฐานในพระไตรปิฎกต่อมา เมื่อลงมือเขียนเรื่องนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “อนึ่งในครั้งนั้น การขายทาสเช่นไปสงครามจับเชลยมาได้แล้วขายเอาสิน และขายต่อไปอีกดุจสัตว์พาหนะ ยังไม่เห็นกันว่าเป็นคนร้ายและยังไม่มีกฎหมายห้าม สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงห้ามไว้ โดยเป็นกิจอันอุบาทว์คือคฤหัสถ์ผู้เคร่งในทางพระศาสนาไม่ควรทำ โดยที่สุตจนทาสสินไถ่ก็มีได้ทรงอำนวยการตาม ทรงห้ามมิให้ภิกษุมียาทาสเช่นนั้น”

ที่มาในเรื่องพระพุทธศาสนากับระบบทาสนี้ มีทั้งในสันยปิฎก อันเป็นข้อห้ามสำหรับพระภิกษุ ทั้งในสุตตันตปิฎกอันเป็นข้อแนะนำ ดังจะกล่าวต่อไป

หลักฐานในวินัยปิฎก

- 1.วินัยปิฎก เล่ม 7 หน้า 346 ห้ามมิให้มีภิกษุมียาทาสหญิงชายไว้ใช้ ภิกษุใดฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ
- 2.วินัยปิฎก เล่ม 4 หน้า 156 แสดงว่าทาสที่เข้ามาบวชแล้ว ได้รับสิทธิทั้งปวงเท่าเทียมกับภิกษุอื่น และพระเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้นก็ถือว่าท่านที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วให้ถือว่าเจ้าของไม่มีสิทธิที่จะจับกุมหรือเรียกตัวคืน แต่เพื่อตัดปัญหาขงยากพระบรมศาสดาจึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้ผู้จะเข้าบวชมิใช่ผู้หนีเขา มา ต้องได้รับอิสรภาพก่อน จึงมีคำถามที่ว่า ท่านเป็นไทหรือ หมายความว่า ไม่เป็นทาสหรือ

หลักฐานในสุตตันตปิฎก

- 1.สุตตันตปิฎก เล่ม 22 หน้า 232 ทรงแสดงเรื่องการค้าขายที่อุบาทว์ควรควรงเว้นว่ามีการค้าทาสรวมอยู่ด้วยข้อหนึ่ง
- 2.ทรงแสดงคุณลักษณะของนักบวช ว่าจะต้องไม่รับทาสีทาสที่มีผู้มอบให้ในสุตตันตปิฎก เล่ม 12 หน้า 284 และเล่ม 24 หน้า 220
3. ในสุตตันตปิฎก เล่ม 23 หน้า 46 มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์คนหนึ่งกำลังตั้งพิธีบูชาญเพื่อจะฆ่าสัตว์ต่าง ๆ ชนิดละ 500 ตัว ซึ่งเป็นการบูชาญครั้งสำคัญ ครั้นแล้วจะคิดอย่างไรไม่ปรากฏ ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่

ถามถึงเรื่องการบูชาไฟและบูชาอัญญะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องการบูชาไฟ แบบตีความหมายใหม่ (Reinterpretation) ว่าในพระพุทธศาสนามีการบูชาไฟเหมือนกัน แต่ไฟในที่นี้ไม่ใช่ไฟจริง ๆ หากเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตนในลักษณะต่าง ๆ กัน โดยทรงแสดงว่าไฟที่พึงบูชามี 3 ประเภท คือ :

- 1.) ไฟ คือ บุคคลผู้ควรเคารพ (อาหุเนยฺยคฺคิ) ได้แก่ มารดา บิดา เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และปฏิบัติต่อในทางที่ทำให้มีความสุขโดยชอบ
- 2.) ไฟ คือ คฤหบดี (คหปตฺตคฺคิ) ได้แก่ บุคคลผู้เกี่ยวข้องในบ้านคือ บุตร ภริยา ทาส และคนรับใช้ เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และปฏิบัติต่อในทางที่ทำให้มีความสุขโดยชอบ
- 3.) ไฟ คือ บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา คือ ของที่ให้โดยเคารพ (ทักษิเนยฺยคฺคิ) ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้เว้นจากความมัวเมาประมาท ผู้ตั้งอยู่ในขันติความอดทน และโสรจจะ ความสงบเสงี่ยม ผู้ฝึกตน ทำตนให้สงบระงับ เป็นไฟที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และปฏิบัติต่อในทางที่ทำให้มีความสุขโดยชอบ

พราหมณ์ได้ฟังดังนี้ ก็เลิกบูชาอัญญะ ปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ เพราะเห็นว่าการบูชาไฟแบบตนเป็นการทรมานสัตว์ ผู้การบูชาแบบปฏิบัติตนให้เหมาะสมต่อบุคคลในสังคมไม่ได้มีข้อพึงสังเกตว่า คำว่า บูชา สักการะ เคารพ ในที่นี้เป็นคำที่ใช้เพื่อเลียนแบบการบูชาไฟของพราหมณ์เท่านั้น เมื่อกล่าวถึงบุตร ภริยา ทาส คนรับใช้ ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อเขาเหล่านั้นด้วยดี ก็ไม่ใช่หมายความว่าให้ลงกราบหรือแสดงความเคารพอย่างไร หากให้ปฏิบัติตามความเหมาะสมให้เขามีความสุขจึงเห็นได้ชัดว่า ในกรณีที่ห้ามไม่ให้ซื้อ ทาสขายทาส หรือชี้แจงให้ละเว้นการมีทาสไว้ใช้ แต่ไม่สำเร็จในบางราย พระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติต่อทาสด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดี ให้ทาสมีความสุข ไม่ใช่โหดร้ายทารุณต่อเขาบัดนี้ท่านผู้อ่านอาจพิจารณาได้เองว่า คำสอนเรื่องนี้เป็นคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้างพระพุทธศาสนากับการปลดปล่อยทาสภายในคำว่าทาสภายในนั้นหมายความว่า บางครั้งคนเรามีอิสรภาพทางกายไปไหนมาไหนได้ หรือมีตำแหน่งเป็นผู้บังคับบัญชาคนอื่นด้วยซ้ำ แต่การมีอิสรภาพทางกายมิได้หมายความว่า คนเราเป็นผู้มีอิสรภาพสมบูรณ์แล้ว เพราะบางทีคนเราก็เป็นทาสแห่งอำนาจฝ่ายต่ำ เช่น ความทะยานอยาก (ตัณหา ทาโส) หรือความโลภ ความโกรธ และความหลงอย่างโง่ไม่ขึ้น ขอมทำความชั่วทุกจริต หรือแสดงอาการที่เลวทรามทุกอย่างสุดแต่ความโลภ ความโกรธและความหลงจะใช้หรือบัญชาให้ทำอะไรลงไปเคยมีผู้เปรียบกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ว่าเหมือนม้าที่ผูกเชือกล่ามกับคนผู้เป็นเจ้าของ บางครั้งเจ้าม้า 3 ตัวนี้เกิดแสดงฤทธิ์เดชออกวิ่งนำหน้าเจ้าของอย่างรวดเร็วจนเดินหรือวิ่งตามไม่ทัน แล้วลองนึกหลับตาวาดภาพดูทีหรือว่าจะเป็นอย่างไร ภาพที่คนถูกม้าซึ่งล่ามเชือกติดกันไว้ถูกระชากล้มลุกคลุกคลาน ถลอกปอกเปิก ถึงขนาดอาจเสียชีวิตได้ในที่สุดนั้น อาจเป็นคติเตือนใจได้ดีกว่า ถ้าเราไม่พยายามรั้งบังเหียนขึ้นจีหลังม้าควบคุมไว้ให้อยู่ในอำนาจเราบ้าง ก็จะต้องได้รับความลำบากเดือดร้อนดังตัวอย่างนี้

เราคงได้ยินข่าวคนฆ่าตัวตาย เพราะรักไม่สมหวัง เพราะอยากสอบได้แต่กลับสอบตก หรือข่าวคนพินกันยิกกัน หรือประหัดประหารกันด้วยวิธีการอย่างอื่น เพียงเพื่อสนองความไม่พอใจอันเกิดขึ้นประเดี๋ยวเดียว แต่ส่งผลให้คนที่ทำร้ายกันนั้นต้องบาดเจ็บหรือเข้าคุกเข้าตะรางไปทนทุกข์ทรมานอยู่แรมปี หรือบางครั้ง

ไม่ใช่เรื่องของความโลภ ความโกรธ แต่เป็นเรื่องของความหลงซึ่งกินความถึงความมัวเมาประมาท เช่น ขับรถเร็วด้วยความคะนอง รถคว่ำหรือชนต้นไม้ ตกคู ตัวผู้ขับเสียชีวิต หรือทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต คืบคลานมากไปจนคุมสติไว้ไม่อยู่ตกน้ำตายบ้าง กลับบ้านไม่ถูก หรือเข้าบ้านผิดบ้าง

ความจริงคนเราที่เกิดขึ้นนี้ ที่ยังมีได้บรรลุมรรคผลก็ต้องมีโลก โกรธหลงกันทุกคนเป็นธรรมดา เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจและน่าให้อภัยในการที่มนุษย์ยังต้องลุ่ม ๆ ดอน ๆ สุขบ้างทุกข์บ้าง ดีกันบ้างทะเลาะกันบ้าง แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าพอจะรู้สึกตัวได้ ก็อย่าถึงกับปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ และความหลงมันจุบจิบ กระชาก หรือบังคับบัญชาเราเสียจนลุ่มจมปนปี้ ต้องคอยระวังเขียนไว้บ้าง ด้วยการหักห้ามใจ หรือสอนใจเตือนใจตัวเราเอง

ข้อที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเรารู้ว่าเรากำลังโลภ กำลังโกรธ หรือกำลังหลง ก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่บางครั้งเข้าความโลภ โกรธ หลงนี้มันปลอมตัวมาในรูปมิตรทำให้เราหลงเคารพบูชา หรือไม่รู้สึกรู้ว่าเราเป็นทาสมันนี้สัณฐาน เพราะมันจะทำให้เรารู้สึกว่าเราทำถูกแล้ว เราไม่ได้เป็นทาสของอะไรเลย ถ้าพูดตามภาษาสมัยใหม่ก็ต้องว่า ความโลภ โกรธ หลง มันทำงานใต้ดินเอาเราเป็นทาสโดยไม่รู้สึกรู้ว่า พอรู้สึกก็ระเบิดตุบตามออกมาแล้ว จึงเป็นข้อที่ควรระวังมาก

พระพุทธศาสนาสอนให้เราปลดปล่อยตัวเราเองให้พ้นจากความเป็นทาสภายในโดยวิธีการ 3 ชั้น ดังนี้ :-

1.ความเป็นทาสอย่างหยาบ

คือ ความโลภ โกรธ หลง อย่างรุนแรงถึงเหตุให้ประทุษร้ายทางกายกับวาจา ให้แก่ด้วย ศีล คือตั้งใจเว้นจากการฆ่า การโกง การลักขโมย เป็นต้น

2.ความเป็นทาสอย่างกลาง

คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลงอย่างพอประมาณ ให้แก่ด้วยธรรม เช่น ให้มีความเมตตา กรุณา ให้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้มีสติสำรวมระวัง คำว่า ศีลธรรม ที่มาคู่กันก็หมายความว่าศีลนั้นให้เว้นความชั่ว ส่วนธรรมคือให้อบรมความดี ศีลแก้ความเป็นทาสภายในอย่างหยาบ ธรรมแก้ความเป็นทาสภายในอย่างกลาง หรือจะกล่าวอีกสำนวนหนึ่งก็ได้ว่า ศีลแก้กิเลสอย่างหยาบ สมาธิแก้กิเลสอย่างกลาง คำว่า สมาธิ หมายความว่าทำให้สงบระงับ มีวิธีการไม่น้อยกว่า 40 วิธี

3.ความเป็นทาสอย่างละเอียด

ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงที่แฝงตัวอย่างลึกซึ้งซึ่งจนเรารู้สึกว่าเป็นกิเลส บางคราวมันเก็บตัวเงียบเหมือนตะกอนนอนก้นตุ่มพอมืออะไรมากระทบกระเทือนก็แสดงตัวออกทันที ความเป็นทาสอย่างละเอียดนี้ต้องแก้ด้วยใช้ ปัญญา พิจารณาเหตุผลให้รู้แจ้งประจักษ์ในความจริงของสิ่งทั้งหลาย คำว่า ปัญญาที่ใช้สำหรับแก้กิเลสอย่างละเอียดนี้ บางครั้งเรียกว่า วิปัสสนา แปลว่าเห็นอย่างแจ่มแจ้ง

จากข้อความที่กล่าวมา อันเกี่ยวกับทาสภายนอก คือ การทำคนให้เป็นทาสของคนจริง ๆ กับทาสภายใน คือ การที่คนเราเป็นทาสแห่งอำนาจฝ่ายต่ำในตัวเองนี้ ท่านผู้อ่านจะเห็นได้เองว่าจะโดยประวัติศาสตร์หรือ โดยหลักฐานใดๆ ก็ตาม ความที่บ่งชัดอยู่ทั้งสิ้นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกในโลกที่มีหลักการและคำสอนเพื่อให้เลิกระบบทาส อันเป็นการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามที่เรียกร้องกันในปัจจุบันนี้ จึงนับได้ว่าข้อนี้เป็นคุณลักษณะพิเศษประการหนึ่งแห่งพระพุทธศาสนา

บทที่ 4

การเลิกระบ้งชั้นวรรณะ

“พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแรกที่สอนให้มนุษย์เลิกระบ้งชั้นวรรณะเหี้ยมหยามกัน เพราะเรื่องถือชั้นวรรณะ เพราะเหตุชาติและวงศ์สกุล โดยไม่ตั้งจุดนัดพบกันไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลต่ำสูง ยากดีมีจนอย่างไร ไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ถือว่าเป็นคนที่ควรยกย่องสรรเสริญ ถ้าตรงกันข้าม คือ ล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุลสูง กับได้ว่าเป็นคนพาลอันควรตำหนิ”

ก่อนที่จะกล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้เลิกระบ้งชั้นวรรณะ ผู้เขียนเห็นเป็นการสมควรนำเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนามาแล้วไว้ เพื่อประกอบการพิจารณาว่า ในอินเดียโบราณการถือชั้นวรรณะได้เป็นไปอย่างรุนแรงเพียงไร

เรื่องแรก เป็นเรื่องของคนชั้นจัณฑาล ที่ถูกดูหมิ่นเหยียดหยามและถูกทำร้ายร่างกาย เพียงเพราะเหตุไปปรากฏตัวให้คนชั้นสูงเห็น แต่กลับหาทางเอาชนะครอบครัวนั้นด้วยวิธีบ่งนามด้วยนาม กล่าวคือ

ชายคนหนึ่งมีนามว่า มาตังคะ เป็นคนมีรูปร่างน่าเกลียด อาศัยอยู่ในกระท่อมที่ใช้หนังสัตว์มามุงบังกันลมแดดนอกพระนคร ชายคนนั้นเกิดในตระกูลจัณฑาล คือ ตระกูลที่พ่อแม่หรือบรรพบุรุษเป็นคนต่างวรรณะกัน เช่น ในวรรณะทั้ง 4 คือ กษัตริย์ (นักรบ) พราหมณ์ (นักพิธีกรรม) แพศย์ (พ่อค้า) และศูทร (กรรมกร) ผู้เกิดในวรรณะใดวรรณะหนึ่งแล้วไปสมสู่อยู่กับคนในวรรณะอื่นที่ต่ำกว่ากษัตริย์หรือพราหมณ์ เกิดบุตรธิดาออกมา ก็ถือกันว่าเป็นคนจัณฑาล เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยามของคนทั้งหลาย และขนาดถือกันว่าเป็นคนเสนียดจัญไรเพราะเหตุที่เกิดในสกุลจัณฑาลอย่างนั้น นายมาตังคะจึงประกอบอาชีพอะไรไม่ได้ นอกจากขอทาน

วันหนึ่งมีการประกาศนักขัตฤกษ์ซึ่งจะมีการรื่นเริงดื่มสุรากัน คนที่มั่งมีก็จะเตรียมอาหารและสุราบรรทุกเกวียนไปเลี้ยงกันอย่างรื่นเริงธิดาเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อ นางทิฏฐมังกลิกา ซึ่งมีวรรณะเป็นพราหมณ์มหาศาล (คำว่าพราหมณ์มหาศาล หมายความว่า พราหมณ์ที่เป็นเศรษฐี) เป็นคนมีรูปร่างงดงามมาก อายุเพิ่งเจริญวัยได้ประมาณ 15 หรือ 16 ปี สั่งให้เตรียมเกวียนบรรทุกของเคี้ยวของบริโภคนั้นเพื่อจะไปในงานรื่นเริงตนเองขึ้นสู่ยานเทียมด้วยม้าขาวล้วน ออกเดินทางแวดล้อมด้วยบริวารไปในพระนคร มีคนคอยขับไล่คนชั้นต่ำไม่ให้ใกล้กรายไปในบริเวณนั้น

นายมาตังคะ ซึ่งเป็นคนจัณฑาลก็ถือไม้ที่มีลักษณะคล้ายเกราะสำหรับเคาะให้มีเสียงดัง เมื่อเข้าไปในกลุ่มคนซึ่งใช้ได้ผลถึง 2 ประการ คือเป็นการประกาศให้คนทั้งหลายรู้ว่ากำลังขอทาน ใครมีเมตตาจิตก็จะได้ให้ทาน และในขณะเดียวกันก็เป็นการบอกเล่าไปในตัวว่า คนจัณฑาลมาแล้ว ผู้ที่ถือเกราะ ที่ไม่เข้าใกล้คนจัณฑาลก็จะได้ออกห่าง หรือไม่คำหนิว่าไม่บอกกล่าว เดินเข้าไปใกล้เขาทำไม ระเบียบสังคมของคนในสมัยก่อนเป็นเช่นนั้น คือ คนชั้นต่ำจะต้องพยายามหลบหลีกไม่เข้าไปใกล้คนชั้นสูงและไม่ไปหยิบจับอะไรของคนอื่น

ขณะที่นายมาดั่งกะกำลังเคาะโปก ๆ เดินไปอยู่ที่พอดิขบวนเกวียนของธิดาเศรษฐีผ่านมา พร้อมกับเจ้าหน้าที่ขับไล่คนชั้นต่ำ เผอิญนางเหลือบไปเห็นนายมาดั่งกะเข้า ก็ถามว่านั่นใคร เมื่อทราบว่าเป็นคนจัณฑาล ทั้งรูปร่างก็น่าเกลียดด้วย ประกอบกับนางเป็นคนถือโชคกลางในเรื่องเช่นนี้ คือถือว่าเมื่อเห็นคนเสียดิฉิบไรแล้วจะไม่มีใครความเจริญ จึงสั่งให้ขบวนเกวียนหันกลับไม่ไปในงานนักขัตฤกษ์ตามที่ตั้งใจไว้ พร้อมทั้งได้เรียกน้ำหอมมาล้างตาแก้เสียดิฉิบที่การกลับของธิดาเศรษฐีเป็นเหตุให้คนเป็นอันมากพลาดหวัง เพราะตนจะได้ดื่มเหล้ารับประทานอาหารมีรสโดยไม่ต้องเสียเงินทอง เมื่อเจ้ามือกลับเสียเช่นนี้ก็เท่ากับนักขัตฤกษ์ไม่มีความหมายอะไรสำหรับพวกตนเลย จึงพากันโกรธแค้นนายมาดั่งกะ ช่วยกันทำร้ายนายมาดั่งกะด้วยใช้ก้อนดินขว้างจนสลบไป และเข้าใจว่าตายจึงช่วยกันหามไปทิ้งที่กองขยะเอาขยะกลบไว้

นายมาดั่งกะฟื้นจากสลบลุกขึ้นสะบัดแขนขาให้หายง และนึกทบทวนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็จะได้ว่าตนถูกประชาทัณฑ์เพราะไปปรากฏกายให้ธิดาเศรษฐีซึ่งเป็นคนสกุลพราหมณ์มองเห็นหน้า แต่นายมาดั่งกะเป็นคนเจ้าเหตุเจ้าผลและเป็นตัวของตัวเองคนหนึ่ง จึงคิดว่า จะจัดการเรื่องนี้ให้ได้และให้สาสมกับการที่ตนถูกข่มเหงโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอด้วย จึงไปเที่ยวถามคนทั้งหลายเป็นการแสวงถามเพื่อให้เกิดเหตุผลขึ้นในหมู่ประชาชนว่า ประตูนี้อันนี้ทำให้สำหรับคนในตระกูลพราหมณ์เท่านั้น หรือว่าทำให้สำหรับคนทั่วไป คำตอบจากคนทั้งหลายก็เป็นอันเดียวกันว่าทำให้สำหรับคนทั่วไป

พอได้คำตอบอย่างนี้ นายมาดั่งกะก็ประกาศทันทีว่า ข้าพเจ้ามาขอทานทางประตูเมืองที่สร้างไว้สำหรับคนทุกคนผ่านเข้าออกได้ แต่ข้าพเจ้าก็ถูกทำร้ายร่างกาย เพียงเพราะเหตุที่ธิดาเศรษฐีเห็นข้าพเจ้าแล้วรังเกียจขอมหาชนทั้งหลายจึงทราบตั้งแต่บัดนี้ไปว่า ข้าพเจ้าจะไปนอนขวางประตูบ้านเศรษฐีผู้เป็นพราหมณ์บิดาของนางผู้นั้น ถ้าไม่ได้ธิดาเศรษฐีมาเป็นภริยา ข้าพเจ้าจะไม่ลุกขึ้น

การที่นายมาดั่งกะตัดสินใจทำเช่นนี้ ก็เพราะตามประเพณีมีอยู่ว่า ถ้าคนจัณฑาลมานอนตายที่ประตูเรือนของใคร โดยจงใจอดข้าวอดน้ำให้ตายแล้ว คนที่อยู่ในบ้านเรือนบริเวณนั้นโดยรอบนับไปจากบ้านนั้น 7 บ้าน จะต้องเป็นคนจัณฑาลไปด้วยหมด เมื่อนายมาดั่งกะใช้วิธีนี้ก็ทำให้คนในบริเวณนั้นทุกทิศที่นับไปได้ 7 บ้านจากบ้านกลาง คือบ้านของเศรษฐีพลอยเดือดร้อนไปหมด โดยเฉพาะที่บ้านเศรษฐีเองซึ่งเป็นต้นเรื่องเดือดร้อนมากที่สุด

ในที่สุดเศรษฐีก็ตกลงใจสั่งคนให้นำทรัพย์ไปให้เป็นสินน้ำใจแก่นายมาดั่งกะกากฉีกหนึ่ง ซึ่งเป็นจำนวนน้อยมาก และสั่งให้บอกว่า จะให้น้ำมันทาตัวแล้วขอให้ไปเสียธรรมเนียมน้ำมันทาเท้าทาด้านนี้ ผู้เขียนไม่เคยเห็นเองในอินเดีย แต่ในวรรณคดีที่แสดงถึงความเป็นอยู่ของชาวอินเดียโบราณ เช่นเมื่อแขกไปใครมาถ้าเป็นการเดินทางมาจากที่ไกล เข้าบ้านมักเอาน้ำมันมาต้อนรับให้ใช้ทาเท้าทาดัว ไม่เชิงว่าใช้เป็นเครื่องสำอาง แต่อาจเป็นเครื่องช่วยแก้เมื่อยหรือเพื่อสบายเนื้อสบายตัวของคนที่เคยใช้ก็เป็นได้ แม้ภิกษุในพระพุทธศาสนาเมื่อเดินทางไกลก็ใช้เหมือนกัน

นายมาดั่งกะปฏิเสธยืนคำเดียวว่า ต้องได้ธิดาเศรษฐีจึงจะยอมไป พราหมณ์ผู้เศรษฐีสั่งเพิ่มทรัพย์ให้เป็นสองกากฉีกจนถึง 1 มาสก (ประมาณ 1 เฟื้อง) เพิ่มขึ้นเป็น 1 บาท (5 มาสก) แล้วเพิ่มให้เป็นที่กหาปณะ (2

บาท) แล้วเพิ่มเป็น 1 กหาปณะ (4 บาท) จนถึง 100 กหาปณะ เป็นอันว่าราตรีได้ผ่านไปจนสว่าง นายมาตังคะก็ยังไม่วอนเปลี่ยนใจ รุ่งเช้าภริยาเศรษฐีมาอ้อนวอนขอโทษแล้วเพิ่มเงินให้เป็นพันกหาปณะ (4 พันบาท) ก็ไม่วอน เพิ่มขึ้นไปถึงแสนกหาปณะก็ยังไม่วอน นายมาตังคะยังคงนอนนิ่งอยู่อย่างนั้น จนกระทั่งล่วงไปถึง 4 วัน คนก็มาล้อมดูและโจษจันกันต่าง ๆ กลายเป็นข่าวใหญ่และเป็นเรื่องเป็นเรื่องตายของคนหลายครอบครัวที่ใกล้เคียงบ้านเศรษฐีผู้นั้น เพราะถ้านายมาตังคะตายไปเมื่อไรคนในบริเวณนั้นก็จะเป็นคนจันทาลไปหมด ซึ่งถือกันว่าเป็นการสูญเสียที่สำคัญที่สุดในชีวิต

บรรดาคนที่ไปรุมล้อมดูนั้น บางคนก็เอาใจช่วยนายมาตังคะก้มลงกระซิบที่หูว่า เขาอดทนกันตั้งหลายปี ยังสำเร็จสิ่งประสงค์ได้ แยกดูสำหัตนไปอีก 2 - 3 วันก็คงจะได้ธิดาเศรษฐีครั้งล่วงมา 7 วัน ประชาชนที่อยู่ในบ้านใกล้เคียงซึ่งล้วนเป็นคนเกิดในสกุลพราหมณ์ ก็พากันไปบังคับเศรษฐีให้ยอมมอบธิดาให้นายมาตังคะ เพราะการถือตัวของเศรษฐีจะพลอยให้พวกตนถึงความวิบัติไปด้วยเศรษฐีไม่รู้จะทำอย่างไร ก็จำเป็นต้องมอบธิดาให้พร้อมทั้งมอบข้าวของให้ออกจากบ้านไปเป็นอันว่า นายมาตังคะ คนจันทาลได้ชัยชนะคนชั้นพราหมณ์และได้ธิดาเศรษฐีไปเป็นภริยาเรื่องนี้เก็บจากอรรถกถาตามคชาดก เล่ม 7 หน้า 1 เป็นต้นไป กับอรรถกถาอัครกัณฐกสูตร ภาค 1 หน้า 234 ซึ่งเล่าเรื่องเดียวกัน แต่ข้อปลีกย่อยต่างกันบ้างเล็กน้อย ซึ่งเชื่อว่าคงทำให้ท่านผู้อ่านได้เห็นภาพความวุ่นวาย เพราะเรื่องถึงขั้นวรรณะในครั้งนั้นได้ดี

เรื่องที่ 2 เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าเอง คือวันหนึ่งในฤดูหนาวหิมะตก พระพุทธเจ้าทรงห่มผ้าคลุมพระเศียรนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง พราหมณ์คนหนึ่งชื่อสุนทริกะ ภรรยาพาเขาเดินเข้าไปใกล้ พระพุทธเจ้าทรงสดับเสียงฟังจึงทรงลดผ้าคลุมพระเศียรลง พราหมณ์ถามว่า ท่านเป็นคนชาติอะไร เกิดในสกุลหรือวรรณะอะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ท่านอย่าถามถึงชาติเลย จงถามถึงความประพฤติดีกว่า” ทั้ง ๆ ที่พระองค์อาจตอบได้โดยไม่ต้องเกรงการดูหมิ่นว่า พระองค์เป็นชาติกษัตริย์ แต่เพื่อจะเตือนสติพราหมณ์ให้เห็นว่า ความประพฤติสำคัญกว่าเรื่องชาติสกุล จึงทรงตอบไปอย่างนั้น

นี้จากสุนทริกสูตร พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 245

เรื่องที่ 3 เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าเองเหมือนกัน มีเล่าไว้ในอัมพกุสสูตร มีฉนิกาย เล่ม 9 หน้า 114 แสดงถึงความเป็นผู้หยิ่งในวรรณะของมาณพคนหนึ่งชื่ออัมพกุส ไปถึงถามพระพุทธเจ้าในเรื่องวรรณะ พระองค์ทรงอาศัยความรู้ทางประวัติศาสตร์ ตรัสตอบมาณพผู้นั้นให้เห็นว่า แต่เดิมต้นสกุลของมาณพผู้นั้นเป็นคนใช้ของเจ้าศากยะ นอกจากนั้นในข้อที่มาณพผู้นั้นถือว่า ตนเป็นคนเกิดในสกุลพราหมณ์ จึงดูหมิ่นคนที่เกิดในสกุลอื่น ๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงพิสูจน์ให้ฟังด้วยเหตุผลว่า ทั้งในสายมารดาหรือในสายบิดาจารีตประเพณีก็ยังถือว่ากษัตริย์สูงกว่า เช่น ขัตติยกุมาร ได้กับสตรีสกุลพราหมณ์มีบุตรออกมา บุตรนั้นย่อมได้ที่นั่งและได้น้ำดื่มในพวกพราหมณ์ แต่ไม่ได้อภิเษกเป็นกษัตริย์ เพราะยังไม่บริสุทธิต่างฝ่ายมารดา พราหมณ์กุมารได้กับสตรีสกุลกษัตริย์ มีบุตรออกมา บุตรนั้นย่อมได้ที่นั่งและได้น้ำดื่มในพวกพราหมณ์ แต่ไม่ได้อภิเษกเป็นกษัตริย์ เพราะยังไม่บริสุทธิต่างฝ่ายบิดา อันสรุปได้ว่าบุตรที่เกิดจากพ่อแม่ผสมวรรณะกัน ระหว่างกษัตริย์กับพราหมณ์นั้นเข้าพวกพราหมณ์ได้ แต่จะอภิเษกเป็นกษัตริย์ไม่ได้ ต้องบริสุทธิต่างฝ่ายกษัตริย์ล้วน ๆ กับอีก

ข้อหนึ่ง ทรงถามให้ตอบว่า พราหมณ์ที่ถูกขับไล่จากหมู่พราหมณ์ ถูกโกณศิระষะประจานแล้ว จะได้ที่นั่งและค้ำน้ำในพวกพราหมณ์ด้วยกันอีกหรือไม่ อัมพัฏฐะมานพตอบว่าไม่ได้ จึงตรัสถามต่อไปว่า กษัตริย์ที่ถูกขับออกจากหมู่กษัตริย์ถูกโกณศิระষะประจานแล้วจะได้ที่นั่งและค้ำน้ำในพวกพราหมณ์หรือไม่ อัมพัฏฐะตอบว่าได้ ซึ่งเป็นอันยอมรับว่า โดยจาริตประเพณีกษัตริย์ไม่ถูกรังเกียจเหมือนพวกวรรณะอื่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลทางวรรณะให้มานพผู้นั้นคลายทิฏฐิมานะแล้ว จึงทรงแสดงเรื่องวิชาคือความรู้และจรณะคือ ความประพฤติที่จะทำให้บุคคลสูงขึ้นได้ โดยไม่ต้องเกรงข้อบกพร่องเรื่องชาติชั้นวรรณะและเป็นการเตือนไปในตัวด้วยว่า อัมพัฏฐะมานพมีความรู้และความประพฤตินั้นแล้วหรือยัง เป็นอันว่าทรงชี้ให้มานพผู้นั้นสำนึกได้ว่า ครั้งแรกที่ยกตนข่มพระองค์ในเรื่องชาติชั้นวรรณะ จนกระทั่งพระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็น ความความรู้ความประพฤติสำคัญกว่า เพราะการถือตัวของมานพนั้น แม้จะพิสูจน์โดยจาริตประเพณี ก็ยังมีจุดอ่อนที่อาจต่ำกว่าวรรณะอื่นในบางกรณี จากข้อความในสูตรนี้ทำให้ได้สุภาษิตเป็นภาษาบาลีบทหนึ่งว่า

ขตติโย เสฏโฐ ทนตสฺมี เข โคตตปฺปฏิสาริโน

วิชาจรณสมฺปนฺโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส.

แปลว่า ในหมู่คนที่ถือครองเรื่องถือโคตร กษัตริย์นับเป็นผู้ประเสริฐสุด แต่ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติย่อมเป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์

สุภาษิตนี้แสดงว่า ตามจาริตประเพณีในการถือชั้นวรรณะ กษัตริย์ นับว่าเป็นผู้ที่มีวรรณะสูง แต่ตามหลักความจริง คนที่ประกอบด้วยความรู้ดี และความประพฤติดี ย่อมเป็นผู้สูงสุดทั้งในเทวดาและในมนุษย์ (แสดงว่า ถ้าเทวดาไม่ดี ก็สู้มนุษย์ที่ดีไม่ได้)

เรื่องที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับวงศ์สาकยะซึ่งเป็นญาติของพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องขอขาดบาตตาย เชือดคอเอาเลือดล้างแค้นกันจริง ๆ เพราะเหตุเรื่องการคู่มั่นกันเนื่องด้วยวรรณะมีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ครองแคว้นโกศล มีอาณาเขตการปกครองควบคุมไปถึงแคว้นกาสิและแคว้นสักกะด้วย คือ แคว้นสักกะซึ่งมีนครหลวงชื่อว่ากบิลพัสดุ์นั้นอยู่ได้อำนาจของแคว้นโกศล แต่ตามที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีไม่ปรากฏว่า กษัตริย์ทางกบิลพัสดุ์ต้องส่งสาวอะไรหรือต้องถูกบีบบังคับอย่างไรบ้าง

พระเจ้าปเสนทิโกศลมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและใกล้ชิดถึงขนาดที่ไปเฝ้าในบางครั้งก็ไปจับข้อพระบาทของพระพุทธเจ้านวดพั้นด้วยความเคารพอย่างสนิทพระราชนุททัย แต่เพื่อให้สนิทสนมมากกว่าเดิม จึงได้ทรงส่งทูตไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ขอเจ้าหญิงในราชวงศ์สาकยะมาอภิเษกเพื่อจะได้เป็นทองแผ่นเดียวกันยิ่งขึ้น ซึ่งตามประเพณีอินเดียโบราณการมีมเหสีหลายองค์ถือเป็นเรื่องธรรมดา

ทางฝ่ายกรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์วงศ์สาकยะซึ่งมีชื่อเสียงในทางถือตัวเรื่องชาติสกุลจัด ก็มีการประชุมกันอย่างเคร่งเครียด เพราะไม่ต้องการให้เจ้าหญิงในวงศ์ของตนไปร่วมสกุลกับพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยพยายามหาทางออกอย่างดีที่สุด มีปัญหาว่าถ้าไม่ยอมร่วมสกุลกับคนอื่นแล้วเจ้าสาकยะจะอย่างไร ตอบว่าเจ้าสาकยะก็แต่งงานกันในระหว่างญาติของตน โดยส่วนใหญ่ นอกจากจะผสมกันในวงศ์สาकยะด้วยกันแล้ว

ยังมีอีกราชวงศ์หนึ่งที่แต่งงานสลับกันไปสลับกันมากับราชวงศ์ศากยะ คือวงศ์โกติยะ เจ้าศากยะไม่รังเกียจวงศ์นี้ เพราะต้นวงศ์เป็นเชษฐภคินีของพี่น้อง 4 คู่ที่มาตั้งวงศ์อยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ คือพี่น้องสี่คู่แต่งงานกันเอง ส่วนพี่ใหญ่เป็นหญิงได้แต่งงานกับกษัตริย์อีกองค์หนึ่ง ณ กรุงททหะตั้งโกติยวงศ์สืบมา

ในการแก้ปัญหาเรื่องนี้ มหานามศากยะได้เสนอว่า ตนได้หญิงรับใช้เป็นภริยาคนหนึ่ง มีบุตรชื่อ วาสกัชัตติยา ควรจะส่งนางวาสกัชัตติยาไปให้ ซึ่งจะไม่เสียวงศ์ศากยะแต่ประการใด ที่ประชุมเห็นชอบด้วย จึงได้ส่งนางวาสกัชัตติยาไปเป็นมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยบอกว่าเป็นธิดาของมหานามศากยะนางวาสกัชัตติยา ได้มีโอรสกับพระเจ้าปเสนทิโกศล 1 องค์ ชื่อวิฑูทกะ เมื่อโตขึ้นได้เล่าเรียนศิลปวิทยาและได้รับสถาปนาเป็นขุนพลหรือตำแหน่งเสนาบดีของแคว้นโกศล ในขณะที่วิฑูทกะรุ่นหนุ่มใครจะไปเยี่ยมญาติทางมารดา จึงขออนุญาตนางวาสกัชัตติยาเพื่อการนี้ นางจึงลอบส่งข่าวไปกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อให้รู้ไว้ล่วงหน้า เพราะในสายตาของราชวงศ์ศากยะทางกรุงกบิลพัสดุ์นั้น วิฑูทกะเท่ากับเป็นคนชั้นต่ำ ไม่ควรร่วมที่นั่งไม่ควรร่วมวงบริโภคอาหารด้วยทีเดียว

การประชุมอย่างเคร่งเครียดเกิดขึ้นในกรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเตรียมการรับรองวิฑูทกะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เพื่อให้มีปัญหาเรื่องไม่สบายใจน้อยที่สุด ตกลงกันว่าถ้าจะให้เจ้านายที่มีอายุน้อยกว่าวิฑูทกะอยู่ต้อนรับด้วยก็จะต้องไหว้วิฑูทกะ ซึ่งเป็นการเสียเกียรติ จึงหาทางส่งเจ้านายอายุน้อยไปเสียยังเขตชนบท เหลือไว้แต่ที่สูงอายุกว่า จะได้เป็นฝ่ายรับไหว้อย่างเดียว

เมื่อคณะของวิฑูทกะเยี่ยม วิฑูทกะก็พบแต่คนมีอาวุโสสูงกว่าตนทั้งสิ้น จึงต้องไหว้เขาเรื่อยไป การเยี่ยมเยียนครั้งนี้คงไม่ได้ผลอะไรนัก เพราะฝ่ายต้อนรับคงซาเย็น และป็นหน้าเข้าหา ไม่ได้ต้อนรับด้วยความจริงใจแต่ประการใด ในที่สุดวิฑูทกะก็เดินทางกลับพอวิฑูทกะออกเดินทาง เจ้าศากยะก็เกณฑ์บ่าวไพร่ให้เฝ้าตามสดตามล้างที่นั้งของวิฑูทกะ เพื่อไล่เสนียดทันทิ พวกบ่าวไพร่ล้างไปก็ดำไปว่าไม่ควรมาให้ตนลำบากเลย นอกจากนั้นยังคำว่าเป็นลูกทาสี่ด้วยผอญคนของวิฑูทกะลื้มของไว้ ย้อนกลับมาเอาของคืนไป ได้เห็นได้ยินเหตุการณ์นั้นเข้า จึงนำเรื่องไปบอกวิฑูทกะ ซึ่งได้ยั้งความเลียดแค้นให้เกิดขึ้นเป็นอย่างยิ่ง วิฑูทกะถึงกับลั่นวาจาออกมาว่า ถ้าได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อไร จะยกทัพมาฆ่าพวกศากยะให้หมด แล้วจะเชือดคอเอาเลือดล้างแผ่นดินกระดานที่เคยถูกล้างด้วยนมสดนั้นให้จงได้

ต่อมาเมื่อวิฑูทกะได้รับราชสมบัติสมใจนึก ก็ยกทัพมา แต่พอพบพระพุทธเจ้าระหว่างทาง ก็ยกทัพกลับด้วยความเคารพ พระพุทธเจ้าทรงปรากฏพระองค์ระหว่างทางที่วิฑูทกะยกทัพผ่านถึง 3 ครั้ง วิฑูทกะก็ยกทัพกลับถึง 3 ครั้ง ในครั้งที่ 4 มิได้เสด็จมาเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของกรรมจะแก้ไขแทนกันไม่ได้ วิฑูทกะจึงยกทัพไปรบ จับเจ้าศากยะเชือดคอ เอาเลือดในลำคอล้างแผ่นดินกระดานนั้นได้สมปรารถนา

ผลกระทบกระเทือนอันเนื่องมาจากข่าวเรื่องเจ้าศากยะยกธิดาซึ่งเกิดจากทาสี ให้เป็นมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศลก็มีอยู่บ้าง ในชั้นแรกพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบก็ทรงพระพิโรธสั่งให้ตัดเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ ที่เคยให้แก่นางวาสกัชัตติยาและวิฑูทกะ คงให้เครื่องใช้เครื่องบริโภคแบบทาสเท่านั้น

ต่อมาเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์จึงทรงชี้แจงสกุลทางบิดา สำคัญกว่าทางมารดา โดยทรงนำประวัติศาสตร์เรื่องพระเจ้ากัฏฐวาหนะผู้เป็นบุตรหญิงตัดฟัน แต่หญิงนั้น ได้เป็นมเหสีของพระเจ้าพราณสี พระเจ้ากัฏฐวาหนะก็ได้ครองราชย์ในกรุงพราณสี เป็นพระกษัตริย์สำคัญ องค์หนึ่งสืบมา พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงโปรดพระราชทานเครื่องราชูปโภคแก่นางवासกขัตติยาและวิฑูทกะ ดังเดิม และการตั้งวิฑูทกะให้เป็นเสนาบดีก็กระทำในภายหลังเหตุการณ์นั้น

ความวุ่นวายอันเกี่ยวกับการถือชั้นวรรณะที่เกิดแก่ราชวงศ์ศากยะนี้ใกล้เคียงกับสมัยปริณิพพานมาก แสดงว่า ถ้าราชวงศ์ศากยะเชื่อฟังหลักธรรมของพระพุทธเจ้าและตัดทิฐิมานะให้ลดหย่อนลงไปบ้าง ก็จะไม่ประสบ ความพินาศถึงปานนั้น

อนึ่ง เพื่อความชัดเจนของเรื่อง ผู้เขียนขอชี้แจงอีกเล็กน้อยว่าจากวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ปรากฏ ว่าบุคคลต่างชั้นวรรณะกันนี้ มีความรู้พิเศษในเรื่องชาติชั้นวรรณะของตน ชนิดที่ปกปิดเป็นความลับสืบสกุล กันทีเดียว เช่นคนเกิดในตระกูลกษัตริย์ เมื่อตกไปอยู่ในที่ใดก็ตามถ้าจะแสดงตัวว่าเป็นกษัตริย์ บางครั้งก็ต้อง ใช้ความรู้ที่เรียกว่าขัตติยมายา หรือที่ใครจะใช้คำว่า royal etiquette คือเมื่อพูดกันในระหว่างกษัตริย์ด้วยกันก็ รู้กันได้ตลอด บางครั้งปรากฏว่า คนเกิดในตระกูลจันทาลปลอมตัวไปเป็นพราหมณ์เล่าเรียนศิลปวิทยา ร่วมกับศิษย์อื่น แล้วเปลอพูดภาษาพิเศษของคนจันทาลออกมา พวกเพื่อน ๆ ฟังไม่รู้เรื่องจึงสงสัย สืบสวนก็ จับได้ว่าเป็นคนวรรณะต่ำปลอมตัวมา เรื่องแรกเกี่ยวกับการพิสูจน์วรรณะกษัตริย์ ปรากฏในเรื่องนางสามา วดีอรรถกถาธรรมบท ตอนมารดาพระเจ้าอุเทนสอบถามดาบสซึ่งเป็นกษัตริย์ไปออกบวช นางอยู่บนกิ่งไม้ ดาบสจะรับลงมา นางไม่ยอมให้ถูกตัว ต่อเมื่อทราบว่าเป็นกษัตริย์จึงยอมให้พาลง ส่วนเรื่องหลังที่คน จันทาลปลอมไปปนพวกพราหมณ์นั้น ปรากฏในอรรถกถาจิตตัมภุตชาดก วิสดีนิบาต ภาค 7 หน้า 21

หลักธรรมที่สอนให้เลิกถือชั้นวรรณะ

1. ในสุนทรภิกษุตร (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15 หน้า 246) พระพุทธเจ้าตรัสตอบสุนทรภิกษุการทวาช พราหมณ์ผู้ถามพระองค์ว่าชาติอะไร พระองค์ตรัสตอบว่าจงอย่าถามถึงชาติเลย จงถามถึงความประพฤติ ดีกว่า ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ในลำดับต่อไปทรงแสดงหลักธรรมและเหตุผลว่า

“ไฟย่อมเกิดได้จากไม้ (ทุกชนิด) ผู้รู้แม้เกิดในตระกูลต่ำ แต่เป็นผู้มีความเพียร เป็นผู้ก้นความชั่วด้วยความ ละอาย มีสัจย์ ฝีกตน ก็เป็นคนอาชาไนยได้”

2. ในสิลวิมังสชาดก (ปัญจกนิบาตชาดก สุตตันตปิฎก เล่ม 27 หน้า 175) ให้หลักธรรมเปรียบเทียบ ระหว่างศีล กับชาติชั้นวรรณะไว้ โดยแสดงภาษิตของพราหมณ์คนหนึ่งว่า“เราสงสัยว่า ศีล (การประพฤติ กายวาจาเรียบร้อย) ประเสริฐกว่าหรือสุตะ (ความรู้ที่เกิดจากการเรียน การฟัง) ประเสริฐกว่าแล้วเราก็น่าสงสัย ด้วยคิดเห็นว่าศีล ประเสริฐกว่าสุตะ”“ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ศีลต่างหากที่เป็นของสูงสุด ถ้าไม่มี ศีลแล้ว สุตะ จะไม่มีประโยชน์อะไร”“เป็นกษัตริย์ แต่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพ่อค้าแต่ไม่อาศัยธรรม คน เหล่านั้นย่อมละโลกทั้งสอง (คือ โลกสวรรค์ และ โลกมนุษย์) เข้าถึงทุกคติ”

“กษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, ศูทร, คนจัณฑาล” ที่ทำหน้าที่สัปเหร่อ หรือคนรับใช้ที่ล้างส้วมก็ตาม ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว ย่อมเสมอกันในไตรทิพย์ (คือในเทวโลก หรือกล่าวตามหลักกรรมคนเหล่านี้ ชื่อว่ามีคุณธรรมของเทวดาเสมอกัน)”“พระเวทก็ตาม ชาติสกุลก็ตาม พวกพ้องก็ตาม มิใช่เพื่อสัมผัสปรากฏ สິลที่บริสุทธิ์ของคนต่างหากนำความสุขในสัมปรายภพมาให้”

3. ในกัณณกัตถสูตร (มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ สุตตันตปิฎก เล่ม 13 หน้า 517) พระพุทธเจ้าทรง แสดงว่า “วรรณะทั้ง 4 คือ กษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์ และศูทร ถ้ามีคุณธรรมแล้วก็ชื่อว่าเสมอกัน โดยทรง เปรียบว่าถ้าจะนำไม้สาละ ไม้มะม่วง ไม้มะเดื่อที่แห้งมาเผาไฟ ผล คือ เปลวไฟ สีของไฟและแสงไฟที่ เกิดขึ้น ก็จะไม่ต่างอะไรกัน”

4. ในอัครัญญสูตร (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สุตตันตปิฎก เล่ม 11 หน้า 87) พระพุทธเจ้าตรัสกับวาเสฏฐะ และภารทวาชะพราหมณ์ ซึ่งให้เห็นข้อเท็จจริงว่า การที่พวกพราหมณ์ ยกย่องวรรณะของตนเท่านั้นว่าเป็น วรรณะขาว พวกอื่นเป็นวรรณะดำ พวกพราหมณ์เป็นผู้บริสุทธิ์ พวกอื่นไม่บริสุทธิ์นั้น เพราะมิได้ระลึกถึง เรื่องเก่า แท้จริงที่พวกพราหมณ์ว่า พวกตนเกิดจากปากพรหม เป็นโอรสของพรหมนั้นก็ไม่ใช่จริง เพราะ พราหมณ์ทุกคนก็เกิดจากการดาบที่เป็นพราหมณ์ ต้องตั้งครุฑ คลอดจากช่องคลอด ต้องดื่มนมไม่มีอะไร เป็นพิเศษกว่าคนประเภทอื่นทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะไหน ก็อาจประกอบทางแห่งกุศล คือ ทุจริตกาย วาจาได้ด้วยกัน อาจเดินทางแห่งกุศลมีสุจริตกายวาจาใจได้ด้วยกันครั้นแล้วทรงแสดงเรื่องเก่า ที่เป็นเหตุ แบ่งชั้นวรรณะว่า ในชั้นแรกเป็นการแบ่งตามหน้าที่เข้าทำนอง Division of labour ในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ใครทำหน้าที่อะไรก็แบ่งประเภทไปตามนั้น แต่มาภายหลังเข้าใจผิด ถือเป็นเหตุดูหมิ่นเหยียดหยามกันไป และในที่สุดทรงสรุปว่า “ดูก่อนวาเสฏฐะ และภารทวาชะ ธรรมะเป็นของประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ทั้งใน ปัจจุบันและอนาคต”

5. ในมรุตสูตร (มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ สุตตันตปิฎก เล่ม 13 หน้า 429) แสดงการโต้ตอบของ พระมหากัจจายนเถระ พระอรหันตสาวกผู้ได้รับยกย่องจากพระศาสดาว่า เป็นผู้ฉลาดในการอธิบายความ แห่งคำย่อให้พิสดารกับพระเจ้ามรุตราชอวันตบุตร ผู้ไปถามพระเถระถึงมติของพราหมณ์ในเรื่องวรรณะ ที่ว่าพราหมณ์เท่านั้นประเสริฐ พระเถระจึงแสดงเหตุผลเป็นข้อ ๆ ดังนี้ :-

๑.) ในวรรณะ 4 เหล่านี้ วรรณะเหล่าใดเป็นผู้มั่งมี วรรณะเดียวกันและวรรณะอื่น ย่อมเข้าเป็นสาวก ของวรรณะนั้น

๒.) วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าสู่อบาย เสมอกันหมดไม่มีพิเศษ

๓.) วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เสมอกันหมดไม่มีเว้น

๔.) วรรณะใดทำโจรกรรม ทำปรทวาริกรรม (ล่วงภริยาผู้อื่น) วรรณะนั้นต้องรับราชอาญา เหมือนกันหมดไม่มีเว้น

๕.) วรรณะใดออกบวช ตั้งอยู่ในศีลในธรรม วรรณะนั้น ย่อมได้รับความนับถือ ได้รับการบำรุง และได้รับคุ้มครองรักษาเสมอกันหมดไม่มีเว้น

พระเจ้ามรรราช ตรัสสรรเสริญภักดีของพระเถระ และปฏิญาณพระองค์เป็นพุทธศาสนิกชน แต่ครั้งนั้นพระบรมศาสดานิพพานแล้ว จึงได้แต่ตรัสว่า ถ้าพระองค์ทรงได้ข่าวว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่ใด แม้ไกลเท่าไกลพระองค์จะเสด็จไปเฝ้าให้จงได้ พระผู้มีพระภาคปรินิพพานเสียแล้ว พระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคผู้แม้ปรินิพพานแล้วนั้นกับพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ

จากประวัติและหลักที่กล่าวมานี้ จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงยืนยันหยัดสู้กับทิวมนะ ในเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะของคนในครั้งนั้นอย่างไร ทรงพยายามที่จะให้คนเห็นความสำคัญของความประพฤติตามศีลธรรมว่า มีคุณค่ายิ่งไปกว่าติดในเรื่องชั้นวรรณะ พร้อมทั้งได้ทรงทำตัวอย่างให้ดูในพระธรรมวินัยนี้ ใครมาบวชก่อนก็ได้รับความเคารพของคนมาบวชทีหลังผู้แม้เกิดในสกุลสูงกว่าในปัจจุบัน ประเทศอินเดีย ได้ใช้รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิแก่คนทุกวรรณะเสมอกัน และได้มีคนที่ถูกเหยียดหยามเพราะเหตุเกิดในวรรณะต่ำหลายแสนคน ขอปฏิญาณตนเป็นพุทธศาสนิกชน (พ.ศ. 2499) เพราะเลื่อมใสว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ไม่มองข้ามคนชั้นที่ถูกเหยียดหยาม แต่ได้ช่วยยกฐานะขึ้นให้สูงเท่าเทียมกับคนในวรรณะอื่น ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงเกิดในวรรณะกษัตริย์ ไม่ต้องมีปมด้อยที่จะต่อสู้เพื่อพระองค์เองในเรื่องวรรณะ แต่ก็ทรงชี้แจงสั่งสอนให้คนเห็นความจริงมาแต่ในสมัยของพระองค์

ในสุนทรพจน์ต่าง ๆ ของผู้นำประเทศอินเดีย เรามักจะได้ฟังคำสรรเสริญอยู่เสมอว่า พระพุทธเจ้าได้ประทานแสงสว่างให้อินเดียไว้นานมาแล้ว เมื่อการแบ่งชั้นวรรณะ แต่อินเดียเพิ่งจะปฏิบัติได้ในทางนิตินัยเมื่อมีรัฐธรรมนูญนี้เอง ส่วนทางพฤตินัยนั้นใครจะรู้ว่าเมื่อไรอินเดียจึงจะชำระล้างความยึดถือเก่าแก่นี้ให้หมดไปได้

โลกยังยกย่องสมภาพและภราดรภาพในหมู่มนุษย์มากเพียงไร หลักธรรมเรื่องนี้ของพระพุทธศาสนาก็ยิ่งเด่นขึ้นในสายตาของผู้ต้องการเหตุผลมากเพียงนั้น

บทที่ 5

พฤติกรรมการทำบุญโดยวิธีมาเป็นวิธีสังคมสงเคราะห์

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สอนปฎิบัติเรื่องการทำบุญ โดยวิธีมาสัตว์ หรือมามนุษย์บุขาสสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หากสอนให้ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์แทนการเบียดเบียน และสอนให้หาทางชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดว่าเป็นบุญ” ประเพณีของอินเดียมีการบูชาอยู่ 4 ประเภทคือ :-

๑. อัสวเมธะ มาม้าบูชา
๒. โคเมธะ มาโคบูชา
๓. ราชสุยะ มาช้างบูชา
๔. นรมะ มาคนบูชา

ประเภทแรก คือ อัสวเมธะ มาม้าบูชานั้น เป็นเรื่องการบูชาเทวดา ภายหลังที่เผ่าอาณาจักรสำเร็จ มีเรื่องเล่าไว้ในหนังสือประเพณีชาวฮินดู1 ของ Abbe J.A. Dubois หน้า 514 ว่า ได้มีการเลือกม้าตั้งแตอยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องดูแลประคบประหงมเป็นพิเศษตลอดเวลา 3 ปี มีการบูชาเทวดา 3 องค์ คือ พระอินทร์ เพื่อให้ดูแลม้าตัวนั้น พระยม เพื่อป้องกันม้านั้นจากความตายและอุบัติเหตุต่าง ๆ พระวรุณเทพเจ้าแห่งฝนเพื่อให้ฝนตกลงมาด้วยความชุ่มชื้นให้เกิดแก่พื้นดิน เพื่อจะได้มีหญ้าดี ๆ ให้ลูกม้านั้นกิน ภายหลังที่ลูกม้านั้นอายุเกิน 3 ปีแล้ว ก็มีการปล่อยให้เที่ยวไปตามชอบใจ มีผู้คนติดตามไปเป็นอันมาก และมีการทักทายตามไปด้วย เข้าบ้านเมืองไหนถ้าเขาขอมแพ็กแล้วไป ถ้าไม่ขอมแพ็กก็รับกัน คราวนี้มีผู้ใดต้องการทำลายพิธีนี้ ผู้นั้นก็ยกทัพมาไล่จับม้า ถ้าจับได้ก็เป็นอันทำลายพิธีสำเร็จ แต่โดยมากผู้จะทำพิธีนี้มักแน่ใจในชัยชนะ คือได้เตรียมการรุกรานไว้แล้ว มีเรื่องเล่าเพิ่มเติมในหนังสือเล่มอื่นว่า เจ้าชายแห่งประเทศต่าง ๆ ที่ม้านี้ผ่านไป ถ้ายอมแพ็กก็ต้องร่วมไปในขบวนทัพที่ติดตามม้านี้ด้วย เมื่อครบปีแล้ว จึงพาม้ากลับเมืองแล้วม้าม้านั้นบูชา การบูชาแบบม้าม้านี้สังเกตว่ามีจุดประสงค์เป็น 2 ประการคือ ในทางการเมืองเป็นการแผ่อำนาจเขต โดยถือเอาพิธีทางศาสนาเป็นข้ออ้าง ในทางศาสนา เชื่อกันว่าเมื่อบูชาได้ครบ 100 ครั้งจะได้ไปเป็นพระอินทร์ ผู้มีอำนาจอยู่ในเมืองสวรรค์ ฉะนั้น พระอินทร์จึงเดือดร้อนไม่มีใครยอมให้ใครทำสำเร็จครบ 100 ครั้ง เพราะเกรงจะไปแย่งตำแหน่งจึงมีการทำลายพิธีไม่ให้สำเร็จอยู่เสมอ

ประเภทที่ 2 มาโคบูชา ไม่มีอะไรเป็นพิเศษนอกจากการเลือกโคที่มีลักษณะดี ไม่มีที่ตำหนิมาฆ่าบูชาเทวดา

ประเภทที่ 3 ราชสุยะ เป็นการประกาศพิธีราชาภิเษก มีการเชิญกษัตริย์ใน ประเทศใกล้เคียง มาร่วมพิธีบูชานี้ด้วย เพื่อแสดงว่ามีสามัคคีธรรมต่อกันเป็นอันดี และในพิธีนี้มีการฆ่าช้างบูชาด้วย เพื่อแสดงว่ามีสามัคคีธรรมต่อกันเป็นอันดี และในพิธีนี้มีการฆ่าช้างบูชาด้วย

ประเภทที่ 4 นรเมธะ การฆ่าคนบูชาอัญญสังเวทเทพเจ้า เป็นเรื่องมีจริง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงที่ปรากฏในภาพยนตร์หรือนวนิยายเท่านั้น ในอินเดียปัจจุบันนี้ยังมีสถานที่หลายแห่งซึ่งมีซากเหลืออยู่ อันเคยเป็นที่ซึ่งกษัตริย์ใช้เป็นแหล่งบูชาอัญญเฉลยศึกในสงคราม เพื่อบูชาเทพเจ้าที่ตนนับถือเป็นการแสดงความขอบคุณที่เทพเจ้านั้น ๆ ได้ช่วยให้ตนมีชัยในการรบ ผู้เขียนเรื่องประเพณีฮินดูซึ่งกล่าวถึงข้างต้นได้ไปดูสถานที่หลายแห่ง ที่พิธี นรเมธะได้เกิดขึ้น และบรรยายไว้ว่า โดยมากที่ประกอบพิธีฆ่าคนบูชาอัญญมักจะตั้งอยู่บนยอดเขาหรือในที่ซึ่งปลอดจากชุมชน ในที่เช่นนั้น จะมีโบสถ์ซึ่งสร้างขึ้นหยาบ ๆ หรือบางทีก็เป็นเพียงโรงซึ่งบรรจุรูปเคารพของเทพเจ้าที่จะบูชาดังอยู่ ผู้ถูกทำพิธีบูชาจะถูกตัดศีรษะ และแขวนศีรษะไว้ในบริเวณใกล้เคียงนั้น บางครั้งการบูชาอัญญก็ไม่ถึงกับประหารชีวิต เพียงแต่ตัดจมูก ตัดหูของเฉลยศึกแล้วก็ปล่อยไป โดยมากการฆ่าคนบูชาอัญญนี้เป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์ แต่ก็มีข้อกำหนดอยู่ว่า คนที่เกิดในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ก็จะนำมาบูชาไม่ได้ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยผู้เขียนตำราบูชาอัญญเกรงภัยจะย้อนมาหาตนก็เป็นได้ นอกจากนั้น ยังมีกฎเกณฑ์พิเศษต่อไปว่า คนที่จะถูกฆ่าบูชาอัญญจะต้องไม่มีร่างกายพิการหรือเคยถูกลงโทษเพราะประกอบอาชญากรรมร้ายแรงใด ๆ รวมความว่า การฆ่าคนเช่นเทพเจ้านั้น จะต้องเลือกคนที่ดี ๆ ไม่ใช่คนเหลือเดน หรือคนที่เทพเจ้าพึงรังเกียจ เช่นเดียวกับสัตว์อื่น ๆ ซึ่งต้องผ่านการคัดเลือกอย่างถี่ถ้วน จึงจะใช้บูชาอัญญได้ อายุของคนที่ถูกฆ่ามิได้กำหนดไว้ แต่สำหรับสัตว์ที่จะใช้บูชาอัญญจะต้องมีอายุไม่น้อยกว่า 3 ปี และมีร่างกายสมบูรณ์ไม่บกพร่องพิการ

ผู้เขียนเรื่องประเพณีฮินดู ได้อ้างไว้ว่า ในคัมภีร์กาลิปุราณะ ได้มีคำบรรยายไว้อย่างละเอียดถึงพิธีกรรมบูชาอัญญเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์เป็นชั้น ๆ รวมทั้งได้ออกนามเทพเจ้าผู้ชอบรับพลีกรรมประเภทนี้ คือ ไกรวะ พระยม นันทิ และเจ้าแม่กาลิ

การบูชาอัญญนอกจาก 4 อย่างข้างต้น

ในสมัยปัจจุบัน การฆ่าแพะและแกะบูชาอัญญยังคงมีอยู่ดาษดื่นในประเทศอินเดีย ผู้ไปแหวะที่กัลกัตตา ถ้าไปที่วัดฮินดูก็จะเห็นได้เสมอ เขาทำไม่ว่างเป็นที่เขาโคแพะพาดเพื่อใช้มัดฟืนให้ทอด วันหนึ่ง ๆ มีสัตว์ประเภทนี้ถูกฆ่าตายเป็นเทวพลีไม่น้อยทีเดียว ผู้เขียนขออ้างหนังสือประเพณีฮินดูของดูบัวส์ (Dubois) ต่อไปอีกเพราะได้เล่าไว้ชัดเจนดี ดูบัวส์กล่าวว่า การบูชาอัญญที่เป็นสามัญในหมู่พราหมณ์ที่เป็น “วนปรัสถะ” คือพวกอยู่ป่า หรือหลักออกหาความสงบ คือการบูชาที่เรียกว่า “โหมะ” เมื่อก่อไฟขึ้นแล้ว ก็เอาเมล็ดข้าวซึ่งคลุกน้ำมันเนยใส่ลงไปไฟเป็นครั้งคราว แล้วสาธยายมนต์ โดยปกติการบูชาเป็นการบูชาไฟ แต่บางครั้งผู้บูชาก็มุ่งบูชาพระอาทิตย์ หรือดาวเคราะห์อื่น ๆ พวกฤาษีเหล่านี้ยังได้ทำการบูชาเป็นประจำวัน โดยใช้ผลิตผลตามธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ของหอม ข้าวเปลือก ผัก และผลไม้ เวลาทั้งหมดของฤาษีพวกนี้ล่วงไปด้วยการบูชาเช่นนี้ วันละหลาย ๆ ครั้ง ด้วยการอาบน้ำชำระกายให้บริสุทธิ์สะอาดบ้าง ด้วยการเพ่งถึงความสมบูรณ์แห่งปรพรมบ้าง ดูบัวส์ให้ข้อสังเกตเหตุการณ์ในอินเดียเมื่อประมาณ 80 ปีมาแล้วว่า แม้การฆ่าสัตว์บูชาจะเป็นของธรรมดาสามัญในอินเดีย แต่พวกพราหมณ์ก็ไม่ค่อยได้ฆ่าสัตว์ หรือไม่ได้ลงมือเองใน

การฆ่า แต่จะปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของคนในวรรณะอื่น ซึ่งได้มีบันทึกเพิ่มเติมของผู้พิมพ์หนังสือเล่มนั้นในครั้งหลังว่า โดยมากเป็นคนในวรรณะช่างหม้อ คือพวกทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นคนฆ่าสัตว์

แต่ก็มีบางโอกาสที่พวกวนปรสัจจะฆ่าสัตว์ โดยไม่มีการลั้งเลใจ ในเมื่อมีการบูชาใหญ่ที่เรียกในภาษาสันสกฤต “ยัชญะ” ซึ่งเป็นการบูชาอันมีเกียรติ แม้ในพวกพราหมณ์สมัยใหม่โดยมากใช้แกะ แต่ในกรณีที่พราหมณ์ลงมือเองเช่นนี้ ก็มักไม่ใช้วิธีตัดคอ จะเป็นด้วยเห็นเป็นการเลือดตกยางออกหรืออย่างไรสักอย่าง จึงใช้วิธีอื่นคือ ใช้ไม้ตี หรือเอาเชือกรัดคอเกะนั้นให้ตาย แต่พวกพราหมณ์ที่นับถือพระวิษณุ ที่เรียกว่า ไวยณพ ไม่รับรองการบูชายัญญที่ต้องฆ่าสัตว์ชนิดนี้ พวกพราหมณ์ด้วยกันจึงหาว่าพวกไวยณพเป็นพวกนอกศาสนา

การบูชายัญญโดยฆ่าสัตว์นี้ พวกพราหมณ์ถือว่าเป็นบุญยอดเยี่ยม และเป็นที่ถูกใจเทพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ผู้บูชาจะได้บุญและพ้นจากบาปทั้งหมด ซึ่งเคยทำมาแล้วตั้งร้อยชั่วคน อนึ่ง สิทธิในการบูชายัญญชนิดนี้ เป็นของพวกพราหมณ์โดยส่วนเดียว คนในวรรณะอื่นไม่มีโอกาสได้อยู่ในพิธี การบูชายัญญชนิดนี้สิ้นค่าใช้จ่ายมาก เพราะพราหมณ์เป็นอันมากที่ได้รับเชิญมาในพิธีนี้ จะต้องได้รับของไทยธรรมจากผู้เป็นเจ้าของงานโดยทั่วกัน คนที่ยากจนจึงไม่มีโอกาส ทำหายัญญอย่างนี้ได้ ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดในพิธีกรรม

ผู้จะเป็นประธานในพิธีจะประกาศกำหนดวันประกอบพิธีทั่วทั้งเขตนั่นแล้วเชิญพราหมณ์ทั้งหมดมาร่วมพิธี เป็นการจำเป็นที่จะต้องเชิญพราหมณ์ผู้แตกฉานในแต่ละประเภทแห่งพระเวททั้ง 4 (ฤคเวท, ยชุรเวท, สามเวท และอถรรพเวท) มาร่วมด้วย ถ้าขาดผู้แทนในส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น ไม่มีพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในฝ่ายฤคเวท แม้ในฝ่ายอื่นจะมามาก ยัญญนั้นก็ใช้ไม่ได้ ในพิธีกรรมนี้คนวรรณะศุทราไม่ว่าตำแหน่งจะสูงสักเท่าไร พวกพราหมณ์ที่ไม่สมประกอบคือเป็นโรค หรือพิการ หรือแม้เป็นพ่อหม้ายก็เข้าในพิธีนั้นไม่ได้ !

แกะที่จะใช้ในพิธีจำเป็นต้องได้รับการคัดเลือกอย่างละเอียดถี่ถ้วน จะต้องขาวปลอด มีอายุประมาณ 3 ปี และมีลักษณะสมบูรณ์ไม่บกพร่อง (ในบันทึกของฉบับที่พิมพ์ครั้งหลังกล่าวว่าไม่ใช่ขาวปลอด ต้องดำปลอด)

ปุโรหิตผู้หนึ่งจะประกาศว่า เป็นกาลอันสมควรที่พิธีกรรมจะเริ่มแล้ว พวกพราหมณ์ประมาณกว่า 2,000 คน ซึ่งไปรวมในพิธีนั้นจะรับเข้านั่งประจำที่ จะมีการขุดหลุม มีพิธีบูชา “โหมะ” ดังกล่าวข้างต้นและพิธีกรรมเริ่มต้นอีกต่าง ๆ เมื่อก่อไฟติดแล้วก็ใช้ขอนไม้และหญ้าเหล่านี้ ชุ่มด้วยน้ำมันเนยจึงทำให้ไฟติดมีเปลวไฟพวยพุ่งขึ้น ขณะนั้นปุโรหิตจะร่ายมนต์ด้วยเสียงอันดัง พราหมณ์ผู้ไปร่วมพิธีจะกล่าวซ้ำเป็นทำนอง ลูกคู่รับในบางตอน ครั้นแล้วก็จะมีการนำแกะเข้าไปในที่ประชุม เอน้ำมันทาให้ทั่วตัว เอนน้ำอาบให้ และเอาอักษตะ (คือข้าวเปลือกทั้งเมล็ดที่ยังมิได้ตำเอาเปลือกออกโดยล้างน้ำให้สะอาดใช้เป็นเครื่องบูชาในพิธีกรรม) มาโรยตามตัวที่ตัวและที่ขา สวมพวงมาลัยดอกไม้ให้แกะเอาเชือกทำด้วยหญ้าคามัดรอบตัวสัตว์ ระหว่างเวลาดังกล่าวนี้ ปุโรหิตยังคงร่ายมนต์ต่อไป ต่อจากนั้นมีการอุดรูจมูกและปากของสัตว์ พราหมณ์หลายคนจะช่วยกันตีและลงสุมท้ายด้วยพราหมณ์คนหนึ่ง เอาเข้าทั้ง 2 ของตนกดลงไปทีคอแกะ เพื่อให้

หายใจไม่ออกตาย ปุโรหิตพร้อมด้วยสาธุศิษย์จะเร่งเสียงสวดมนต์ซ้ำ ๆ ให้ดังขึ้นด้วยเสียงอันดัง เพื่อช่วยให้แกะตายได้เร็วขึ้น โดยไม่เจ็บปวดทรมานมากนัก และจะถือกันว่าเป็นเสนียดจัญไรอย่างร้ายแรง ถ้าแกะร้องออกมาได้แม้เพียงเล็กน้อย เพราะจะเป็นเครื่องหมายแห่งความค่อย ๆ คืบคลานไปของวงศ์สกุลนั้น เมื่อสัตว์ตายแล้ว พราหมณ์ผู้เป็นประธานในพิธีจะผ่าท้องแกะ เอาตับไตไส้พุงพร้อมทั้งเปลวมันออกอย่างบนไฟ ให้เปลวมันหยดลงไปเป็นเครื่องสังเวย พร้อมทั้งเอาน้ำมันเนยทาลงไปบนไฟเป็นครั้งคราว

ต่อจากนั้นก็ถลกหนังและตัดเนื้อออกเป็นชิ้น ๆ เอาลงผัดด้วยน้ำมันเนย บางส่วนก็โยนลงไปบนไฟเป็นเครื่องสังเวย ส่วนที่เหลือก็แบ่งกันในระหว่างพราหมณ์ผู้ทำพิธีกับเจ้าภาพ บางส่วนก็จะให้แก่พวกพราหมณ์ที่มาร่วมพิธี โดยพราหมณ์เหล่านั้นจะแย่งชิ้นส่วนกันอย่างโกลาหล เพราะถือว่าเป็นของวิเศษอันวยสวัสดิมงคล ตอนนี้องค์เป็นที่น่าสนใจที่ว่าพวกพราหมณ์ที่ไม่กินเนื้อสัตว์ได้มีโอกาสกินเนื้อสัตว์

ลำดับต่อไปมีการนำข้าวสุกและข้าวสารที่ล้างสะอาดแล้วมาสังเวยไฟอีก

ของต่าง ๆ ที่วางรอบกองไฟเช่นหมากพลูเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็แจกไปแก่พราหมณ์ ในที่สุดเจ้าภาพจะแจกเงินและเสื้อผ้าแก่พราหมณ์ทุกคนที่มาร่วมพิธีตามความเหมาะสมแก่ตำแหน่งและเกียรติของบุคคลนั้น ๆ อันเป็นค่าใช้จ่ายสูงมาก พราหมณ์ผู้เป็นประธานในพิธีมีหลายยศเช่นนี้ ถือกันว่าเป็นคนสำคัญมาก มีสิทธิหลายอย่าง เช่น การบูชาไฟในบ้าน โดยก่อไฟในบ้าน โดยก่อไฟให้ติดอยู่ตลอดเวลา ถ้าไฟดับห้ามใช้ไฟอื่นมาต่อใหม่ ต้องใช้ไม้แห้งมาเสียบไฟให้เกิดเปลวขึ้น เพื่อเป็น เชื้อไฟต่อไป เวลาพราหมณ์นั้นตายก็ไม่ให้ใช้ไฟธรรมดาเผา ต้องใช้ไฟที่เสียบให้ติดด้วยไม้ในทำนองนี้ และเมื่อเผาศพแล้วก็ต้องปล่อยให้ไฟดับมอดไปเอง

ในการบูชาเช่นนี้ พราหมณ์จะเลือกบูชาเทวดาคำใดก็ได้ที่เป็นใหญ่ตามความเชื่อถือของเรา แต่เทวดาผู้ยิ่งใหญ่ในการนี้ดูเหมือนจะเป็นพระอินทร์ หรือเทพเจ้าแห่งไฟ

การบูชาตามทีกล่าวนในวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนา

ส่วนการฆ่าสัตว์บูชาซึ่งปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอันเท่ากับเป็นบันทึกเหตุการณ์ ในสมัยกว่า 2,500 ปีมาแล้ว มีต่างออกไปจากทีกล่าวย่างด้นบ้างในประการ การเล่าเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดี เช่นนั้นย่อมแสดงไปในตัวว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงมีส่วนช่วยสัตว์ซึ่งจะถูกฆ่าจำนวนไม่น้อยนั้นให้รอดชีวิตได้อย่าง

เรื่องที่ 1 ทรงช่วยสัตว์ที่ถูกทนต์พราหมณ์จะบูชา

เรื่องนี้ปรากฏในกฎทนต์สูตร ที่มณีกาย สุตตันตปิฎก เล่ม 9 หน้า 162 ว่า กฎทนต์พราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าพิมพิสารให้เป็นผู้ครองหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อขานุมัตตะ เตรียมการบูชาโดยใช้โค 700 ลูกโคตัวผู้ 700 ลูกโคตัวเมีย 700 แพะ 700 แกะ 700 เตรียมผูกไว้กับเสา จะฆ่าบูชา เพื่อบูชาว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไป ณ หมู่บ้านนั้น จึงเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหาต่าง ๆ เมื่อได้ฟังหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วก็เลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต พร้อมทั้งประกาศให้อภัยทานแก่สัตว์ที่เตรียมฆ่าอย่างละ 700 ตัวนั้น ด้วยคำว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอปล่อยสัตว์เหล่านั้น ให้ชีวิตสัตว์

เหล่านั้น ขอสัตว์เหล่านั้นจงกินหญ้าอันเขียวสด ดื่มน้ำอันเย็นสนิท และขอลมเย็นลงโชนมาต้องกายสัตว์เหล่านั้นเถิด

เรื่องนี้แสดงว่า สัตว์ที่ใช้ในการบูชาญญมากมายเหลือเกิน ถ้าจะนิกวาดภาพสัตว์ 1 ตัว ต่อเสา 1 ต้น ก็จะต้องปักเสาถึง 3,500 ต้น จะกินเนื้อที่สักเท่าไร การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าครั้งนั้น ได้ผลเป็นการช่วยชีวิตสัตว์ถึง 3,500 ชีวิต

เรื่องที่ 2 ทรงช่วยสัตว์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลจะบูชาญญ

เรื่องนี้ปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุตตันตปิฎกเล่ม 15 หน้า 109 ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสั่งให้เตรียมการบูชาญญ โดยใช้สัตว์คือ โค 500 ลูก โคตัวผู้ 500 ลูก โคตัวเมีย 500 แพะ 500 และแกะ 500 ผูกไว้กับเสาเพื่อฆ่าสังเวทยะเจ้า

ท้องเรื่องตอนนี้มีขยายความต่อไปอีกในอรรถกถาธรรมบท (ภาค 6 เรื่องอัญญตรปฐิศา หน้า 391) ว่ามีสัตว์และมนุษย์ที่เตรียมจะฆ่ามากประเภทด้วยกัน มีช้าง, ม้า, โคผู้, โคเมีย, แพะ, แกะ, ไก่, สุกร, เด็กหญิง และเด็กชาย แต่ละประเภทนับจำนวนร้อย

ใครที่เป็นญาติของเด็กเหล่านั้นก็ร่ำครวญร้องไห้ในการที่จะสูญเสียบุตรหรือหลานของตนอย่างน่าเวทนายิ่ง พระนางมัลลิกา อัครมเหสีไม่เห็นด้วยกับการนี้จึงกราบทูลเชิญให้พระเจ้าปเสนทิโกศลไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ไปเฝ้าสดับพระธรรมเทศนาแล้วก็สั่งปล่อยสัตว์และคนที่เตรียมฆ่าเหล่านั้นทั้งสิ้น

ตามวรรณคดีที่ปรากฏครั้งนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงช่วยชีวิตมนุษย์และสัตว์ไว้เป็นอันมาก ยังความปลื้มปีติให้เกิดแก่นมนุษย์หลายร้อยครอบครัว ซึ่งจะถูกฆ่าไป เพราะความเชื่อถืออย่างผิด ๆ

เรื่องที่ 3 ปรากฏในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎก เล่ม 21 หน้า 54 มีเรื่องเล่าว่าอุชชยพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามว่า พระองค์ไม่สรรเสริญการบูชาญญมิใช่หรือ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนพราหมณ์ เราได้สรรเสริญการบูชาญญทุกชนิด แต่จะไม่สรรเสริญเลยก็ไม่ใช่ ก็แต่ว่าในการบูชาญญโค โค แพะ ไก่ สุกรและสัตว์มีชีวิตต่าง ๆ ถูกฆ่า เราข่อมไม่สรรเสริญการบูชาญญที่มีการริเริ่มเช่นนั้น เพราะเหตุว่าในญญเช่นนั้น พระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุลหณมรรคข่อมไม่เข้าไปสู่ญญเช่นนั้น แต่ในการบูชาญญโค โค แพะ ไก่ สุกร และสัตว์มีชีวิตต่าง ๆ ไม่ถูกฆ่า เราข่อมสรรเสริญการบูชาญญ ซึ่งไม่มีการริเริ่มเช่นนั้น อันได้แก่การให้ทาน ซึ่งเป็นญญสืบสกุล เพราะเหตุว่า พระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุลหณมรรค ข่อมเข้าไปสู่ญญที่ไม่มีการริเริ่มเช่นนี้ (ไม่มีการฆ่าสัตว์)

เรื่องที่ 4 เป็นเรื่องทำนองเดียวกับเรื่องที่ 3 เป็นแต่ผู้เข้าไปทูลถามเป็นพราหมณ์อีกผู้หนึ่งชื่อ อุททายพราหมณ์ พระผู้มีพระภาคทรงตอบทำนองเดียวกัน แต่ต่างกันที่คำสรุปท้ายคำที่เป็นนิคมคาถา หลักฐานในเรื่องที่ 4 นี้อยู่ติดต่อกับหลักฐานในเรื่องที่ 3

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องปฏิเสศการฆ่าสัตว์บุชายัญ

๑. ในเมตตาวรรค อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย เล่ม 23 หน้า 152 มีคำพรรณนาส่งเสริมให้มีเมตตาไว้ว่า “ผู้ใดมีสติเจริญเมตตาอันมีประมาณไม่จำกัด ผู้นั้นผู้เห็นธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส ย่อมมีกิเลสเครื่องผูกมัดน้อยลง คนมีจิตไม่ประทุษร้าย แผ่เมตตาไปยังสัตว์เพียงตัวเดียวยังได้กุศล ถ้ามีใจอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งปวง ก็ชื่อว่า เป็นผู้ประเสริฐ ชื่อว่าทำบุญเป็นอันมาก ราชฤทธิทั้งหลายผู้รับชนะแผ่นดินอันเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ ทำการบูชาัญชื้อสัตสเมระ ปุริสเมระ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ นิรัคคพะ ราชฤทธิเหล่านั้นก็ยังมิได้รับผลแม้เสี้ยวที่ 16 ของเมตตาจิตอันอบรมดีแล้ว เหมือนแสงจันทร์เทียบกับหมู่ดาวทั้งปวงฉะนั้น”

“ผู้ใดไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า ไม่เอาชนะเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นเอาชนะ ผู้นั้นมีเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง ย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ”

ในหลักฐานซึ่งแสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนาตรงนี้ มีข้อที่ควรอธิบายเทียบเคียงให้เห็นได้กับโบราณคดีของอินเดีย คือในสมัยของพระพุทธเจ้า การบูชาัญมี 5 วิธี แต่ละวิธีนั้น ล้วนจะต้องฆ่าสัตว์หรือมนุษย์บูชาหรืออุบาสกในพิธีกรรมแปลก ๆ ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าการบูชาัญทั้ง 5 อย่างนั้น ได้ผลไม่เท่า 1 ใน 16 ของการมีเมตตาจิตในสัตว์ทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะการบูชาัญแบบนั้นเป็นการประทุษร้ายสัตว์หรือไม่ก็เป็นการหลงคิดในพิธีโดยตรง

ทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายการบูชาัญทั้ง 5 ประการนั้นเสียใหม่ อันเข้าทำนอง Reinterpretation ที่กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือนี้ดังจะเทียบให้ดูเป็นข้อ ๆ คือ

(๑) อัสดเมระ หรือ สัสสเมระ ประเพณีของศาสนาพราหมณ์ คือการบูชาัญโดยวิธีฆ่าม้าดังกล่าวไว้แล้ว ในข้อที่ว่าด้วย “อัสวเมระ” ทางพระพุทธศาสนาดัดแปลงใหม่ ใช้คำว่า สัสสเมระ แปลว่า ฉลาดในการบำรุงข้าวกล้า พืชง่าย ๆ ก็คือแทนที่จะฆ่าม้ามาสนใจในเกษตรกรรมเร่งให้เกิดผลิตผลดีกว่า คำว่า “เมระ” ที่แปลว่า ฆ่า นั้น แปลว่า ฉลาด ก็ได้ คำว่า อัสดะ หรือ อัสวะ ที่แปลว่าม้าทางพระพุทธศาสนาเปลี่ยนคำเป็น สัสสะ แปลว่า ข้าวกล้า เป็นการดัดแปลงความหมายให้ต้องด้วยเหตุผลและหลักธรรมยิ่งขึ้น

(๒) ปุริสเมระ วิธีดั้งเดิมเรียก นรเมระ แปลว่าการบูชาัญโดยฆ่าคน พระพุทธศาสนาแปลคำว่า “เมระ” ใหม่ว่าฉลาด จึงแปลปุริสเมระว่า ฉลาดในการบำรุงคน คือการสร้างบุคลากรและการสงเคราะห์คน ท่านผู้อ่านคงเห็นได้แล้วว่า พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษอะไรอยู่บ้างในเรื่องนี้หรือไม่

(๓) สัมมาปาสะ วิธีดั้งเดิมต้องโยนไม้ให้ลอยดบัง ไม้ตกตรงไหนก็สร้างเวทขึ้นตรงนั้น แล้วตั้งเครื่องบูชาบนเวทนั้น โดยทำให้เป็นเวทเคลื่อนที่ได้ หรือเป็นแพ ผู้บูชาดำน้ำลงไปใต้มันนำสรัสสีโพล์ขึ้นมาตรงไหนให้ทำพิธีบูชาทวนกระแสน้ำขึ้นไปจากตรงนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่าจะอยู่ด้วยเรื่องโยนไม้เข้าบ่วงไม่มีประโยชน์ จึงแปลใหม่ว่าวิธีการสงเคราะห์ความยากจน หรือประชาชนพลเมืองชนิดที่คล้ายบ่วงคล้องใจคน คือดูแลความทุกข์สุขของคนยากจนหรือคนส่วนรวม เป็นการทำให้จิตใจของประชาชนเลื่อมใสในรัฐบาลหรือผู้ปกครอง ไม่จำเป็นต้องไปโยนไม้เข้าบ่วงอาน้ำคำหว่าอย่างแบบพราหมณ์

(๔) วาชเปยยะ ตามแบบของพราหมณ์ ต้องฆ่าสัตว์ 17 ชนิด ตั้งเสาไม้มะตูมเป็นหลักสำหรับผูกสัตว์ 17 ชนิดนั้นแล้วฆ่าบูชาเทพเจ้า มีการดื่ม น้ำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีนั้นด้วย ทางพระพุทธศาสนาได้ดัดแปลงใหม่ โดยแปลว่าชเปยยะซึ่งแปลว่า ดื่มน้ำ มาเป็น ดื่มน้ำคำ คือให้รู้จักพูดจาไพเราะต่อกัน ซึ่งเป็นที่ดื่มด่ำในอรรถาสัย ไตรลักษณ์และในรสแห่งไตรลักษณ์นั้น ไม่จำเป็นต้องฆ่าสัตว์ถึง 17 ชนิดดังกล่าวเลย

(๕) นิรโรคพะ เป็นการบูชาขันธ์ที่ฆ่าหมดทั้งสัตว์และคน ถ้าจะแปลตามศัพท์ก็ว่า เป็นการบูชาขันธ์ชนิดที่จะทำลายอุปสรรคทุกชนิด กล่าวคือ ในการแก้ไข หรือฝ่าฟันอุปสรรคนั้น ผู้บูชาต้องฆ่าทั้งมนุษย์และสัตว์ สังเวทเทพเจ้า เพื่อให้เห็นอกเห็นใจจะได้ช่วยให้พ้นอุปสรรคนั้น ๆ เมื่อจะกล่าวโดยวิธีการก็นับว่าใหญ่ยิ่งกว่าขันธ์แบบอัสวเมธ เพราะขันธ์แบบนี้มีคำเรียกรวมว่า “สรรพเมธะ” คือ ฆ่าหมดทุกชนิด ทางพระพุทธศาสนาแปลความหมายใหม่อีกตามเคย คือคำนี้อาจแยกเป็นนิร (ไม่มี) อโรคพะ (ลืมหือกลอน) จึงแปลความว่า ได้แก่การปกครองแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโจรผู้ร้าย บ้านเรือนก็ไม่ต้องลงลี้มลงกลอนเปิดประตูทิ้งไว้ก็ไม่มียโมย

การแปลความหมายอย่างนี้ เมื่อแปลไปแล้วแทนที่จะถือว่าเป็นเกียรติที่ได้แปลใหม่ ทางพระพุทธศาสนากลับถือว่า ความหมายดั้งเดิมในโบราณกาล ไม่ได้หมายให้เบียดเบียนกัน แต่พราหมณ์ชั้นหลังแปลความหมายผิดไปเอง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ พระพุทธศาสนายกเกียรตินี้ให้แก่คนโบราณ

ผู้ประสงค์จะสอบสวนหลักฐานตามที่อธิบายมานี้ จะอ่านได้จากหนังสืออรรถกถาอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย ฉบบบาลี ภาค 3 หน้า 239

๒. ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 110 แสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คัดค้านขันธ์ทั้ง 5 ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ดังนี้ :-

“มหาขันธ์เหล่านี้คือ อัสสมะระ ปุริสมะระ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรโรคพะ มีการริเริ่มใหญ่ แต่ไม่มีผลมาก เพราะในขันธ์เหล่านั้น แพะ โค และสัตว์ต่าง ๆ ย่อมถูกฆ่า ท่านผู้ปฏิบัติชอบ ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมไม่เข้าสู่ขันธ์นั้น ส่วนขันธ์เหล่าใดที่ไม่มีการริเริ่มดังกล่าว เป็นขันธ์ที่สืบสกุลมา (เช่นการให้ทานสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์) แพะ โค และสัตว์ต่าง ๆ ย่อมไม่ถูกฆ่าในขันธ์นั้น ทั้งท่านผู้ประพฤติดีชอบ ผู้แสวงคุณอันยิ่งใหญ่ ย่อมเข้าไปสู่ขันธ์นั้น ผู้มีปัญญาควรบูชาขันธ์ชนิดนั้น ซึ่งมีผลมาก เมื่อบูชาขันธ์นั้น ก็มีแต่ความดีงาม ไม่มีตำหนิ ขันธ์ก็เป็นของโง่เขลาและเทวดาทั้งหลายก็ชื่นชม”

มีข้อความอธิบายในที่นี้ คือขันธ์สืบสกุลอันได้แก่การให้ทาน หรือการสังคมสงเคราะห์ที่ได้รับสรรเสริญ ก็เพราะว่าไม่มีการเบียดเบียนชีวิตร่างกายของใคร ๆ มิแต่ให้ความสุข ส่วนขันธ์ทั้ง 5 ที่กล่าวข้างต้น จำเป็นต้องใช้ชีวิตเลือดเนื้อของสัตว์และมนุษย์เป็นเครื่องสังเวทเทพเจ้า ต้องมีพิธีกรรมและลงทุนลงแรงมาก เมื่อกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาก็นับเป็นบาป มิใช่เป็นบุญอย่างใดเลย

ส่วนข้อที่ว่าเทวดาก็ชื่นชมนั้น หมายความว่าถ้าจะบูชาเทวดากันจริง ๆ ก็ควรบูชาด้วยการทำความดี มิใช่ฆ่าสัตว์ ฆ่าคนบูชา เพราะการทำเช่นนั้นไม่ทำให้เกิดบุญ ถ้าจะมีเทวดาชอบก็คงเป็นเทวดาประเภท มิจาทิฎฐิ มิใช่เทวดาชั้นดี ส่วนเทวดาชั้นดีก็พลอยยินดีเฉพาะการทำที่ถูกต้อง ผู้เขียนได้เคยกล่าวมาแล้ว

ในบทที่ 4 อันว่าด้วยการเลิกชั้นวรรณะว่า ทางพระพุทธศาสนามีได้ยกย่องเทวดามากกว่าคนเลย จุดสำคัญอยู่ที่ความประพจน์ ใครมีความรู้ดี มีความประพจน์ดี เชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แม้ใครจะเป็นเทวดา ถ้าเกรหรือไม่ดีก็สู้มนุษย์ที่ดีไม่ได้ เป็นการตัดสินอย่างตรงไปตรงมา

เหตุผลเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์

ในที่นี้ควรจะได้อธิบายไว้ด้วย ถึงข้อที่พระพุทธศาสนาไม่นิยมการฆ่าสัตว์เบียดเบียนสัตว์ พระพุทธศาสนามีได้สอนให้เราเห็นแก่ตัว เหยียบย่ำไปบนชีวิตเลือดเนื้อของคนอื่นให้นึกถึงอกเขาอกเรา ตราบใดที่เรามองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัว คืออะไรก็ตามถ้าขัดประโยชน์ของเราเราก็ประณามแล้วเรายังไม่เชื่อว่าปฏิบัติตามแนวธรรมะทางพระพุทธศาสนา เพราะถ้าทุกคนในโลกถือเอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ก็จะเบียดเบียนล้างผลาญกันไม่ต่างอะไรจากสัตว์ป่า ใครมีกำลังกว่าก็จะแย่งชิงข่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่า การที่มนุษย์เราเชื่อว่าสูงกว่าสัตว์ ก็เพราะมีคุณธรรมและระเบียบแบบแผนอันดีงาม รู้จักยับยั้งชั่งใจประพจน์ปฏิบัติในทางที่พอเหมาะพอควร พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนให้มองแง่เดียวเฉพาะที่จะเป็นฝ่ายได้เท่านั้น หากสอนให้มองถึงความรู้สึกของผู้อื่นบ้าง ในที่ใดก็ตาม ถ้าไม่มีการเอาใจเขามาใส่ใจเราแล้ว ในที่นั้นจะหาความผาสุกสงบไม่ได้ จากหลักการนึกถึงอกเขาอกเรา นี้ ทำให้ขยายออกไปเป็นหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ชั้นสามัญที่เรียกว่าเบญจศีลเบญจธรรม คือ ศีล 5 ธรรม 5 ถ้าท่านผู้อ่านจะลองพิจารณาเนื้อหาของศีล 5 ธรรม 5 สักเล็กน้อย ท่านก็จะเห็นและเข้าใจได้ดีว่า พระพุทธศาสนาสอนไว้ทั้งแง่เว้นความชั่วและแง่ทำความดี เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการครองชีวิตเพียงไร

เบญจศีล เบญจธรรม

ศีลหมายถึงการเว้นความชั่ว ธรรมหมายถึงการเพิ่มพูนความดี แบ่งออกเป็นฝ่ายละ 5 เป็นคู่ ๆ กันดังนี้

(ก) เว้นจากฆ่าสัตว์และมนุษย์ เป็นศีลข้อที่ 1

มีเมตตากรุณาต่อสัตว์ และมนุษย์ เป็นธรรมข้อที่ 1

(ข) เว้นจากลักทรัพย์ เป็นศีลข้อที่ 2

ประกอบสัมมาอาชีพ และมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นธรรมข้อที่ 2

(ค) เว้นจากประพจน์ผิดในกาม เป็นศีลข้อที่ 3

สำรวมในกาม ยินดีเฉพาะคู่ครองของตน เป็นธรรมข้อที่ 3

(ง) เว้นจากพูดปด เป็นศีลข้อที่ 4

พูดจริง เป็นธรรมข้อที่ 4

(จ) เว้นจากดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นศีลข้อที่ 5

มีสติสำรวมระวัง เป็นธรรมข้อที่ 5

จากการเข้าใจศีลธรรมตามหัวข้อที่กล่าวมานี้ จะทำให้เห็นเนื้อหาของศีลธรรมชัดขึ้น เพราะโดยปกติถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ดีแล้ว ก็ชี้ไม่ถูกว่าอะไรเป็นศีล อะไรเป็นธรรม และต่างกันอย่างไร คนที่ร้องว่าคนอื่นไม่มีศีลธรรมนั้น ถ้าให้อธิบายว่าศีลธรรมคืออะไร ก็จะตอบลำบาก เพราะไปสนใจในคำว่าศีลธรรม ต่อเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนขึ้นแล้วเท่านั้น ถ้าได้ช่วยกันเข้าใจและเผยแผ่ความหมายที่ถูกต้อง อย่างน้อยก็จะทำให้ความเห็นอกเห็นใจคนอื่น ไม่คิดจะเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว มีทางแพร่หลายไปในโลกยิ่งขึ้น

ความจริงคนที่รู้สึกคุณค่าของศีลธรรมนั้น ถ้ายังเป็นฝ่ายได้เปรียบอยู่ก็ยังมองไม่เห็นนัก เมื่อใดเป็นฝ่ายเสียเปรียบถูกเบียดเบียน ถูกข่มเหงรังแก ถูกลักขโมยลักขโมยเป็นต้น เมื่อนั้นจะวิ่งวุ่นเรียกหาศีลธรรม หาความยุติธรรมอยู่สับสน เห็นง่าย ๆ เวลาเราคิดว่าจะไปยิงสัตว์หาความสุข หรือเป็นกิฬาแล้ว เราอาจรู้สึกคึกคักสดชื่น แต่ถ้ามีใครสักคนหนึ่ง ไม่ต้องถึงกับจะเอาปืนมายิงเรา เพียงแต่เขามีความสุข ในการเอาก้อนอิฐขว้างหลังคาบ้านคนเล่นเท่านั้น ก็จะรู้สึกว่ตอนที่ถูกคนขว้างบ้านนี้ เราช่างต้องการศีลธรรมเสียจริง ๆ

เพราะฉะนั้น จึงน่าจะยินดีว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติศีลธรรมขึ้นเพื่อให้ทุกฝ่ายอยู่ด้วยกันอย่างผาสุก ไม่ข่มเหงเบียดเบียนกัน ให้มีเมตตากรุณาต่อกันนั้น เป็นการสอนให้มองอย่างรอบคอบเพียงไร

ไอน์สไตน์นักวิทยาศาสตร์ และปรัชญาเมธีผู้มีชื่อเสียงมากซึ่งสิ้นชีวิตไปแล้ว เคยเสนอทฤษฎีใหญ่แก่โลกทฤษฎีหนึ่ง คือทฤษฎีสัมพัทธภาพ (Relativity) ซึ่งมาช่วยอธิบายหรือสนับสนุนหลักเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ดียิ่ง กล่าวคือทฤษฎีนี้ของไอน์สไตน์ ไม่ให้เรามองอะไรเพียงจุดเดียว แต่ให้มองถึงจุดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันด้วย

สมมติว่าเราอยู่ในเมืองไทย เราดูนาฬิกาเป็นเวลา 12.00 น. ก็ไม่ควรคิดว่าขณะนี้เป็นเวลา 12.00 น. ตรงกันหมดทั่วโลก อาจมีเวลาทุกเวลาตั้งแต่ 01.00 น. ถึง 24.00 น. สุดแต่ภูมิภาคส่วนไหนจะกำลังอยู่ห่างจากจุดของดวงอาทิตย์องศาเท่าไร ในขณะที่ประเทศไทยเที่ยงวันนั้นในนิวยอร์ก กำลังเที่ยงคืน ในอังกฤษ กำลัง 05.00 น. ในญี่ปุ่นบ่าย 14.00 น. ไปแล้ว การรู้เทียบเคียงหรือความเกี่ยวพันกันเช่นนี้ ทำให้มีความเข้าใจกว้างขวางขึ้น หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เราตั้งโจทย์เลขว่า รถยนต์แล่นได้ ช.ม. ละ 60 ไมล์ ถ้าแล่น 3 ช.ม. จะไปได้กี่ไมล์ ตอบอย่างธรรมดาสามัญก็ดูง่าย ๆ เพียง 3 คูณ 60 ก็ได้ 180 ไมล์ แต่ในทางวิทยาศาสตร์ ถือว่าในขณะที่รถแล่นไปนั้นโลกเราได้มีการเดินทางด้วย มีทั้งในลักษณะหมุนรอบตัวเองด้วยความเร็วประมาณ ชั่วโมงละ 1,650 กิโลเมตรและการเดินทางรอบดวงอาทิตย์ และการเดินทางร่วมกันกับดวงอาทิตย์ไปในเวหาอันเว้งกว้างสู่จุดอื่น โดยมีความสัมพันธ์ความดึงดูดอันได้สมดุลกัน ระหว่างดวงอาทิตย์กับโลกเราและดาวเคราะห์อื่น ๆ ด้วย เมื่อคิดแบบนี้แล้วที่ตอบไว้เดิม 180 ไมล์ ก็จะต้องคำนวณใหม่ หรือต้องให้คำจำกัดความใหม่ว่าที่ตอบนี้หมายเฉพาะจุดใดจุดหนึ่ง ไม่ได้หมายรวมถึงส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องอื่น

ความจริงทฤษฎีนี้ของไอน์สไตน์ไม่เกี่ยวกันเลยกับพระพุทธศาสนา เพราะเขาต้องการพิสูจน์เรื่องกาล (Time) และอวกาศ (Space) อันเกี่ยวกับการเดินทางของแสงและกฎการดึงดูดเป็นต้น แต่สาระสำคัญที่ไม่ให้มองเพียงแง่เดียวนี้ กลับมาช่วยส่งเสริมหลักศีลธรรมที่ให้อาใจเขามาใส่ใจเรา หรือการรู้จักมองดูความรู้สึกของคนอื่นบ้าง เป็นอย่างดี

พระพุทธศาสนากับการสังคมสงเคราะห์

เมื่อกล่าวถึงว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้วิธีสังคมสงเคราะห์แทนการฆ่าสัตว์เบียดเบียนนั้น ก็น่าจะได้พิจารณาต่อไปด้วยว่า หลักการสังคมสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

หลักการสังคมสงเคราะห์ หรือที่ตรงกับศัพท์อังกฤษว่า (Social work) นั้น หมายถึงการสงเคราะห์คน เพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ โดยไม่หวังผลตอบแทนจากเขา และจะต้องมีการสอบสวนดูก่อนว่า ผู้ที่มาขอความช่วยเหลือนั้นเดือดร้อนจริงหรือมาหลอกลวง และความเดือดร้อนนั้นบางครั้งเกิดขึ้นจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ถ้าแนะได้ก็อาจแนะให้เท่านั้น ถ้าถึงกับต้องสงเคราะห์ด้วยวัตถุหรืออย่างอื่นก็จะใช้ต่อเมื่อมีความจำเป็น นี่เป็นหลักการทั่วไปของการสงเคราะห์ในทางโลก

ในทางพระพุทธศาสนา ก็มีคำสอนให้สงเคราะห์คนด้วยเมตตากรุณาไม่ใช่หวังผลตอบแทน หากให้เป็น การสงเคราะห์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ส่วนการจะสอบสวนก่อนแค่ไหน เพื่อไม่ให้ผู้มาขอความช่วยเหลือ หลอกลวงนั้น ก็เป็นเรื่องของการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล การทำความดีทุกชนิด พระพุทธศาสนาสอนให้ ใช้ปัญญากำกับ ไม่ใช่ทำด้วยความโง่ ชวนาที่เอาจูเห่าขึ้นมากกอดคอให้อบอุ่น เมื่อเห็นงูนั้นหนาวเหน็บ ครั้น งูได้ไถอุ่นมีแรงขึ้นก็กัดชวานาตาย เราจะโทษว่าเมตตากรุณาทำให้คนตายไม่ได้ ต้องโทษความโง่ การทำ ความดีด้วยความโง่นั้นบางครั้งก็เป็นการทำลายตัวเอง และไม่ได้ผลดีอะไรเลย ด้วยเหตุนี้ การใช้ปัญญา กำกับในการดำรงชีวิตจึงเป็นหลักการใหญ่ ๆ ที่พระพุทธศาสนาสั่งสอน ดังคำว่า ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วย ปัญญาชื่อว่าป็นชีวิตอันสูงสุด

หลักธรรมในการสงเคราะห์มีชื่อเรียกว่า สังคหวัตถุ มีอยู่ 4 ประการ คือ

๑. ทาน การให้ปัน

๒. ปิยวาจา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน

๓. อัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์

๔. สมานัตตตา การวางตนให้เข้ากับผู้ที่รับการสงเคราะห์ได้ คือไม่วิถัดเกินไปจนใครเข้าด้วย ไม่ดิด

การให้ทานหรือให้สิ่งของจะเป็นอาหารหรือเครื่องใช้ ถือว่าเป็นการสังคมสงเคราะห์ คู่ก็ไม่แปลก แต่ที่ สอนว่าการใช้วาจาไพเราะเป็นการสังคมสงเคราะห์นั้น น่าจะพิจารณาอยู่บ้าง เพราะเราอาจมองข้ามเรื่องนี้ ไป จนกระทั่งทางราชการเองก็ต้องออกหนังสือเวียนอยู่บ่อย ๆ ว่าถ้าประชาชนมาติดต่อให้พูดจาด้วยดี ๆ การติดต่อกับคนทั้งหลายด้วยคำพูดกระโชกโฮกฮากนั้น เป็นการสร้างความขมขื่นให้แก่ผู้ฟังไม่น้อย ไม่ต้อง อื่นไกลถึงคนหมู่มากเพียงการพูดโทรศัพท์บางครั้งพอได้ฟังเสียงของผู้ไม่มีมารยาทที่ปลายทางเข้า เราก็คง เคยนึกอยากวางหูบ่อย ๆ แต่ความจำเป็นในการทำงานทำให้ต้องจำใจพูดด้วยทั้ง ๆ ที่ผู้พูดกับเรานั้น ไม่ได้เป็น ศัตรูกันมาก่อน แต่ก็ส่งเสียงตวาดหรือตะคอกมาอย่างกับว่าเราจะไปขอทานอะไรเขา ในข้อบำเพ็ญ ประโยชน์ที่ 3 เห็นได้ชัดว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการสังคมสงเคราะห์ แต่ในข้อที่ 4 การวางตนให้เข้ากันได้กับ

ผู้รับการสงเคราะห์นี้เป็นเรื่องสำคัญไม่น้อย เมื่อมีผู้มาติดต่อกับเรา ถ้าเรามีหน้าบึ้งบึ้งอยู่เป็นนิตย์ หรือพูดจาด้วยแบบมะนาวไม่มีน้ำ ก็น่าจะทำให้ผู้ที่มานั้นกลับไปด้วยความรู้สึกไม่เป็นมงคล

การทำบุญตามความหมายทางพระพุทธศาสนา

คำว่าบุญในพระพุทธศาสนา อาจแบ่งความหมายได้เป็น 3 ประการ คือ :-

๑. กล่าวโดยสภาพ ได้แก่คุณชาติที่ชำระสันดานให้ผ่องใส เพราะคำว่าบุญ แปลว่าชำระหรือล้าง อันได้แก่ล้างมลทินหรือความชั่วในจิตใจ

๒. กล่าวโดยเหตุ ได้แก่การทำคุณงามความดีต่าง ๆ

๓. กล่าวโดยผล ได้แก่ความสุข

คนโดยมากเข้าใจไปว่า การทำบุญจะต้องมีเงินจึงจะทำได้ เพราะเข้าใจว่าการบริจาคทรัพย์เท่านั้นเป็นบุญ ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง ๆ บุญก็ต้องใช้ทรัพย์แลกเท่านั้น แต่ถ้าเรารู้ความหมายว่า บุญหมายถึงการชำระจิตใจให้สะอาดแล้วเราก็ตอบใจทันทีว่า ทางที่จะให้เกิดบุญนั้นมีมากมายนัก คนจนอาจทำบุญได้มากกว่าคนมั่งมีด้วยซ้ำ ถ้าทำเป็นปัญหาเรื่อง “ทำเป็น” จึงสำคัญมาก คนที่ไม่ใช่ช่างแก่นาฬิกา ปล้ำแก่นาฬิกาอยู่หลายวัน เสร็จแล้วใส่เครื่องเข้าอย่างเก่าได้ไม่ครบ แต่นาฬิกาเรือนเดียวกันนั้นให้ช่างที่มีความรู้มาแก้ไข เขาเพียงใช้น้ำมันหยอดหน่อยเดียวเครื่องก็เดินได้ปกติ การทำบุญแบบที่ผิด เช่น มาสวดบูชาอัญมณีเปรียบได้กับตัวอย่างนี้ มีการริเริ่มมาก วุ่นวายมาก แต่ไม่ได้ผลดีอะไร ส่วนผู้รู้จักความหมายของบุญเพียงรักษากาย วาจา ใจของตนให้เรียบร้อยเป็นปกติสงบ ระวังก็ได้บุญโดยไม่ต้องเปลืองแรงและเปลืองทรัพย์ เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนา จึงให้ความรู้เรื่องการทำบุญไว้ว่ามีอะไรบ้างรวม 10 ประการด้วยกันคือ :-

๑. บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน เรียกว่า ทานมัย

๒. บุญสำเร็จด้วยการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย หรือรักษาศีล เรียกว่า สีลมัย

๓. บุญสำเร็จด้วยการอบรมจิตใจให้สงบและให้เกิดปัญญาเรียกว่า ภาวนามัย

๔. บุญสำเร็จด้วยความอ่อนน้อมต่อท่านผู้เจริญกว่าโดยชาติ โดยคุณวุฒิหรือโดยวัยตามความเหมาะสม เรียกว่า อปายนมัย

๕. บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในการทำความดีของผู้อื่น เช่น ช่วยเป็นธุระออกแรง หรือออกความคิด เรียกว่า เวชยาวัจจมัย

๖. บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม เรียก ชัมมัสสวนมัย

๗. บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม หรือชี้แจงธรรมให้ผู้อื่นฟัง เรียก ชัมมเทศนามัย

๘. บุญสำเร็จด้วยการแบ่งส่วนบุญแก่คนอื่น เรียกว่า ปัตติทานมัย

๙. บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญของคนอื่น คือพลอยยินดีในการทำคุณงามความดีของคนอื่น เรียก ปัตตานุโมทนามัย

๑๐.บุญสำเร็จด้วยการทำความคิดเห็นให้ถูกให้ตรง เช่น เห็นว่าทำดีได้ชั่วได้ชั่ว เรียก
ทิฏฐุกรรม

ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ว่าการทำบุญทั้ง 10 ประการนี้มีที่ต้องลงทุนใช้ทรัพย์เงินเพียงข้อต้นข้อเดียว
นอกจากนั้นอาจทำบุญได้อีกถึง 9 วิธี โดยการประกอบคุณงามความดีอย่างอื่น ซึ่งเป็นไปเพื่อทำจิตใจให้
บริสุทธิ์สะอาด เพราะฉะนั้นเมื่อเข้าใจจุดประสงค์ดีแล้วว่าการทำบุญที่แท้จริงมิใช่เพื่อเอาหน้า มิใช่เพื่ออวด
ความมั่งมีหรือเพื่ออวดโกยผล หากมุ่งให้จิตใจบริสุทธิ์สะอาดเป็นสำคัญแล้ว ก็จะทำบุญได้อย่างถูกต้องตาม
หลักธรรมในพระพุทธศาสนา และได้พยายามระงับความวุ่นวายขุ่นหมองต่าง ๆ ในขณะทำบุญ เช่น บาง
คนถึงวันทำบุญตื่นแต่เช้า เอะอะคนในบ้านคำซำคำขวากินแถวจนใครต่อใครรอน้ำไม่ติด ทั้งนี้เพียงเพื่อ
จะทำบุญใส่บาตร แต่ก็โกลาหลวุ่นวายกันไปหมดทั้งบ้าน ความเข้าใจถูกต้องจะช่วยให้เราทำบุญถูกต้อง
ไม่ใช่ทำพอเป็นพิธีอย่างที่เคยทำกันมา

บทที่ 6

การสอนให้ผู้นำความจริงและสอนตรงไปตรงมา

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสอนลัดตัดตรงเข้าหาความจริง ให้ผู้นำกับความจริง เช่นในเรื่องความเกิดแก่เจ็บตาย แล้วให้หาประโยชน์จากความจริงนั้นให้ได้ รวมทั้งสอนอย่างตรงไปตรงมาในเรื่องทุกข์ยามน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และการสอนให้เป็นเทวดาได้ในชีวิตนี้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน โดยชี้ไปที่ความประพฤติปฏิบัติว่าทำคนให้เป็นเทวดาได้”

การสอนลัดตัดตรงเข้าหาความจริงนั้น กล่าวอีกสำนวนหนึ่ง ก็คือการสอนอย่างตรงไปตรงมา การกล่าวพูดความจริงอย่างเปิดเผยนั่นเอง ท่านผู้อ่านที่ได้ผ่านบทที่ว่าด้วยการเลิกแบ่งวรรณะ (บทที่ 4) คงจำได้ว่าพวกพราหมณ์สั่งสอนกันว่า ตนเป็นพวกประเสริฐเกิดจากปากพรหม แต่พระพุทธเจ้ากล่าวตรงไปตรงมาว่า พวกพราหมณ์ก็เกิดมาจากการดาและคลอดออกมาทางช่องคลอด ใครจะว่าวิเศษกว่าคนประเภทอื่น ความดีเลวจึงมีใช้อยู่ที่ชาติชั้นวรรณะ หากอยู่ที่การกระทำและความประพฤติต่างหาก

คราวนี้จึงมาถึงปัญหาเรื่องการพูดความจริง ขึ้นชื่อว่าความจริงแล้ว จะต้องพูดกันอย่างไม่จำกัดอะไรเลย หรือ เพื่อซ่อมความเข้าใจไว้ในเบื้องต้นก่อน จึงจะขอยกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันว่าด้วยการกล่าวความจริงมาเป็นแนวพิจารณาในที่นี้

๑. ในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 261 พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนที่ไม่ถูกความโลก ความคิดประทุษร้าย และความหลงครอบงำ ย่อมเป็นผู้กล่าวถูกกาล (กาลวาที), กล่าวความจริง (ภูตวาที), กล่าวเป็นประโยชน์ (อิตถวาที), กล่าวเป็นธรรม (ธัมมวาที), กล่าวเป็นวินัย (วินัยวาที)

ในพระพุทธภาษิตนี้แสดงองค์ประกอบในการกล่าวถ้อยคำที่นับว่าดีไว้หลายประการ คือกล่าวถูกกาล ไม่ใช่พูดพร่ำเพรื่อ กล่าวความจริง และกล่าวคำเป็นประโยชน์คือ คำจริงที่จะกล่าวนั้นถ้าไม่มีประโยชน์ก็ไม่ควรกล่าวนอกจากจะกล่าวให้ถูกกาล ถูกตามความจริง และมีประโยชน์แล้ว ยังควรให้องค์ธรรมอิงวินัยด้วย ธรรมกับวินัยที่มาคู่กันเช่นนี้ ก็คล้ายกับคำว่าศีลธรรม ศีลหมายถึงการเว้นความชั่ว ธรรมหมายถึงการประพฤติกุศล ธรรมที่มาคู่กับวินัยหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นไปเพื่อปลูกฝังความดี ชำระจิตใจให้สะอาด วินัยหมายถึงการเว้นความชั่ว ทางกายวาจาใจ ตลอดจนจรรยา มารยาท ต่าง ๆ จึงเป็นอันเข้าใจได้ว่าการพูดความจริงนั้นไม่ใช่พูดส่ง ๆ ไปโดยไม่มีความหมาย จะต้องพูดให้ถูกกาลเทศะ อิงประโยชน์อิงธรรม อิงวินัย จึงจะนับว่าเป็นความถูกต้องอย่างสมบูรณ์

๒. อีกแห่งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสตอบกัวยราชกุมารปรากฏในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ สุตตันตปิฎก เล่ม 13 หน้า 91 ความว่า

“ดูก่อนราชกุมาร ! ตถาคตรู้ว่าวาจาใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ วาจานั้นจะถูกใจชอบใจคนอื่นหรือไม่ถูกใจก็ตาม ตถาคตก็ไม่กล่าววาจานั้น แต่วาจาใด ตถาคตรู้ว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้

ประกอบด้วยประโยชน์ วาจานั้นจะถูกใจชอบใจคนอื่นหรือไม่ก็ตาม ตลาคดข่มรู้กาลเวลาที่กล่าววาจานั้น เพราะมีความอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งหลาย”

ข้อความที่เก็บมาจากพระสุตตันตปิฎกโดยย่อนี้ แสดงว่า ถ้าถ้อยคำที่จะกล่าวเป็นเรื่องไม่จริง ไม่มีประโยชน์แล้ว จะชอบใจใครหรือไม่ก็ตาม พระพุทธเจ้าไม่ยอมรับสัจจะถ้อยคำนั้น ไม่มีประโยชน์แล้ว จะชอบใจใครหรือไม่ก็ตามพระพุทธเจ้าไม่ยอมรับสัจจะพราห์เพื่อ พระองค์จะทรงพิจารณากาลเทศะที่สมควรก่อนแล้ว จึงตรัสวาทนั้น ถ้าเป็นกาลเทศะอันสมควรแล้ว แม้บางคนจะไม่ชอบ พระองค์ก็ทรงตรัสเพราะทรงมุ่งประโยชน์ มุ่งอนุเคราะห์สัตว์เป็นที่ตั้ง เมื่อได้ซ้อมความเข้าใจกันอย่างนี้แล้ว ก็สะดวกที่เราจะได้พิจารณาการแสดงธรรมอย่างตัดตรงเข้าหาความจริงของพระพุทธเจ้าในข้ออื่น ๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการกล่าวอย่างตรงไปตรงมาต่อไป

การกล้ารู้ความจริงเรื่องเกิดแก่เจ็บตาย

คนธรรมดาทั่วไป ไม่ค่อยอยากพูดถึงเรื่องชนิดนี้เพราะถือว่าไม่ค่อยเป็นมงคลนัก โดยเฉพาะเรื่องความตายยิ่งไม่อยากพูดถึง ด้วยเกรงจะเป็นลางร้ายเกรงจะทำให้ใจไม่สบายบ้าง ถึงกับประเพณีบางแห่งห้ามพูดเรื่องเหล่านี้ด้วย ถือว่าเป็นอัปมงคล หรือบางคนก็คิดตื่นกลัวความตายว่า การมองเรื่องเกิดแก่เจ็บตายนี้เป็นการมองในแง่ร้าย ทำให้ไม่พูดหรือไม่มองถึงเรื่องที่จะให้เกิดความสบายใจ ให้รื่นเริงผาสุก จะมานั่งจับเจ้าเสรำ โสภ นึกแต่เรื่องทุกข์ ๆ ร้อน ๆ ให้เปลืองเวลาอยู่ทำไม ทั้งเป็นการทำจิตใจให้หดหู่ไปเปล่า ๆ ความข้อนี้ควรจะได้พิจารณากันโดยรอบคอบ และในทางที่เกิดประโยชน์เป็นประเด็น ๆ ไป

ถ้าเราจะไม่ยอมพูดเรื่องความแก่ ความเจ็บ ความตาย เพราะเกรงจะเป็นลางหรือเป็นเรื่องอัปมงคลแล้ว พระพุทธศาสนาที่ตอบได้ทันทีว่าศาสนานี้ไม่ถือความจริงเรื่องนี้ว่าเป็นมงคล หรืออัปมงคล หากสอนให้รู้จักความจริงจะได้ไม่ประมาท จะได้หาประโยชน์จากเวลาที่ล่วงไป ๆ นั้นให้ได้มากขึ้นตามสมควร ดิฉันว่าปล่อยให้กาลเวลาล่วงไปเปล่า เพราะใครจะพูดถึงหรือไม่พูดถึง ใครจะกลัวหรือไม่กลัว ก็จะต้องเผชิญหน้ากับความแก่ ความเจ็บและความตายด้วยกันทุกคน แต่คนที่รู้ตัวไว้ก่อนไม่ประมาท ย่อมได้เปรียบที่ได้มีโอกาสบำเพ็ญคุณงามความดีไว้ ตั้งแต่นั้น ๆ ไม่ใช่ไม่รู้สึกรู้สิดำเอาเมื่อสายแล้ว ข้อที่ลึกซึ้งลงไปกว่านั้น ก็คือเรื่องของความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นเรื่องไม่ดีไม่ถูกใจคน ถ้าเราฉลาดพอเราก็อาจหาประโยชน์จากเรื่องไม่ดีนี้ให้ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า ถ้าไม่มีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตายก็คงจะไม่มีพระพุทธเจ้าขึ้นในโลก ซึ่งกล่าวอีกสำนวนหนึ่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงหาประโยชน์อย่างสูงสุดได้จากเรื่องเกิดแก่เจ็บตาย เป็นการหาของไม่เฝ้าได้จากร่างกายอันมีความน่าเบื่อเป็นธรรมดาตัวเอง เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าการกล้าสู้หน้ากับความจริงนี้ ไม่ใช่เพราะเก่งกล้าอวดดีอะไร แต่เป็นเพราะต้องการจะหาประโยชน์จากความจริงที่ไม่น่าพอใจนี้ให้ได้ ฉะนั้นจึงไม่น่าถือเป็นลางร้ายหรืออัปมงคล

ส่วนปัญหาที่ว่าเราเกิดมาในโลกมีเวลาอยู่ไม่นานนักควรจะหาความสุขให้มากที่สุด ไม่ควรจะมาเสียเวลามองอะไรต่ออะไรในแง่ร้ายให้ใจหดหู่ไปเปล่า ๆ คำตอบมีอยู่ว่า การมองเรื่องความเกิดแก่เจ็บตายนี้ไม่ใช่มองในแง่ร้ายแต่เป็นการมองเพื่อจะให้เกิดแง่ดี เทียบได้กับนายแพทย์ การศึกษาวิชาของแพทย์จะต้อง

กล้าสู้หน้ากับความจริงเรื่องลักษณะอาการของโรคลักปิดลักเปิด ไข้เจ็บต่าง ๆ โดยไม่หุบห่อหุ้ม เพราะการศึกษาอันนั้นจะเป็นเหตุให้กำจัดโรคลักปิดลักเปิดนั้น ๆ ได้ในที่สุด การดำเนินงานของแพทย์เพื่อความผาสุกสำราญปราศจากโรคลักปิดลักเปิด และการศึกษาของแพทย์ไม่พึงดำเนินในแง่ร้าย แต่ควรชมว่าเป็นการศึกษาเพื่อให้ได้ประสบความสำเร็จอันใด คำสั่งสอนที่ให้สู้หน้าความจริงเรื่องความเกิดแก่เจ็บตายในพระพุทธศาสนาก็นั้น เป็นการสอนเพื่อให้เอาชนะความเกิดแก่เจ็บตายได้ เป็นการกล้าสู้หน้ากับความจริงเพื่อจะค้นต่อไปว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นจากอะไร จะมีวิธีปฏิบัติอย่างไรเพื่อกำจัดต้นเหตุนั้นๆ จริยอยู่การหาความสุขสำราญโดยไม่ยอมคิดถึงความจริงอื่นๆ อาจจะสบายได้พักหนึ่ง แต่จะเข้าทำนองคนที่ไม่อยากเรียนหนังสือหรือทำมาหากิน เพราะเกรงเสียเวลาและลำบากเปล่า ๆ สู้ นั่ง ๆ นอน ๆ หาความสบายไม่ได้ คนประเภทนี้อาจหาความสบายได้จริง แต่ในที่สุดจะต้องเดือดร้อน อันเข้าสุภาษิตไทยว่า “ใครไฟร้อนจะนอนเย็น ใครไฟเย็นจะคืนตาย คนที่ลำบากไว้ก่อนจะนอนสบาย คนที่ไม่ยอมลำบากเลยจะต้องคืนตายในภายหลัง” นี่เป็นคติเตือนใจอย่างดียิ่ง อีกอย่างหนึ่งความหมายของคำว่ามองแง่ร้าย หรือ ทุณิม (Pessimism) นั้น หมายความว่ามองไม่เห็นทางแก่ดูอะไรต่ออะไรเป็นเรื่องแย่ไปหมด แต่การกล้าสู้หน้ากับความจริง ในพระพุทธศาสนาเป็นการมองอย่างหาทางแก้ไขด้วย เพื่อความสุขสมบูรณ์ในที่สุด จึงเห็นได้ชัดว่า มิใช่เป็นการมองในแง่ร้าย แต่เป็นการศึกษาให้รู้จักความจริงเพื่อหาประโยชน์แห่งชีวิตจากเรื่องที่มองให้ได้เท่านั้น เหตุนี้ การที่บางท่านอธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าเป็นสายกลางไม่ใช่ ทุณิม (Optimism) ไม่ใช่ ทุณิม (Pessimism) คือไม่ใช่ทั้งมองในแง่ดี ไม่ใช่ทั้งมองในแง่ร้าย จึงนับว่าเป็นคำอธิบายที่ถูกต้องและเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนเองควรทำความเข้าใจให้ดี เพื่อประโยชน์ในการรู้ความมุ่งหมายและเนื้อหาคำสั่งสอนในศาสนาของตนเอง

คำสอนเรื่องฤกษ์ยาม

พระพุทธเจ้าทรงกล้าประกาศอย่างตรงไปตรงมาถึงหลักคำสอน เรื่องฤกษ์ยาม เช่นที่ตรัสว่า

๑. คนเขลามัวถือฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์ย่อมล่วงเลยไป ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ของประโยชน์ ดาวยิ่งหลายจักทำอะไรได้ : พระสุตตันตปิฎก เล่ม 27 หน้า 61

๒. สัตว์ประพตีสุจริตกายวาทาใจในเวลาเช้า เช้าวันนั้นย่อมเป็นเช้าที่ดีของสัตว์เหล่านั้น ประพตีสุจริตกาย วาจา ใจในเวลาเที่ยง เที่ยงวันนั้นย่อมเป็นเที่ยงที่ดีของสัตว์เหล่านั้น ประพตีสุจริตกาย วาจา ใจในเวลาเย็น เย็นวันนั้นย่อมเป็นเย็นที่ดีของสัตว์เหล่านั้น : พระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 178

พูดอย่างตรงไปตรงมาว่า ถ้ากล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ไม่ต้องหาฤกษ์ ถือความสุจริต ความสะดวกเป็นเกณฑ์ก็แล้วกัน แต่ก็จำเป็นต้องทะเลาะกับคนอื่นที่เขาียังอยากจะหาฤกษ์ของเขา ปัญหาขึ้นอยู่กับว่าใครจะมีใจเข้มแข็งแค่ไหน ถ้าใจเข้มแข็งแล้วก็เลิกถือจุกจิกหรือฤกษ์ยามได้

คนบางคนเมื่ออายุยังน้อย อ่านหนังสือปฎิทินประจำปี ซึ่งมีผู้แต่งโคลงเรื่องตัดเล็บตัดผมไว้ ห้ามตัดวันนั้นให้ตัดวันนี้ ท่องจำได้ขึ้นปาก มาภายหลังได้ลองตัดในวันที่ห้ามดูเพื่อฝึใจให้กล้าสละความเชื่อถือ

โชคกลาง เมื่อฝัน ๆ ไปก็เกิดความสบายใจที่จะตัดเลืบทัดผมได้ในโอกาสที่ว่าง ไม่ต้องเลือกว่าเป็นวันไหน ทำให้วันเวลาใน 1 สัปดาห์ ไม่กลายเป็นอัมพาตไป บางวันสำหรับเว้นการทํานั่นทำนี่

ในการกล่าวอย่างตรงไปตรงมาเช่นนี้ ผู้เคร่งทางถือฤกษ์อาจไม่ชอบ แต่ข้าพเจ้าเห็นมีทาง ประนีประนอมกันได้ กล่าวคือพระพุทธรูปศาสนานั้นมีข้อปฏิบัติหลายชั้นถ้าปฏิบัติได้แค่ไหน ก็ถือว่าเป็นการ กระทำตามความเหมาะสมแก่จิตอัธยาศัย คือยังอยากถือฤกษ์ยามอยู่ และในขณะที่เดียวกันก็จะทำคุณงาม ความดีหรือทำบุญกุศล ดังนี้ก็หาได้ทำให้ท่านกลายเป็นคนผิ ดคนเสียอะไรไม่ ยกเว้นไม่ได้ก็เชิญถือต่อไป ถ้าใจแข็งพอที่จะเว้นได้เองในภายหลัง เพราะไม่ใช่เรื่องนี้เท่านั้น ยังมีเรื่องอื่นอีกถมไปที่พระพุทธรูปศาสนาว่า ไม่ได้แล้วเราก็งงไม่ได้ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความถือ เราถือเขาเป็นต้น ข้อสำคัญเมื่อละ ไม่ได้ก็อย่าไปเหมาเอาว่า พระพุทธรูปศาสนาสอนให้มีโลภ โกรธ หลง ก็ใช้ได้แล้ว พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบดีว่า จะเกณฑ์ให้คนทุกคนมีจิตใจเหมือนกันหมด มีความประพฤติทางกาย วาจา อย่างเดียวกันหมดนั้น ย่อม เป็นไปไม่ได้ ความจริงการตั้งพระพุทธรูปศาสนาที่ไม่ใช่เพื่อคนที่วิเศษแล้ว เพราะถ้าคนทั้งหลายประเสริฐวิเศษ ไปหมดแล้ว คุณก็ไม่มี ความจำเป็นอะไรที่จะต้องตั้งศาสนา แต่เพราะเหตุที่ยังมีคนหลายชนิดหลายประเภทซึ่งเป็น คนยังมีกิเลสธรรมดาสามัญ ไม่ใช่ผู้วิเศษมาจากไหนนี่เอง จึงได้มีพระพุทธรูปศาสนาขึ้น และก็เป็นธรรมดา ของการสอนที่ต้องจึงเชิ กหรือตั้งจิตขึ้นไว้ ตั้งแต่อย่างต่ำจนถึงอย่างสูง เริ่มต้นทีเดียวเราจะเอาอย่างสูงมา เป็นแนวตัดสินใจ ก็อาจจะยังไม่ได้ผลดี เพราะฉะนั้นในปัญหาเรื่องฤกษ์ยามนี้ ถ้าท่านจะถือก็ไม่ทำให้เสียหาย หรือตกนรกหรือชื่อว่าทำบาปทุจริตอันใด แต่ถ้าท่านใจกล้า ท่านจะลองหัดไม่ถือดูบ้างก็จะสบายใจดีไม่น้อย

ในการนี้อาจมีบางท่านยังคิดใจที่จะสนับสนุนเรื่องฤกษ์ยามอยู่ โดยให้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ว่า ดวงดาวในท้องฟ้าย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับมนุษย์และโลกเราอยู่ไม่น้อย เช่น ดวงจันทร์เกี่ยวข้องกับน้ำขึ้นน้ำ ลง และเกี่ยวโยงถึงการมีระดูของสตรี ชาติต่าง ๆ ในดวงดาวย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับชาติต่าง ๆ ในโลกเรา และในร่างกายมนุษย์ จุดดับในดวงอาทิตย์ที่เรียกว่า Sun Spot ย่อมทำให้เกิดพายุแม่เหล็กในโลกเรา เป็น อุปสรรคแก่การส่งวิทยุกระจายเสียงเป็นต้น ฉะนั้น อิทธิพลของดวงดาวจึงน่าจะมียอยู่โดยแท้ เมื่อเป็นเช่นนั้น การถือฤกษ์ยามจะว่าไร้เหตุผลเสียทีเดียวก็ไม่เชิง น่าจะมีอะไรที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์อยู่เหมือนกัน

เรื่องนี้ถ้าจะตอบตามหลักพระพุทธรูปศาสนา ก็ตอบได้ว่าจุดที่เพ่งเล็งนั้นต่างกัน พระพุทธรูปศาสนาต้องการ ให้ทำคุณงามความดี โดยไม่ต้องให้ชื่อว่าดีเพราะอาศัยเหตุภายนอกคือฤกษ์ยาม หากให้ทำดีที่กาย วาจา ใจ ของตนหรือให้สร้างคุณงามความดีขึ้นเป็นพื้นฐาน เพื่อให้สิ่งอื่น ๆ ถูกงูให้ดีไปตาม ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปเจ้าทรงประกอบคุณงามความดีอย่างเต็มที่ แม้สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปริ นิพพานของพระองค์ก็ กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ วันประสูติ ตรัสรู้ ปริ นิพพานคือวันวิสาขบูชา ก็กลายเป็นวันสำคัญของโลก ก่อน ดิน ท่อนไม้ โลหะ หรือของอื่น ๆ ที่นำมาปั้นแกะสลักหล่อหลอมเป็นพระพุทธรูปก็กลายเป็นของควรแก่ การกราบไหว้บูชา ถามว่าอะไรจะอะไร ตอบว่าคุณงามความดีจึงให้ทุก ๆ อย่างดีไปหมด ถ้าเอาคุณงามความ ดีออกเสียอย่างเดียว อย่างอื่น ๆ ก็พลอยหมดความหมายไปด้วย คราวนี้ถ้าเราจะลองเอาฤกษ์วิสาขะที่ พระองค์ประสูติมางูอย่างอื่น ๆ บ้างจะได้หรือไม่ ปรากฏในตำนานว่าคนที่เกิดวันเดียวกับพระพุทธรูปเจ้านั้น

มีหลายคนเราก็คงเห็นแล้วฤกษ์วิสาขะจึงไม่สำเร็จที่จะให้เป็นพระพุทธรเจ้าได้ทุกคน หรือเพื่อความยุติธรรม เราอาจกล่าวตามเหตุผลทางโหราศาสตร์ได้ว่า คนเกิดฤกษ์เดียวกันวันเดียวกันแต่ต่างเวลากันเพียงเล็กน้อย ก็ต่างกันได้ แต่เมื่อย้อนถามกันอย่างตรงไปตรงมาว่าแน่หรือที่ว่า ฤกษ์สร้างความคิดให้คน สร้างความสำเร็จต่าง ๆ ให้ ก็คงจะยอมรับกันว่า ยังไม่แน่เหมือนหลักพระพุทธศาสนาที่ว่าความคิด ความชั่ว หรือกรรมที่ทำนั้น ย่อมปรุงแต่งคนให้ดีเลวต่างกัน

ด้วยเหตุนี้เองเราจึงพิจารณาเรื่อง พรหมลิขิต ของพราหมณ์เทียบกรรมลิขิต ของพระพุทธศาสนาได้ชัดเจนขึ้น คือพราหมณ์ถือว่า ใครจะดีจะชั่ว พระพรหมผู้สร้างโลกได้ลิขิตไว้เสร็จแล้วที่หน้าผาก ไม่มีใครแก้ไขได้ นอกจากพระพรหมเอง ส่วนพระพุทธศาสนาถือว่าความคิด ความชั่วที่เราทำ ซึ่งเรียกว่ากรรมดีกรรมชั่วนั้นแหละที่ลิขิตชีวิตของเรา แต่เพราะเราทำไว้หลายอย่างต่าง ๆ กัน บางทีก็ดี บางทีก็ชั่ว ผลที่ได้รับจึงไม่เหมือนกัน และบางครั้งก็สลับซับซ้อนจนเหลือที่จะสาวหาเบื้องต้นและที่สุดได้ เมื่อพิจารณากันถึงรากฐานชั้นใน ก็กรรมดีกรรมชั่วของคนแล้ว ผู้เรียนโหราศาสตร์บางคนก็อธิบายว่า ดวงดาวหรือท้องฟ้าเป็นคล้ายแผนที่ ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของคนเราต่าง ๆ กัน คนที่ทำกรรมดีก็เกิดมาโดยมีแผนที่ท้องฟ้าบอกไว้ว่าจะได้ดี คนที่ทำกรรมชั่วแผนที่ที่บอกไว้ว่าจะได้รับผลชั่ว เป็นการอธิบายโหราศาสตร์ให้มาสมคล้องกับหลักทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วอีกต่อหนึ่ง ก็ยอมรับว่าความคิดความชั่วจึงสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งกำหนด ให้คนหรือสัตว์เกิดในขณะใดดวงดาวอยู่ในลักษณะดีหรือชั่ว ไม่ใช่ดวงดาวบังคับคนให้ชั่ว หรือในตัวอย่างอื่นอีก กรรมดีกรรมชั่วนั้นเอง จึงให้คนไปเกิดในที่ที่มีความสุข ความเจริญ ให้มีสิ่งแวดล้อมดีงาม เรื่องของดวงดาวเป็นเพียงแผนที่อ่านกรรมดีกรรมชั่วของคนเท่านั้น

อย่างไรก็ตามผู้เขียนขอย้ำในที่นี้ว่า ทางพระพุทธศาสนาต้องการปลูกฝังดีใน คือสิ่งที่ตัวคน ไม่ใช่ให้ไปติดที่ ดินนอก เช่น ที่ดวงดาว เพราะดีในเป็นดียั่งยืนและตรงไปตรงมา ส่วนดินนอกยังเป็นที่น่าสงสัย เช่น นาย ก. สอบไล่ได้ เพราะขณะสอบฤกษ์ดี, กับนาย ข. สอบไล่ได้เพราะมีความรู้ ความสามารถ เราก็คงเห็นแล้วรากฐานของคนสองคนนี้ใกล้เคียงกันมาก คนที่สอบได้เพราะฤกษ์ดี (สมมติว่ามี) นั้น เราจะหวังเอาความรู้ความสามารถที่เป็นสาระอะไรไม่ได้เลย แต่คนที่สอบได้เพราะมีความรู้ ความสามารถ ย่อมเป็นผู้มีรากฐานมั่นคงมาก และเป็นที่พึงประสงค์ยิ่งกว่าโดยแท้

อาจมีปัญหาคิดขึ้นอีกข้อหนึ่งที่ว่า ทางพระพุทธศาสนาไม่สอนให้เชื่อถือโชคกลางหรือฤกษ์ยาม แต่เหตุไฉนกำหนดกาลต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และเข้าพรรษา จึงเนื่องด้วยดวงฤกษ์ทั้งสิ้น กล่าวคือวันมาฆบูชา กำหนดในวันที่พระจันทร์เต็มดวงโคจรผ่านกลุ่มดาวฤกษ์ชื่อมฆา วันวิสาขบูชากำหนดในวันที่พระจันทร์เต็มดวงโคจรผ่านกลุ่มดาวฤกษ์ชื่อวิสาข และวันเข้าพรรษากำหนดเมื่อพระจันทร์เต็มดวงโคจรผ่านกลุ่มดาวฤกษ์ชื่ออาสาพาหะ ล่วงแล้ววันหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จะว่าพระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวข้องกับฤกษ์ยามอย่างไร (กลุ่มดาวฤกษ์ชื่อ มฆา มี 5 ดวง มีลักษณะคล้ายงู ชื่อวิสาขะมี 3 ดวงมีลักษณะคล้ายคันฉัตรหรือแขนนาง, ชื่ออาสาพาหะ มี 3 ดวงมีลักษณะคล้ายสัปคับช้าง ชื่อทั้ง 3 นี้เป็นอดีตลิงค์ เป็นชื่อกลุ่มดาว ถ้าเป็นชื่อเดือนก็เป็นมาฆะ, วิสาขะและอาสาพาหะ)

ปัญหานี้ ถ้ารู้เรื่องวิธีนับวันเดือนปีของอินเดียโบราณแล้วก็จะเข้าใจได้ชัดเจนว่า กำหนดกาลทางพุทธศาสนานั้นเป็นไปตามปฏิทินโบราณนั่นเอง กล่าวคือ ปฏิทินของอินเดียโบราณ ไม่มีการพิมพ์เป็นเล่มเป็นแผ่นดังทุกวันนี้ แต่ใช้ท้องฟ้าทั้งฟ้าเป็นแผ่นปฏิทิน วิธีนับวันกำหนดด้วยดวงจันทร์ข้างขึ้น ข้างแรมเป็นขึ้นที่ค่า แรมที่ค่า วิธีกำหนดเดือนและเรียกชื่อเดือนใช้วันพระจันทร์เต็มดวงเป็นหลัก พระจันทร์เต็มดวงในเดือนไหน ผ่านกลุ่มดาวอะไร ก็เรียกชื่อเดือนตามกลุ่มดาวนั้น เช่น พระจันทร์เต็มดวงผ่านกลุ่มดาวชื่อมาฆะก็เรียกเดือนนั้นว่า มาฆะ พระจันทร์เต็มดวงโคจรผ่านกลุ่มดาวชื่อวิสาขะ ก็เรียกเดือนนั้นว่าวิสาขะ ส่วนวันเข้าพรรษากำหนดตามฤดูที่แบ่งออกเป็น 3 คือ ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 ถึงวันกลางเดือน 8 (รวม 4 เดือน) ฤดูฝนกำหนดตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึง วันกลางเดือน 12 (รวม 4 เดือน) และฤดูหนาวกำหนดตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ถึงวันกลางเดือน 4 (4 เดือนเช่นเดียวกัน) การจะรู้กำหนดดังกล่าวก็ต้องดูท้องฟ้าซึ่งเป็นแผ่นปฏิทินใหญ่ ว่าดวงจันทร์โคจรไปถึงไหนผ่านกลุ่มดาวอะไร ก็กำหนดฤดูเดือนวันได้ ตกลงวันมาฆบูชา วิสาขบูชาและเข้าพรรษา ไม่ใช่เอาดิถีกันที่ตรงฤกษ์นั้น ๆ แต่อาศัยดาวฤกษ์ 27 กลุ่ม กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นเครื่องกำหนดปฏิทินเท่านั้น

ความจริงหลัก 3 ประการ ในการกำหนดเดือน คือ 1. พระจันทร์เต็มดวง 2. โคจรผ่านกลุ่มดาวฤกษ์ที่เป็นชื่อของเดือน 3 ดิถีนั้นต้องเป็นดิถีที่ 15 นับแต่วันขึ้น 1 ค่ำมา เราจะเห็นได้ว่าข้อกำหนดทั้ง 3 นี้ มีคลาดเคลื่อนกันอยู่เสมอ เช่น พระจันทร์เต็มดวง แต่ยังไม่เสวยฤกษ์นั้นยังขาดไปอีก 1 ฤกษ์ หรือดิถีคลาดเคลื่อนไปวัน 1 แต่รวมความแล้ว ก็ถือเอาถูกส่วนมากเป็นประมาณ ผู้ที่รู้จักถือเอาประโยชน์ ก็พึงเพียงพอกำหนดเป็นปฏิทินได้ ส่วนผู้เข้าใจผิดกันก็ว่าเป็นเรื่องถือฤกษ์ยาม เพราะเห็นข้อกำหนดว่า พระจันทร์เต็มดวงเข้าฤกษ์นั้นฤกษ์นี้แล้วหรือยังกลายเป็นจะเอาดิถีกันทั้งตรงดาวฤกษ์ซึ่งกลายเป็นเรื่องวุ่นวายไป ในครั้งพุทธกาลเองพระพุทธเจ้าก็ทรงทราบดีว่าการใช้ท้องฟ้าเป็นปฏิทินนั้นอาจมีความเห็นแตกต่างกันได้บ้าง ในวินัยปิฎกพระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งข้อกำหนดไว้ในเรื่องวันอุโบสถ วันปวารณาว่า ถ้าความเห็นไม่ตรงกัน ระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายอาคันตุกะ (ผู้มาอาศัยพัก) กับพระสงฆ์ฝ่ายเจ้าถิ่น ให้ถือเสียงของพระสงฆ์เจ้าถิ่นเป็นประมาณดังนี้เป็นต้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงวุ่นวายในเรื่องฤกษ์ยามอะไรเลย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรทราบว่าดาวฤกษ์ที่เกี่ยวข้องเข้ามาในพระพุทธศาสนานั้น เพียงสำหรับกำหนดวันเดือนปีเท่านั้น วิธีการคิดปฏิทินแบบนี้มีทั่วไปแม้ในปฏิทินยิว ปฏิทินจีน เรียกว่า ปฏิทินจันทรคติ (Lunar Calendar) คือคิดตามวิถีโคจรของดวงจันทร์ ในสมัยปัจจุบันกำหนดปฏิทินตามวิถีโคจรของดวงอาทิตย์ จึงเรียกว่าปฏิทินตามวิถีโคจรของดวงอาทิตย์ จึงเรียกว่าปฏิทินสุริยคติ (Solar Calendar)

ผู้เขียนขอกล่าวถึงความสำคัญในเรื่องฤกษ์ยามตามคติทางพระพุทธศาสนาโดยย่อเพื่อเป็นแนวทำความเข้าใจกันดังนี้ :-

๑. ทางพระพุทธศาสนาไม่ถือฤกษ์ยามเป็นสำคัญแต่ถือคุณงามความดีเป็นสำคัญ ถ้าทำคุณงามความดีในวันเวลาใด วันเวลานั้นก็กลายเป็นฤกษ์งามยามดีไป

๒. ทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าอุกฤษัฃามยามดีเป็นตัวจุงให้เกิดความดีงามหรือความสำเร็จผล แต่ถือว่าตัวจุงงามความดีเป็นตัวจุงให้เกิดความสำเร็จผล รวมทั้งจุงให้เกิดอุกฤษัฃดีด้วย ยกตัวอย่าง ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงทำคุณงามความดีไว้ แม้จะประสูติวันวิสาขะวันนั้นก็ไม่มีวามหมายอะไร แต่เพราะพระองค์ทรงทำคุณงามความดีไว้ ทุกสิ่งทีเนื่องด้วยพระองค์เช่นวัน เดือนปี ก้อนดินท่อนไม้หรือโลหะทีนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปก็เลยพลอยเป็นของมีค่าไปด้วย จึงนับได้ว่าคุณงามความดีเป็นตัวจุงสิ่งอื่น ๑ ให้ดีตาม

๓. ในบางครั้งทางพระพุทธศาสนามีกำหนดกาลเวลาเนื่องด้วยดาวอุกฤษัฃ ก็ไม่ใช่เพราะคิดในเรื่องอุกฤษัฃามยามดี แต่เป็นการอาศัยดาวอุกฤษัฃเป็นปฏิทินตามวิธีการคำนวณของอินเดียโบราณเท่านั้น วันเดือนปีตามกำหนดนั้น มิได้ขลังหรือศักดิ์สิทธิ์อะไรขึ้นมาเลย สำคัญทีคนผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบต่างหาก ทีจะทำให้วันเดือนปีพลอยมีความหมายไปด้วย

จากข้อสรุป 3 ข้อนี้ เชื่อว่าจะทำให้ท่านผู้อ่านเข้าใจความตรงไปตรงมาของพระพุทธศาสนามากขึ้น ว่าในศาสนานี้ทำได้สอนแผ่ความลึกลับอะไรไว้เลย เป็นเรื่องคิดได้ หาเหตุผลได้ อย่างตรงไปตรงมาทั้งล้น และข้อเสนอนี้อาจทำให้ท่านผู้ทีเข้าใจว่า เรื่องกำหนดกาลพระพุทธศาสนาเป็นการติดอุกฤษัฃยาม ได้โปรดเข้าใจให้ถูกต้องต่อไปด้วย เพื่อพิจารณาว่า แท้จริงพระพุทธเจ้าทรงมุ่งการปฏิบัติมากกว่าการเถียงกันเรื่องวันเดือน ปีอันเคยมีข้อเถียงกันมาแล้วแม้ในครั้งพุทธกาล

มีข้อควรกล่าวไว้ก่อนจะผ่านเรื่องนี้ไปอีกเล็กน้อยก็ือสำหรับท่านทียังคิดในเรื่องอุกฤษัฃยาม ท่านอาจรู้สึทว่า เรื่องนี้ออกจะขัดใจท่านอยู่บ้าง ก็ขอได้โปรดเข้าใจด้วยว่า ถ้าท่านยังทังไม่ได้ก็โปรดถืของท่านตามสบายต่อไป เพราะไม่เป็นบาปตกนรกอะไร และไม่ทำให้ท่านเสียหายอะไรเป็นแต่อย่าถืจนเป็นเหตุให้ตัวท่านเองเดือดร้อน หรือเป็นเหตุเสียการเสียงาน แต่ถ้าท่านจะหัดผ่อนคลายการถืลงทีละเล็กละน้อย และหัดใจให้เข้มแข็งขึ้นถึงกับไม่ถืได้เลยในที่สุด ก็หมายความว่าท่านได้ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์แล้วในเรื่องนี้ ข้อสำคัญให้ถืคุณงามความดีเป็นหลักเกณฑ์เป็นแนวทางปฏิบัติจริง ๑ ทีจะทำให้จิตใจสบายและเป็นทางสร้างวามเจริญได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา ผู้เขียนได้กล่าวแล้วว่ามียหลายชั้น พุทธศาสนิกจึงเลือกปฏิบัติได้ตามความสามารถหรือความสะดวกใจ

เรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์หรือน้ำมนต์

เข้าใจว่าเรื่องน้ำมนต์ เป็นเรื่องมีแพร่หลายอยู่ในหลายศาสนา คือ ศาสนาพราหมณ์ คริสต์ศาสนา และพระพุทธศาสนา แต่ในพระพุทธศาสนาไม่ได้ถืว่าจุดสำคัญอยู่ที่น้ำมนต์ หากอยู่ที่คุณงามความดี

การทีทางพระพุทธศาสนาพลอยมีน้ำมนต์กับเขาไปด้วยนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องโดยตรง แต่เป็นเรื่องโดยอ้อม ทีมีเล่าไว้ในหนังสือทีแต่งภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ 1,000 ปี คือในชั้นอรรถกถา อธิบายวามในรัตนสูตร (อรรถกถาจุททกปาฐะหน้า 173) เล่าเรื่องภัย 3 ประการเกิดขึ้นในกรุงไพศาลี นครหลวงของแคว้นวัชชี ภัย 3 ประการนั้น คือ **ทุพภิกขภัย** (ภัยเพราะข้าวยากมากแพง) **อมนุสสภัย** (ภัยเพราะอมมนุษย์หรือ

ปีศาจ) และโรคภัย (ภัยเพราะโรค) โดยเฉพาะที่เกิดในภาษาบาลีว่า อหิวตโรค แต่จะเหมือนอหิวตโรคในปัจจุบันหรือไม่ยังไม่มีหลักฐานชัดเจน แต่ลักษณะที่เล่าไว้รู้สึกว่าเป็นโรคร้ายแรงมาก ตายกันเป็นครว ๆ และลามไปถึงสัตว์ต่าง ๆ ด้วย คณะภิกษุทั้งหลายจึงส่งคนไปอาราธนาพระพุทธเจ้าให้เสด็จจากแคว้นมคธไปโปรดยังแคว้นวัชชี เมื่อทรงรับนิมนต์แล้วก็เสด็จผ่านบ้านปาฏลีคามข้ามแม่น้ำคงคาตรงนั้น สู้ฝั่งแคว้นวัชชีเข้าสู่กรุงไพศาลี ในเรื่องเล่าว่าพอเสด็จเข้าเขตวัชชีฝนก็ตกใหญ่ ทำให้โรคระบาดสงบ เมื่อเสด็จเข้าสู่กรุงไพศาลีนครหลวงแล้ว ก็ทรงสอนให้พระอานนท์ท่องจำรัตนสูตร (ยานีธ ภูตานี สมาคตานี ฯลฯ) พระอานนท์จำได้แล้วก็เอาบาตรใส่น้ำประพรมไปทั่ว พวกอมนุษย์ก็หนีไป เหนือร้ายต่าง ๆ ก็สงบ

จากเรื่องเล่าในอรรถกถา นี้ จึงมีการตั้งนํ้ามนต์ในเมื่อมีการสวดพระปริตรในบ้านเมือง เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ก็มีการอาราธนาพระสังฆเถระให้ประพรมนํ้าพระพุทธมนต์ให้แก่คณะบุคคลในบ้านนั้น และแก่บ้านเรือนเพื่อเป็นสวัสดิมงคล และเพื่อขจัดสิ่งไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ต่อมาก็มีเรื่องเป็นพิเศษส่วนตัวตามความเชื่อถือของบุคคล ใครรู้สึกว่าเหตุการณ์ในชีวิตไม่ราบรื่นหรือมีอะไรไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ก็ไปหาพระให้ช่วยรดนํ้ามนต์ให้ ทำให้ใจสบายไปได้ไม่น้อย กล่าวกันทางจิตวิทยารู้สึกว่าจะได้ผลทางจิตใจมาก ถ้าผู้รดนํ้ามนต์มีความเชื่อว่า จะเป็นเหตุผ่อนคลายความไม่ดีต่าง ๆ ลงไป

ในศาสนาพราหมณ์เขามีความเชื่อในเรื่องแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์เช่น แม่นํ้าคงคา ถือกันว่าไหลมาแต่สวรรค์ผ่านเศียรพระศิวะผู้เป็นเจ้า ซึ่งช่วยให้กระแสนํ้าอ่อนลง มิเช่นนั้นก็จะท่วมโลก เพราะนํ้านั้นไหลผ่านเศียรพระศิวะ จึงกลายเป็นนํ้าศักดิ์สิทธิ์ ล้างบาปได้ ทำให้ผู้อาบลอยบาปไปตามกระแสนํ้า หรืออาบแล้วทำให้เป็นผู้บริสุทธิ์ ทุก ๆ ปีที่ทำอาบนํ้าเมืองพาราณสีจะมีคนไปอาบนํ้าทำพิธีทางศาสนาในแม่น้ำคงคาตอนนั้นนับจำนวนล้าน ๆ คน

มีเรื่องเล่าไว้ในวรรณคดีฝ่ายพระพุทธศาสนาว่า แม่นํ้าศักดิ์สิทธิ์ที่พราหมณ์นับถือกันนั้น มิใช่มีแต่แม่น้ำคงคาเท่านั้น แม่นํ้าอื่น ๆ เช่น ยมุนา สรรภู สรัสสดี นินนคา อจิรวดี และมही (รวมเป็น 7 สาย ทั้งแม่น้ำคงคา)1 บางแห่งก็กล่าวถึงแม่น้ำสายอื่นอีกคือ พาหุกา, คยา, สุนทริกา, สรัสสดี, ปยาละและพาหุมตี2 (เฉพาะปยาละดูเหมือนจะไม่ใช่ชื่อแม่น้ำ เป็นชื่อทําน้ำหรือเมืองท่า แต่ในหนังสือ Geography of Early Buddhism ของ B.C.Law กล่าวไว้ในหน้า 36 ว่า ทั้งปยาละและคยาเป็นชื่อของแม่น้ำก็มี คือแม่น้ำเนรัญชราตอนที่ผ่านตำบลคยา คล้ายกับแม่น้ำสุพรรณ แม่นํ้านครชัยศรี แม่นํ้าท่าจีน ความจริงเป็นลํานํ้าสายเดียวกันผ่านเมืองไหนก็เลยตั้งชื่อไปตามเมืองนั้น)

เมื่อถึงฤดูร้อน พวกพราหมณ์ที่มีทรัพย์ ก็ไปยังบ้านพักร้อนริมฝั่งแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสาธยายมนต์ และอาบนํ้าคำหัววันละ 3 เวลา ทางพระพุทธศาสนา ไม่สอนให้เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ดังจะเห็นได้ในตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบสุนทริกะการทวาชพราหมณ์ว่า “ลูกก่อนพราหมณ์ ! ท่านจงอาบนํ้าในธรรมวินัยนี้จึงทำความเกษมในสัตว์ทั้งหลาย ถ้าท่านไม่กล่าวเท็จ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ถือเอาของที่เขาไม่ให้ มีความเชื่อ (ตามเหตุผล), ไม่ตระหนี่, ท่านจะไปแม่น้ำคยาทำอะไร, แม่นํ้าคิมของท่านก็เป็นแม่น้ำคยาแล้ว”

“ความสะอาดย่อมไม่มีเพราะน้ำ ซึ่งคนส่วนมากพากันอาบ ผู้ใดมีสัจจะ มีธรรม ผู้นั้นเป็นผู้สะอาดเป็นพราหมณ์ (ไม่ใช่พราหมณ์เพราะสืบสกุล)” : (พุทธอุทาน พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 81)

“ถ้าบุคคลจะพ้นจากบาปกรรมได้เพราะการรดน้ำ (ศักดิ์สิทธิ์) แล้ว กบ, เต่า, งู, จระเข้ และสัตว์น้ำทั้งปวงก็จักไปสวรรค์ได้เป็นแน่” (ปุณณิกาเถรีภาษิต พระสุตตันตปิฎก เล่ม 26 หน้า 475)

จากหลักพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ แสดงว่า พระพุทธศาสนาไม่ยอมยกความสำคัญให้แก่ร่างกายนอกไม่ว่าจะเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำไหน หากถือการประพฤติปฏิบัติทางศีลธรรมว่าเป็นแม่น้ำที่อาบโดยไม่เปียกตัวเป็นการยืนยันอย่างหนักแน่น ให้คนถือเอาคุณงามความดีสูงส่งอื่น ๆ ไม่ใช่เอาแม่น้ำที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเครื่องงูคุณงามความดี เป็นการสอนลัดตัดตรงเข้าหาความจริงและสอนตรงไปตรงมา

เมื่อหลักพระพุทธศาสนาเป็นเช่นนี้ เรื่องการใช้น้ำมนต์ในพระพุทธศาสนาที่ถือกันอยู่ทุกวันนี้จะว่าอย่างไร ? ผู้เขียนได้กล่าวแล้วว่า หลักฐานเรื่องน้ำมนต์ทางพระพุทธศาสนาสืบค้นได้ว่าปรากฏในหนังสือชั้นอรรถกถา ที่แต่งภายหลังพระพุทธปรินิพพานประมาณพันปี ในพระไตรปิฎกแท้ ๆ ไม่มีสอนให้ใช้น้ำมนต์ หรือทำน้ำมนต์ในที่ไหนเลย ผู้ถือเรื่องน้ำมนต์อาจสบายใจได้อย่างหนึ่งก็คือ เราดัดแปลงให้เป็นแบบพุทธได้ก็ดีแล้ว คือแทนที่จะลงอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แบบพราหมณ์ เราอาบน้ำมาใส่บาตรหรือใส่หม้อน้ำมนต์ อารธนาพระเจริญพระพุทธรูปมนต์ ซึ่งเรานับถือว่าศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ได้

อย่างไรก็ตามเมื่อพูดกันโดยเคร่งครัดตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ใครทำดียอมได้ดี ใครทำชั่วยอมได้ชั่ว น้ำมนต์ไม่สามารถทำคนชั่วให้ดีหรือทำคนดีให้ชั่วได้ จะช่วยได้ก็ในทางจิตใจ ให้สบายขึ้น โปร่งใจขึ้น อันเป็นผลทางจิตวิทยา

คราวนี้มีปัญหาว่าคนที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นมีความรู้ความเข้าใจหลายชั้น คนทั่วไปย่อมนับถือด้วยการให้พระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งอำนาจความสามัคคี ช่วยบำบัดทุกข์ภัยต่าง ๆ จะให้เคร่งครัดตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นชั้น ๆ คือ จากเปลือกนอกเข้าไปหาแก่น เพราะฉะนั้น ระบบของคนด้วยน้ำมนต์จึงไม่น่าเสียหายอะไร หากจะยกตัวอย่างต่อไปอีก คนที่เจริญเติบโตแล้วกินอาหารแข็งได้ เช่น ข้าวสุกเนื้อสัตว์เป็นชั้น ๆ มีฟันบดเคี้ยวให้แหลกได้ แต่เด็กเกิดใหม่ยังไม่มีฟันจะให้กินข้าวแบบผู้ใหญ่ก็คงเกิดโทษถึงตายเป็นแท้ การสอนศาสนาก็เช่นเดียวกัน จะพรวดพราดให้ขึ้นชั้นสูงทีเดียว จึงเส้นดิ่งไว้เลยไม่ยอมผ่อนทีมน่าจะมีโทษมากกว่ามีคุณเรื่องน้ำมนต์ก็น่าจะเป็นแบบนั้นในเมื่อคนยังไม่ซาบซึ่งหลักกรรมดีพอ ยังไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนาชั้นสูงแจ่มแจ้งพอ จะปฏิเสธเสียทีเดียวก็จะทำให้คนเข้าใจผิด ข้อชี้แจงนี้เป็นการช่วยให้ฝ่ายใช้น้ำมนต์สบายใจขึ้น แต่ก็อย่าลืมว่าการศึกษาพระพุทธศาสนานั้นไม่ควรติดอยู่แค่น้ำมนต์ หรือชั้น ก. ข. เท่านั้น เราควรจะรู้ความจริงกันให้ถึถ้วน เมื่อเข้าใจตลอดสายแล้วจะได้เป็นตัวของตัวเองในการนับถือพระพุทธศาสนา ไม่มีน้ำมนต์รัศมีไม่เดือดร้อน

ผู้เขียนขอกล่าวถึงเรื่องจริงในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษที่สนามหลวง ได้มีเสียง 2 ฝ่าย คือ ควรวางสายสัญญาณ และตั้งน้ำมนต์เพราะพระสวณมณต์ กับอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่ควรเพราะงานนี้เป็นงานใหญ่ เป็น

การแสดงหลักพระพุทธศาสนาให้นานาประเทศได้รู้เห็นเรื่องที่เคยเป็นขนบธรรมเนียม ถ้าจะมีควรจะมีส่วน
เอกชน ไม่ใช่ส่วนรวมซึ่งจะจารึกลงในประวัติศาสตร์ และชาวพุทธในประเทศอื่น ๆ อาจนำไปเขียนวิจารณ์
ในทางไม่เป็นสิริมงคลแก่ประเทศไทยได้ ทั้งสองฝ่ายไม่อาจตกลงกันได้ จึงต้องส่งเรื่องให้พระคุณเจ้าสมเด็จพระ
วันรัตสังฆนายก วัดเบญจมบพิตร(ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช พ.ศ. 2503
สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2505) เป็นผู้ตัดสิน ท่านได้ชี้ขาดให้คณะกรรมการสายสัญญาณและตั้งบาตรน้ำมันต์ จึงเป็น
อันตกลงตามนั้น ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นการประกาศ ความเติบโตทางจิตใจของชาวพุทธไทยว่าถึง 2,500 ปี
แล้ว อย่าติดอยู่แค่ ก. ข. กันโดยไม่ยอมขึ้นชั้นอื่นบ้างเลย ผู้เขียนขอบันทึกสวดดีพระคุณเจ้าสมเด็จพระสังฆนายก
ไว้ในที่นี้ด้วยการระออย่างสูง ที่ได้ช่วยให้เรากล้าศึกษาความจริงทางพระพุทธศาสนากันให้สูงขึ้น ไม่ติดอยู่
เพียงวัตถุภายนอก ทั้งยังช่วยประกาศคุณแห่งพระพุทธศาสนาที่สอนอย่างตรงไปตรงมาโดยถือเหตุผลเป็น
ประมาณ

อย่างไรก็ตามสำหรับท่านที่ยังมีความเลื่อมใสในน้ำมันต์อยู่ หนังสือนี้ไม่คัดค้านท่าน ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
ท่าน โปรดนับถือน้ำมันต์ของท่านต่อไปตามสบายใจ เพราะอย่างน้อยนอกจากจะทำให้ท่านสบายใจแล้ว ก็
ยังทำใจของท่านให้ใกล้ชิดกับพระรัตนตรัยโดยอาศัยวัตถุ คือ น้ำมันสื่อกลางได้ทางหนึ่ง ขอสำคัญขอให้
ท่านพยายามถือเอาหลักใหญ่เข้ามาร่วมด้วย นั่นก็คือพยายามทำคุณงามความดีด้วย อย่าคิดเพียงจะนั่งนอนอยู่
เฉย ๆ ให้น้ำมันต์ดับันดาลอะไรต่ออะไรให้ท่านดีขึ้นมาเอง ความดีก็ทำ น้ำมันต์ก็ใช้ ท่านก็มีหวังได้
ประสบผลดีอันเนื่องมาจากการจงของคุณงามความดีได้ แต่ถ้อยถึงกับเดือดร้อนถ้าบางโอกาสหาน้ำมันต์รด
ไม่ได้

อนึ่ง ผู้เขียนขอขอมความเข้าใจไว้ด้วยว่า หนังสือนี้ไม่สนับสนุนให้ยกตนข่มผู้อื่นเพียงเพราะเขา
เลื่อมใสในน้ำมันต์ คนบางคนอาจมีความประพฤติดีมีนิสัยใจคอดีกว่าคนที่ดีแต่ยกหลักชั้นสูงขึ้นมาอ้าง
สำหรับข่มคนอื่น แล้วตนเองไม่ทำคุณงามความดีอะไร คอยแต่จะจับผิดผู้อื่นเพื่อยกตนว่ามีความรู้ชั้นสูง
อย่างนี้ยังมีใช้ทางที่ควรดำเนิน แท้จริงเราควรเห็นอกเห็นใจกันในระหว่างพุทธศาสนิกชนทุกประเภท อย่าดู
หมิ่นเหยียดหยามกันใครปฏิบัติได้แค่ไหนก็ควรช่วยกันส่งเสริมให้ปฏิบัติได้สูงขึ้น ๆ อย่าเสียเวลาในการ
ทะเลาะกันเอง หรือยกตนข่มผู้อื่นเลย ดังนี้หลักพระพุทธศาสนาทุกชั้นจะไม่เป็นพิษแก่ใคร ๆ

คำสอนเรื่องเทวดา

ในพระพุทธศาสนามีคำสอนเรื่องเทวดาไว้หลายประเภทรวมทั้งประเภทที่นับว่าสำคัญที่สุด คือที่ทุกคน
อาจเป็นไปได้ในชาตินี้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อน นั่นก็คือการเป็นเทวดาได้โดยมีคุณธรรมอันเป็นคำ
สอนที่ต้องการให้ได้ประโยชน์และได้ผลจริง ๆ ในหมู่ผู้ฟัง เพราะการฟังเรื่องเทวดาบนสวรรค์ว่ามีสุขสมบัติ
อย่างนั้นอย่างนี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับฟังนิทาน พอเลิกแล้วก็แล้วไป ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไรได้ หรืออาจปฏิบัติด้วย
เชื่อว่าตายแล้วจะได้เป็นอย่างนั้นบ้าง แต่ก็รู้สึกว่าจะเลื่อนลอยเกินไป ต้องทุ่มความเชื่อลงไปจนเต็มที่จึงจะ
ปลอบใจให้สบายได้ ด้วยเหตุนี้จึงรู้คำสอนที่ให้ไปเป็นเทวดาด้วยคุณธรรมในชาตินี้ไม่ได้ เพราะตรงไปตรงมา
และมีเหตุผลในหลักคำสอนที่ทำให้เกิดผลดีแก่เอกชนและแก่ส่วนรวมอย่างน่าพอใจ

ประเภทแห่งเทพหรือเทวดาที่แสดงไว้ในพระพุทธรูปมีดังนี้ :-

๑. สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชินี พระราชกุมาร และพระราชกุมารี
๒. อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาจริง
๓. วิสुทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ อย่างสูง ได้แก่ พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธรูป

เทวดาทั้ง 3 ประเภทนี้ เราจะเห็นความได้ชัด คือ ในประเภทแรกสมมติเทพนั้น มนุษย์เราได้ยกย่องหัวหน้าขึ้นเทียบกับเทวดา ทั้งนี้เป็นไปตามระบบราชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแบบมีพระมหากษัตริย์ การใช้ถ้อยคำแสดงการวาทะก็เป็นที่ไปโดยพิเศษ แต่เทวดาโดยสมมติอย่างนี้ ใคร ๆ จะเลือกเป็นตามชอบใจไม่ได้ เพราะจะต้องเป็นไปตามการสืบสกุลตามกฎมณเฑียรบาล ส่วนเทวดาประเภทที่ 2 ที่เรียกว่า อุปัตติเทพนั้น ได้แก่ เทวดาจริง ๆ ซึ่งจะได้อธิบายในตอนสุดท้ายที่ว่าด้วยสวรรค์นรกมีจริงหรือไม่ เทวดาประเภทนี้ กล่าวตามหลักพระพุทธศาสนาได้แก่ผู้เคยประกอบคุณงามความดีไว้ แล้วผลแห่งคุณงามความดีนั้นส่งสนองให้ได้ประสบสุขในเทวโลก ซึ่งดูเหมือนจะมีกล่าวไว้ในทุกศาสนา แต่คนสมัยใหม่ไม่ค่อยเชื่อ หว่านเป็นเรื่องปดหรือเอาสวรรค์มาล่อให้คนทำความดี ฉะนั้นจึงควรได้รับการพิจารณาในลำดับต่อไป อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงเทวดาประเภทที่ 3 แล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้ใช้หลักตัดสินที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในการวินิจฉัยเรื่องเทวดาโดยให้หลักไว้ว่า ยังมีเทวดาอีกประเภทหนึ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าเทวดาประเภทอื่น 2 ข้อข้างต้น คือ วิสุทธิเทพหรือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์ในที่นี้หมายถึงความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา ใจ อันได้แก่ความประพฤติตนเป็นคนดีพร้อมนั่นเอง

คนที่ประพฤติตนดี มีความบริสุทธิ์ ย่อมเชื่อว่าเป็นเทวดาสูงกว่าเทวดาโดยสมมติ สูงกว่าเทวดาบนสวรรค์ นี่แสดงว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้เกียรติเทวดาบนสวรรค์ยิ่งกว่ามนุษย์ที่ประพฤติปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์สะอาดทางกายวาจาใจแต่ประการใด อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกในโลกที่สอนเรื่องเทวดาบนพื้นโลกซึ่งทุกคนอาจเป็นได้ อันสูงกว่าเทวดาทุกประเภทซึ่งมีกล่าวไว้ในศาสนาต่าง ๆ ทั้งเป็นเรื่องที่มีเหตุผลอันอาจรองตามและลงมือประพฤติปฏิบัติได้ด้วย

เทวดาโดยความประพฤติประเภทนี้ ที่ว่าอย่างสูง ได้แก่พระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้ เป็นอันแสดงว่าอย่างต่ำก็มี ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ประกอบด้วยหิริความละอายแก่ใจ โอตตัปปะความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต ประพฤติธรรมฝ่ายขาว คือ คุณงามความดี ชื่อว่ามีธรรมของเทวดา”

นอกจากนั้นในศาสนาพราหมณ์ได้มีการสอนและพรรณนาบุคลลักษณะของพระพรหมไว้ว่ามี 4 หน้า นั่งเหนือดอกบัว ทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ขัดคอ แต่ได้แสดงใหม่ในลักษณะ Reinterpretation คือ แปลความหมายใหม่ว่า ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ที่เรียกว่า พรหมวิหาร คือ

๑. เมตตา ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (ปราศจากความพยาบาท)
๒. กรุณา เอ็นดูหรือสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ (ปราศจากความโหดร้ายหรือความคิดเบียดเบียน)

๓. มุกิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี (ปราศจากความริษยา)

๔. อุเบกขา วางใจเป็นกลาง (ปราศจากความลำเอียง)

คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ เป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่โดยแท้ ผู้ใดประกอบด้วยคุณธรรมชนิดนี้ ได้ชื่อว่าเป็นพรหมซึ่งเป็นเทวดาชั้นสูง และท่านได้ยกตัวอย่างว่า มารดาบิดามีความรู้สึกเช่นนี้ต่อบุตร จึงชื่อว่าเป็นพรหมของบุตร เมื่อทางพระพุทธศาสนาโยงมาให้ประพฤติปฏิบัติได้จึงชื่อว่าได้ช่วยให้คนสมัยใหม่เข้าใจศาสนานี้ดีขึ้น และมองเห็นความทันสมัยไม่เก่าแก่ของพระพุทธศาสนา เพราะทุกคนอาจนำศีลธรรมเรื่องเทวดานี้ไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ตนและส่วนรวมได้โดยทั่วกัน การกล้าตัดสินใจโดยตรงไปตรงมาโดยชี้ไปที่คุณความดีว่า อาจทำให้คนธรรมดาเลิศจึงกว่าเทวดาโดยสมมติ หรือเทวดาจริง ๆ บนสวรรค์นั้น ทำให้หมดความยุ่งยากไปได้ เพราะส่วนที่เลิศจึงเป็นของกลางที่ทุกคนอาจนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้แล้ว โฉนจะตะเกียกตะกายเพื่อเป็นเทวดาจริง ๆ บนสวรรค์ ซึ่งจะต้องรอให้ตายเสียก่อน และตายแล้วก็ไม่ว่าจะได้เป็น เพราะเราอาจก่อกรรมทำชั่วอื่น ๆ ไว้ อาจไปนรกก่อนก็ได้ ท่านผู้อ่านหนังสือนี้ผ่าน บทก่อน ๆ มาแล้วคงจะเห็นได้ว่า ผู้เขียนได้เคยกล่าวไว้แล้ว เมื่ออ้างถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สรรเสริญว่า คนที่มีความรู้ดีและความประพฤติดีชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐในหมู่เทวดาและมนุษย์ ซึ่งแสดงว่าเทวดาจริง ๆ ก็อาจต่ำกว่ามนุษย์ ถ้าเทวดานั้นยังไม่เป็นเทวดาที่ดี ยังมีใจดำหรือเกะกะเกร การได้เป็นเทวดาก็เป็นเพียงได้รับผลดีของกรรมเก่าเท่านั้น ถ้าไม่ประพฤติตนให้ดีสมเป็นเทวดาก็สู้มนุษย์ที่ประพฤติดีไม่ได้ ฉะนั้นคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาที่กล้าชี้ว่ามนุษย์อาจดีกว่าหรือสูงกว่าเทวดานี้ จึงนับเป็นลักษณะพิเศษจริง ๆ ที่จะหาไม่ได้ในคำสอนอื่น เพราะในคำสอนอื่นเทวดาล้วนสูงกว่ามนุษย์ทั้งนั้น ที่จะหาไม่ได้ในคำสอนอื่น เพราะในคำสอนอื่นเทวดาล้วนสูงกว่ามนุษย์ทั้งนั้น ข้าบึงที่ก้มมองไม่ค่อยเห็นทางด้วยว่าทำอย่างไรมนุษย์จึงจะยกฐานะของคนให้เท่าเทียมได้บ้าง เพราะเป็นเรื่องผูกขาดฐานะ ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าตำแหน่งอะไร เช่น เทวดา หรือพระพุทธเจ้าจะเป็นตำแหน่งลอย ๆ ที่มีไว้เพื่อผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะจะต้องมีเหตุผลเพียงพอคือผู้ได้รับตำแหน่งนั้น จะเป็นใครก็ได้ที่ลงมือประพฤติปฏิบัติชอบตามควรแก่เหตุผล จึงจะได้รับผลเช่นนั้น อันนี้เองที่พระพุทธศาสนากลายเป็นวิทยาศาสตร์ไป ซึ่งทุกคนผู้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลย่อมเว้นเสียมิได้ที่จะชื่นชมในหลักธรรมอันตรงไปตรงมา ไม่มีอภิสิทธิ์พิเศษใด ๆ แฝงอยู่เลย

เพื่อที่จะให้ท่านผู้อ่านเรื่องนี้ได้อ่านข้อวินิจฉัยเรื่องนรกสวรรค์เทียบเคียงกับเรื่องเทวดาที่ผ่านมาแล้ว ผู้เขียนขอแสดงบทความเรื่องนรกสวรรค์มีจริงหรือไม่ ซึ่งเคยเขียนวินิจฉัยเรื่องนรกสวรรค์ไว้เป็นทางพิจารณาโดยเหตุผลสืบไป

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าเราพยายามพิจารณาหลักธรรมคำสั่งสอนในศาสนาของเราอย่างใช้เหตุผลหรือข้อพิสูจน์ตามแนวทางวิทยาศาสตร์มากเพียงใด ก็จะเป็นประโยชน์ให้เราได้นับถือศาสนาด้วยปัญญามากเพียงนั้น และการนับถือศาสนาแบบใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลนี้เป็นที่พึงประสงค์อย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา

ต่อไปนี้จะเชิญท่านอ่านบทความเรื่องนรกสวรรค์มีจริงหรือไม่เป็นลำดับไป :-

นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่?

ปัญหาเรื่อง นรกสวรรค์ มีจริงหรือไม่นี้ นับว่าน่าสนใจ เพราะถ้าเราทำความเข้าใจกันให้แจ่มแจ้งก็จะชื่อนับถือศาสนาอย่างใช้ความพิจารณารอบคอบ และไม่ต้องทำให้เกิดความสงสัยบ่อย ๆ ในศาสนาที่ตนนับถือว่าจะมีเหตุผลหรือไม่ เพียงไร?

เราอาจแบ่งนรกสวรรค์ออกเป็นชั้น ๆ ได้ดังนี้

๑. นรกสวรรค์ในจิตใจของเราเอง อย่างที่พูดกันว่าสวรรค์ในอกนรกในใจ
๒. นรกสวรรค์ในโลกปัจจุบันที่เห็นได้ด้วยตาเปล่า
๓. นรกสวรรค์ที่มองเห็นไม่ได้ด้วยตา เป็นเรื่องของอีกโลกหนึ่งต่างหาก

ต่อไปนี้จะอธิบายเรื่องนรกสวรรค์ ตามที่จำแนกประเภทไว้นั้นโดยลำดับ

ประเภทที่ 1

นรก สวรรค์ ในจิตใจของตนเอง

ทางพระพุทธศาสนาถือว่า จิตใจของเราเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่จะบังคับบัญชาร่างกายให้ทำอะไรได้ทั้งในทางดีทางชั่วตามลักษณะของจิตใจนั้น กาย วาจา เป็นเพียงหุ่นให้ในชักหรือเชิดให้แสดงอาการต่าง ๆ และจิตใจนั้นก็เป็นตัวรับรู้รับทราบและรับผิดชอบแทนร่างกายทั้งหมด แม้มีใครมาด่าว่าเสียสรีรกาย จิตใจก็เป็นผู้ออกรับแทนร่างกาย ในเวลาอนหลับจิตใจพักผ่อน แม้จะมีใครมาด่าว่าก็ไม่รู้สึกโกรธเคือง เพราะจิตใจไม่รู้ตกลงว่าร่างกายที่ปราศจากจิตใจก็ไม่ผิดอะไรกับท่อนไม้ เมื่อจิตใจเป็นตัวรับผิดชอบการกระทำต่าง ๆ ซึ่งตนสั่งงานไปทางกายกับวาจาเช่นนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงสั่งสอนให้ศึกษาเรื่องของจิตใจเป็นพิเศษ

จิตใจที่เต็มไปด้วยความรู้สึกผิด คือ คิดแต่ทางชั่วช้าเลวทราม เมื่อสั่งงานให้กายวาจาแสดงอาการอะไรออกมา ก็ย่อมเป็นไปในทางชั่วช้าเลวทรามเช่นเดียวกัน จิตใจชนิดนี้ย่อมเต็มไปด้วยความเดือดร้อน เพราะความชั่วช้าภายในเฝ้าอย่างหนึ่ง เพราะผลความชั่วที่ทำลงไปคอยตามรบกวนจิตใจอีกอย่างหนึ่ง คนทุกจริตถือโทษผู้อื่นหรือคนที่มากไปด้วยความโกรธความริษยา ย่อมมีจิตใจเร่าร้อนอยู่เนื่องนิตย์ เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นและเป็นการตกนรกทางจิตใจ และโดยประการตรงกันข้ามถ้าจิตใจประกอบด้วยคุณธรรม เช่น เมตตากรุณาความคิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความพลอยยินดีในความเจริญของผู้อื่น ไม่ริษยาและความรู้จักเร่งเกียจ ความชั่วต่าง ๆ จิตใจใฝ่สูงนี้จะเต็มไปด้วยความสุขสงบ ชื่นบาน เป็นสวรรค์ ไปในตัว เพราะฉะนั้น ด้วยจิตใจนี้ บุคคลอาจตกนรก ขึ้นสวรรค์ เป็นสัตว์นรก สัตว์เดียรัจฉานเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นพระอริยเจ้าได้ สุดแต่ว่าจะประกอบส่วนชั่วหรือส่วนดีมากน้อยเพียงไร

ประเภทที่ 2

นรกสวรรค์ที่มองเห็นได้ด้วยตา

ผู้เคยเข้าไปดูในคุกตระวางห้องขังแล้ว คงได้เห็นคนตกนรกทั้งเป็นไปถูกขังทนทุกข์ทรมานอยู่ในลักษณะต่าง ๆ กัน นานบ้าง ไม่นานบ้าง ตามควรแก่โทษานุโทษ และทำนองเดียวกัน เราก็คงได้เห็นผู้ประพฤติดัวเป็นพลเมืองดี ไม่ละเมิดกฎหมายบ้านเมือง อุสสาหะทำมาหากินตั้งเนื้อตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน มีความเป็นอยู่ดี มีบ้าน มีที่ดินและขบวนพาหนะใช้สอยพร้อมผาสุกไปด้วยทรัพย์สมบัติและสิ่งทีปรารถนา ผู้เป็นเช่นนี้เมื่อเทียบกับนักโทษดังกล่าว ก็จะเห็นได้ว่าต่างกันอย่างชัดเจน เป็นนรกสวรรค์ที่สอนให้มนุษย์มองเห็นผลแห่งความดีความชั่ว ว่าต่างกันอย่างไรในปัจจุบันทันตาเห็น

ประเภทที่ 3

นรกสวรรค์จริง ๆ ที่เห็นไม่ได้ด้วยตา

เราคงเคยได้ฟังคำพรรณนาถึงเรื่องนรกสวรรค์ว่ามีสภาพวิจิตรพิสดารอย่างน่าสนใจ แต่ก็รวมความได้อย่างหนึ่งว่า นรกมีไว้สำหรับลงโทษคนชั่ว สวรรค์มีไว้ให้รางวัลแก่คนดี ปัญหาที่สำคัญก็คือ นรกสวรรค์ดังกล่าวนี้มีจริงหรือ ถ้ามีเราทำไมจึงไม่เห็น ถ้าพูดเพียงเรื่องเห็นหรือไม่เห็นแล้ว อย่างว่าแต่นรกสวรรค์ซึ่งอยู่คนละโลกกับเราเลย แม้เมืองที่อยู่ห่างไกลคนละเมืองกับเรา เราก็มองไม่เห็นต้องอาศัยฟังคำบอกเล่าของคนอื่น เรื่องนรกสวรรค์จริง ๆ นั้นผู้บำเพ็ญคุณธรรมทางจิตใจสูง จนสามารถเห็นได้ด้วยตาภายใน ได้บอกกล่าวไว้ว่ามี ส่วนคำพรรณนารายละเอียดนั้น เป็นเรื่องที่กล่าวสืบ ๆ กันมา เราไม่ควรคิดใจอะไรมากนักมาพิจารณากันในขั้นว่า มีหรือไม่มีก่อนดีกว่า และในการวินิจฉัยเรื่องนรกสวรรค์มีจริงหรือไม่นี้ ถ้าสามารถอาศัยวิชาวิทยาศาสตร์มาช่วยอธิบายได้เราก็น่าจะลองวินิจฉัยดู

เราลองสอบสวนข้างฝ่ายผู้ไม่เชื่อก่อนว่า มีเหตุผลอย่างไร ก็มักจะได้รับคำตอบว่า เพราะไม่รู้ ไม่เห็น ไม่ปรากฏ หรือนำมาแสดงไม่ได้ ในการวินิจฉัยปัญหาใด ๆ ก็ตาม เราจะอ้างเพียงความไม่รู้ไม่เห็นมาเป็นเหตุผลว่า สิ่งนั้นสิ่งนี้หรือเหตุการณ์นั้นนี้ไม่มีจริงหาได้ไม่ การละเมิดกฎหมาย โดยอ้างว่าไม่รู้กฎหมายย่อมไม่ทำให้เป็นข้ออ้างที่ไม่น่าหนัก การที่เราไม่รู้ว่าเป็นของร้อนแล้วยื่นมือเข้าไปในไฟนั้น ไฟจะยอมรับรู้กับข้ออ้างของเราแล้วไม่ทำให้มือเราร้อนได้หรือ ในการโต้ตอบปัญหาใด ๆ เราจะใช้ข้ออ้างเพียงว่าไม่รู้ไม่เห็นมาเป็นเหตุผล ก็จะทำให้คำกล่าวของเราปราศจากน้ำหนักมากขึ้น เพราะการวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ เราจำเป็นต้องให้ข้อวินิจฉัยนั้นมีรากฐานอยู่บนความรู้ ไม่ใช่บนความไม่รู้ แม้ไม่รู้ประจักษ์ก็ให้เป็นความรู้ที่ประกอบด้วยเหตุผลก็ยังดี ส่วนในข้อที่นำมาแสดงไม่ได้ อย่างว่าแต่เรื่องเช่นนั้นเลย แม้เรื่องในโลกเราเช่นมีผู้เล่าเรื่องภูเขหิมาล้างให้ฟัง เราไม่เชื่อว่ามิเพราะเราไม่รู้ไม่เห็น และนำภูเขานั้นมาแสดงแก่เราไม่ได้ ดังนั้นเราก็เห็นได้ว่า ความไม่รู้ไม่เห็น หรือการที่ไม่สามารถยกภูเขหิมาล้างไปแสดงแก่ใคร ๆ ได้นั้น ย่อมไม่ทำให้ภูเขานั้นพลอยไม่มีไปตามข้ออ้างของผู้ไม่เชื่อไปด้วย

นรกสวรรค์ตามคำอธิบายของท่านผู้ฝึกฝนอบรมจิตชั้นสูงว่า มีความเป็นอยู่ต่างไปจากมนุษย์ และมีเอกเทศอยู่ส่วนหนึ่ง ผู้จะรู้จะเห็นต้องมีเครื่องมือ คือ ทิพยจักขุ (ตาทิพย์) อันต้องอาศัยการฝึกหัดอบรมจึงสามารถรู้เห็นได้ นักวิทยาศาสตร์ทางจิตใจในปัจจุบัน เช่น ดร. เทาเลสส์, ดร. ไทเรล, ดร. คาริงตัน, ดร. โซล,

ดร.เฮตติงเกอร์ แห่งอังกฤษ และ ดร.ไรน์ แห่งอเมริกา ได้พยายามพิสูจน์ความสามารถในเรื่องทิพย์จักขู (ตาทิพย์) เรื่อง เจโตปริยญาณ (กำหนดรู้ใจผู้อื่น) ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งให้เห็นว่าถ้าเราฝึกหัดแล้ว ก็จะเกิดความสามารถรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ เรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างแปลกประหลาด ซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่อาจรู้เห็นได้ (ดู The Personality of Man ของ G.N.M. Tyrell หน้า 106-128, และดู Guide to Modern Thought ของ C.E.M. Joad ตอนที่ว่าด้วย Abnormal Psychical Phenomena)

นักวิทยาศาสตร์ผู้ค้นคว้าเรื่องไก่ ได้พยายามติดตามค้นคว้าโรคไก่ชนิดหนึ่งชื่อนิวคาสเซิล อันเป็นไวรัสชนิดเล็กถึงกับตลอดเครื่องกรองได้ ไวรัสชนิดนี้ต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ที่มีสมรรถนะ (ความสามารถ) สูงจึงเห็นได้ เพราะจะต้องขยายให้ใหญ่กว่าเดิมตั้งหมื่นหรือแสนเท่า คราวนี้เรามองด้วยตาเปล่าไม่เห็น และเราไม่ยอมใช้เครื่องมือแบบนักวิทยาศาสตร์ เราก็ไม่มีทางอื่นนอกจากเชื่อว่าไม่มีเพราะมองไม่เห็น หรือถ้าเชื่อว่ามีตามอย่างนักวิทยาศาสตร์ความเชื่อนั้นก็ไม่พิเศษอะไรไปกว่าความเชื่อตามเขาว่าในเรื่องอื่น ๆ แม้ในเรื่องนรกสวรรค์ ถ้าต้องการพิสูจน์จริง ๆ ก็ต้องสร้างเครื่องมือ คือ ทิพย์จักขูซึ่งมีวิธีการสร้างให้เกิดได้ แต่เรามักจะใช้วิธีลัด คือ ไม่ยอมสร้างเครื่องมือแล้วจะเรียกร้องให้เห็นด้วย จึงเป็นเรื่องที่ช่วยอะไรไม่ได้

นักดาราศาสตร์จะช่วยคลี่คลายปัญหานี้ได้ดีพอใช้ เพราะกล่าวตามเหตุผลทางดาราศาสตร์ โลกอื่นจากโลกเรายังมีอยู่อีกหลายล้านหลายโกฏิโลก หรือมีผู้ที่มีความสุขสูงกว่ามนุษย์เรา คือ อาจมีความเจริญเทียมเทวดาในสวรรค์ หรือในอีกบางโลกจะมีมนุษย์หรือสัตว์อยู่กันอย่างลำบากยากเข็ญ ทนทุกข์ทรมานดังคนนรก และความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น อาจวิจิตรพิสดารไปกว่าในโลกเราเท่าไรก็ได้ เพราะแม้แต่ในโลกเราเองก็มีสัตว์มากมายหลายแสนหลายล้านชนิด ตั้งแต่ตัวเล็กที่สุดจนมองไม่เห็นกับตัวใหญ่ที่สุด มีรูปร่างต่างกัน กินอาหารต่างกัน อาศัยอยู่ในน้ำในดินหรือในต้นไม้บนพื้นดินแตกต่างกันตามชนิด เหตุนี้คนนรกสวรรค์ซึ่งมีอยู่ในโลกอื่นก็อาจมีได้ แม้ในการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์

แต่นรกสวรรค์ จริง ๆ เป็นเรื่องเห็นได้ยาก เราอาจเข้าใจเรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจ หรือนรกสวรรค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ในความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่ดิ้นรนต่าง ๆ กันนี้เองได้ดีกว่า เราจะได้เว้นเหตุชั่ว ประกอบกระทำแต่เหตุที่ดีเพื่อจะได้ไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น แม้เราจะไม่เชื่อเรื่องนรกสวรรค์จริง ๆ ก็ไม่ทำให้กระทบกระเทือนต่อหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะยังมีนรกสวรรค์ปัจจุบันให้เราเห็นอยู่อีก ข้อสำคัญขอให้เราเว้นชั่วประพฤติดีเป็นใช้ได้ ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มนุษย์คิดได้ดีเพียงแต่จะไปสวรรค์ หากสอนไว้สูงกว่านั้นโดยสอนให้บรรจุนิพพาน ซึ่งสูงกว่าสวรรค์ คือ ไม่มีการกลับกลอกแปรปรวนต่อไปอีก เพราะสวรรค์ยังมีความไม่ยั่งยืน ผู้อยู่ในสวรรค์ก็ยังไม่หมดกิเลส ท่านจึงสอนเรื่องนิพพานอันเป็นเรื่องของการดับกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

ในบทนี้ขอตั้งประเด็นเป็น 2 ประการ คือ พระพุทธศาสนาสอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญาอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักแก้ไขความทุกข์อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวโยงต่อเนื่องกัน คือ เมื่อใช้สติปัญญาก็เป็นเหตุให้แก้ความทุกข์ความเดือดร้อนได้.

บทที่ 7

ไม่มองข้ามเรื่องเศรษฐกิจและเรื่องตนเอง

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้แก้ความเลื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ สอนให้แก้ความชั่วด้วยดี และสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อนโดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้ว เราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย แม้ในการสอนให้มีเมตตาจิต ก็ให้หัดแผ่เมตตาในตนเองก่อน เพื่อจะได้เป็นพยานว่า เราความสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็มีความสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น”

เพื่อที่จะให้ท่านผู้อ่านแยกพิจารณาหัวข้อเรื่องนี้เป็นประเด็น ๆ ไป จะขอแยกเนื้อความในบทนี้เป็น 3 ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องคำสอนที่ไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ
๒. เรื่องแก้ความชั่วด้วยความดี
๓. เรื่องไม่มองข้ามตนเอง ในการแก้ปัญหาศีลธรรม

ท่านผู้อ่านอาจรู้สึกว่ในบทนี้ทำไมจึงต้องมีประเด็นหลายประเด็นนัก น่าจะบทยละประเด็นก็จะสะดวกแก่การจำและพิจารณา ขอเรียนว่าบทนี้ทั้งหมดอาจจำจัดความให้เหลือประเด็นเดียวก็ได้ คือ พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษในการเสนอหลักส่งเสริมศีลธรรมไว้อย่างดียิ่ง ถ้าพิจารณาเพียงประเด็นเดียวนี้ ข้อที่แยกไว้ข้างต้นก็ถือได้ว่าเป็นประเด็นปลีกย่อยในประเด็นใหญ่ อันที่จริงผู้เขียนไม่ประสงค์จะแสดงคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาให้มากมายหลายสิบข้อ จนยากแก่การกำหนดจดจำ อันไหนพอจะรวมเข้าประเภทเดียวกันได้ภายใต้หัวข้อใหญ่ ก็พยายามรวมไว้เป็นข้อเดียวกัน ในหนังสือเล่มนี้ที่ตั้งไว้ 12 หัวข้อก็คิดว่าย่อเหลือเกิน แต่แม้เช่นนั้น ถ้าท่านผู้อ่านจะจำได้เองไม่ก็ข้อก็เป็นทีพอใจแล้ว ข้อสำคัญเมื่อนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว อย่าให้ถึงกับอธิบายอะไรในเรื่องคุณความดีแห่งศาสนาไม่ได้เอาเสียเลย

1. เรื่องคำสอนที่ไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจ

ปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตมนุษย์ข้อหนึ่ง ในข้อที่สำคัญทั้งหลายก็คือ ปัญหาเศรษฐกิจที่ว่า ทำอย่างไรจะมีที่อยู่ มีอาหารรับประทาน หรือมีของกลาง คือ เงินไว้จับจ่ายใช้สอยบำบัดความต้องการต่าง ๆ

ถ้าท่านอ่านตำราเศรษฐกิจของฝรั่งหลาย ๆ เล่มจะรู้สึกว่ต่างยืนยันตรงกันข้อหนึ่ง ก็คือ จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ได้แก่ การพยายามบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ (To try to satisfy human wants)

พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักทางศีลธรรมที่เนื่องด้วยหลักเศรษฐกิจนี้เป็น 2 ทาง คือ ชันต่ำ หลักสนองกับชันสูง หลักบำบัด หลักสนอง หมายถึงการสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจ พยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียร และวิธีการอื่น ๆ ส่วนหลักบำบัดนั้นหมายถึงการสอนให้รู้จักบรรเทาความต้องการชนิดรุนแรงที่กลายเป็นความทะยานอยาก อันก่อความทุกข์ให้ คือ ถ้าจะมัวแต่หาทาง

สนองความอยากอยู่อย่างเดียว อย่างไรก็ตามไม่รู้จักพอท่านจึงเปรียบความอยากเสมอด้วยไฟ ไม่รู้จักอิ่มด้วยเชื้อ หรือแม่น้ำไม่รู้จักเต็ม แม้เราจะเทน้ำลงไปสักเท่าไรก็ตาม เพราะฉะนั้น จึงต้องมีหลักบำบัด หรือบรรเทา ความทะยานอยากให้น้อยลงโดยลำดับ อันเป็นทางแก้ทุกข์ได้

คำสอนหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำ

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เห็นได้ว่าเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัว โดยทั่วไป คือ:-

๑. ทิฐุฐัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) อันว่าด้วยการสอนให้ตั้งตัวได้ทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ

- (๑) ความขยันหมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์
- (๒) การรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ หรือรู้จักเก็บออม
- (๓) การคบเพื่อนที่ดีงาม
- (๔) การใช้จ่ายพอเหมาะสมแก่ฐานะของตน

(พระไตรปิฎก เล่ม 23 หน้า 294)

๒. การเว้นอบายมุข (เหตุให้เสื่อมทรัพย์) 4 ประการ คือ :-

- (๑) ความเป็นนักเลงหญิง
- (๒) ความเป็นนักเลงสุรา
- (๓) ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน
- (๔) ความคบคนชั่วเป็นมิตร

(พระไตรปิฎก เล่ม 23 หน้า 296)

ข้อสังเกตสำหรับอบายมุขที่ควรเว้นทั้ง 4 ข้อนี้ ในที่ไหนมีคำว่านักเลง หมายถึงประกอบกรรมนั้นบ่อย ๆ เป็นอาจณ จนกลายเป็นนักเลงในทางนั้น ๆ

๓. สุขของผู้ครองเรือน 4 อย่าง คือ :-

- (๑) สุขเกิดจากการมีทรัพย์ (จะมีได้ก็ต้องทำมาหากิน)
- (๒) สุขเกิดจากการได้จ่ายทรัพย์ใช้สอย
- (๓) สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้
- (๔) สุขเกิดจากการประกอบการงานที่ไม่มีโทษ

(พระไตรปิฎก เล่ม 21 หน้า 90)

ในข้อนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญในทางเศรษฐกิจว่า ทำให้เกิดความสุข แต่ก็ต้องเป็นเศรษฐกิจในทางที่ไม่มีโทษ

๔. สกอลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะเหตุ 4 ประการ คือ :-

(๑) ของหายไม่หา

(๒) ของชำรุด ไม่ซ่อมแซม

(๓) ไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย

(๔) มอบความเป็นใหญ่ในครอบครัวให้แก่หญิง หรือชายผู้ทุศีล คือ ผู้ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม

หลักนี้แสดงว่าตระกูลอันมั่งคั่งสักเพียงไรก็ตาม ถ้าขาดการรู้หลักเศรษฐกิจและศีลธรรมอันพึงปฏิบัติให้ถูกต้องแล้ว ก็จะถึงความพินาศไปในที่สุด

ในที่นี้ผู้เขียนได้เทียบให้ดูว่า หลักเรื่องประโยชน์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนา ข้อแรกคือความขยันหมั่นเพียรประกอบอาชีพให้เกิดทรัพย์นั้น ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรก คือ Production (ผลิตกรรม) อย่างแนบกันไว้ ทั้ง ๆ ที่วิชาเศรษฐกิจเกิดภายหลังพระพุทธศาสนานับจำนวนพันปี

ส่วนข้อ 2 คือ การรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ก็ตรงกับหลักการออมทรัพย์ (Saving) ข้อ 3 คือการรู้จักคบเพื่อนที่ดีงาม ก็เทียบกันได้กับการดำเนินงานในรูปบริษัท หรือสหกรณ์ ซึ่งจำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี แต่โดยปกติแม้ไม่ดำเนินงานในรูปบริษัทหรือสหกรณ์เพียงการครองชีวิตเฉพาะตัว มิตรสหายก็เป็นส่วนสำคัญอยู่มิใช่น้อย ส่วนข้อสุดท้าย คือการใช้จ่ายพอเหมาะสมแก่ฐานะของคนนั้น ในภาษาทางเศรษฐกิจใช้คำว่า Household Budget ซึ่งแปลว่างบประมาณประจำบ้านบ้าง ในส่วนกว้างขวางถึงประเทศชาติ เรียกว่า The Nation's Economic Budget (งบประมาณเศรษฐกิจแห่งชาติ) บ้าง รวมความแล้วก็เพื่อความคุมรายจ่ายกับรายรับ ให้สมดุลกัน อันตรงกับศัพท์ทางพระพุทธศาสนาว่าสมชีวิตาในทักขณัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) นั่นเอง

ส่วนหลักคำสอนข้ออื่น ๆ เช่นให้เว้นทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ (อบายมุข) ต่าง ๆ การรู้ว่าความสุขของผู้ครองเรือนมีอะไรบ้าง การจะทำให้สกุลวงศ์ตั้งอยู่ได้นานยั่งยืนจะต้องทำอะไรบ้าง อันเป็นเรื่องของการเศรษฐกิจควบคู่กับศีลธรรมนั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้มองเห็นแล้วว่าศีลธรรมจะดีได้โดยยาก ถ้าเศรษฐกิจส่วนบุคคลไม่ดี ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนเน้นหนักให้ตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจ

นอกจากนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแนะนำภูกุณฑปพราหมณ์ผู้ไปทูลถามปัญหาเรื่องการบูชาบุญ พระองค์กลับเตือนพราหมณ์ผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านพราหมณ์อันใหญ่เท่ากับเมืองๆ หนึ่ง ให้จัดปัญหาทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้ดีกว่า วิธีปราบโจรผู้ร้ายไม่ใช่ปราบด้วยการฆ่า เพราะจะมีตัวตายตัวแทนอยู่เสมอ แต่ถ้าจัดการเศรษฐกิจให้ดี ให้ทุกคนมีงานทำตามความเหมาะสมแก่ความรู้ความสามารถของตน มีการช่วยเหลือชวาวนา พ่อค้าและข้าราชการให้เจริญในหน้าที่และอาชีพของตน บ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข (ดูพระไตรปิฎก เม 9 หน้า 162 และดูข้อความที่ถอดออกเป็นภาษาไทยแล้วเฉพาะเรื่องนี้ในหนังสือของผู้เขียนชื่อ ชุมมนุมบันทิกเบ็ดเตล็ดของ ศ.ช. หน้า 134)

จากหลักฐานที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เกี่ยวกับเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับศีลธรรมนี้ ย่อมเป็นเครื่องตอบ ปัญหาได้ดีต่อคำใส่ความของคนบางคนที่ว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คนเกียจคร้าน เพราะพระพุทธศาสนา สอนให้ขยันไว้เป็นข้อแรก ในเรื่องประโยชน์ปัจจุบันอยู่แล้ว

ยิ่งกว่านั้นในบางกรณีพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงคุณธรรมในการประกอบ อาชีพบางอาชีพ เช่น การค้า ขายเป็นถ้าใครประกอบด้วยคุณสมบัติ 3 ประการแล้วก็จะเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างดี คือ :-

๑. เป็นผู้มีความดี หมายถึง รอบรู้ในการค้าขายสินค้า รู้ทุนรู้กำไร
๒. เป็นผู้มีความเพียร หมายถึง เพียรพิจารณากาลเทศะ รู้ทะเลซื้อทำเลขาย ว่าซื้อที่ไหนจะได้ถูก ขายที่ไหนจะได้ราคา แล้วไม่ทอดธุระ
๓. รู้จักชอบพอกับคนมาก หมายถึง มีมิตรมีสหายมาก รู้จักทำตนให้เป็นที่ยอมรับไว้นั่นคือใจของคนทั้งหลาย

หลักฐานเรื่องนี้ดูพระไตรปิฎก เล่ม 20 หน้า 146 ผู้เขียนเชื่อว่าท่านผู้อ่านคงรู้สึกบ้างไม่มากนักน้อย ใน ความรอบคอบละเอียดลออแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ยกมากล่าวไว้หลายเรื่องด้วยกันในที่นี้

คำสอนหลักเศรษฐกิจชั้นสูง

เมื่อได้กล่าวถึง การที่พระพุทธศาสนาได้สอนให้บุคคลสนใจทำตนให้เจริญในทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็น เหตุให้สะดวกในการที่จะปฏิบัติตามศีลธรรม อันนับได้ว่าเป็นคำสอนหลักเศรษฐกิจชั้นต่ำแล้ว ก็ควรจะ ได้ กล่าวถึงหลักคำสอนเศรษฐกิจชั้นสูง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือสูงเกินเศรษฐกิจไว้ด้วย เพราะหลักคำสอน ชั้นนี้ แทนที่จะให้เราคอยสนองความอยากได้ใคร่ต่าง ๆ กลับสอนให้เราเป็นนายเหนือความทะยานอยาก นั้น ๆ รู้จักเอาชนะไม่เป็นทาสของความทะยานอยาก รู้ว่าแค่ไหนเป็นความจำเป็น แค่ไหนเกินความจำเป็น แค่ไหนเป็นความทะยานอยากที่มาจากเจตนาจิตใจของเราให้เราร้อน

ถ้าท่านผู้อ่านติดตามดูวิธีการของพระพุทธเจ้าในข้อนี้แล้ว จะรู้สึกน่าอัศจรรย์ใจในการจัดการกับปัญหา เศรษฐกิจชั้นสูง โดยวิธีอันสุขุมฉลาดรอบคอบของพระองค์ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก ซึ่งเป็นงานใหญ่มากเทียบดูกับการดำเนินงานต่าง ๆ ในทางโลกแล้ว เราก็เห็นได้เองว่าพระพุทธศาสนาอยู่มาได้กว่า 2,500 ปีแล้วอย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่น แต่ องค์การทางโลกยังไม่ปรากฏว่า มีองค์การใดดำรงมั่นคงสืบต่อกันมาเป็นหลักฐานได้ยั่งยืนและแพร่หลาย เท่านี้

วิธีการในทางโลกนี้ จะทำอะไรเกือบจะหนีปัญหาเรื่องเงินไม่พ้นจะกระทั่งบางคนกล่าวว่า มีปัญหา สำคัญในการดำเนินงานขึ้นใหญ่ ๆ อยู่เพียง 3 ข้อ คือ 1. เงิน 2. เงิน 3. เงิน รวมความว่า ถ้ามีเงินก็ทำอะไร สำเร็จหมด ถ้าไม่มีเงินก็เกือบจะเลิกพูดกันได้ที่เดียว

พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นมาแล้ว ถึงวิธีการของชาวโลก ซึ่งต้องใช้เงินเป็นสรณะเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงใช้วิธีตรงกันข้าม ซึ่งผู้เขียนใคร่เรียกว่าเป็นหลักเศรษฐกิจขั้นสูง หรือหลักการเหนือหลักเศรษฐกิจกล่าวคือไม่ใช้เงินเลย

ในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระหิบบจับหรือรับเงินทอง ทรงปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ทำเช่นนั้นคล้ายจะแสดงให้เห็นให้โลกเห็นว่า โดยไม่ใช้เงินทองเลยนี้แหละจะทำงานชิ้นใหญ่ให้ดู และก็ได้สำเร็จจริง ๆ ด้วย

หลักการที่เรียกว่าเศรษฐกิจขั้นสูงของพระองค์ก็คือพยายามเป็นนายเหนือความทะยานอยากต่าง ๆ พยายามรู้ว่าเท่าไรจำเป็น เท่าไรเกินจำเป็นเท่าไรกลายเป็นความทะยานออกไป

พระองค์ได้อนุญาตสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุไว้ 4 ประการเรียกว่า ปัจจัย 4 หรือที่ตรงกับคำอังกฤษว่า Four Requisites คือ ฝ้านุ่งห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และยาแก้เจ็บไข้ (คิลานเภสัช) เครื่องอาศัยทั้ง 4 ประการนี้ มีการข้อความเข้าใจกันตั้งแต่แรกบวชาว่า เอาพออาศัยเป็นไป ไม่มีฝ้ายฝ้ายใช้ เก็บตกชิ้นเล็กชิ้นน้อยปะติดปะต่อกันก็ใช้ได้ ยารักษาโรคไม่มีดี เพียงขาดองน้ำมูตรก็ใช้ได้

นอกจากนั้นยังมีข้อบัญญัติอีกหลายประการไม่ให้ใช้ของที่ทำด้วยทองหรือเงิน หรือกาหวาวสวยงามเกินไป ห้ามไม่ให้ของของจากใครต่อใคร โดยเขามีได้อนุญาตให้ขอได้ ในเมื่อไม่มีความจำเป็นจริง ๆ ไม่ให้มักมากสะสม แม้กระทั่งเก็บอาหารที่รับไว้แล้ว ให้ค้างคืนเพื่อจะได้บริโภคในวันรุ่งขึ้น ในที่สุดได้ทรงวางหลักใหญ่ไว้ว่า

๑. ความทะยานอยาก เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ดับความทะยานอยากได้โดยไม่เหลือ เป็นการดับทุกข์ (พระวินัยปิฎก เล่ม 4 หน้า 18)

๒. ภิกษุทั้งหลาย ยังไม่ตกเป็นทาสของความทะยานอยากที่เกิดขึ้นเพียงใด ก็ยังความเจริญได้ไม่เสื่อมเพียงนั้น (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 23 หน้า 21)

ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นว่า หลักเศรษฐกิจคือการสนองความต้องการของคน แต่หลักขั้นสูงของพระศาสนา มิใช่การสนอง หากเป็นการบรรเทาความต้องการที่ไม่จำเป็น และพยายามเป็นนายเหนือความต้องการนั้น ๆ ผู้ต้องการหาความสุขจึงควรจะได้พิจารณาด้วยความรอบคอบ

อนึ่ง เพื่อที่จะให้พุทธศาสนิกชนได้ก้าวไปสูงกว่าเศรษฐกิจทางโลกอีกขั้นหนึ่ง ทางพระพุทธศาสนาได้เสนอเรื่องทรัพย์ประเสริฐ (อริยทรัพย์) หรือทรัพย์ภายในไว้ 7 ประการ คือ :-

๑. เชื้อสิ่งที่ควรเชื่อ (ศรัทธา)
๒. รักษากายวาจาให้เรียบร้อย (ศีล)
๓. ละอายต่อบาปทุจริต (hiri)
๔. เกรงกลัวต่อบาปทุจริต (โอตตัปปะ)
๕. สดับตรับฟังหรือเล่าเรียนมาก (พาหุสัจจะ)

๖. รู้จักเสียสละ (จาคะ)

๗. มีปัญญารอบรู้สิ่งที่เป็น ประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ (ปัญญา)

(พระสุตตันตปิฎก เล่ม 23 เล่ม 5)

ถ้ามีทรัพย์ภายในหรือทรัพย์ประเสริฐที่เรียกว่าอริยทรัพย์นี้แล้วก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทรัพย์ภายนอกจะหลั่งไหลมาเองโดยอัตโนมัติ

โดยกลับกัน คนมีทรัพย์ภายนอกที่ไม่มีศีลธรรมประกอบ หรือไม่มีทรัพย์ภายใน 7 ข้อนี้ประกอบเลย ก็แน่นอนว่าทรัพย์ภายนอกนั้นจะยั่งยืนอยู่ไม่ได้

2. เรื่องแก้ความชั่วด้วยความดี

ในหัวข้อที่ 2 ของบทนี้ ที่ว่าพระพุทธศาสนาสอนให้แก้ความชั่วด้วยความดีนั้น มีปัญหาสำคัญที่พึงพิจารณาอยู่ไม่น้อย แต่ก่อนที่จะพิจารณาในรายละเอียดอื่น ๆ ขอให้เราพิจารณาหลักคำสอนซึ่งจะยกมาเป็นตัวอย่างก่อน

๑. พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะความตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์จริง

(ธรรมบท สุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 45)

๒. เวนไม่ระงับด้วยการจองเวรในที่ไหน ๆ เลย ย่อมระงับด้วยการไม่จองเวรต่างหาก ธรรมนี้เป็นของเก่า

(ธรรมบท สุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 15)

๓. ความชั่วที่ทำแล้ว ผู้ใดปิดกั้นเสียด้วยความดี (คือเลิกทำชั่วเสีย ทำความดีแทนต่อไป) ผู้นั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอกฉะนั้น

(ธรรมบท สุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 45)

เหตุผลทางพระพุทธศาสนาที่ให้แก้ความชั่วด้วยความดีก็คือ ถ้าใช้ความชั่วแก้ความชั่ว จะไม่มีวันกลายเป็นความดีขึ้นมาได้เลย เปรียบเหมือนการล้างของโสโครกด้วยของโสโครก การซักเสื้อผ้าที่สกปรกด้วยน้ำ กระโถน จะยิ่งเพิ่มความสกปรกยิ่งขึ้น

จริงอยู่ มงในแง่หนึ่ง คล้ายเป็นการหัดเสียเปรียบคนที่คบจะเอาชนะเขาด้วยความดี ปล่อยให้เขาเอาความร้ายมาใส่เราข้างเดียว และคล้ายกับเป็นการอ่อนแอด้วย แต่ถ้าเข้าใจความหมายในคำสอนให้ตลอดแล้ว จะรู้สึกว่พระพุทธศาสนาได้เตรียมการไว้พร้อมแล้ว ที่จะไม่ให้ต้องเสียเปรียบ และไม่เป็นการอ่อนแอ

นั่นก็คือการสอนให้แก้ปัญหาตั้งแต่ยังไม่เกิดเรื่องร้ายขึ้น เช่น สอนไม่ให้ปลุกศัตรู สอนให้ปลุกมิตร ให้บำเพ็ญสังกหวัตถุ คือรู้จักผูกน้ำใจคนด้วยการให้ การพูดไพเราะ การบำเพ็ญประโยชน์ และการวางตัวให้เข้ากับเขาได้ สอนไม่ให้ยินดีในการหาเรื่องโต้เถียงอันเป็นการตัดทางทะเลาะวิวาท สอนให้มีเมตตากรุณาต่อคน

อื่น อันเป็นการเตรียมตัวในทางดี แทนที่จะให้คนอื่นคิดเป็นศัตรูกลับให้คิดเคารพนับถือ การเตรียมตัวหรือวางตัวในทางดีไว้ให้เป็นนิสัยนี้ทำให้ไม่ต้องแก้ปัญหาร้าย ๆ ในภายหลัง มีคำถามว่าถ้าเราทำตนเป็นคนดี แต่คนอื่นเขายังร้ายต่อเราอยู่ เราจะทำอย่างไร ตอบว่าทำในทางที่เราจะเสียน้อยที่สุด นั่นก็คือให้พยายามต่อสู้ด้วยความดี

ในที่นี้ ผู้เขียนขอเสนอบทความเรื่องความพยายาม ซึ่งเคยเขียนไว้เพื่อประกอบการพิจารณาต่อไป

ความพยายาม

ได้มีท่านผู้หนึ่งตั้งปัญหาขึ้นว่า คำว่าเริงระบำหรือการไม่จงเริงนั้น น่าจะอย่างไร ๆ อยู่ เพราะถ้าเราไม่จงเริงตอบ ก็จะเป็นการปล่อยศัตรูให้ได้ใจ และคิดอ่านข่มเหงเบียดเบียนเราหนักขึ้น ทางที่จะระบำเริงได้จึงควรใช้วิธีอาฆาตพยาบาทเพื่อให้ศัตรูรู้ว่า เมื่อเขาข่มเหงรังแกผู้อื่นเขาจะได้รับตอบแทนอย่างสาสม เพราะฉะนั้นการอาฆาตพยาบาท จึงเป็นเครื่องทำให้ศัตรูคิดหน้าคิดหลัง ไม่รังแกใครง่าย ๆ

ปัญหาเรื่องนี้ก็น่าพิจารณามาก เพราะเกี่ยวกับการตัดสินใจในการปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ ซึ่งทุกคนอาจประสบได้ในวันใดวันหนึ่ง

คำว่า เริงระบำหรือการไม่จงเริงนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่ามิทางพิจารณาได้เป็น 2 ประการ คือพิจารณาตามพยัญชนะ หรือเท่าที่ปรากฏเป็นถ้อยคำอย่างหนึ่ง พิจารณาตามความหมายชั้นในซึ่งเป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนาแท้ ๆ อีกอย่างหนึ่ง

ประการที่ 1 เริงระบำหรือการไม่จงเริงหรือด้วยความพยายามกันแน่ ถ้ามองกันในแง่ศีลธรรมและความสงบแล้ว ก็ไม่มีปัญหาอะไรที่เราจะเห็นได้ว่า เริงนั้นระบำหรือการไม่จงเริงแน่นอน เราอาจถูกคนพูดเสียดสีหรือด่าว่าให้เจ็บใจ เราอาจถูกคนพูดดูหมิ่นเหยียดหยาม แต่ถ้าเรามีความอดกลั้นพอ ไม่ตกเป็นทาสของความโกรธและความวุ่นวายแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็จะผ่านไปด้วยการทำเป็นไม่รู้เท่าทัน หรือทำเป็นไม่ได้ยินของเรา มองในแง่เสียเราอาจเสียหายบ้าง ในการถูกเขาว่าข้างเดียว แต่เป็นการเสียน้อยเพื่อแลกกับการไม่ต้องเสียมาก เพราะถ้าเราไม่อดทนปล่อยให้เกิดการประหัดประหารกันขึ้น เราจะต้องเสียมากแน่นอน คนที่ไม่ยอมเสียอยู่นั้น ได้เสียมากถึงขนาดเสียอวัยวะกลายเป็นคนพิการ หรืออย่างแรงถึงกับเสียชีวิตไปก็มี เราจะได้เห็นว่าบุคคลบางคนดูเหมือนจะมีเรื่องกังวลอยู่แต่การแก้เผ็ดแก้แค้น หรือพูดจาโต้ตอบกับคนนั้นคนนี้อยู่เนืองนิตย์ โกรธพูดจาแหลมมาเป็นต้องถูกโต้กลับไปอย่างสมใจ ถ้านึกไม่ออกในขณะนั้น ก็ต้องไต่ตรองหาคำพูดที่จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเจ็บใจให้จงได้ บางครั้งถึงกับนอนไม่หลับ มีเรื่องเล่าว่าเคนแฉวเรือไปได้ 2 กุ้งน้ำแล้ว เพิ่งนึกคำได้ตอบได้ อดส่ำห์แฉงเรือกลับมาตอบเขาอีกคำสองคำแล้วจึงจากไป ลองนึกดูว่าถ้าได้บุคคลที่ทำได้เช่นนี้มีความสุขได้อย่างไร ในเมื่อใจเต็มไปด้วยเรื่องโกรธเคืองขุ่นแค้นคนนั้นคนนี้คอยแต่จะต่อความยาวสาวความยืดตลอดเวลา เมื่อเทียบดูบุคคลผู้พร้อมที่จะให้อภัยคนอื่น ผู้เกินบ้าง เลยบ้าง ก็ไม่ถือสาหาความ และบางทีก็อาจคิดสนุก ๆ ไปจนว่า การที่ทนให้คนอื่นเขาเสียดสีหรือว่ากล่าวเอาบ้าง ก็เป็นการช่วยให้เขามีความสุขได้อย่างหนึ่ง ได้ชื่อว่าทำประโยชน์แก่เขาโดยทางอ้อม จะว่าเป็นการถูกด่าเปล่า

ๆ ก็ไม่เชิง เป็นการเสียดสีเพื่อความสุขของคนที่ชอบด่าอยู่ข้างเหมือนกัน และถ้าคิดเทียบเคียงไปว่า คนขนาดเราก็ไม่ใช่พิเศษมาแต่ไหน จะถูกเสียดสีว่ากล่าวบ้างไม่ได้เที่ยวหรือ ก็คนขนาดประธานาธิบดีหรือนายกรัฐมนตรีซึ่งมีอำนาจ ยังถูกด่ากันโครม ๆ แล้วเราเป็นอะไรมาจะถูกกระทบกระเทือนบ้างไม่ได้

แม้ในคดีโลก กฎหมายบ้านเมืองก็ไม่สนับสนุนความพยายามอาฆาต คนที่ลู่อำนาจแก่โทษ ประทุษร้ายร่างกายหรือชกต่อยตีรันกันกฎหมายก็ถือว่าเป็นคู่วาทมีดัวบทลงโทษด้วยกัน ทั้งคู่ไม่ได้ยกเว้นให้อาฆาตพยายามขึ้นมาแก้ตัวเลย จะยอมให้ แก้วก็ต่อเมื่อเป็นการต่อสู้ป้องกันตัวเท่านั้น ยิ่งในการฆ่าคนตายยิ่งเห็นได้ชัดว่า กฎหมายลักษณะอาญาเก่าลงโทษไว้สถานหนักแก่ผู้ฆ่าคนด้วย “ความพยายามอาฆาต” ด้วยประหารชีวิตให้ตายตกไปตามกัน ส่วนประมวลกฎหมายอาญาที่ออกใหม่ พ.ศ. 2499 กล่าวว่าผู้ใดฆ่าผู้อื่นโดยไตร่ตรองไว้ก่อน ต้องระวางโทษประหารชีวิตอันแสดงว่าความพยายามหาได้ก่อให้เกิดผลร้ายแก่ศัตรูของเราเท่านั้น ไม่ แต่ได้กลับมาเป็นอาวุธประหารประหารเจ้าของความพยายามนั่นเองด้วย

เมื่อคดีโลกไม่สนับสนุนความพยายามแล้ว คดีธรรมจะสนับสนุนได้อย่างไร ? เพราะเหตุนี้ผู้พยายามบรรเทาความอาฆาตพยายาม จึงเท่ากับเป็นผู้หัดเสียน้อย จะได้ไม่ต้องเสียมาก และประสบความสำเร็จความเดือดร้อนอันเกิดจากกรรมที่ตนก่อขึ้นนั้น แม้จะไม่กล่าวถึงคนที่เสียชีวิต เพราะความพยายามของตนชักนำเราก็จะเห็นตัวอย่างอื่นอีก เช่น คนผู้อยู่ในคุกตาราง ต้องจงจำทำโทษเป็นสิบ ๆ ปี หรือตลอดชีวิต เพราะทนต่อความพยายามอันเกิดขึ้นประเดี๋ยวเดียวไม่ได้ จึงต้องไปทนอยู่ในที่คุมขังอันร้ายแรงยิ่งกว่าการทนประเดี๋ยวเดียวอย่างเปรียบเทียบไม่ได้

ประการที่ 2 ที่ว่าเราอาจพิจารณาปัญหานี้ตามความหมายชั้นใน ซึ่งเป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนานั้น คือ พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ไปคอยตัดเวรหรือระงับเวรเอาเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ท่านสอนให้เรารู้จักระงับตั้งแต่ยังไม่มีเรื่อง หรือให้หาทางตัดไม่ให้เกิดเรื่องทีเดียวนั้น ก็คือสอนให้รู้จักวางตัวให้ดี ให้คนอื่นแทนที่จะคิดว่าเสียดสีหรือข่มเหงรังแกเรา แต่ให้เขากลับมาเคารพนับถือรักใคร่ เพราะคุณงามความดีของเรา เช่น ท่านสอนให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจาน รู้จักช่วยเหลือเจือจานไพเราะ รู้จักช่วยขวนขวายทำประโยชน์แก่คนอื่นไม่เห็นแก่ตนถ้อยเดียว และรู้จักวางตัวให้เหมาะสมสมอดต้นเสมอปลาย ไม่กลับ ๆ กลอก ถ้าเราทำดีต่อเขาด้วยน้ำใสใจจริงเช่นนี้ก็เป็นการตัดมิให้เขารังแกเรา หรือมุ่งร้ายเสียดสีด่าว่าเรา ซึ่งเป็นการระงับเวรได้อย่างแยบคายที่สุด โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความพยายามอาฆาตเลย

เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะต้องตัดสินใจในการปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในวันใดวันหนึ่งข้างหน้าแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าพระพุทธภาษิตที่ว่า เราย่อมระงับด้วยการไม่จองเวรอันมีความหมายในทางให้บรรเทาความพยายามอาฆาต และมีความหมายในทางให้รู้จักทำตนให้เป็นที่รักใคร่ของคนทั่ว ๆ ไปนั้น ยังคงเป็นภาษิตที่ก่อให้เกิดความสงบความสดชื่น และความร่มเย็นเป็นสุขแก่มนุษย์ทุกกาลสมัย

ไม่เฉพาะแต่ในเรื่องความพยายามเท่านั้นที่พระพุทธศาสนาสอนให้อาษนะด้วยความดี แม้ความไม่ดีอื่น ๆ จะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม ก็ควรเอาชนะด้วยความดีทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะเรื่องของศาสนาเป็นเรื่องสอนให้คนมีใจสูงไม่ปล่อยตัวไปตามอำนาจฝ่ายต่ำ

3. เรื่องไม่มองข้ามตนเองในการแก้ปัญหาศีลธรรม

โดยปกติคนมักจะเรียกหาศีลธรรม เมื่อตนเองเผชิญเรื่องยุ่งยากที่คนอื่นก่อให้เกิด เช่น ถูกข่มเหงเบียดเบียน ถูกหลวงล่อลวงโก่งเป็นต้น พอเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น ก็จะเรียกหาความเป็นธรรม เรียกหาศีลธรรม เรียกหาความยุติธรรมเป็นการใหญ่ ทั้ง ๆ ที่โดยปกติคนไม่เคยเห็นความสำคัญหรือความจำเป็นของศีลธรรมและความเป็นธรรมแต่อย่างไรเลย

เคยมีอยู่เสมอหนึ่งในระหว่างสงคราม เราได้ยินเสียงบันทึนมากกว่าศีลธรรมเสื่อมโทรม และเสียงที่บันทึนนั้นก็ล้วนแต่ชัดไปที่คนอื่นทั้งสิ้น ตกลงจึงเกิดปัญหาว่าเราจะแก้ความเสื่อมโทรมของศีลธรรมที่ใครดี

ถ้าพิจารณาหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าท่านสอนไม่ให้ลืมตัวเราเอง หรือมองข้ามตัวเราเองไป หากได้พิจารณาจัดการที่ตนเราเองก่อน โดยไม่ค่อยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้วเราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า “บุคคลพึงตั้งตนเองนั่นแหละไว้ในทางที่ควรก่อน” (อตุตตานเมว ปฐมัม ปฏรูปุเนว นินวเสย) ธรรมบท สุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 36 อันแสดงว่าอย่างเกี่ยงให้คนอื่นดีโดยเราไม่สนใจจะจัดการกับตัวเราเองเลย

ข้อควรคิดพิจารณาในการส่งเสริมศีลธรรม หรือในการแก้ปัญหาเรื่องศีลธรรมเสื่อมนั้น ผู้เขียนได้เคยเสนอไว้เป็น 2 ทาง คือ :-

๑. จัดการกับปัญหาเศรษฐกิจให้เรียบร้อย ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

๒. จัดการกับตัวเราเอง และช่วยกันเผยแผ่ความรู้สึกระหัดใจ รังเกียจความชั่วช้าต่าง ๆ และนิยมในคุณงามความดี ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง

เฉพาะข้อหนึ่งจะขอผ่านไป เพราะได้กล่าวไว้แล้ว ส่วนข้อหลังที่ให้ปลูกฝังความรู้สึกระหัดใจ รังเกียจความชั่วช้าทุจริต นิยมในคุณความดีต่าง ๆ นั้น ความจะชัดขึ้นเมื่อเราสอบสวนดูความพึงใจของเราทั้งหลายในเรื่องอื่น ๆ

ในหมู่อิสลามิกชน เขาไม่เคียดร้อนเลยที่ไม่มีเนื้อหมูขายในท้องตลาด เพราะเขามีประเพณีทางศาสนาไม่รับประทานเนื้อหมูกันโดยทั่วไปในหมู่คนไทยทั่วไป ไม่มีใครรับประทานเนื้อแมวหรือเนื้อสุนัข เพราะฝังใจกันมาแต่โบราณ โดยหาเหตุผลเพราะแมวและสุนัขใกล้ชิดกับคนและเป็นสัตว์เลื้อย จึงไม่มีใครคิดจะกิน แต่คนรุ่นปัจจุบันแม้บางคนไม่เลี้ยงสุนัขหรือเลี้ยงแมวก็เลยพลอยไม่กินเนื้อสัตว์ทั้งสองนี้ไปด้วย คือพลอยฝังใจไปตามชนหมู่มาก และถ้าถามเหตุผลก็คงตอบได้เพียงว่า นี่ก็รังเกียจเพียงแต่พูดถึงก็อยากจะอาเจียนเสียแล้ว เพราะถ้าจะตอบว่าสุนัขและแมวสกปรก เราก็จะเห็นได้ว่า ในบางกรณีหมูสกปรกไม่แพ้สุนัขเลย เพราะกินอุจจาระคนเหมือนสุนัข และปลาบางชนิดเช่นปลาหมอที่คนไทยนิยมกินกันนั้น ก็ปรากฏว่าเป็นปลาที่ชอบกินอุจจาระคนเป็นอันมาก แต่เราก็ไม่รังเกียจกัน ตกลงเมื่อสาวหาเหตุผลกันหนักเข้าก็ต้องโยนให้แก่ความฝังใจความประทับใจว่าอย่างนั้นกินได้ อย่างนี้กินไม่ได้ และเมื่อเกิดความ

ประทับใจอย่างนี้แล้ว ก็ไม่กินทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เมื่อความพึงใจอาจเกิดได้ในกรณีเนื้อสุนัขหรือเนื้อแมว ฉะนั้นแล้ว เราก็อาจหัดหรือปลูกฝังให้เกิดความพึงใจในเรื่องรังเกียจความชั่วและนิยมความดีได้ แต่เรื่องนี้ จะต้องทำให้เป็นมตมหาชนโดยการช่วยขยายวงออกไปจากเอกชน และโดยเฉพาะก็คือตัวเราเองก่อน

การจะยอมปลูกความพึงใจหรือความประทับใจชนิดนี้ไม่มีอะไรดีไปกว่าการพิจารณาถึงเหตุผล ในเรื่อง เอาใจเขามาใส่ใจเรา เทียบเคียงกันและกัน คนที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้นั้น มักจะเทียบเคียงออกเขาก่อน เสมอ คนเช่นนี้มักไม่ลืมตน และเป็นที่นิยมนักใคร่ของคนทั้งหลาย

คนบางคนถึงคราวตนเป็นเบี้ยล่างหรือเป็นฝ่ายเดือดร้อนแล้ว จะพยายามวิ่งเต้นอย่างเต็มความสามารถ ไม่เป็นอันกินอันนอน ไม่เลือกว่าจะผิดจะถูก จะเสียความยุติธรรมหรือไม่ สุดแต่ให้พ้นความทุกข์ร้อนได้ก็แล้วกัน แต่พอถึงคราวตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ เป็นฝ่ายเหนือผู้อื่น ก็จะข่มขู่หรือเหยียบคนอื่นอย่างปราศจากความปรานี

เพราะเหตุนี้ ทางพระพุทธศาสนาเมื่อสอนให้คนรู้สึกฝึกจิตใจให้ประกอบด้วยเมตตากรุณา จึงได้ จัดลำดับในการแผ่เมตตาไว้ 4 ลำดับ คือ:-

๑. ให้แผ่เมตตาไปในตัวเองก่อน นิกรปรารถนาให้ตนมีความสุขพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพื่อจะได้ ตนเองเป็นพยานว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น การแผ่เมตตาในตัวเองนี้ ทำได้ง่ายที่สุด แม้ไม่หัด คนก็มีความรู้สึกกันอยู่โดยปกติแล้ว แต่ถ้าหัดแผ่เมตตาในตนเองก็จะเป็นการก้าวขึ้นสู่ บันไดขั้นแรก เพื่อก้าวไปยังขั้นอื่นต่อไป

๒. เมื่อแผ่เมตตาในตนเองจนเห็นประจักษ์แก่ใจถึงความรู้สึกรักตนของเราแล้ว ในลำดับต่อไปให้ หัดแผ่เมตตาในคนที่เรารัก เช่น พ่อแม่ บุตร ภริยา สามี หรือคนที่เปี่ยมด้วยมิตร ซึ่งแผ่ได้ง่าย เป็นลำดับที่ 2

๓. แล้วจึงเมตตาไปในบุคคลที่เรารู้สึกเฉย ๆ ไม่รักไม่ชัง หรือเป็นผู้ที่เราไม่ค่อยมีความสนใจเท่าไรนัก

๔. ต่อจากนั้นจึงหัดแผ่เมตตาขึ้นยากที่สุด คือแผ่เมตตาในคนที่เปี่ยมด้วยศัตรู เพราะตามปกติคนเรามักจะคิดแต่ให้ศัตรูพินาศย่อยยับ พอใจที่จะเห็นศัตรูมีอันเป็นไปต่าง ๆ แม้เช่นนั้นทางพระพุทธศาสนา ก็สอนให้มีใจสูงพอที่จะหัดให้อภัย และให้มีความปรารถนาดีต่อศัตรู ใครไม่เคยหัดจะลอง หัดดูบ้างก็จะเป็น การดี เพราะเรามักจะได้ยินคำว่า ถ้าเป็นคน ๆ นั้นแล้วก็จะขอผูกพยาบาทหรือผูกโกรธตลอดไป ยากที่จะมีใครหัดยกระดับจิตใจให้สูงโดยให้อภัยแก่ศัตรู และแผ่ความปรารถนาดีไปยังบุคคลเหล่านั้นได้

เป็นอันขอสรุปไว้ในท้ายบทนี้ อันว่าด้วยคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาว่าด้วยการส่งเสริม ศีลธรรมว่า การนึกถึงออกเขาก่อน หรือเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นเป็นรากฐานอันสำคัญยิ่ง คู่เคียงกับหลัก เศรษฐกิจส่วนบุคคล ในที่ใดไม่มีการเห็นอกเห็นใจกัน ในที่นั้นจะมีการแบ่งแยกเป็นพวกเขาพวกเรา คอย จ้องจับผิดหาความกัน และคอยปกปิดความผิดของตนขยายความผิดของคนอื่นเพียงเล็กน้อยให้ดูใหญ่โตขึ้น ความเมตตากรุณา แม้จะเป็นคุณธรรมชั้นสูง ละเอียดย่อน ยังความร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดขึ้น แต่ถ้าคนเรายังไม่ ยอมเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ไม่ยอมเอาใจเขามาใส่ใจเราแล้ว ก็ยากที่คนจะปลูกฝังความเมตตากรุณานั้นในจิตใจ

ของตนเองได้ จะปลุกฝังได้ก็เฉพาะความเมตตากรุณาต่อตนเองฝ่ายเดียว แล้วเหยียบย่ำผู้อื่นให้เหลกกลาญลงไป เรื่องควรจะเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ ควรจะให้อภัยได้ กลายเป็นเรื่องคอขาดบาดตายไป เพราะฉะนั้น คุณลักษณะข้อนี้ของพระพุทธศาสนา จึงช่วยเผยแผ่สันติสุขให้แพร่หลายไปอย่างแท้จริง...

บทที่ 8

ธรรมาธิปไตย

“พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้ถือธรรม คือความถูกต้องตามเหตุผลเป็นประมาณ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ไม่สอนให้ถือตนเองเป็นใหญ่ หลักคำสอนเรื่องผู้เห็นพระพุทธเจ้า คำสอนเรื่องอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา และการตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสนาแทนพระองค์ของพระพุทธเจ้า ก็เป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตยนี้”

หลักการข้อนี้ของพระพุทธศาสนา เป็นหลักกว้างขวางครอบคลุมถึงคุณงามความดีอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ถือกันว่าทันสมัยและสูงในคุณค่ารวมทั้งหลักเรื่องการทำความดีเพราะเห็นแก่ความดี ผู้เขียนขออัญเชิญพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มาตั้งเป็นประธานในบทนี้ เพราะรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณของพระองค์ท่าน ในเมื่อได้อ่านแล้วรู้สึกจับใจ ทำให้พยายามค้นคว้าเฉพาะในข้อนี้เป็นพิเศษมาตั้งแต่ในสมัยที่ยังเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ พระนิพนธ์เรื่องนี้ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้น มีพิมพ์ไว้ในที่หลายแห่ง ในที่นี้ จะขออ้างหนังสือพุทธคุณถา ฉบับหอสมุดวชิรญาณ พิมพ์ พ.ศ. 2473 หน้า 51 ดังนี้:-

“อนึ่ง เนื่องด้วยการถือชาติ คนทั้งหลายย่อมมีปกติเห็นแก่ตัว จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งแม้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นตัวต้องได้ประโยชน์ด้วยจึงจะทำ อธิษาศยานี้คิดมาในสันดาน แม้แห่งคนถือพระพุทธศาสนาทำบุญให้ทานยังปรารถนาจะได้สมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงชักนำให้ละความเห็นแก่ตัว และให้ตั้งใจทำมุ่งความสมควรเป็นใหญ่ ทรงติการทำด้วยอัตตาธิปไตยยกตนเป็นใหญ่ และโลกาธิปไตย เพ่งโลกเป็นใหญ่ และทรงสรรเสริญธรรมาธิปไตย มุ่งธรรมเป็นใหญ่”

ข้อธรรมเรื่องอธิปไตย 3 นี้ มีปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกเล่ม 20 หน้า 186 เล่ม 11 หน้า 231 และในวิสุทธิมรรค สิลนิตเทส หน้า 16 เป็นแต่ไม่มีข้อที่อัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตยไว้โดยตรง หากชี้ให้เห็นความดีว่ากันอยู่ในตัวของอธิปไตยทั้ง 3 ข้อนี้

แต่พระพุทธภาษิตที่ยกย่องธรรมาธิปไตยโดยตรงมีอยู่ คือในพระสูตรตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 138 ทรงแสดงคุณธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ เทียบเคียงกับคุณธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ถือธรรมเป็นใหญ่ (ธัมมาธิปไตย = ธรรมาธิปไตย) ซึ่งประกาศความที่พระพุทธศาสนายกย่องธรรมาธิปไตยเป็นเลิศ

ก่อนที่จะกล่าวเรื่องอื่นต่อไป ขอให้เรารู้เรื่องราวของอธิปไตย 3 เป็นอันดับแรก เพื่อเป็นมูลฐานแห่งความเข้าใจในหลักแห่งพระพุทธศาสนา อธิปไตยหรือความเป็นใหญ่ 3 อย่างที่แสดงในหลักพระพุทธศาสนา คือ

1. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ ปรารถนาหรือประโยชน์ตนเป็นที่ตั้ง แต่ถ้าปรารถแล้วทำคุณงามความดี ก็ยังดีกว่าคนไม่ทำความดี บุคคลประเภทนี้ถ้าจะทำอะไรจะบริจาคเงินหรือสิ่งของ ก็ต้องการให้ประกาศชื่อเสียง ต้องได้เป็นผู้มีเกียรติจึงจะทำ บางครั้งบุคคลบางคนที่ทำอะไรโดยคิดลูกคิดถึงผลได้ผลเสีย คือหวัง

ประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง น่าอะไรไปให้ใครก็เข้าทำนองให้น้อยเพื่อให้ได้มาก อย่างไรก็ตาม ถ้าจะถือว่าความเห็นแก่ตัวจงใจให้คนทำความดี แม้ความดีนั้นยังไม่สมบูรณ์ ก็ยังถือได้ว่าเป็นบันไดขั้นแรกแห่งการก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้มีจิตใจสูงขึ้นในโอกาสต่อไป

2. โลกาธิปไตย คือโลกเป็นใหญ่ ปรารถนาลงมือ หรือโลกเป็นประมาณ สุดแต่คนอื่นหรือส่วนมาก เขาว่าอย่างไร ก็ถืออย่างนั้น อันนี้เอง บางครั้งก่อความเดือดร้อนให้เป็นอันมาก เช่นคนใดในครอบครัวตายลง ตามประเพณีต้องสวด 3 คืน ต้องมีทำบุญ 7 วัน ต้องเลี้ยงคนเลี้ยงพระ และในบางกรณีต้องเลี้ยงเหล้าด้วย ตนเองยากจนไม่มีเงิน ก็ลี้ไปหยิบยืมเขามาทำบุญ เพื่อไม่ให้คนทั้งหลายติเตียน หรือในกรณีอื่น จะบวชลูกบวชหลานต้องเชิญแขกมาเลี้ยงอาหาร มีการลงขัน คือผู้รับเชิญเอาเงินมาช่วยแล้วก็จัดจำนวนไว้เพื่อถึงคราวเขาจะได้เอาเงินไปช่วยให้สมส่วนกัน ในการนี้ ต้องฆ่าสัตว์เอามาเลี้ยงกันอย่างรื่นเริง ยิ่งกว่านั้น ถ้าเจ้าภาพใจใหญ่ แต่การเงินไม่ใหญ่ตามใจพยายามจัดงานใหญ่โตให้ครบเครื่อง มีทั้งมหรสพและดนตรีด้วย ก็ต้องถึงเป็นหนี้เป็นสินเขาเพื่อทำบุญ การทำอะไรตาม ๆ ผู้อื่นโดยไม่ดูฐานะของตนอย่างนี้ บางครั้งก็ก่อเหตุเดือดร้อนให้ และถ้ารู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วย ก็เลยได้บาปแทนบุญไป การทำความดีด้วยถือโลกเป็นใหญ่จึงมีโอกาสดีผลดกได้ง่าย

3. ธรรมาธิปไตย คือธรรมเป็นใหญ่ ปรารถนาความถูกต้องความสมควร ซึ่งอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการทำทำความดี เพราะเห็นแก่ความดี เมื่อทำไปแล้วและแน่ใจว่าเป็นการสมควรแล้ว ใครจะเห็นหรือไม่เห็น ใครจะโฆษณาชื่อเราหรือไม่ แม้ที่สุดเมื่อทำบุญคุณแก่ใครแล้ว เขาไม่กล่าวแม้คำขอบใจ และไม่สำนึกบุญคุณเลย บางครั้งยังเผลอเอาด้วยซ้ำ ก็ไม่ถือเป็นข้อควรเสียใจ เพราะความมุ่งหมายที่ทำนั้นคือทำความดี เพราะเห็นแก่ความดี, ความถูกต้อง, ไม่ใช่ทำด้วยหวังอะไรตอบแทน เมื่อจิตใจสูงเช่นนี้ ก็เป็นเหตุให้การกระทำเป็นไปในทางที่เหมาะสมที่ควร ไม่มีการแผ่ความลับลนคมในอะไรไว้เบื้องหลัง จะไม่มีการบ่นน้อยอกน้อยใจว่าทำดีไม่เห็นได้ดี เพราะบางครั้งคนที่ชอบบ่นอย่างนี้ มักไม่ค่อยทำความดีอะไรเป็นขึ้นเป็นอัน จุดประสงค์ของเขาดูเหมือนอยู่กับการทวงผลดีมากกว่า

หลักคำสอนที่หนักแน่นในเรื่องธรรมาธิปไตยนี้ สอดคล้องกับคุณลักษณะพิเศษที่ว่า พระพุทธศาสนา สอนอย่างตรงไปตรงมาเป็นอย่างดี เพราะหลักธรรมาธิปไตยนี้ อาจนำไปใช้ได้หลายกรณี เช่น

1. ในการอำนวยความสะดวก
2. ในการพิจารณาว่าอะไรผิดอะไรถูกเป็นต้น

การอำนวยความสะดวก ของตุลาการหรือผู้เป็นใหญ่เป็นประธานนั้น ถ้าถือหลักธรรมาธิปไตย คือถือธรรมเป็นใหญ่แล้ว ก็จะไม่ตกอยู่ภายใต้อคติ หรือความลำเอียง 4 ประการ คือ

- ลำเอียงเพราะรักหรือชอบกันเรียก ฉันทาคติ
- ลำเอียงเพราะชังเรียก โทษาคติ
- ลำเอียงเพราะหลงรู้เท่าไม่ถึงการณ์เรียก โมหาคติ กับข้อสุดท้าย

-ลำเอียงเพราะกลัวเรียก ภัยาคติ

เราคงเคยเห็นพ่อแม่บางคนเข้ากับลูกจนไม่ยอมฟังเหตุผลอะไรทั้งสิ้น ลูกของตนไม่ว่าจะผิดมากน้อยอย่างไร ไม่ยอมเชื่อว่าผิดทั้งสิ้น สุดแต่ถ้าลูกร้องมาฟ้องเป็นต้องเชื่อไว้ก่อนว่าเด็กอื่นผิด เป็นผู้รังแกลูกของตน บางครั้งเลยทอดตัวลงไปเป็นคู่ความทะเลาะกับเด็กอื่น ๆ แทนลูกของตน หรือช่วยลูกของตนตบตีเด็กอื่น ครั้นพ่อแม่ของเด็กอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมเข้ามาช่วยลูกของตนบ้าง เรื่องของเด็กก็เลยกลายเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ถึงฆ่าฟันประทุษร้ายกันอย่างน่าสลดใจ โบราณจึงสอนไว้ว่า อย่าเป็นคนหูเบาเชื่อง่าย ลงโทษคนหรือปักใจว่าคนนั้นคนนี้ผิดหรือเลวทรามเพียงฟังคนอื่นบอกเล่า เพราะผู้บอกอาจพูดตามข่าวซึ่งไม่เป็นจริง หรือมีใจมุ่งร้ายใส่ความผู้อื่นก็ได้ การพิจารณาว่าอะไรผิดอะไรถูก ข้อนี้ ก็ใกล้เคียงกับข้อที่ว่าด้วยการอำนวยความสะดวก แต่อาจใช้ได้ในกรณีที่ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล เช่น การฟังเหตุผล การวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ ที่จะนำมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติหรือรับไว้ดำเนินการ ยกตัวอย่าง เช่น การนับถือศาสนา ถ้าเราถือธรรม คือความถูกต้องตรงเป็นใหญ่ เราก็จะไม่เพียงนับถือตามบรรพบุรุษ แต่จะมีเหตุผลของตนเอง สามารถวินิจฉัยได้ว่า อะไรควรอะไรไม่ควร ไม่ใช่นับถือเพราะกลัวหรือเพราะหลง ผู้เขียนขอเสนอการที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสิน หรือชี้ให้เห็นว่าอะไรเป็นมงคล ในท่ามกลางข้อโต้แย้งของคนทั้งหลาย ซึ่งตามประวัติปรากฏว่า มีการถกเถียงกันอยู่ถึง 12 ปี บ้างว่า มงคลอยู่ที่การเห็น เช่น ดินเข้าเห็นหญ้าเขียวสดเป็นมงคล บ้างว่า อยู่ที่การได้ยินถ้อยคำอันเป็นมงคล บ้างว่าต้องเอามูลโคสดเป็นมงคล ในปัจจุบันนี้เราเรียกค่ายดิบ ที่เอามาจับรวมกันหลาย ๆ เส้น สวมศีรษะในเวลาลดน้ำว่ามงคล ผั่งถื่อว่าตะปูเกี่ยวมาเป็นมงคล แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคลบ้าง ไม่ปรากฏว่า ไม่ทรงชี้ไปที่วัตถุหรือโศคลางอะไรเลย กลับทรงชี้ไปที่ความประพฤติปฏิบัติชอบต่าง ๆ ว่าเป็นมงคล อย่างนี้เรียกว่าทรงถือธรรมเป็นใหญ่ อันเป็นธรรมาธิปไตยแท้ ผู้เขียนขอประมวลเหตุการณ์ และหลักคำสอนในประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนากล่าวไว้ในบทนี้ เพื่อแสดงหลักธรรมาธิปไตยของพระพุทธศาสนาให้เห็นชัดเป็นข้อ ๆ ไป คือ :-

1. ข้อความต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การที่พระพุทธศาสนาสอนให้เลิกทาส ไม่ให้ดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องชาติชั้นวรรณะ ไม่ให้ติดในเรื่องฤกษ์ยามยามดีหรือน่ามนต์ ไม่ให้หลงใหลในฤทธิ์เดช รวมทั้งสอนให้มนุษย์มีจุดนัดพบกันที่ศีลธรรม ดังได้กล่าวมาแล้วในบทต้น ๆ ของหนังสือนี้ อาจชี้ได้ว่า การที่ทรงสั่งสอนไว้อย่างมีคุณลักษณะพิเศษอันน่าชื่นชมเช่นนั้น ก็เพราะทรงใช้หลักธรรมาธิปไตย คือถือธรรมเป็นข้อใหญ่ข้อเดียว ความดีงามน่าเลื่อมใสต่าง ๆ ก็ตามมา

2. คำสั่งสอนของศาสตราจารย์เจ้าลัทธินอกจากพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าถูกถ้าชอบแล้ว พระองค์ก็ทรงรับว่าถูกว่าชอบ ไม่ใช่สักว่าเป็นศาสนาอื่นแล้วก็จะต้องประณามกันทันที คำสอนของใครก็ตามถ้าสอนถูกก็ใช้ได้ด้วยกัน แต่จะถูกมากถูกน้อยแค่ไหน เป็นเรื่องที่ศาสนิกชนจะพึงใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลด้วยตนเอง ข้อนี้ ยิ่งแสดงความเป็นธรรมาธิปไตยแห่งพระพุทธศาสนาอย่างสูงยิ่ง ในประวัติทางพระพุทธศาสนาจึงมีว่า ภิกษุรูปหนึ่งได้ ฟังหญิงเก็บฟืนร้องเพลงในป่า แต่เนื้อเพลงเป็นคติสอนใจเลยนำมาตรองสอนตัวเอง และได้บรรลุมรรคผลในที่สุด เรื่องนี้จึงวินิจฉัยได้ว่า ธรรมนั้นไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ใครจะ

เป็นคนกล่าว ถ้ารู้จักถือเอาประโยชน์แล้ว ก็ใช้ได้ทั้งสิ้น บางครั้ง พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่อายุร้อยปีไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม ผู้คนมีอายุวันเดียวแต่ตั้งอยู่ในศีลธรรมไม่ได้ คำเปรียบอย่างนี้ใช้หลักธรรมมาธิปไตยนี้เอง

3. ครั้นหนึ่งเกิดปัญหาขึ้นว่า คฤหัสถ์หรือบรรพชิตจะดีกว่ากัน พระพุทธเจ้าจะตรัสตอบอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นกลางเป็นธรรมและเป็นธรรมมาธิปไตยแท้ พระองค์จึงตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิดของคนทั้ง 2 ประเภท คือคฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามเป็นผู้ปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมไม่ได้ชมซึ่งญายธรรมอันเป็นกุศล เพราะเหตุคือการปฏิบัติเป็นมูล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบของคนทั้ง 2 ประเภท คือคฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้วย่อมได้ชมญายธรรมอันเป็นกุศล เพราะเหตุคือการปฏิบัติชอบเป็นมูล”

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงอาศัยหลักธรรมมาธิปไตยตอบปัญหานี้ได้อย่างดียิ่ง จะเป็นใครก็ตาม ไม่ว่า คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ถ้าประพฤติดีแล้วพระองค์ก็ทรงสรรเสริญ ถ้าประพฤติผิดแล้วพระองค์ก็ไม่ทรงสรรเสริญทั้งนั้น ความถูกต้องจึงมิใช่อยู่ว่าที่เพศ ที่บุคคล แต่อยู่ที่ธรรม ใครตั้งอยู่ในธรรม คนนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ

4. เรื่องปรากฏในปวารณาสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (เล่ม 15 หน้า 280) เล่าว่าในวันปวารณาคือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุษพาราม ซึ่งนางวิสาขาสร้างถวายใกล้กรุงสาวัตถี มีพระอรหันตสาวกจำนวนประมาณ 500 รูปร่วมประชุมอยู่ด้วย ตามประเพณีทางวินัยเมื่อถึงวันปวารณา ภิกษุทุกรูปที่นั่งประชุมในพิธีกรรมจะต้องกล่าววาจาอนุญาตให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ โดยถือว่าการว่ากล่าวตักเตือนกันนั้นเป็นทางทำให้เกิดความเจริญ ขณะที่ประชุมกันอยู่ ณ กลางแ่งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงปวารณา คืออนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทักท้วงการกระทำทางกายและวาจาของพระองค์ได้

พระสารีบุตรได้ลุกขึ้นประคองอัญชลีกราบทูลสรรเสริญพระพุทธเจ้า กล่าวว่าท่านไม่มีที่ติเตียน พระพุทธเจ้า แล้วจึงปวารณาตนเป็นรูปที่ 2 เรื่องนี้คล้ายกับลิลิต ไม่ค่อยมีใครกล่าวถึง แต่รู้สึกละกึกเป็นแบบฉบับอันดีเลิศว่า แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงถือธรรมเป็นใหญ่ ถึงกับเปิดโอกาสให้พระสาวกว่ากล่าวตักเตือนได้ เป็นตัวอย่างแห่งธรรมาธิปไตยอันดียิ่งในพระพุทธศาสนา

5. พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ (ปรากฏในอิติวุตตกะ พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 300) ในความว่า “ภิกษุที่จับชายสังฆาฏิของพระองค์ติดตามพระองค์ไปทุกฝีก้าว แต่จิตใจยังประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ภิกษุนั้นชื่อว่าอยู่ไกลพระองค์ และพระองค์ก็ชื่อว่าอยู่ไกลภิกษุนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นไม่เห็นธรรม จึงไม่เห็นพระองค์ ส่วนภิกษุผู้อยู่ไกลพระองค์แม้ร้อยโยชน์ แต่จิตใจไม่ประกอบด้วยโลภ โกรธ หลง และความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ภิกษุนั้นชื่อว่า อยู่ใกล้พระองค์และพระองค์ก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม จึงชื่อว่าเห็นพระองค์”

คำว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ซึ่งแปลออกมาจากภาษาบาลีในที่นี้ เป็นการแปลถอดความไม่ใช่แปลโดยพยัญชนะ ถ้าแปลโดยลำดับถ้อยคำก็จะต้องแปลว่า “เป็นผู้มีอภิขมา

(ความโลก) มีความกำหนดกล้าในกามทั้งหลาย มีจิตพยาบาท มีความดำริแห่งใจในทางประทุษร้าย เป็นผู้หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตหมุนไปผิด มีอินทรีย์ปรากฏ” ซึ่งเมื่อจัดประเภทเข้าในอภิสลธรรมแล้ว ก็รวมอยู่ในโลกโภธ หลงและความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ พระพุทธภาษิตนี้ชี้ชัดลงไปว่า คนจะอยู่ไกลอยู่ใกล้พระพุทธเจ้านั้น มิใช่จะเชื่อว่าอยู่ไกลอยู่ใกล้โดยระยะทาง ต้องเห็นธรรมจึงเชื่อว่าอยู่ใกล้ ถ้าไม่เห็นธรรมก็เชื่อว่าอยู่ไกล คราวนี้จึงทำให้พวกเราในสมัยนี้สบายใจได้ว่า แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้ว แม้พระองค์จะเคยมีถิ่นกำเนิดอยู่ในอินเดีย พวกเราอยู่ไกลถึงในประเทศไทย และกาลเวลาก็ล่วงมานาน แต่สิ่งเหล่านี้มิได้กีดกันหรือทำให้เราห่างไกลจากพระพุทธเจ้าเลย ถ้าเราสนใจในธรรม ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรม แม้เราจะไม่แขวนพระ ไม่มีพระเครื่องรางของขลัง แต่เราก็เชื่อว่าได้ใกล้ชิดอยู่กับพระพุทธเจ้าตลอดเวลา หลักธรรมข้อนี้ จึงเป็นธรรมาธิปไตยที่มีเหตุผล และเป็นคติเตือนใจจงให้ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าได้เสมอ

6. ในสมัยเมื่อใกล้จะปรินิพพาน พระองค์ทรงปรารภการที่พุทธบริษัทบูชาพระองค์เป็นใจความว่า “การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้เป็นต้น ยังไม่ชื่อว่าบูชาแท้ แต่ผู้ใดประพฤติปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ผู้นั้นจึงชื่อว่าเคารพสักการะนับถือบูชาพระตถาคตด้วยบูชาอันยอดเยี่ยม” (มหาปรินิพพานสูตร เล่ม 1ฯ หน้า 160) เป็นอันแสดงว่า ปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชานั้นเป็นบูชาอันสูงสุดว่าการบูชาด้วยอามิสเช่นรูปเทียนดอกไม้ ถ้าจะพิจารณาโดยใกล้ชิดแล้ว ก็เป็นการสั่งสอนอย่างไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์ ไม่ถือพระองค์เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับรับเครื่องสักการบูชา ข้อสำคัญขอให้คนทั้งหลายปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเข้าไว้ ก็จะชื่อว่าบูชาพระองค์ไปเอง เป็นการต้อนรับคนเข้าหาคุณความดี อย่างสมกับที่หลักการแห่งศาสนานี้ถือธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นการเตือนจิตให้ศาสนิกชนสำนึกอยู่เสมอว่า การประพฤติปฏิบัติสำคัญยิ่งกว่าพิธีกรรมหรือเครื่องประกอบอื่น เป็นการเปิดโอกาสให้คนที่อยากจนไม่มีเครื่องสักการบูชางดงามหรือมีราคาแพง ได้ใช้การบูชาด้วยปฏิบัติ อันจะทำให้มีฐานะสูงยิ่งกว่าคนที่บูชาด้วยอามิส การนับถือพระพุทธศาสนา จึงไม่มีอะไรกีดกันความยากจน หรือคนชั้นต่ำให้ต้องรู้สึกมีปมด้อยแต่อย่างไร เพราะเมื่อถือธรรมเป็นใหญ่แล้วทุกคนก็มีสิทธิปฏิบัติธรรมได้ด้วยกันทั้งสิ้น

7. ก่อนจะปรินิพพานอีกเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ! ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป” (มหาปรินิพพานสูตร เล่ม 10 หน้า 178) พระดำรัสชี้ให้เห็นชัดว่า ในพระพุทธศาสนาไม่ถือผู้นั้นผู้นี้เป็นประมาณ หากถือธรรมเป็นสำคัญ ถ้าพระพุทธเจ้าจะทรงตั้งผู้นั้นผู้นั้นแทน ก็จะต้องตั้งกันสืบ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะบุคคลมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถ้าถือธรรมวินัยเป็นหลัก นานเท่านานก็จะเหมือนหนึ่งพระพุทธเจ้า ยังทรงพระชนมอยู่ เพราะแม้พระพุทธเจ้าเอง ก็มีใช้สำคัญที่เนื้อหนัง พระองค์ทรงชื่ออยู่เสมอว่า ทรงเป็นพระพุทธเจ้าโดยธรรม เนื้อหนังของพระองค์คงอยู่ในสภาพธรรมดา ก็จะต้องเปื่อยเน่าทรุดโทรมไปเช่นมนุษย์อื่น ๆ ก็ทรงแสดงว่าไม่ได้เป็นเพราะชื่อที่เรียกอย่างเดียว ต้องมีคุณธรรมด้วย เช่นที่ตรัสว่า

“บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เพราะวินิจฉัยคดีได้รวดเร็ว แต่ผู้ใดเป็นบัณฑิต แยกเรื่องถูกเรื่องผิดได้ ตัดสินคนโดยไม่ผวนผล้น โดยธรรมโดยเสมอภาค ผู้มีปัญญานั้นเป็นผู้คุ้มครองธรรมย่อมเรียกได้ว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม”

“บุคคลไม่เป็นบัณฑิตเพียงเพราะพูดมาก ต่อเป็นผู้ปลอดโปร่งจากความชั่ว ไม่มีเวร ไม่มีภัย จึงเรียกได้ว่าเป็นบัณฑิต”

“บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่เพียงเพราะมีผมหยอก วยอันแก่ของเขายังเรียกว่าแก่เปล่า แต่ผู้ใดมีสติจะมีธรรม มีความไม่เบียดเบียน มีความสำรวม มีการฝึกตน เป็นผู้มีปัญหา คายมลทินโทษเสียได้ ผู้นั้นจึงเรียกได้ว่าเป็นผู้ใหญ่”

“บุคคลยังไม่เชื่อว่าเป็นสาธุชน เพียงเพราะพูดจาเก่ง หรือเพราะมีรูปร่างงดงาม แต่ยังมีความริษยา มีความตระหนี่และขี้อวด ผู้ใดถอนรากความชั่วทุกชนิดเหล่านั้นได้ ผู้นั้นเป็นผู้คายโทษ มีปัญญา เรียกได้ว่าเป็นสาธุชน”

“บุคคลย่อมไม่เป็นสมณะ เพียงเพราะมีศีรษะโล้น คนที่ไม่มีวัตรพูดพล่อย ๆ ประกอบด้วยความปรารถนาความโลก จะเป็นสมณะได้อย่างไร ผู้ใดสงบบาปน้อยใหญ่เสียได้ด้วยประการทั้งปวง จึงเรียกว่าสมณะได้เพราะสงบบาปทั้งหลาย”

“บุคคลย่อมไม่เป็นภิกษุเพียงเพราะเที่ยวขออาหารคนอื่น สมาทานธรรมอันเป็นพิษแล้ว จะเป็นภิกษุเพราะเหตุนั้นไม่ได้ ผู้ใดลอยบุญลอยบาป เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ พิจารณาโลกด้วยปัญญาผู้นั้นเรียกว่าเป็นภิกษุ”

ตัวอย่างแห่งการแสดงธรรมอย่างตรงไปตรงมาโดยถือธรรมเป็นใหญ่ ที่เรียกว่าธรรมาธิปไตยในธรรมบท ขุททกนิกาย (เล่ม 25 หน้า 49-50) ซึ่งยกมาแปลเพียงบางตอนนี้ ย่อมทำให้เราแน่ใจรวมทั้งตัดสินบุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ถูกต้อง ใครจะปลอมแปลงทำตนเป็นบัณฑิต หรือปลอมเพศเป็นสมณะ แต่ไม่ตั้งอยู่ในคุณธรรม ความจริงก็จะปรากฏให้ตัดสินได้เอง ผู้เข้าใจในหลักธรรมาธิปไตยดีแล้ว ย่อมปลอดโปร่งสบายใจในที่ทุกสถาน เพราะไม่ถูกความหลงผิดชักจูงให้หลงไหลไปด้วยประการต่าง ๆ คุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาข้อนี้ นับเป็นเลิศจริง ๆ ข้อหนึ่งในคุณลักษณะทั้งหลาย ซึ่งผู้ใช้ปัญญานับถือศาสนาย่อมพากันเห็นจริงและยกย่องโดยทั่วกัน...

บทที่ 9

สอนให้ใช้สติปัญญาและให้แก้ไขความทุกข์อย่างถูกต้อง

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้รู้จักกำจัดความทุกข์ความเดือดร้อน ด้วยการพิจารณาให้เห็นต้นเหตุของความทุกข์ แล้วแก้ไขให้ถูกต้อง ไม่ให้เชื้อมีอย่างงมงายไร้เหตุผล” ในบทนี้ขอตั้งด้วยเหตุเป็น 2 ประการ คือ พระพุทธศาสนาสอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญาอย่างหนึ่ง กับอีกอย่างหนึ่งพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักแก้ไขความทุกข์อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวโยงต่อเนื่องกัน คือเมื่อใช้สติปัญญาก็เป็นเหตุให้แก้ความทุกข์ความเดือดร้อนได้

ในประเด็นแรกที่ว่า พระพุทธศาสนาสอนเน้นหนักในเรื่องการใช้สติปัญญานั้น ผู้เขียนออกจะใช้คำบัญญัติตามภาษาไทยไปสักหน่อย คือในภาษาไทยเรามีคำบัญญัติคำหนึ่งได้แก่ “สติปัญญา” แปลมาจากคำ “Intelligence” ในภาษาอังกฤษ เป็นคำที่เคยประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษามาแล้ว โดยเฉพาะในทางจิตวิทยาได้ใช้คำนี้กันแพร่หลาย ตามคำบัญญัติของคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ ถ้าพูดตามภาษาศาสนา สติกับปัญญามีได้ใช้คู่กัน แต่ใช้คำว่า สติ (ความระลึกได้) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) เป็นคู่กัน ซึ่งก็เท่ากับสติและปัญญา (ดูคำอธิบายข้างหน้า)

คำว่า สติปัญญา ที่แปลมาจากคำ Intelligence นั้น ถ้าใช้ถ้อยคำตามภาษาศาสนาใช้ปัญญาคำเดียวก็พอ เพราะปัญญาที่ที่จะต้องมติดำกับด้วย ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ผู้เขียนใคร่เสนอให้ท่านผู้อ่านสังเกตว่า ในพระพุทธศาสนานั้นไม่มีที่ไหนเลย เมื่อกล่าวถึงศรัทธาความเชื่อแล้วจะไม่กล่าวถึงปัญญากำกับไว้ด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดเหลือเกินว่า ในที่ใดใช้ศรัทธาความเชื่อ ในที่นั้นจะต้องใช้ปัญญากำกับไว้ด้วยเสมอ

ความเชื่อที่มีปัญญากำกับ

เพื่อให้เป็นหลักฐาน ผู้เขียนจะเสนอหลักธรรมที่ศรัทธากับปัญญามาคู่กันไว้ เท่าที่ค้นได้ คือ :-

1. สัมปราชยัตถะ ประโยชนอนาคตหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมเป็นเหตุให้สมหมายในสิ่งที่สมหมายได้ยาก 4 ประการ (สุดตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 84 และเล่ม 23 หน้า 297)

- (1) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเชื่อ
- (2) สิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
- (3) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาค
- (4) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

2. ธรรมที่ทำให้กล้ำหาญ (เวสัชชากรณธรรม) 5 ประการ (สุดตันตปิฎก เล่ม 22 หน้า 144)

- (1) สัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ
- (2) สิล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
- (3) พาหุสัจจะ การได้สดับตรับฟังมาก

(4) วิริยาภัมภะ ปรรวณความเพียร

(5) ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้

3. ธรรมที่เป็นกำลัง (พละ) และที่เป็นใหญ่ (อินทรีย์) 5 ประการ (พระไตรปิฎก เล่ม 22 หน้า 11)

(1) สัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

(2) วิริยะ ความเพียร

(3) สติ ความระลึกได้

(4) สมาธิ ความตั้งใจมั่น

(5) ปัญญา ความรอบรู้

4. ทรัพย์อันประเสริฐ (อริยทรัพย์) 7 ประการ (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 23 หน้า 5)

(1) สัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

(2) สีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย

(3) หิริ ละอายต่อบาปทุจริต

(4) โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต

(5) พาหุสัจจะ ได้ยินได้ฟังมาก

(6) จาคะ อดให้ปัน

(7) ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

5. ธรรมของคนดี (สัปปริสธรรม) 7 ประการ (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 23 หน้า 147)

(1) สัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

(2) หิริ ละอายต่อบาปทุจริต

(3) โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต

(4) พาหุสัจจะ ได้ยินได้ฟังมาก

(5) วิริยะ เพียร

(6) สติ ระลึกได้

(7) ปัญญา รอบรู้

พึงสังเกตในที่นี้ว่า สติมาใกล้เคียงกับปัญญา และศรัทธาต้องมีปัญญากำกับด้วยเช่นกัน การไม่ให้เชื่อในทางที่อาจผิดพลาด 10 ประการ ในทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนต้องใจกันมากถึงคำสอนในกาลามสูตร ที่สอนไม่ให้เชื่อในทางที่อาจผิดพลาดได้ 10 ประการ ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 241 คือ :-

1. อย่าถือโดยฟังตามกันมา
2. อย่าถือโดยนำสืบๆกันมา
3. อย่าถือโดยเชื่อข่าวลือ
4. อย่าถือโดยอ้างตำรา
5. อย่าถือโดยนึกเดาเอา
6. อย่าถือโดยคาดคะเน
7. อย่าถือโดยตรึกตามอาการ
8. อย่าถือโดยชอบว่าตรงกับความเห็นของตน
9. อย่าถือโดยเห็นว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้
10. อย่าถือโดยนับถือที่ท่านเป็นครูของเรา

ครั้นแล้ว ได้มีคำสอนว่า ควรจะเชื่ออย่างไรต่อไปอีกว่า

“เมื่อใดท่านรู้ได้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล มีโทษ นักปราชญ์ดีเขยน เมื่อทำแล้วย่อมให้เกิดแต่ส่วนที่ไม่เป็นประโยชน์และความทุกข์ ท่านควรละธรรมเหล่านั้นเสีย ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลไม่มีโทษ นักปราชญ์สรรเสริญ เมื่อทำแล้วย่อมให้เกิดประโยชน์ความสุข ท่านควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่”

หลักทำนองเดียวกันนี้มีตรัสไว้หลายแห่ง เช่น ในภททิยสูตร (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 21 หน้า 258) ก็ทรงสอนไว้เช่นเดียวกัน

คำสอนนี้ฟังสนใจมาก และถือว่าเป็นวิธีค้นความจริงที่ต้องตามหลักวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง

เชื่อคนหรือเชื่อตัวเอง

มีปัญหากเกิดขึ้นว่า เมื่อกล่าวตามกาลามสูตรแล้ว ก็กลายเป็นว่า พระพุทธศาสนาไม่สอนให้เชื่อคนอื่นเลย หากสอนให้เชื่อตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นหลักฐานได้อย่างไร เพราะความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในโลก ก็เกิดเพราะคนเชื่อตนเอง ไม่ฟังเสียงผู้อื่น ไม่ใช่หรือ ก็ไหนว่าพระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยฟังเสียงข้างมากเป็นประมาณ แล้วทำไมจึงกลับมีหลักให้เชื่อตนเองอีกเล่า

ปัญหานี้ตอบง่าย โดยอาศัยพื้นฐานความรู้ทางพระพุทธศาสนาติดต่อกัน คือ ที่พระพุทธศาสนาสอนไว้อย่างเป็นทางการทางประชาธิปไตยนั้น ก็ต้องไม่ลืมว่า เป็นประชาธิปไตยชนิดที่อยู่ในกรอบของศีลธรรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นประชาธิปไตยด้วย เป็นธรรมาธิปไตยด้วย ไม่ใช่สักแต่ว่าพวกมากลากไป ถ้าผิดธรรม ผิดวินัยแล้ว จะมากมายเท่าไร ก็ใช้ไม่ได้

คราวนี้มาถึงประเด็นความเชื่อ พระพุทธศาสนามีคำอยู่คำหนึ่งสรรเสริญคนที่ได้ประจักษ์แจ้งความจริง ได้รับผลแห่งการปฏิบัติเสร็จแล้วว่า “อปรปุจฉโย” แปลว่า “ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย” ถอดความว่า ไม่ต้องเชื่อตามเขาว่าเพราะได้ประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง คนที่ไม่รู้อะไรด้วยตนเองเลย ต้องแล้วแต่เขาว่าเรื่อยไปนั้น นับ

ได้ว่าเป็นผู้ห่างไกลจากความจริงต่อเมื่อใดได้ค้นคว้าทดลองจนประจักษ์แจ้งด้วยตนเองแล้ว เมื่อนั้น จึงนับว่ามีความเชื่อชนิดที่ไม่ต้องเดาหรือฟังเขาว่าต่อไป ขอยกตัวอย่างประกอบสัก 2-3 เรื่อง เพื่อให้ความชัดเจน

สมมุติว่า นาย ก. ไม่เคยรับประทานทุเรียนเลย ถ้าจะให้ นาย ก. อธิบายรสของทุเรียน นาย ก. ก็คงต้องอาศัยการเดา การฟังคำผู้อื่น แต่ถ้า นาย ข. ซึ่งเคยรับประทานทุเรียนอธิบายบ้าง แม้จะไม่ชัดเจนเท่ากับลองรับประทานเอง อย่างน้อย นาย ข. ก็คงชี้แจงได้บ้างในรสหลักๆ ของทุเรียน เช่น รสหวาน รสมัน เป็นต้น ตกถ้าจะให้คนอื่นเข้าใจรสของทุเรียนอย่างแท้จริง ก็ไม่มีวิธีอื่นดีกว่าให้เขาลิ้มรสด้วยตนเอง เขาจะเข้าใจประจักษ์แจ้งรสนั้นโดยไม่ต้องคอยฟังคนอธิบาย ซึ่งถึงอย่างไรก็ไม่ชัดเจนเท่าได้ลิ้มรสด้วยตนเอง

ตัวอย่างที่ 2. นาย ก. ไม่เคยไปประเทศอังกฤษเลย ฟังแต่เขาว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อเทียบกับ นาย ข. ได้ไปเห็นประเทศอังกฤษด้วยตนเองแล้วจะต่างกันมาก อย่างนี้จะเชื่อตนเองดีหรือคนอื่นดีก็จึงพิจารณาดู

ตัวอย่างที่ 3. นาย ก. อ่านหนังสือไม่ออกต้องมีคนสอนให้อ่าน กับ นาย ข. อ่านหนังสือออกด้วยตนเอง ไม่ต้องมีใครมาบอกให้อ่านอย่างนั้นอย่างนี้ ก็สามารถอ่านได้ ดังนี้ อย่างไหนจะดีกว่ากัน

เป็นอันว่าการเชื่อตนเองภายหลังที่ได้ประจักษ์แจ้งความจริงแล้ว เป็นความเชื่อที่ดีที่สุด ไม่ต้องสงสัยอะไรอีกต่อไป ข้อสำคัญจะต้องทำความเข้าใจกันได้ดีกว่า คำว่า ประจักษ์แจ้งด้วยตัวเองนั้น จะต้องไม่สำคัญผิด จะต้องประจักษ์แจ้งชนิดได้รับผลหรือประจักษ์ผลนั้นๆ จริงๆ การสำคัญผิดที่ทางศาสนาเรียกว่า “อติมานะ” (สำคัญว่าไต่บรรล) มิใช่ความเชื่อที่พึงประสงค์ในที่นี้

“เป็นอันสรุปไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า ความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีปัญญากำกับ และต้องการให้ได้ประจักษ์แจ้งในสิ่งนั้นๆ ด้วยตนเอง ไม่ใช่เชื่อตามๆ เขาว่ากัน

ข้อควรรู้เรื่องปัญญา

ในพระพุทธศาสนาท่านจะสังเกตเห็นได้ว่า ปัญญาอยู่ในลำดับสูงสุดเสมอ เพราะถือว่า เป็นเครื่องมือชั้นสุดท้ายที่จะให้ประจักษ์แจ้งความจริงหรือได้รับผลสมบูรณ์ใดๆ

เพื่อที่จะเห็นว่าปัญญาเมื่อมารวมกับธรรมอื่นๆ ที่ท่านถือว่า สำคัญกว่าข้ออื่นเสมอนั้นมีอย่างไร นอกจากขอให้ย้อนไปอ่านตอนที่เทียบให้เห็นศรัทธาที่มีปัญญารั้งท้ายกำกับอยู่ด้วย แล้วขอเสนอธรรมหมวดอื่นๆ อีกดังนี้

1. ลำดับการปฏิบัติ 3 ชั้น (อนุบุพพปฏิบัติ)

- (1) ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย
- (2) สมาธิ ทำจิตให้ตั้งมั่น
- (3) ปัญญา ทำความรอบรู้ให้เกิดขึ้น

2. การอบรม 2 ชั้น (ภาวนา)

(1) สมถภาวนา อบรมสมาธิ

(2) วิปัสสนาภาวนา อบรมปัญญา

3. ประมวลหลักฐานที่สคัญปัญหา

(1) คนในโลกนี้ผู้ประกอบด้วยปัญญา ย่อมหาความสุขได้แม้ในทุกข์ทั้งหลาย (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 27 หน้า 50)

(2) ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 61)

(3) ปัญญาเป็นดวงแก้วของนรชน (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 51)

(4) สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมรุ่งเรืองยิ่งด้วยปัญญา(พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 22)

(5) คนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาประเสริฐสุด จงดวงจันทร์ประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย คือ ศรีสง่า
ธรรมของคนดี ย่อมเป็นของติดตามผู้มีปัญญา (คือ มีปัญญาแล้วความดีอื่นๆก็ตามมา) (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 27 หน้า 541)

(6) ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่าชีวิตของผู้ด้วยปัญญา เป็นชีวิตอันประเสริฐสุด (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 59)

(7) ปัญญาย่อมปกครองคน (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 52)

(8) ปัญญาที่เป็นเหตุให้ทำลายกิเลสได้ (นิพเพศคามินี) ประเสริฐสุดในโลก (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 29)

(9) ปัญญาย่อมเกิดจากการประกอบความเพียร (ไม่ใช่เกิดเองโดยบังเอิญ ในที่นี้คำว่า ปัญญา ใช้
ศัพท์คำว่า ภูริ หมายถึงปัญญากว้างขวาง รอบคอบไม่ใช่เพียงเขว้าหรือไหวพริบ) (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 52)

(10) เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตน เมื่อนั้นย่อม
หน่ายในทุกข์ นั้นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 52)

จากอาคตสถาน (ที่มาหรือข้ออ้างอิง) ที่ยกมาพอเป็นสังเขปนี้ ย่อมแสดงว่า ทางพระพุทธศาสนาถือว่า
ปัญญาเป็นคุณธรรมสำคัญมาก เพราะช่วยเป็นแสงสว่างส่องทางแห่งชีวิต ช่วยคุ้มครองหรือปกครองคน
และข้อสำคัญคือ ช่วยให้พ้นทุกข์ หรือให้หาความสุขได้ในท่ามกลางแห่งความทุกข์ โดยเฉพาะในข้อที่ (10)
แสดงว่าถ้ายังไม่รู้จริงด้วยปัญญาถึงสภาพ 3 อย่างแล้ว คนเราก็มักสำคัญทุกข์ว่าเป็นสุข แต่เมื่อเกิดปัญญาก็จะ
ไม่หลงเข้าใจผิดต่อไป

การเผชิญปัญหาชีวิตโดยปราศจากปัญญานั้น เปรียบเหมือนการเดินทางไปในที่มืด อาจตกหลุมตกลบ่อ
หรือตกสะพานก็ได้ อาจสำคัญเชื่อกว่าเป็นภู หรือเห็นอะไรตะคุ่มๆ ก็ตกใจกลัวเข้าใจว่าเป็นโจรผู้ร้าย หรือ
ผีหลอก แต่ถ้ามีไฟฟ้าเดินทางฉายไป ซึ่งเทียบด้วยมีปัญญา บางทีก็จะกลายเป็นนกขี้ตนเองที่หลงกลัวโน่น
กลัวนี่โดยเข้าใจผิด

ประเภทของปัญญา

ในพระพุทธศาสนา จัดประเภทของปัญญาไว้หลายอย่าง ขอนำมากล่าวไว้พอสังเขป ดังนี้ :-

ปัญญา 2

- (1) โลกียปัญญา ปัญญาชั้นโลกีย์ (วนอยู่ในโลก)
- (2) โลกุตตรปัญญา ปัญญาชั้นโลกุตระ (ข้ามพ้นจากโลก)

วิสุทธิมรรค ปัญญานิทเทศ หน้า 4

ปัญญา 2

- (1) เสขปัญญา ปัญญาของผู้ยังต้องศึกษา (คือผู้ยังไม่เป็นพระอรหันต์)
- (2) อเสขปัญญา ปัญญาของผู้ไม่ต้องศึกษา (ผู้หมดกิเลสแล้ว)

20 / 283

ปัญญา 3

- (1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด
- (2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง (หรือศึกษา)
- (3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการอบรม คือปฏิบัติ

11 / 231

ปัญญา 3

- (1) อายโกศล ฉลาดรู้ในความเจริญ
- (2) อปายโกศล ฉลาดในความเสื่อม
- (3) อุปายโกศล ฉลาดรู้ในวิธีการ

อภิธรรมัตถวิภาวินี 408,309

ปัญญา 4

- (1) ความรู้ในทุกข์
- (2) ความรู้เหตุให้ทุกข์เกิด
- (3) ความรู้ในความดับทุกข์
- (4) ความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

11 / 238

มีข้อพึงสังเกตในเรื่องปัญหานี้ว่า ทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่า ปัญหาที่มีติดตัวมา เช่น เชาวัว ไหว พริบ เป็นปัญหาลำดับสูงสุด แต่ถือว่าปัญหาที่เราทำให้เกิดขึ้นด้วยความคิด การศึกษา และการปฏิบัติ จึงเป็น ปัญหาสูงสุดที่สามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้ ทั้งนี้ เพราะชาวัว ไหว พริบเป็นของมิได้ไม่เหมือนกัน ส่วน ปัญหาประเภทที่อบรมให้เกิดได้นั้นทุกคนมีสิทธิเล่าเรียนศึกษาคิดค้นคว้า และปฏิบัติให้เกิดปัญญาได้แบบ เดียวกับไฟธรรมชาติ เช่น ไฟป่าเราไม่อาจใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลาที่ต้องการ มนุษย์จึงประดิษฐ์ ไม้ขีดไฟ หรือเครื่องอุปกรณ์อื่นๆ ที่ให้เกิดไฟได้ทุกโอกาสที่ต้องการ แม้พระพุทธเจ้าเองที่ตรัสรู้อย่างลอยๆ ต้องอาศัย ปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะการลงมือปฏิบัติจึงตรัสรู้ได้ จึงเป็นอันเห็นได้อย่างหนึ่งว่า ในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ คอยรอสิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ หรือคอยโชคชะตา ให้ถึงวันดีคืนดีแล้วฉลาดขึ้นมาเองเลย พระพุทธศาสนาสอนให้ลงมือกระทำเหตุที่เหมาะสม จึงเป็นศาสนาที่ไม่สอนให้แขวนชีวิตไว้กับโชคชะตา หากให้รู้จักทำหรือสร้างสิ่งประสงค์ให้เกิดขึ้นแก่ตน

สติที่มากับปัญญา

ได้กล่าวแล้วในธรรมของคณฺธี (สปปริสธรรม 7 ประการ) ว่า สติที่มากลัดชิดกับปัญญามีอยู่เหมือนกัน คนไทยเราเข้าใจเรื่องนี้ดีว่า การที่มีสติ ก็มีแต่เฉลียว แต่ไม่มีฉลาด การมีแต่ปัญญา ก็คือมีแต่ฉลาด โดยขาด เฉลียว ใครที่ฟุ้งเกินไป เขาจึงล้อกันว่าปัญญาเกินสติ

บางท่านจึงอธิบายว่า สติสัมปชัญญะนั้นไม่ใช่อื่นไกล คือ สติที่มากับปัญญานั้นเอง ดังจะเห็นได้จาก อรรถกถา ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ภาค 2 หน้า 80 ว่า การขาดสติสัมปชัญญะก็คือ ไม่มีญาณหรือปัญญา

ผู้เขียนเคยอธิบายเรื่องสติกับปัญญา ซึ่งต้องอาศัยกันไว้ว่า เปรียบเหมือนดินกับน้ำ ดินเปรียบเหมือน ปัญญา ถ้าไม่มีธาตุน้ำผสมอยู่ด้วยเลยก็กลายเป็นดินฝุ่น และไม่จับกัน ทำให้ฟุ้งง่าย ต้องมีน้ำผสมอยู่บ้างจึงจะ ช่วยไม่ให้ฟุ้ง

เพราะฉะนั้น ท่านผู้อ่านพึงทราบว่ ปัญหาในพระพุทธศาสนาต้องเป็นปัญหาที่มีสติกำกับอยู่เสมอ ดัง จะเห็นได้ว่า เรายกของพระอรหันต์ว่า ท่านมีปัญหาสูงสุดเป็นเหตุทำลายกิเลสได้ ก็มีคำยกของพระอรหันต์ ต่อไปอีกว่า เป็นผู้ที่มีสติทุกเมื่อ

ในพระวินัยมีการยกประโยชน์ให้พระอรหันต์ เมื่อมีใคร โจทก์ท้วง เมื่อยกสติวินัยขึ้นมาชี้แจงว่า พระ อรหันต์เป็นผู้มีสติอยู่เสมอ ก็เป็นอันยกฟ้องโจทก์ได้เลย

เพราะฉะนั้น คำพูดที่พูดติดปากคนไทย เมื่อพูดถึงปัญญาก็มักจะพูดว่าสติปัญญานั้นนับว่าเหมาะสมและ ถูกต้องตามหลักธรรมอยู่มาก ผู้เขียนจึงใช้คำนี้ในหัวข้อเรื่องด้วย

การใช้ปัญญาแก้ทุกข์

ในพระพุทธศาสนาถือว่า การแก้ไขความทุกข์ได้เป็นจุดประสงค์อย่างสูงสุด ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีเรื่อง อริยสัจ (ของจริงอย่างประเสริฐ) 4 ประการนั้น คือ ทฤษฎีแก้ความทุกข์โดยตรง แต่เป็นทฤษฎีแปลกกว่า ธรรมดา ก็คือ ทฤษฎีธรรมดานั้นเป็นเรื่องคิดเอาหรือลองตั้งหลักขึ้นไว้ ก่อนจะได้ผลจริงจึงหรือไม่ค่อย

พิสูจน์กันที่หลัง แต่ทฤษฎีอริยสัจของพระพุทธเจ้ามิใช่ความคิดฝันหรือคาดคะเนเอา หากเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ชีวิตของพระองค์เองเป็นเดิมพันในการค้นคว้าทดลองจนได้ผลแล้ว ได้ฟันทุกข์จริงแล้ว จึงได้ประกาศทฤษฎีนี้ออกมา พร้อมทั้งทรงชี้แจงว่า ตราบใดที่ยังมิได้ทรงรู้แจ้งเห็นจริงหรือปฏิบัติได้ผลมาเองในเรื่องนี้แล้วพระองค์ก็ไม่ปฏิญาณพระองค์ว่าเป็นพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

เพราะฉะนั้น ในการพิจารณาเรื่องการแก้ความทุกข์ของพระพุทธศาสนา เราจึงพิจารณาได้โดยตรงจากเรื่องอริยสัจประการหนึ่ง กับการใช้หลักอริยสัจเป็นแนว แล้วใช้ปัญญาสอนใจตนให้หายทุกข์หายกลุ่มอีกประการหนึ่ง

การแก้ทุกข์ตามหลักอริยสัจ

1. ให้รู้จักตัวความทุกข์ก่อนว่าได้แก่อะไร บางครั้งอาจเข้าใจสับสนเห็นสุขเป็นทุกข์ หรือเห็นทุกข์เป็นสุข ฉะนั้น จะต้องถือหลักว่า ทุกข์มี 3 ชนิด คือ ทุกข์ประจำ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ทุกข์จร ได้แก่ ความโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้น ประจวบกันอารมณ์ไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รัก ประการใดไม่ได้สิ่งนั้น ทุกข์รวบยอด ได้แก่ขั้น 5 คือ ร่างกายจิตใจที่เรายึดถือ ซึ่งแบ่งออกเป็นส่วนต่างๆ 5 ส่วน เป็นเรื่องของกายหนึ่งส่วน เป็นเรื่องของจิตใจ 4 ส่วน

2. ให้รู้จักต้นเหตุของความทุกข์ว่าได้แก่อะไร คนโดยมากอยากจะดับทุกข์หรือแก้ทุกข์ แต่แทนที่จะแก้ที่ต้นเหตุกลับไปพ่วนวายที่ตัวความทุกข์อันเป็นผล จึงแก้ไม่ได้ ทางพระพุทธศาสนาจึงชี้ไปที่ความทะยานอยาก 3 ประการ ว่าเป็นต้นเหตุให้ทุกข์เกิด คือ ความทะยานอยากในกาม เรียกกามตัณหา 1 ความทะยานอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกภวตัณหา 1 ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่คือ จากให้พ้นไปให้สูญไป เรียกวิภวตัณหา 1

3. ให้รู้จักดับทุกข์ว่าได้แก่ความดับอะไร ซึ่งทางพระพุทธศาสนาชี้แจงว่าการดับทุกข์นั้นไม่ใช่ดับผล ต้องดับเหตุ ผลจึงจะดับไปด้วย ถ้าดับแต่ผลเหตุยังอยู่ทุกข์ก็จะต้องเกิดอีก เพราะฉะนั้น การดับความทุกข์ในที่นี้จึงได้แก่ ดับความทะยานอยากทั้ง 3 นั้นได้โดยเด็ดขาด ที่ว่าต้องดับได้โดยเด็ดขาดนั้น หมายถึงความดับโดยสมบูรณ์ ถ้าดับได้น้อยทุกข์ก็ยังเหลืออยู่ตามความมากน้อยของความทะยานอยากที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์นั้น

4. ให้รู้จักว่าความดับทุกข์นั้นจะเกิดขึ้นมาลอยๆ ไม่ได้ จะต้องมีการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อปฏิบัตินี้ เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติสายกลาง) บ้าง เรียกอริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) บ้าง มีองค์ประกอบ 8 ประการ ซึ่งอาจย่อสั้นๆ ลง เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นแต่ว่า ในขั้นแรกได้เรียงข้อปฏิบัติฝ่ายปัญญาไว้ก่อน เป็นการแสดงว่าการเข้าสู่พระพุทธศาสนาในแบบพ้นทุกข์ให้ใช้หลักปัญญาเป็นหัวหน้าดังนี้

:-

1. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ จัดเข้าในปัญญา

2. สัมผัสกับปะ คำธิชอบ
3. สัมมาวาจา เจริญชอบ
4. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ จัดเข้าในศีล
5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ
6. สัมมาวายามะ เพียรชอบ
7. สัมมาสติ ระลึกรชอบ จัดเข้าในสมาธิ
8. สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่น

รายละเอียดเรื่องอริยสัจนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมเขียนขึ้นเล่มหนึ่งต่างหากแล้ว ใช้ชื่อว่าอริยสัจคืออะไร ผู้สนใจจะหาอ่านได้ในเรื่องนั้น ในที่นี้จะแสดงตัวอย่างว่า ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะความทะยานอยากอย่างไร และมรรค 8 หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์นั้น เมื่อรวมกันแล้วกลายเป็นปัญญาข้อเดียวทำหน้าที่ดับทุกข์ได้ คือทั้ง 8 ข้อนั้น เมื่อปฏิบัติไปก็จะกลมกลืนกันหรือหลอมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมกันทำหน้าที่เป็นแสงสว่าง คือ ปัญญา กำจัดต้นเหตุแห่งความทุกข์ คือ ความทะยานอยาก

เราลองสอบดูก็ได้ ทุกเรื่องที่เราารู้สึกทุกข์ร้อนกระวนกระวายนั้น ถ้าเรามีความทะยานอยากปนอยู่มากเท่าใดเราก็เพิ่มความทุกข์ร้อนมากขึ้นเท่านั้น คนที่คอยรถประจำทาง รถยังไม่มา ถ้ายังอยากจะไปเร็วยิ่งรู้สึกว้าวุ่นว้างๆ ทั้งๆ ที่เวลาหรือนาฬิกามิได้เข้าไปก่อกวนเลย หรือคนที่นั่งบนรถราง รถรอหลีกเสียเวลาที่เราต้องการได้เลย เราจะหงุดหงิดหรือบ่นสักเท่าไร ถ้ายังไม่ถึงมันก็ยังไม่ว้าวุ่นใจสัก การบ่นหรือการที่เราอรุณร่มกุ่มใจไม่ได้ทำให้รถมาเร็วขึ้นได้เลย แต่เราก็สมควรจะบ่นจะแสดงอาการหงุดหงิด ก็เพราะว่าเราอยากจะไปเร็วๆ นั่นเอง

คราวนี้ตรงกันข้าม เราอยากจะนั่งรถรางฆ่าเวลา เพราะมีธุระจริงถึง 16.00น. แต่นี่เพิ่งจะ 14.00น. ไม่รู้จะไปไหนก็ขึ้นรถรางดู เรายังอยากจะให้ช้า คราวนี้ ดูเหมือนรถรางเกิดจะวิ่งเร็วเสียอีกแล้ว อะไรต่ออะไรในโลกนี้ คล้ายจะคอยแกล้งฝืนความปรารถนาของเราทั้งสิ้น แต่ถ้าเราไม่ส่งความอยากของเราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เราจะไม่มีรู้สึกกระวนกระวายใจเลย

หรือในเรื่องอื่นเช่นการสอบไล่ เด็กนักเรียนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวของเรา บางคนแทนที่จะคิดแก้ไขให้ถูกเรื่องด้วยการขยันหมั่นเพียรไว้แต่ต้นปี มัวประมาณเสียบ้าง คิดว่ายังมีเวลาบ้าง เลยเตรียมตัวไม่พร้อม หรือบางคนเตรียมตัวมากเกินไป จนในเวลาสอบมองเห็นตัวหนังสือเป็น 2 บรรทัด ดาพราไปหมด เพราะดูหนังสือมากจนไม่หลับไม่นอน บางคนก็คิดหาวิธีลัด โดยไปบนบานศาลกล่าว ขอเจ้าพ่อหลักเมืองบ้าง พระแก้วมรกตบ้าง บางคนเป็นทุกข์เป็นร้อนในเรื่องสอบ จนไม่เป็นอันกินอันนอน ทั้งนี้เพราะความทะยานอยากเรื่องจะสอบไล่ให้ได้นั้นรุนแรงมาก เมื่อประกาศผล ถ้าสอบตก ก็เลยเสียใจถึงกับคิดฆ่าตัวตายก็มีกันบ่อยๆ

ที่พูดอย่างนี้คล้ายไม่เห็นอกเห็นใจคนสอบตก ใครสอบก็อยากได้ทั้งนั้น สอบตกจะไม่ให้เสียใจได้
อย่างไร ขอตอบว่า ถ้าจะเสียใจบ้างก็ขอให้เข้าไปในลักษณะปกติธรรมดา อย่าให้ถึงคิดฆ่าตัวตายหรือดีโทษ
ดีพายอะไรมากเกินไป จนถึงกับตีราคาชั้นที่จะสอบไล่ขึ้นไปนั้นสูงกว่าชีวิตทั้งชีวิต การเสียเวลาไปเพียง 1 ปี
จะถึงกับต้องฆ่าตัวตายก็คล้ายกับว่า 1 ปีนั้น จะประสิทธิประสาทอะไรที่วิเศษหนักหนาให้แก่เรา ซึ่งถ้าไม่ได้
แล้วจะหมดหวังตลอดชีวิตก็เปล่าทั้งสิ้น ผู้ที่สอบได้ไปก่อนอาจไม่เจริญเท่าผู้สอบได้ที่หลังก็ได้ เพราะความ
เจริญไม่ใช่เพียงเพราะสอบไล่ได้ แต่ต้องอาศัยความประพฤติ ปฏิบัติและการวางแผน การรู้จักช่วยตนอย่าง
อื่นๆ อีกมากมาย รวมความแล้วก็อย่าไปโทษโน่น โทษนี่เลย โทษความอยากของเราที่เหมือนกัน เราอยากมาก
เท่าใดก็ทุกข์มากเท่านั้น

หนทางป้องกันความทุกข์นี้ก็คือ อย่าทุ่มเทความหวังให้มากนัก คอยเตือนใจเอาไว้บ้างว่า มีทางอยู่สอง
ทาง อาจได้หรืออาจตก เมื่อเราเตรียมใจไว้เพื่อตก หรือสอนตัวเองแต่เนิ่นๆ ถึงคราวตกจะได้ไม่ผิดหวัง
เกินไป คนที่เตรียมตัวเพื่อความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสิ่งทั้งหลายไว้เสมอชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้
พอจะพึ่งตัวเองได้ ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ถูกความประสงค์เกิดขึ้น ไม่ถึงกับเสียใจเศร้าโศกจนเกินไป

ความจริงเรื่องให้เตรียมตัวเพื่อความไม่แน่นอนของสิ่งทั้งหลายนั้น ไม่ใช่เฉพาะแต่เรื่องการสอบไล่ แม้
ในเรื่องอื่นๆ เช่นความรัก การแข่งขัน ที่มีแพ้ชนะในทางกีฬาหรือทางสมัครเป็นผู้แข่งขันเป็นผู้แทนต่างๆ
ก็ควรเตรียมใจไว้แต่ต้นมือ

ในเรื่องความรัก คนที่คิดเอาแต่ฝ่ายได้หรืออ่อนต่อโลกมักจะปล่อยให้ความทะยานอยากอย่างรุนแรง
เป็นผู้เผด็จการอย่างเต็มที่ ทั้งยังมีอาการจะบังคับคนอื่นที่ตนรักด้วย เช่น ประารถนาจะให้เขามาพินอบพิเทา
เอาอกเอาใจตน มั่งอตน ไม่ให้ไปพูดกับคนอื่น ต้องจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อตนคนเดียว ตนไม่ชอบอะไรต้อง
ให้เขาไม่ชอบด้วย คุง้างตั้งข้อกำหนดกฎเกณฑ์เสียหนักหนา ครั้นแล้วพอไม่เป็นตามประสงค์ก็นั่งเสียอก
เสียใจ คำโลกนี้ว่าคับแคบ โลกนี้เต็มไปด้วยความทรยศคดโกง ไม่ซื่อสัตย์ เต็มไปด้วยความหลอกลวง สวม
หน้ากาก ฯลฯ สุดแต่จะสรรหาถ้อยคำมาว่าคำให้สาใจ แต่ไม่มีการโทษตนเองหรือคิดตนเองเลย คนอื่นไม่ดี
ทั้งนั้น บางทีถ้าหันมามองตัวเองบ้างว่า เราตั้งความปรารถนาความหวังไว้รุนแรงเกินไปหรือเรารู้จักเกินไป
จะให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ คนอื่นเขาก็มีจิตใจ จะให้เขามาคอยทำตามใจเราทุกอย่างได้อย่างไร บางครั้งเขาทำ
อะไรไปโดยไม่มีเจตนาอย่างอื่นแต่เราระแวงหรือเข้าใจผิดไปเองต่างหาก เรื่องความไม่สมหวังนี้มีมาแต่สมัย
ดึกดำบรรพ์โน้น ไม่ใช่จะมีแต่เราคนเดียว เราจะมานั่งคำโลก คำคนที่ไม่ตามใจเราอยู่ จะได้ประโยชน์อะไร
ทางที่ดีควรจะรู้จักโลกในทางที่มันเป็นไปตามธรรมดาของมันบ้าง ไม่ใช่จะนั่งคิดฝันโลกไม่ให้เป็นโลก
และลองนึกดูก็ได้ ถ้าทุกคนปรารถนาสิ่งใดได้สำเร็จตามความประสงค์หมด เราคงอยู่ในโลกนี้ไม่ได้เป็นแน่
แท้ สมมติว่า นาย ก. ต้องการให้น้ำขึ้น นาย ข. ต้องการให้น้ำลง เพราะต่างคนต่างอยากจะพายเรือตามน้ำ น้ำ
จะตามใจใครดี ถ้าตามใจคนทั้งสองคงวุ่นวายไม่ใช่น้อย หรือนาย ก. ต้องการจะให้ฝนตก เพราะรู้สึกหิ่เกียจ
รดน้ำต้นไม้และรู้สึกร้อนเหลือเกิน ในขณะที่เดียวกัน นาย ข. ต้องการให้แดดออก เพราะนาย ข. มีอาชีพทาง
ซักรีดจะได้นำผ้าไปตากแดด ฝนซึ่งตามใจนาย ก. ทำท่าจะตกลงมา พอ นาย ข. ไม่ชอบใจก็ต้องรีบหาหยด

หรือลอยสูงขึ้น ดีว่าธรรมชาติที่ไม่มีจิตใจ ถ้าเป็นคนมีจิตใจถูกใช้ทั้งสองสามอย่างพร้อมๆ กัน ก็คงแทบเสียชีวิตแน่

นอกจากนั้น ความอยากของคนเรานี้เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สมัยหนึ่งภริยาอยากให้สามีเจริญรุ่งเรือง ถึงกับวิ่งเดินช่วยเหลือด้วยประการต่างๆ ครั้นสามีเจริญขึ้นแล้วเกิดนอกใจไปมีภรรยาอื่นๆ อีกหลายคน ก็วิ่งเดินใหม่ คราวนี้ฟุ้งร้องอยากเห็นสามีถึงความวิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องน่าเห็นใจ

เพราะฉะนั้น อย่าทุ่มเทความหวังความอยากลงไปในเรื่องอะไรให้มากนัก จะได้ไม่เสียใจมากเกินไป เมื่อสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลง เมื่อมีความทุกข์เรื่องไม่สมหวัง ไม่สมอยาก ขอให้นึกอยู่เสมอว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วว่า ความทะยานอยากเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ จะได้เกิดปัญญาสอนใจตนเองให้ผ่อนคลายความกตัญญู กระวนกระวายลงไปบ้าง โดยเฉพาะเรื่องความรัก พระพุทธเจ้าตรัสว่า รักหนึ่งทุกข์หนึ่ง รักร้อยทุกข์ร้อย ใครจะว่าไม่จริงหรือซัดคอกก็ตามใจ ถ้าไม่มีห้ามล้อไว้บ้าง ไม่เตือนใจให้รู้สึกสภาพธรรมดาของโลกไว้บ้างว่า โลกจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแปรผัน ไม่แน่นอน แล้วก็ต้องประสบกับความระทมขมขื่นถึงขนาดเห็นโลกนี้คับแคบจนได้

การสอนให้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ 8 ประการ เป็นการปิดความให้กายวาจาใจ ของเราเรียบร้อยขึ้น ซึ่งรวมกันแล้วจะได้มีปัญญาดส่องทางชีวิต ไม่ต้องคลาไคลในที่มืดอีกต่อไป

การแก้ทุกข์โดยอนุโลมหลักอริยสัจ

เหตุการณ์บางอย่างในชีวิต บางทีแม้เรื่องเล็กน้อย แต่เฉพาะบางเรื่องมันพิมพ์ใจ หรือประทับใจอยู่ ทำให้เรายึดถือเป็นแนวนึกคิดอย่างถอนใจไม่ได้ ปัญหาชนิดนี้นักจิตวิเคราะห์ชาวต่างประเทศ ซึ่งตั้งสำนักงาน ปรึกษาหารือข้อข้องใจขอถามให้ผู้กลุ่มใจจะลึกค้นหา เพื่อจะได้เก็บไว้เป็นข้อสังเกต หนังสือประเภทนี้มีจำหน่ายทั่วไป มีประวัติบุคคลซึ่งแพทย์บันทึกไว้ที่เรียกว่า Case study อยู่มากมาย ความคิดนึกแบบที่ทำให้รู้สึกกตัญญู เพราะมองเห็นอะไรเป็นทุกข์ไปหมดนั้น มีพ้องกับความคิดเห็นของคนบางคน ซึ่งมองเห็นโลกเป็นทุกข์ตลอดเวลา แต่ไม่มีทางแก้ นอกจากคำโลกอยู่ ซึ่งผิดกับทางพระพุทธศาสนา อันสอนให้รู้จักทุกข์พร้อมทั้งต้นเหตุ และวิธีแก้

เมื่อพิจารณาตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างกว้างๆ แล้ว ผู้ที่จะแก้ทุกข์ของเราได้ก็คือ ตัวของเราเอง ทั้งนี้ โดยตั้งหลักง่ายๆ ขึ้นก่อนว่า ทางพระพุทธศาสนาสอนเราไม่ให้ยอมมดมือมดเท้าให้แก่ความทุกข์ โดยปล่อยให้มันครอบงำท่วมทับเราอยู่เปล่าโดยไม่คิดแก้ไข แต่ให้เราพยายามค้นหาต้นเหตุและขับไล่ไล่ส่งความทุกข์ให้หมดไป ด้วยความพยายามตั้งตัวเป็นหมอรักษาตัวเอง คือ ถ้าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นให้ถามตัวเองว่ามันเกิดขึ้นเองหรือว่าเราไปคิดนึกปรุงแต่ง ช่วยระบายสีให้มันเลดูเป็นทุกข์จริงๆ ขึ้น ทั้งๆ ที่บางครั้งมันเป็นเพียงเรื่องขนาดที่เรียกว่าขะมุขฝอย คือ ไม่สำคัญสำคัญ หรือน่าจะเห็นว่าเป็นเรื่องเป็นราวหรือน่าทุกข์ร้อนอะไรเราก็อุดส่าห์เก็บเอามาคิดให้เห็นเป็นทุกข์ร้อนไปได้ เมื่อค้นคว้าไปจริงๆ จนพบเข้าด้วยตัวเองว่ามันไม่น่าทุกข์ ดังนี้ เราก็อาจช่วยตัวเราเองสำเร็จในการหาทางแก้ทุกข์ของตัวเราเองจนเต็มความสามารถ คือ

ให้คิดให้ศึกษาหน้าตาความรู้สึกทุกขรื้อนที่เราวาดภาพขึ้น แล้วถามตัวเองว่า นี่มันทุกข์จริงๆ หรือ มันเป็นแค่เพียงเราแถมสีให้แก่มัน ถ้าพบว่าเราแถมสีที่เป็นอันแก้ตรงนี้เอง เทียบด้วยคนที่สำคัญเชื่อว่าเป็นงู พอรู้ว่าเชือกเสี้ยก็หายกลัว และกลายเป็นรู้สึกขึ้น ถ้าพิจารณาหน้าตาของความทุกข์นั้นแล้ว ยังรู้สึกด้วยความจริงใจว่ามันเป็นเรื่องน่าทุกข์น่ากลุ้มจริงๆ ไม่ใช่เราไปแถมสี หรือนึกทุกข์หลอกตัวเอง เราก็ควรตั้งปัญหาถามตัวเองอีกว่า ถึงมันน่าทุกข์จริงๆ ก็ตามที แต่ที่เราารู้สึกทุกข์รื้อนหรือกลุ้มนี เราคิดขึ้นใช่ไหม? เมื่อพบว่าเพราะเราคิดขึ้นจริงๆ เราจึงทุกข์ เราก็จะได้หาทางออกต่อไปอีกว่า ในทางทุกข์รื้อนเราคิดออกหรือคิดเห็นไปได้ เราก็อาจใช้ความคิดนั้นนอนหรือทำลายความทุกข์รื้อนได้เช่นเดียวกัน คือ ให้รู้จักผูกแล้วเรียนแก้ อันได้แก่ การสอนตัวเองว่า ถ้าเรารู้สึกทุกข์เป็นเราก็ควรรู้จักคิดให้หายทุกข์ให้เป็นด้วยเช่นเดียวกัน ปัญหาขึ้นต่อไปมีอยู่ว่า เราจะคิดอย่างไรเล่าจึงจะผ่อนคลายความทุกข์ได้ อันนี้มีวิธีคิดอยู่ 2 อย่าง

ประการแรก การคิดโดยรวบรัด ไม่ต้องพิจารณาถึงรายละเอียดว่า ข้อคิดที่ทำให้กลุ้มนั้น จะเป็นความกลุ้มประเภทไหน เนื่องมาจากความพึงใจเรื่องอะไร เราจะคิดหาเหตุผลได้ความคิดเดิมที่กลุ้มนั้น ด้วยการให้อรรถาธิบายหรือเฉลยปัญหาอย่างไร จึงจะผ่อนคลายความทุกข์รื้อนนั่นได้

ประการที่สอง การคิดหาเหตุผลอย่างละเอียด เฉพาะกรณีหรือเฉพาะเรื่องที่เกิดขึ้น เป็นการจับปัญหาที่กลุ้มนั้นขึ้นมาพิจารณาอย่างละเอียด แล้วค้นหามูลเหตุที่ทำให้คิดเช่นนั้น ตลอดจนหาเหตุผลได้ความคิดเช่นนั้น จนกว่าจะสามารถเอาชนะได้

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายละเอียด ในวิธีคิดแต่ละประการซึ่งกล่าวข้างต้น

การคิดโดยรวบรัด

การคิดโดยรวบรัด เป็นการเอาชนะความทุกข์ความกลุ้มใจด้วยวิธีตัดปัญหารายละเอียดทิ้ง หาทางโยนความกลุ้มใจกลุ้มนั้นๆ ทิ้งอย่างไม่รับรู้รับฟังข้อโอคครวญใดๆ ทั้งนี้ต้องคิดเหยียดเรื่องทุกข์รื้อนทั้งหลายเป็นเรื่องเหลวๆไหลๆ ไม่จริงไม่จัง เป็นเพียงมายาหรือภาพหลอก มันจะเกิดขึ้นในลักษณะไหนเช่นไรก็เชยงเกิดไป แต่เราจะไม่ยอมทุกข์ไปตามด้วย ทั้งนี้เราอาจหาพยานได้จากตัวเราเอง

บุคคลแต่ละคน คงจะได้เคยผ่านความทุกข์รื้อนกลุ้มใจกันมาบ้าง ไม่มากก็น้อย ยิ่งอายุมากขึ้นก็จะได้ประสบพบเห็นหรือลิ้มรสความขมขื่นแห่งชีวิต มากกว่าคนอายุน้อย ความทุกข์ต่างๆ ที่ผ่านมาในชีวิต ถ้าจะเทียบว่าเป็นประหนึ่งความฝันที่น่ากลัว แต่พอกาลเวลาล่วงไป เราก็ลืมความฝัน หรือเพียงช่วงเวลาที่ดินจากหลับ เราก็รู้สึกว่า แท้จริงความฝันนั้น ก็ไม่เป็นจริงเป็นจัง หรือมีอะไรที่เป็นขึ้นเป็นอัน ตกค้างหลงเหลืออยู่ ความทุกข์ของเราที่เช่นนั้น พอผ่านไปแล้วก็ราวกับความฝัน ในขณะที่เราอาจจะจัดการกับความทุกข์ต่างๆ ในสมัยที่แล้วๆ มาแห่งชีวิตของเราได้เพียงอย่างมากที่สุดคือการคิดทบทวนเล่นแบบความฝันเท่านั้น เมื่อเราได้ตัวเองเป็นพยานเช่นนี้ เราก็จะได้คิดเหยียดเรื่องน่ากลุ้มอกกลุ้มใจที่กำลังเผชิญหน้าเราอยู่นี้ เป็นเพียงเรื่องขยะมูลฝอย พอไม่กี่วันก็จะกลายเป็นเพียงภาพที่เราประสบในความฝัน หวาอะไรเป็นขึ้นเป็นอันจริงจัง

ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ยอมรับฟังรายละเอียดแห่งความก่อกวนนั้น คงคิดรวบรัดโยนทิ้งทั้งหมด
ทีเดียว

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจะไม่คิดเหยียดลงเป็นเพียงขยะมูลฝอยหรือความฝัน ก็ยังมีวิธีแบบรวบรัดอีกอย่างหนึ่ง
ด้วยตั้งคติประจำใจขึ้นง่ายๆ ว่า ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน เราจะไม่ยอมมดมือมดเท้าให้แก่ความทุกข์
ร้อนทั้งหลาย เราจะไม่ยอมให้ทุกข์ “กินเปล่า” มารังแกได้ และถ้าจะมีทุกข์อะไรเกิดขึ้น ก็จะพยายามให้มัน
เกิดขึ้นเพียงแค่ว่า จะไม่ให้มันลุกลามมาครอบงำถึงจิตใจ จนไม่ได้สติหรือรู้สึกมีมิดไปหมด โดยวิธีนี้ ก็
เป็นการ ไม่ยอมรับฟังรายละเอียดเรื่องความทุกข์ร้อนนั้นเช่นเดียวกัน คงโยนทิ้งด้วยตั้งคติประจำใจขึ้นง่ายๆ
ว่าเราเป็นพุทธศาสนิกชน ฉะนั้น เราจะไม่รับทุกข์ไว้ให้กวนใจเรา

การคิดหาเหตุผลอย่างละเอียด

เมื่อเราใช้วิธีคิดแบบรวบรัดไม่ได้ผลจริงๆ หมายความว่า ได้พยายามแล้ว ก็จับไม่ได้ ส่งความรู้สึกกลัด
กลุ่มทุกข์ร้อนให้หมดไปไม่ได้ เราก็จะต้อง ใช้วิธีสู้หน้ากับรายละเอียดของปัญหาเรื่องทุกข์ร้อนนั้น ด้วย
อาการชักใช้ ไม้สวอย่างละเอียด แบบศาลยุติธรรม ที่ให้โจทก์จำเลยแสดงเหตุผล หลักฐาน ต่อสู้กันให้
เต็มที่ แล้วจึงวินิจฉัยชี้ขาดลงไป การคิดแบบนี้ ถ้าเราเป็นคนชอบเหตุผล จะรู้สึกสนุกมิใช่น้อย เพราะใน
บางครั้ง พอเราตั้งประเด็นให้ความคิดเห็นฝ่ายทุกข์ร้อนนั้นให้เหตุผลมา ให้เพียงพอมันน่าจะทุกข์จริงๆ
หรืออย่างไร? ความก่อกวนกระวนกระวายนั้น มันมีเหตุผลสมควรและจำเป็นแน่ละหรือ หรือว่าเรากำลัง
เล่น ตามประสาคนชอบใช้ความคิด “รังแก” ดังเอง เมื่อชักใช้ไล่เลียงกันลงไป ถึงรายละเอียดเช่นนี้ บางที
ความคิดข้างฝ่ายกลุ่มจะรู้สึกว่าให้เหตุผลไม่ค่อยได้ เป็นคำตอบที่ค่อนข้างจะ “อ้อมแอ้ม” เต็มที หรือบางครั้ง
ก็ใช้วิธีตอบแบบรวบรัดง่ายๆ ว่า “มันอยากจะกลุ่มก็จะกลุ่มนี้จะไม่เล่า” และตรงนี้เอง ที่ฝ่ายคิดกลุ่มถูกรุก
จนต้องตอบอย่างหมดทางไป เป็นโอกาสที่เราจะได้หัวเราะเยาะความก่อกวนชนิด “ไม่มีเหตุเพียงพอ” ของเรา
แต่ถ้าความคิดข้างฝ่ายช่วยให้กลุ่ม มีเหตุผลและรายละเอียดในการที่จะกลุ่มได้มากมาย เราก็น่าจะได้อะไร
เหตุผล ได้ตอบเป็นข้อๆ ไป ข้อสำคัญ ขอให้เราซ้อมความเข้าใจกับตัวเองก่อนว่าหน้าที่โดยตรงของเราผู้
เป็นพุทธศาสนิกชน คือจะต้องมีวิธีกำจัดทำลายหรือผ่อนปรนความทุกข์ที่เกิดขึ้น ไม่ยอมปล่อยตัวเองให้จม
อยู่ในทุกข์นั้นเรื่อยๆ ไป เมื่อเรามีหน้าที่จะต้องขจัดปิดเป่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ เราก็ควรจะได้อะไร
ความเฉื่อยฉิบหาย หรือสติปัญญาการคิดหาเหตุผลเท่าที่เราจะชวนขวนขวายหาได้มาเป็นเครื่องมือ ต่อสู้กับ
ความรู้สึกทุกข์ร้อนนั้น อย่างเต็มความสามารถ เมื่อเราตั้งตั้งเป็นฝ่ายตรงกันข้าม กับแนวทางที่จะช่วยให้เรา
ครุ่นคิดกลัดกลุ้ม แล้วเราก็ก้าวทางสนับสนุนความคิดกลัดกลุ้มนั้น มีแต่จะหาทางโต้แย้งอยู่ตลอดเวลา โดยวิธี
นี้ ก็พอจะเป็นการถ่วงไปสู่ความเป็นผู้ไม่ค่อยคิดกลุ่มได้ตามสมควร ในที่นี้ จะขอแสดงตัวอย่างการ
ชักใช้สอบสวนรายละเอียดเป็นรายๆ ไป เพียงบางเรื่องต่อไปนี้

กลุ่มเรื่องนึกถึงความตาย

สมมติว่า นาย ก. เป็นผู้มีใจหดหู่อยู่เนื่องนิตย์ไม่ว่าจะนึกถึงเรื่องอะไร พอความคิดที่ว่าในที่สุดก็จะต้องตายกันไปหมดแทรกขึ้นมา ก็ทำให้รู้สึกอ้างว้าง ว่างเปล่า ไม่อยากทำอะไรต่อไป เพราะเมื่อถึงสุดท้ายจะต้องตายหมด มีแต่ความว่างเปล่าแล้วจะมาคิดอ่านทำโน่น ทำนี่ ให้เสียเวลาทำไม? ในที่สุดก็จะมีแต่ความซึมเซา หดหู่ไม่เป็นท่าอะไร คอยนึกแต่ว่า พุท ไซ้เอ๊ย ตลอดเวลา

ข้อสอบถามซักถาม

ได้กล่าวแล้วว่าในกรณีเช่นนี้ นาย ก. จะต้องตั้งตัวเป็นผู้คิดหักล้างความรู้สึกข้างฝ่ายชวนให้ทุกข์ จะไม่สนับสนุนในทางทุกข์ร้อน แต่จะหาทางหรือรวบรวมสติปัญญาที่มีอยู่ทั้งหมด คิดตอบโต้เอาชนะความกลัดกลุ้มนั้นให้จงได้ เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะหาเหตุผลโต้แย้ง จึงควรหาทางคิด ตัดประเด็นปัญหาก่อน ก็ลองถามตัวเองว่า การคิดทุกข์ร้อนในเรื่องนี้เป็นการรังแกตัวเองหรือเปล่า? มีความจำเป็นแค่ไหนที่เราจะมานั่งคิดทุกข์อยู่คนเดียว ในเมื่อคนอื่นไม่มีใครคิดทุกข์แบบเรา? เมื่อยังไม่สามารถหักล้างความคิดเดิม ด้วยการตัดประเด็นเช่นนี้ได้ ก็ให้สอบสวนในรายละเอียดต่อไป ซึ่งจะลองให้คำถามเป็นข้อๆ ดังนี้ :-

1. อะไรเป็นเหตุจูงใจให้เราคิดกลุ้ม ในเรื่องนี้? (ขอให้ค้นหาคำตอบที่นึกว่าใกล้เคียงความจริงหรือรอบคอบที่สุด)
2. ความคิดเช่นนี้ เกิดขึ้นเมื่ออายุเท่าไร? (ไม่ได้ปีที่แน่นอนก็ให้ได้ระยะประมาณ)
3. ความคิดเช่นนี้ เกิดขึ้นเป็นพักๆ คือเกิดแล้วก็หายไป หรือว่าเกิดติดต่อกัน หรือว่านานๆ ครั้งจึงเกิด
4. ถ้ามีระยะที่ความคิดนี้เกิดขึ้นแล้วหายไปได้บ้าง เคยสังเกตบ้างหรือเปล่าว่า ทุกครั้งที่เกิดขึ้นมันเกิดขึ้นเอง หรือมีอะไรจูงใจให้เกิดขึ้น?
5. เหตุจูงใจที่ทำให้เกิดความคิดชนิดนี้ เมื่อค้นคว้าหาดูแล้ว พอจะจัดประเภทได้หรือไม่ว่าเป็นเหตุประเภทไหน? เช่นเหตุการณ์เดียวกับการรบราฆ่าฟันกัน, ข่าวตายของคนบางคน, หรือถ้อยคำสะกิดใจที่เราอาจได้ฟังจากบุคคลต่างๆ หรืออยู่เฉยๆ นึกขึ้นเอง
6. เมื่อความคิดชนิดนี้เกิดขึ้น มันมีอำนาจเหนือจิตใจเรา ด้วยประการทั้งปวง คือก่อให้เกิดความกลัดกลุ้มหรือหดหู่โดยไม่มีทางแก้ไข หรือว่าพอจะหักห้ามได้บ้าง
7. ความคิดที่ทำให้ตัวเองเป็นทุกข์เช่นนี้ จัดเป็นความคิดที่โง่หรือฉลาด (ขอให้พยายามคิดให้รอบคอบก่อน แล้วจึงตอบปัญหานี้)
8. ถ้าเป็นความคิดที่โง่ เราจะยอมโง่อยู่อย่างนี้ตลอดไป หรือว่าจะหาทางแก้ไข หรือว่าจะหาทางแก้ไขกำจัดความโง่นี้
9. ถ้าเป็นความคิดที่ฉลาด เราจะได้อะไรที่เป็นประโยชน์จากความคิดนี้บ้าง? ถ้าไม่มีประโยชน์อะไรแก่เราเลย เราจะยังควรนับถือความฉลาดแบบก่อความทุกข์ให้แก่ตัวเองต่อไปอีกหรือ?

10. ความคิดชนิดนี้มีส่วนเนื่องมาจากการชอบเก็บตัวเอง ไม่ยอมสูงส่งเกี่ยวข้องกับคนอื่นบ้างหรือเปล่า? ถ้าใช่เราจะลองทำตัวให้เข้ากับคนอื่นบ้าง จะเป็นการสมาคม การฟังเทศน์ การฟังปาฐกถาหรือการเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อช่วยจัดเหตุแวดล้อมให้ผ่อนคลายความกดดันคลุ้ม ครุ่นคิดแต่เรื่องทรมานใจตัวเองได้หรือไม่?

11.เรามีโรคภัยไข้เจ็บชนิดเรื้อรังประจำตัวอันเป็นเหตุให้เกิดความหงุดหงิด เป็นประจำหรือไม่?

เมื่อได้ตั้งข้อซักถามสอบสวน ชนิดที่เราเรียกว่า “มูลฐาน” แต่ละข้อเหล่านี้แล้ว ได้รับคำตอบอย่างไร ขอให้กำหนดหรือบันทึกไว้ให้ดี เพราะเป็นการศึกษาตัวเองหรือเป็นการเรียนรู้จักตัวเองมากขึ้นบางทีจะช่วยคลี่คลายปัญหานี้ได้บ้างว่า มีสาเหตุอย่างไร จะพอมิทางแก้ไขได้อย่างไรหรือไม่?

ถ้ายังไม่ได้ผล ก็ยังไม่รู้จักตัวเองดีขึ้น หรือรู้จักแล้วแต่ยังแก้ไขไม่ตก ก็ให้หาเหตุผลโต้แย้งความคิดชนิดนั้นต่อไป

เหตุผลโต้แย้ง

ได้กล่าวแล้วว่า เราควรจะได้รวบรวมความฉลาดหรือสติปัญญาที่มีอยู่ทั้งหมด มาช่วยกันหาทางต่อสู้กับความคิดฝ่ายงูให้เร่าทุกขร้อน เพราะฉะนั้น ตัวอย่างการหาเหตุผลโต้แย้ง จึงยังไม่ถือว่าสมบูรณ์แล้ว เพราะบางท่านอาจมีสติปัญญาและความฉลาดสูง ที่จะค้นหาเหตุผลมาโต้แย้งความรู้สึกทุกขร้อนได้ดีกว่าตัวอย่างนี้อีกมิใช่น้อย ในที่นี้จะเสนอไว้พอเป็นแนวทาง

“ความตายไม่ใช่ความดับสูญ เพราะจำเดิมแต่มีมนุษย์ในโลกมา ไม่รู้วาก็แสนกล้านปีแล้ว มนุษย์เกิดเท่าใด ก็ตายเท่านั้นเรื่อยๆ มา ไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้ ถ้าเราจะมาคำนวณมนุษย์ที่ตายไปแล้ว ก็คงมากกว่าหลายหมื่นหลายล้านเท่า แต่มนุษย์ก็ยังงสืบต่อเชื้อสายกันอยู่เรื่อยๆ บางคนไม่สืบต่อเชื้อสายมาเท่านั้น ยังแถมระลึกชาติได้ด้วยว่า ตนเคยชื่อนั้น มีบุตรภรรยาชื่อนั้นๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่ เหตุการณ์เหล่านี้ บางเรื่องก็ได้มีการสอบสวนกันอย่างจริงจัง ต่อหน้าผู้ร่วมมือนับจำนวนสืบจำนวนร้อย และได้ถ่ายรูปแสดงหลักฐาน อันควรเชื่อถือไว้ก็มี และมีตัวอย่างทั้งในตะวันตกและตะวันออก ไม่ใช่แต่ชาวเอเชียเท่านั้นที่ระลึกชาติได้ ฝรั่งบางคนระลึกชาติได้ก็มี”

“ความตายนั้น คิดไปอีกแง่หนึ่ง ก็ไม่เชิงจะเป็นสิ่งที่น่ากลัวจนถึงวิตกกังวลอะไรมากนัก เพราะเป็นเพียง “กระบวนการทางวัตถุ” ที่ช่วย “เก็บของเก่าที่ใช้ไม่ได้แล้วทิ้งไป” เพื่อ “เปิดโอกาสหรือให้ที่แก่ของใหม่ๆ” เท่านั้น เราลองนึกดูก็ได้ ถ้าโลกนี้ไม่มีการตาย คือมนุษย์ในสมัยล้านปีมาแล้วก็ยังคงมีชีวิตอยู่แต่ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่นอนหรือคลานกันอยู่เกลื่อนกลาดเต็มไปหมด หรือที่ไม่คลานก็ได้แต่นั่ง “หิวเข้าท่วมหู” ซึมพุดจาไม่รู้เรื่อง ดังนี้เสียอีก โลกคงจะเต็มแน่นไปหมดไม่มีที่ให้เราอยู่ ไม่มีอาหารให้เรากิน โลกนี้จะน่าทุเรศเวทนาสักเพียงไร เมื่อคิดมาถึงเพียงนี้เราน่าจะชอบใจความตายมากกว่าจะมานั่งทุกข์เรื่องความตาย เพราะถ้าไม่มีตายกันบ้าง โลกจะเต็มแน่นไปหมดไม่มีที่ให้เราอยู่ ไม่มีอาหารให้เรากิน และจะเต็มไป

ด้วยคนแก่อยู่ตั้งหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นหลายแสนปี ท่วมจำนวนคนรุ่นเด็กและหนุ่มสาวอย่างเปรียบเทียบไม่ได้ เพราะคนรุ่นเด็กและหนุ่มสาวจะมีเพียง หนึ่งในแสน ของคนรุ่นแก่ที่ “ไม่รู้จักตาย” เท่านั้น”

“ความตายนั้นเป็นการถ่ายเทสิ่งที่ใช้ไม่ได้แล้วออกไป เช่นในร่างกายเรา มีการกินอาหารใหม่เพิ่มเข้าไปทุกวัน และในขณะเดียวกันก็มีการถ่ายเทอาหารเก่าทิ้งเป็นประจำวันเช่นเดียวกัน จึงนับได้ว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้โลกยังเป็นไปอยู่ได้ ไม่น่ากลัวหรือวิตกอะไรมากนัก”

“โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา ยังสอนไม่ให้คิดถึงความตายด้วยความรู้สึกรู้สีก้อแท้หรือหดหู่ หากให้คิดอย่างมีกำลังที่จะเร่งทำคุณงามความดีให้มากขึ้น จะได้ไม่ตายอย่างเป็นโมฆะ หรือ “ตายไปเปล่า” โดยไม่มีโอกาสทำประโยชน์แก่ตนเองและแก่โลก เมื่อความตายเป็นของธรรมดา สำหรับที่ทุกคนเกิดมาเช่นนี้ เราจึงสู้หน้ากับความจริงเรื่องตาย และหาประโยชน์จากความตาย ด้วยการอบรมจิตใจให้ประกอบด้วยคุณธรรม ไม่ดีกว่าหรือ? เพราะว่าเรากลุ้มเราจะกลัว เราจะทุกข์ร้อนสักเท่าไร ก็ไม่ทำให้เราหนีพ้นจากความตายไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะมัวมาขอมให้ความคิดทุกข์ร้อนอันไม่จำเป็นเรื่องนี้ “กินเปล่า” เราอยู่เรื่อยๆ ทำไม?”

รวมความว่าเมื่อใช้ปัญญาแล้ว ก็จะแก้ทุกข์ได้ทำให้เห็นความดับทุกข์ เป็นคุณลักษณะอันพิเศษประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา.

บทที่ 10

การพึ่งตนเอง ยกระดับตนให้สูงขึ้นและกฎแห่งกรรม

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิด แต่จะเอาดีด้วยการอ่อนนอบบวงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม (Law of Karma) อันทำให้ชาวต่างประเทศหันมานิยมมากขึ้น”

ในบทนี้ ถ้าจะกล่าวอย่างย่อที่สุด ก็คือคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาในข้อนี้ ได้แก่การสอนให้พึ่งตนเองไม่นิยมให้ทำการใดๆ อันเข้าลักษณะข่มขู่คนอื่นหาประโยชน์ดังที่คำโบราณว่าไว้

แต่โดยเหตุที่มีข้อปลีกย่อยอีกหลายประการ ซึ่งนำมากล่าวรวมไว้ในข้อนี้ด้วย จึงขอแยกแนวพิจารณาออกเป็น 4 ข้อ คือ:-

1. พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี
2. พระพุทธศาสนา สอนให้พึ่งตัวเองในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น(วัฒนธรรม)
3. พระพุทธศาสนาไม่สอนให้คิดได้ดี โดยวิธีอ่อนนอบบวงสรวง
4. พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจกฎแห่งกรรม ซึ่งจะได้แยกอธิบายเป็นข้อๆ ไป:-

1. พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี

ก. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความเพียรเป็นหน้าที่ที่ท่านทั้งหลายจะพึงทำเอง ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้ทางให้” พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 51

ข. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าพึ่งเป็นที่พึ่งได้” พระสุตตันตปิฎก เล่ม 25 หน้า 37

ค. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นเกาะ เป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย” พระสุตตันตปิฎก เล่ม 17 หน้า 53

พระพุทธภาษิตที่นำมากล่าวไว้พอเป็นสังเขปในที่นี้ แสดงว่าในพระพุทธศาสนาไม่มีการทำคุณงามความดีแทนกัน ทุกคนต้องทำเอาเอง แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงทำแทนใครไม่ได้ ทรงชี้ทางให้เท่านั้น เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติเอาเอง เปรียบเหมือนอาหารจะให้อีกคนกินแทนกัน แล้วให้อีกคนหนึ่งอ้อมยอมเป็นไปไม่ได้ฉะนั้น

ความจริงการสอนให้พึ่งตนเองนี้ เป็นการวางรากฐานจิตใจไม่ให้อ่อนแอคอยแต่จะเหลียวหาผู้อื่น ช่วยเหลือตลอดเวลา คนคิดพึ่งตัวเองอยู่เสมอ ย่อมมีจิตใจเป็นอิสระและทำให้เป็นผู้ไม่ประมาท กล่าวคือเมื่อไม่ค่อยคิดพึ่งคนอื่นย่อมเป็นผู้เตรียมการทุกอย่างไว้ เพื่อช่วยตัวเองให้ได้ เช่น:-

ก. ในเรื่องการเงิน ผู้คิดพึ่งตัวเองย่อมระมัดระวังการใช้จ่ายไม่สุรุ่ยสุร่าย เพราะถ้าเงินหมดจะต้องรบกวนคนอื่น จะรู้จักเก็บออมไว้ใช้ยามที่ต้องการ บางครั้งความจำเป็นบังคับอาจต้องพึ่งผู้อื่น แต่ก็ไม่น่าบ่อยครั้งนัก จะมีก็ต่อเมื่อจำเป็นจริงๆ และในกรณีเช่นนั้น ผู้คิดพึ่งตัวเองย่อมเปลี่ยนหนี้สินได้โดยเร็ว เพราะความไม่ประมาทในการครองชีวิต

ข. ในเรื่องการทำงาน ผู้คิดพึ่งตัวเอง ย่อมหัดทำอะไรๆ เองได้ในสิ่งที่พอจะช่วยตัวเองได้ พึ่งสังเกตว่าภิกษุในพระพุทธศาสนามีข้อกำหนดให้มีผ้าห่มจีวรไว้เป็นบริวารประจำตัว นี่ก็มีใช้อื่นไกลเพื่อให้รู้จักเย็บผ้าปะผ้าใช้เองบ้าง ไม่ใช่เป็นผู้ตำราวยหีบโหรงทำอะไรเองไม่ได้เลย ยิ่งกว่านั้น ผู้คิดพึ่งตัวเอง ย่อมพยายามปลูกความรู้ความสามารถเอาดีที่การงาน ไม่ใช่คอยประจบแต่ผู้ใหญ่เอาตัวรอดไปวันหนึ่งๆ ผู้คิดพึ่งตัวเอง ย่อมเอาตัวรอดได้ในเมื่อจำเป็นต้องวิ่งเต้นต่อสู้กับชีวิตและการทำงานด้วยลำแข้ง ไม่ได้ทำงานอย่างนี้ ก็ไม่อดตาย เพราะรู้จักทำงานอย่างอื่นช่วยตัวเองได้

ค. ในเรื่องการศึกษา ผู้คิดพึ่งตัวเอง ย่อมไม่เกียจคร้าน ไม่ค่อยคิดหาวิธีลัด ด้วยการคอยถามคอยดูคำตอบของเพื่อน หรือคอยลอกคำตอบของเพื่อนเวลาสอบไล่ ไม่ต้องกังวลบนบานศาลกล่าวให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนช่วย เพราะอุ่งใจในความเพียรช่วยตัวเองอยู่แล้ว ผู้คิดพึ่งตัวเองเมื่อสนใจศึกษาศิลปวิชา ย่อมเจริญด้วยความรู้ความสามารถทำให้ชีวิตเป็นหลักฐานขึ้นได้ แม้ในเบื้องต้นจะตกต่ำไม่เจริญเหมือนคนทั้งหลาย

ง. ในเรื่องการครองชีวิต ผู้คิดพึ่งตัวเอง ย่อมเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ของตนเองไว้ ไม่จำเป็นก็ไม่ต้องหยิบยืมของผู้อื่น เตรียมการแก้ไข อุปสรรค แห่งชีวิต และเตรียมตัวเพื่อไม่ให้เกิดการครองชีวิตต้องล้มจมตกต่ำ ด้วยการรู้จักประมาณตัว จะเป็นคนครองชีพโดยเหมาะสมแก่ฐานะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ลืมตัว หรือคอยหวังพึ่งผู้อื่นตลอดเวลาแม้ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เมื่อมีความจำเป็นเกิดขึ้น ความคิดพึ่งตัวเองมีอยู่เป็นประจำ จะทำให้ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร มากเกินไป ถ้าเป็นเด็กก็เป็นเด็กที่รู้จักโต ไม่ต้องอยู่ในภาระรับผิดชอบของพ่อแม่ชนิดไปไม่พ้นอกพ่อแม่ ต้องพึ่งท่านอยู่โดยไม่คิดตั้งตัวให้เป็นหลักฐานแล้วเลี้ยงท่านตอบแทนบ้างเลย

จ. ในเรื่องความประพฤติปฏิบัติ ผู้คิดพึ่งตัวเองย่อมไม่คิดจะได้ดีอะไรอย่างลอยๆ หากจะรู้จักประกอบเหตุเพื่อให้เกิดผลโดยการกระทำที่ถูกต้องของตน ฉะนั้น เมื่ออยากได้ดีก็ต้องประกอบคุณงามความดี และในการประกอบคุณงามความดีนี้ เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงชี้หนทาง และทรงประพฤติปฏิบัติมาทางไว้แล้ว หน้าที่ประพฤติปฏิบัติเป็นของผู้ปรารถนาจะเจริญก้าวหน้าในคุณความดีทั้งหลาย

เรื่องพึ่งตัวเองเป็นเรื่องธรรมชาติ

เราสังเกตได้ว่า เด็กเล็กๆ ช่วยตัวเองเหมือนผู้ใหญ่ไม่ค่อยได้ ธรรมชาติจึงได้สร้างกำลังต้านทานไว้ให้มากกว่าผู้ใหญ่ เช่นเด็กเป็นไข้ อุณหภูมิ ขึ้นถึง 104 และ 105 องศาฟาเรนไฮต์ เด็กพอทนได้ แต่ถ้าผู้ใหญ่ อุณหภูมิขึ้นถึงขนาดนั้น ก็กระสับกระส่ายหรือเพื่อ แม้ที่เกี่ยวข้องโรคติดต่อ เช่นไข้หวัดใหญ่ เด็กเล็กๆ ที่ยังดื่มนมมารดาก็มีกำลังต้านทานดีกว่าผู้ใหญ่ ทั้งนี้ เพราะการเตรียมอะไรต่ออะไรไว้ให้ธรรมชาติยังมีผล

ปรากฏอยู่ ครั้นโตขึ้น พอที่จะดักอาหารเข้าปากเองได้ เด็กจะแย่งผู้ใหญ่ทำเองเป็นการหัดช่วยตัวเองไปในขณะเดียวกัน

ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ เมื่อมีบาดแผลหรือเนื้อฉีกขาดหายไปในบางตอน ก็จะมีการซ่อมแซมในตัวเองจนเต็มดังเก่า การรักษาบาดแผลนั้นแท้จริงคือ การรักษาความสะอาดมิให้เชื้อโรคอื่นจะเข้ามาเท่านั้น ส่วนการซ่อมแซมเป็นเรื่องของร่างกายเองที่จะเพิ่มเซลล์ตรงบาดแผลนั้นให้มากขึ้นจนเต็มเป็นปกติดังเดิม

การตัดต่อต้นไม้ เช่น ใช้กิ่งพุทราพันธุ์ดีมาต่อกับพุทราพันธุ์ไม่ดีเขาก็ใช้ยาทา ใช้ผ้าพันพอช่วยให้ยึดกันได้ดีเท่านั้น ส่วนการส่งอาหารไปเลี้ยงกิ่งใหม่ การสมานเนื้อให้เข้ากันเป็นการช่วยตัวเองของต้นไม้ นั่น

หลุยส์ปาสเตอร์ นักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ผู้ค้นพบวิธีป้องกันโรคโดยการฉีดวัคซีน เพื่อให้เกิดความต่อต้าน (Immunity) ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ ก็ใช้วิธีคิดโดยอาศัยหลักพึ่งตัวเองในธรรมชาติเป็นสำคัญ กล่าวคือ เมื่อนิดเชื้อโรคอย่างอ่อนๆ เข้าไปในร่างกายของสัตว์ ร่างกายจะสร้างเครื่องต้านทานขึ้น เรียกว่า Antibody เมื่อมีเครื่องต้านแล้ว นิดเชื้อโรคเพิ่มเข้าไปมากขึ้นโดยลำดับ ร่างกายก็จะสร้างเครื่องต้านทานมากขึ้นโดยลำดับถึงขนาดต้านทานเชื้อโรคอย่างแรงได้ ครั้นแล้ว ก็เอาโลหิตหรือน้ำเหลืองจากสัตว์ที่มีความต้านทานนั้นมาทำเซรุ่ม สำหรับฉีดป้องกันโรคหิวฉัดไก่อย่างได้ผล นับเป็นผลงานชิ้นสำคัญอย่างหนึ่งของหลุยส์ปาสเตอร์ผู้นี้ (ดูหนังสือ Principles and Practice of Bacteriology หน้า 9)

เมื่อหลักการพึ่งตัวเองเป็นหลักในธรรมชาติเช่นนี้ การสอนให้รู้จักพึ่งตัวเอง จึงเป็นหลักคำสอนที่ถูกหลักธรรมชาติอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะการพึ่งผู้อื่นนั้นเป็นของไม่แน่นอนว่า จะพึ่งได้เสมอไป ชอบใจเขาก็จะให้พึ่ง ไม่ชอบใจเขาก็จะไม่ให้พึ่ง หรือแม้เขาอยากให้พึ่ง แต่ความไม่แน่นอนของโลกอาจทำให้เขาตกต่ำลงจนไม่สามารถให้เราพึ่งต่อไปก็ได้ หรือเขาอาจสิ้นชีวิตไปตามเหตุตามปัจจัยแห่งอายุก็ได้ ตกลงการเตรียมพึ่งตัวเองไว้ เป็นไม่มีอะไรเสียหาย มีแต่คุณโดยส่วนเดียว

จริงอยู่คนที่เกิดมาในโลกนี้จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งนี้ เพราะพระพุทธศาสนาก็มิได้ห้ามการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นแต่เตือนไว้ให้รู้จักช่วยตัวเอง เพื่อเวลาที่พึ่งคนอื่นไม่ได้ หรือไม่จำเป็นจริงๆ จะได้พึ่งตัวเองได้ ทำให้เป็นคนมีอิสระแก่ตนเอง ไม่ต้องเป็นคนอ่อนแอเหลวไหลที่พึ่งอยู่เนื่องนิคย์ เด็กที่พ่อแม่โอร่าแต่เล็ก ทำอะไรไม่เป็นเลย จะเป็นเด็กที่ต้องมีพี่เลี้ยงช่วยเหลือตลอดเวลา และโตขึ้นก็จะทำให้เป็นคนอ่อนแอหิบบโหยงทำอะไรเล็กๆ น้อยๆ เองไม่เป็น ทำให้มีความรู้สึกว่ในบางครั้งการถูกปล่อยไว้เผชิญชีวิตตามลำพังนั้นเป็นภาระอันน่ากลัวอย่างยิ่ง

รวมความว่า ในการประกอบคุณงามความดีหรือการดำรงชีวิต ควรฝึกหัดช่วยตัวเองพึ่งตัวเองให้มากที่สุด เพื่อจะได้ไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง

2.พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตัวเองในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น (วัฒนธรรม)

เรื่องนี้เป็น โอกาสให้ได้พูดถึงการที่พระพุทธศาสนาเป็นต้นตำรับแห่งวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของโลก เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้พยายามยกระดับของตนเองให้สูงขึ้นให้ประณีตขึ้นเสมอ ทั้งโดยการศึกษาและโดย

การฝึกหัดไม่ให้ปล่อยชีวิตไปตามบุญตามกรรม พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ ปรากฏในทสกนิบาต อังคุตตร นิกาย เล่ม 24 หน้า 101 ว่า

“ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้แต่การหยุดอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลายเรายังไม่สรรเสริญไหนเราจะสรร เสริญความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลายเล่า. ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมสรรเสริญในการเจริญกุศลธรรม ทั้งหลายไม่สรรเสริญการหยุดอยู่หรือความเสื่อม.”

เมื่อทางพระพุทธศาสนาสอนให้ก้าวหน้าให้สร้างความเจริญรุ่งเรืองไม่หยุดอยู่กับที่เช่นนี้ จึงส่งเสริม ความพากเพียรความเข้มแข็งอดทน และความเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมากกว่า เป็นคุณธรรมสำคัญแต่ละ ประการ

ในตอนนี้ เมื่อกล่าวถึงข้อที่พระพุทธศาสนาสอนให้ยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้นด้วยตนเอง จึง ทำให้เราได้มีโอกาสพูดเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นต้นตำหรับแห่งวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของโลกสืบไป

วัฒนธรรมคืออะไร

วัฒนธรรมคือความเจริญขึ้น ความดีขึ้นหรือประณีตขึ้นกว่าเดิม โดยการศึกษาและการฝึกหัด ความ เจริญขึ้นหรือดีขึ้นนี้ ไม่จำกัดว่าจะเป็ทางไหน สุดแต่ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่รวมกันเป็น หมู่แล้ว จัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นหลายสาขา เช่นวัฒนธรรมทางวัตถุบ้าง วัฒนธรรมที่มิใช่วัตถุก็เกี่ยวกับดด้วย ขนบธรรมเนียมและศีลธรรมบ้าง ประเทศไทยเราเคยแบ่งงานวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. คติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางศีลธรรมหรือทางจิตใจ
2. เนติธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย
3. วัตถุธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ
4. สหธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม

นอกจากนี้ ยังแบ่งงานวัฒนธรรมอีกหลายทาง เช่น วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี ทางวรรณกรรม ทางศิลปกรรม เป็นต้น แม้จะแบ่งวัฒนธรรม ออกเป็นก็อย่างก็ตาม พระพุทธศาสนาก็เชื่อว่า มีส่วนส่งเสริม คนให้ดีขึ้นในทุกวิถีทางอยู่เสมอ ในที่นี้จะแสดงหลักฐานว่า พระพุทธศาสนาส่งเสริมวัฒนธรรมทางไหน บ้าง ดังต่อไปนี้ :-

สมบัติผู้ดี

คุณธรรมหรือวัฒนธรรมเกี่ยวกับจรรยาบรรณหรือที่เราเรียกว่า สมบัติผู้ดีนั้น จะเห็นได้ในพระวินัย ปิฎก เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ดังนี้

1. ให้ภิกษุหนุ่มให้เรียบร้อย ทั้งในขณะปรากฏกายในที่ชุมนุมชนในละแวกบ้าน และในขณะฉัน อาหาร

2. ให้ภิกษุสำรวจมือเท้าด้วยดี ในขณะที่ไป หรือนั่งในบ้านสำรวจมือเท้า คือไม่เล่นคะนองด้วยมือเท้า
 3. ให้ภิกษุไม่เลิกผ้า ซึ่งแสดงให้เห็นความไม่เรียบร้อย ในขณะที่ไป หรือนั่งในบ้าน
 4. ให้พระภิกษุไม่หัวเราะ หรือส่งเสียงดังจนน่าเกลียดในขณะที่ไป หรือนั่งในบ้าน
 5. ให้ภิกษุไม่แสดงอาการน่ารังเกียจ เช่น โคลงกาย ไกวแขน สั่นศีรษะ เอามือค้ำกาย เอาฝ่าคลุมศีรษะ เดินกระโห่ง (แบบคนย่องเบา) หรือนั่งรัดเข่า (ซึ่งถือกันว่าไม่สุภาพ) ในขณะที่ไปหรือนั่งในบ้าน
 6. ในการฉันอาหาร ให้ภิกษุฉันด้วยอาการอันเรียบร้อย ไม่พูดขณะข้าวเต็มปาก ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก ไม่ฉันท่ากะพุ่มแก้มให้ดู ไม่ฉันพลางสะบัดมือพลาง ไม่ฉันเลบลิ้น ไม่ฉันมีเสียงดังจ๊ับๆ หรือซู้ดๆ ไม่ฉันเลียมือหรือเอามือสกปรกจับภาชนะน้ำเป็นต้น
 7. มิให้ภิกษุเล่นซ่อนับริหาร คือเครื่องใช้ของภิกษุอื่น รวมทั้งเล่นจีภิกษุอื่น หรือหลอกภิกษุอื่นอื่นให้กลัวผี
 8. มิให้ภิกษุพูดปด ใช้คำหยาบคายคำว่า หรือยุยงให้ผู้อื่นแตกวิวาทกัน
 9. มิให้ภิกษุแกล้งเข้าไปนอนเบียดภิกษุอื่น ในเมื่อรู้ว่าห้องนี้มีผู้อื่นนอนอยู่ก่อนแล้ว ด้วยคิดว่ารำคาญเข้าก็คงหลีกไปเอง
 10. เขากำลังบริโภคอาหารกันอยู่ ภิกษุเข้าไปนั่งแทรกแซง หรือทำให้เขาต้องวุ่นวาย ก็ห้ามไว้ด้วย
 11. ไม่บ้วนน้ำลายหรือทิ้งเศษอาหารทางหน้าต่าง
 12. ไม่แสดงความมักได้ ขอของอะไรต่ออะไรจากผู้อื่นในเมื่อไม่มีเหตุผลสมควร
 13. จะปิด เปิดประตูหน้าต่าง จะจุดไฟ ดับไฟ จะท่องบ่นสาธยาย ถ้าอยู่ร่วมกับภิกษุอื่นจะต้องขอโอกาสหรือขออนุญาตพระภิกษุผู้แก่พรรษาสูงกว่าก่อน
 14. การใช้ห้องน้ำ ห้องส้วมให้ถือตามลำดับก่อนหลังไม่แย้งกัน
 15. ไม่ให้ใส่ความหรือหาเรื่องกล่าวโทษผู้อื่นโดยปราศจากความจริง
- ข้อความที่แสดงมาพอเป็นตัวอย่างเหล่านี้ คงพอทำให้ท่านผู้อ่านเห็นได้บ้างว่าความเป็นผู้ดีหรือคุณสมบัติของผู้ดีนั้น ได้มีสอนไว้อย่างถี่ถ้วนเพียงไร

วัฒนธรรมในการกินคืออยู่ดี

1. มีพระบัญญัติมิให้พระภิกษุเก็บอาหารไว้ค้างคืนในห้องนอน (ที่เรียกอันโตวุตถะ) เพราะจะกลายเป็นเอาห้องนอนเป็นห้องเก็บอาหาร
2. มิให้ภิกษุหุงต้มอาหารในห้องที่อยู่ (ที่เรียกว่าอันโตปักกะ) เพราะจะกลายเป็นเอาห้องนอนเป็นห้องครัว

3. มิให้ภิกษุใช้ภาชนะน้ำ หรือภาชนะอาหารร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบันทางอนามัยถือว่าป้องกันโรคติดต่อได้ดี ฉะนั้น ถ้าจะให้พระฉันอาหารเป็นวง จึงควรมีช้อนกลางภาชนะน้ำแยกองค์ละที่
4. มิให้ฉันอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน (อาจเป็นนของบุคคลและแสดงอาการสะสม)
5. ผ้านุ่งผ้าห่มที่ตั้งใจไว้ใช้ประจำ (อริชฐาน) จะต้องไม่ปล่อยให้ขาดเป็นช่องโตเท่าหลังเล็บก้อย จะต้องปะชุนให้ดี
6. จะต้องรู้จักรักษาความสะอาดร่างกาย ไม่ปล่อยเล็บให้ยาวเกินไป
7. ในการรับคนเข้ามา มิใช่สักแต่จะขอเข้ามาบวชก่อนอนุญาตให้บวช ต้องเลือกคนที่ไม่มีโรคติดต่อ ไม่มีหนี้สิน ไม่มีข้อผูกพันต่างๆ ได้รับอนุญาตจากมารดาบิดาแล้ว เพื่อความผาสุกเมื่อบวชแล้ว
8. ในการใช้ห้องน้ำห้องส้วม จักต้องช่วยกันรักษาความสะอาดผู้ใดเห็นสกปรกไม่จัดเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำความสะอาด หรือน้ำชำระที่ใช้แล้วเหลือทิ้งไว้ในหม้อชำระด้วยความมั่งง่ายมีที่ปรับอาบติไว้
9. ในที่ประชุมสงฆ์ทุกกิ่งเดือน หน้าที่ที่จะต้องช่วยกันทำก่อนประชุมคือปิดกวาดสถานที่ ตั้งน้ำใช้น้ำฉันไว้ให้เรียบร้อย
10. ภิกษุไม่เป็นไข้ห้ามถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ คำว่าเป็นไข้ หมายถึงมีเหตุจำเป็นเพราะอาพาธ หากอื่นไม่ได้จริงๆ

วัฒนธรรมในการรักษาของส่วนรวม

1. ภิกษุที่นำเตียง ตั้ง ฟูก เก้าอี้ของสงฆ์ออกมาใช้แล้ว เมื่อเลิกใช้ไม่เก็บเองหรือไม่มอบหมายให้ผู้อื่นเก็บ ปล่อยให้วางกลางแจ้ง ต้องอาบัติ
2. ภิกษุเอาที่นอนของสงฆ์ไปนอนในกุฏิเมื่อจะไปที่อื่นไม่เก็บเองไม่มอบหมายให้ผู้อื่นเก็บ ต้องอาบัติ
3. พณฺ์ที่ทาสี ภิกษุนั่งฟังโดยไม่มีฝ่ายรองรับคือฟังด้วยตัวเปล่าๆ คราบเหงื่อไคลอาจจับเกาะสกปรกได้
4. ทรัพย์สินสมบัติอันเป็นสงฆ์ ภิกษุใดภิกษุหนึ่งจะถือเอาเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวไม่ได้ จะถืออำนาจแจกจ่ายให้ปันแก่ผู้อื่นโดยไม่มีเงื่อนไขอันสมควรไม่ได้ มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี ภิกษุผู้รักษาเรือนคลังของสงฆ์ ซึ่งมีชื่อเรียกว่าเจ้าธการแห่งคลังจะต้องรู้จักของที่ควรเก็บ ไม่ควรเก็บของใดควรจ่ายไม่ควรจ่ายให้แก่ภิกษุอื่น

วัฒนธรรมในการปฏิบัติตนต่อสังคม

1. ของคฤหัสถ์ตกนอกวัด ภิกษุเก็บเอาเป็นของตนก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นเก็บเอาก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นเก็บเอาก็ดี ต้องอาบัติ ของตกในวัดต้องเก็บไว้เพื่อคืนให้เจ้าของ ถ้าไม่เก็บต้องอาบัติ

2. ภิขุเป็นแกลงไปสู่อาวาสอื่น พึงถามถึงกติกากฎข้อบังคับต่างๆของาวาสนั้น เพื่อจะได้ปฏิบัติตนให้เหมาะสม ไม่ล่วงละเมิดกติกาดังๆ ที่วางไว้

3. ภิขุรับนิมนต์ไว้ในที่หนึ่ง แล้วไปฉันเสียที่อื่น ต้องอาบัติเว้นแต่จะได้ตกลงมอบหมายให้ภิขุอื่นรับแทน

4. ภิขุให้ฉันทะคือ ขอมให้สงฆ์ทำกรรมอันใดอันหนึ่งแล้วกลับว่าติดยสงฆ์ในภายหลัง ต้องอาบัติ

5. เมื่อสงฆ์กำลังทำการประชุม ตัดสินข้อความข้อหนึ่ง ภิขุใดอยู่ภายในที่ประชุม นั้น จะออกจากที่นั้นไปในขณะที่ตัดสินข้อความนั้นยังไม่เสร็จ ต้องอาบัติ เว้นแต่จะมอบฉันทะคือขอมให้สงฆ์ทำไปด้วยความเห็นชอบของตน

6. ภิขุรู้ถือว่า ของนี้เขาจะถวายไว้แก่ส่วนรวม คือสงฆ์ พุคให้เขาถวายแก่ตนต้องอาบัติ

7. ภิขุขอของจากภคิณี ผู้มิใช่ญาติ ผู้มิได้กล่าวอนุญาตไว้ (มิได้ปวารณา) ได้มา ต้องอาบัติ เว้นแต่มีเหตุผลอันสมควรตามหน้าที่กำหนดในพระวินัย

8. ภิขุผู้จะโจทท้วงภิขุอื่น พึงกล่าวขอโอกาสจำเลยก่อนจึงเสนอเรื่องต่อที่ประชุมสงฆ์

9. ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน เรียกว่า ปริสัญญุตา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ทำตนให้เหมาะสมที่จะเข้าสู่ชุมชนโดยเรียบร้อย ชื่อว่ามีธรรมของสัตบุรุษคือคนดี

10. ภิขุเข้าประชุมสงฆ์ก็ดี โจทกก็ดี จำเลยก็ดี พยานก็ดี พึงเป็นผู้เจียมตน พึงเป็นผู้รู้จักที่นั่ง ไม่เบียดภิขุผู้เป็นเถระ ไม่กีดภิขุผู้อ่อนกว่า พึงนั่ง ณ อาสนะอันสมควร ไม่พูดถึงเรื่องต่างๆ พึงรักษาศุขณภาพ

ระเบียบวัฒนธรรมต่างๆ ที่กล่าวมานี้ คงจะพอทำให้เห็นเปรียบเทียบได้ตามสมควรว่า พระพุทธศาสนา สอนให้คนยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิม พ้นจากความเป็นป่าเถื่อนอย่างดียิ่งเพียงไร เพราะฉะนั้น จึงควรกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นต้นตำหรับวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของโลกได้โดยแท้จริง

3. พระพุทธศาสนาไม่สอนให้คิดได้ดีโดยวิธีบงสรวง

จากหลักพึ่งตัวเองทำให้เราก้าวมาถึงอีกขั้นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน คือ การที่พระพุทธศาสนามีได้สอนให้คิดได้ดีโดยวิธีอันอนอบบงสรวง ดังจะนำหลักธรรมมากล่าวเป็นข้อ ๆ คือ :-

1. ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 18 หน้า 284 พระพุทธเจ้าตรัสเป็นใจความว่า “เราเอาน้ำมันเทลงไปในน้ำแล้วจะอันอนให้จมลงอย่างไร น้ำมันก็จะลอยขึ้นเหนือน้ำเสมอไป เราทิ้งก้อนหินลงในน้ำ แม้จะอันอนให้ลอยอย่างไรมันก็ไม่ลอยขึ้น คงจมลงโดยส่วนเดียวฉันใด การทำความดีย่อมเป็นเหตุให้เฟื่องฟู การทำความชั่วย่อมเป็นเหตุให้จมลง เมื่อทำแล้วจะใช้วิธีอันอนให้เกิดผลตรงข้าม ก็ย่อมเป็นไปได้ฉันนั้น”

2. พระพุทธเจ้าตรัสเป็นใจความว่า “แม่ไก่ไม่กกไข่ มีแต่ความปรารถนาจะให้ลูกไก่ออกจากฟองอย่างเดียว ย่อมไม่สำเร็จฉันใด ลำพังความปรารถนาจะทำให้จิตพ้นจากกิเลสอาสวะ ย่อมเป็นไปได้ฉันนั้น” (สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค เล่ม 17 หน้า 185)

3. พระพุทธเจ้าตรัสสอนอนาถปิณฑิกคฤหบดี มีใจความว่า “สิ่งที่ปรารถนารักใคร่เจริญใจ 5 อย่าง คือ อายุ ผิวพรรณ ยศ สุข สรรค์นั้น เราไม่กล่าวว่าจะได้มาด้วยเหตุความวิงวอนปรารถนา เพราะถ้าจะได้เพราะความวิงวอนปรารถนาแล้ว ใครเล่าจะขาดแคลนอะไร ลูกอนคฤหบดี! อริยสาวกผู้ใคร่จะได้สิ่งเหล่านั้นไม่ควรจะวิงวอน และเพิลิดเพิลินสิ่งเหล่านั้น อริยสาวกนั้น พึงปฏิบัติข้อปฏิบัติที่จะให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น” ครั้นแล้วก็ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่จะให้สำเร็จผล (ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย เล่ม 22 หน้า 185)

ข้อที่สอนให้ช่วยตนเองในการลงมือทำเพื่อให้เกิดผลที่มุ่งหมาย โดยไม่ต้องอ้อนวอนขอร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนให้ช่วยเหลือนี้แหละ ออกจะเป็นคุณลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาอย่างมาก เพราะเกือบจะเรียกว่า ตรงกันข้ามกับข้อปฏิบัติในศาสนาทั้งหลายอย่างสำคัญทีเดียว

เซอร์ เอ็ดวินอาโนด์ นักกวีชาวอังกฤษผู้เลื่อมใสพระพุทธศาสนาได้ประพันธ์บทกวีเรื่อง ประทีปแห่งเอเชียไว้ตอนหนึ่ง กล่าวถึงเรื่องการอ้อนวอนไว้อย่างไพเราะว่า:-

"จงอย่าอ้อนวอนเลย ความมืดจะสว่างขึ้นมาไม่ได้"

"จงอย่าขออะไรจากความเจียบเลย เพราะมันพูดไม่ได้"

"อย่ารบกวนจิตใจอันคร่ำครวญของท่านด้วยความเจ็บปวดอันระคนด้วยศรัทธาเลย"

"อา! พี่น้องทั้งหลาย"

"จงอย่าขออะไรจากเทพเจ้าที่จะช่วยอะไรท่านไม่ได้โดยของบนและคำสวดสรรเสริญเลย"

"จงอย่าติดสินบนด้วยเลือด หรือเลี้ยงเทพเจ้าด้วยผลไม้และขนม"

"ความหลุดพ้นจะต้องค้นภายในตัวท่านเอง"

"คนทุกคนสร้างคุกตะรางเครื่องจองจำให้แก่ตัวเองต่างหาก"

ผู้เขียนเคยอ่านบทกวีของเซอร์ รพินทรนาถ ฐากูรประมาณ 20 ปีมาแล้ว ในขณะนี้ค้นหาหนังสือนั้นไม่ได้ แต่จำใจความได้ว่า เซอร์ รพินทรนาถ ฐากูร ได้เขียนบทกวีอ้อนวอนพระเจ้าไว้อย่างประหลาดเป็นการอ้อนวอนโดยใช้หลักพึ่งตนเองของพระพุทธศาสนาดังมีเค้าดังนี้:-

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าท่านจะโปรดช่วยเหลือข้าพเจ้า ขอได้โปรดอย่ามายุ่งอะไรกับข้าพเจ้าเลย"

"จงปล่อยให้ข้าพเจ้าได้ใช้ริ้วแรงและสติปัญญาของข้าพเจ้า เพื่อต่อสู้กับความยากลำบากทั้งหลายไปตามลำพังเถิด"

ท่านเซอร์ผู้นี้เป็นชาวอินเดียผู้เชี่ยวชาญในอักษรศาสตร์อังกฤษ ถึงกับได้รับรางวัลโนเบล ในทางวรรณกรรมแต่เขียนบทกวีเรื่องนี้อย่างตรงกันข้ามกับ ลอร์ด เทน นีสัน ของอังกฤษที่เดียว ลอร์ด เทน นีสันได้เขียนไว้ในเรื่อง The Morte D' Arthur ปรากฏในหนังสือ Voice, Speech and Gesture หน้า 2164 ว่า :-

"เพราะคนเราจะดีกว่าแกะหรือแพะ
ซึ่งหล่อเลี้ยงชีวิตอันงมฉายไว้ภายใน
สมองได้สักเท่าไร ถ้ารู้จักพระเจ้า
แล้วไม่ยกมือขึ้นอ้อนวอน เพื่อตัว
เองและเพื่อนผู้ที่ตนเรียกว่าเพื่อน
เพราะรอบโลกทั้งสี่ผูกพันอยู่ทุกวิถี
ทาง ด้วยโซ่ทองซึ่งผูกพันอยู่แทบ
พระบาทของพระเจ้า"

ผู้เขียนเสนอเหตุผลในบทกวีของทุกๆ ฝ่าย ทั้งในฝ่ายที่ให้อ้อนวอน และไม่อ้อนวอน เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ใช้วิจารณญาณตัดสินเอาเอง และในขณะเดียวกันจะได้มองเห็นคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาในข้อนี้ไปด้วยพร้อมกัน

ความรู้เรื่องกรรม 12 ประเภท

ในพระพุทธศาสนาจัดกรรม คือการกระทำที่มีลักษณะในทางให้ผลผดแผกกันไว้ 12 ประเภท แบ่งออกเป็น 3 หมวด หมวดละ 4 ข้อ ดังนี้:-

1. ให้ผลตามกาลเวลา

- 1.1 กรรมให้ผลในชาตินี้ เรียก ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม
- 1.2 กรรมให้ผลในชาติหน้า เรียก อุปปัชชเวทนียกรรม
- 1.3 กรรมให้ผลในชาติต่อๆ ไป เรียก อปรာปรเวทนียกรรม
- 1.4 กรรมที่เลิกไม่ให้ผล คือ ให้ผลเสร็จไปแล้ว หรือหมดโอกาส จะให้ผลได้ต่อไป เรียก

อโหสิกรรม

2. ให้ผลตามหน้าที่

- 2.1. กรรมที่ให้ผลกลายเป็นบิดา คือ แต่งให้ดีเกิดมาดีชั่วต่างกัน เรียก ชนกกรรม
- 2.2 กรรมที่คอยตามสนับสนุนเหมือนพี่เลี้ยง คือ ถ้ากรรมเดิม หรือชนกกรรมแต่งดี ก็ส่งให้ดียิ่งขึ้น ถ้ากรรมเดิมแต่งให้ชั่ว ก็ส่งให้ชั่วยิ่งขึ้น เรียก อุปถัมภกรรม

2.3 กรรมบีบคั้นหรือขัดขวางกรรมเดิม คอยบีบชนกรรม เช่น แต่งมาตีเบียนให้ชั่ว เดิมแต่งมาชั่ว เบียนให้ดี เรียก อุปปีฬกรรม

2.4 กรรมคัดรอน เป็นกรรมพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น ชนกรรมแต่งไว้ดีเลิศ กลับที่เดียวลง เป็นขอรานหรือตายไปเลย เดิมชนกรรมแต่งไว้ดีมาก กลับที่เดียว เป็นพระราชาหรือมหาเศรษฐีไปเลย เรียกว่า อุปฆาตกรรม

3. ให้ผลตามความหนักเบา

3.1 กรรมหนักทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี เช่น ทำสมาธิจนได้ฌาน ฝ่ายชั่ว เช่น ทำอนันตริยกรรม มีฆาตมารดาบิดาเป็นต้น เป็นกรรมที่จะให้ผลโดยไม่มีกรรมอื่นมาขวางหรือมาสลับคั่นได้ เรียก ครุกรรม

3.2 กรรมที่สะสมไว้มากๆ เข้า กลายเป็นดินพอกหางหมู คือทำทีละเล็กละน้อย กลายเป็นกรรมมากไปได้ เรียก พหุกรรม

3.3 กรรมที่ทำเมื่อใกล้ตาย หรือเอาจิตใจจดจ่อในเวลาใกล้ตายย่อมส่งผลให้ไปสู่คติที่ดี หรือชั่วได้ ซึ่งเปรียบเหมือนโคแก่ที่อยู่ปากคอก แม้แรงจะน้อยสักเท่าไร เมื่อเปิดคอกก็ได้ออกก่อน เรียก อาสันนกรรม

3.4 กรรมสักแต่ว่าทำ คือ เจตนาไม่สมบูรณ์ อาจจะทำไปด้วยความประมาท หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ก็อาจส่งผลดีร้ายได้เหมือนกัน ในเมื่อไม่มีกรรมอื่นจะให้ผลแล้ว เรียก กัตตดากรรม

ความรู้เรื่องกรรมทำให้ไม่หมดหวัง

เรื่องกรรม 12 ประการนี้ เมื่อแบ่งออกเป็น 3 หมวดแล้ว ในหมวดแรก ที่ให้ผลตามกาลเวลานั้น ก็เห็นได้ชัดว่า มีทั้งที่ให้ผลปัจจุบันทันตาเห็น ที่ให้ผลในชาติต่อไปและในชาติต่อๆ ไปอีก กับประการสุดท้ายที่ ให้ผลเสร็จแล้ว หรือยังไม่ให้ผล แต่หมดโอกาสจึงเป็นอันดับไป การแบ่งให้หมวดนี้ว่า ให้ผลในชาตินี้ และในชาติหน้าหรือชาติต่อๆ ไปนั้น ถ้าจะอธิบายให้สั้นก็อาจจะอธิบายได้ถึงการศึกษาที่กรรมให้ผลในวันรุ่งขึ้นและวันต่อๆ ไป ข้อสำคัญขอให้เข้าใจความหมายว่า ที่จัดไว้อย่างนี้เพื่อให้รู้ว่ามีการที่ให้ผลตามกาลเวลา ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งระยะใกล้และระยะไกล กับประการสุดท้ายที่เป็นอันเลิกแล้วกันไป ในการเข้าใจเรื่องกรรมนี้ ถ้าเทียบกับเรื่องบัญชีรายรับจ่ายก็จะช่วยให้เข้าใจชัดขึ้น คนเราทำกรรมไว้ทั้งดีและชั่วจึงเท่ากับได้ ขึ้นบัญชีรับจ่ายไว้ บัญชีย่อมไม่จำกัดเพียงวันเดียว เดือนเดียว หรือปีเดียว ย่อมมีการยกยอดไปใน วัน เดือน ปีอื่นๆ และมีการตัดบัญชี (หนี้สูญหรือชำระหนี้เสร็จแล้ว) ได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตของเราในวันนี้ อาจไม่ใช่การกระทำในชาตินี้ อาจเป็นยอดยกมาแต่ชาติก่อน นอกจากนั้นด้วยหลักกรรมนี้พระพุทธศาสนา อาจอธิบายได้ถึงความไม่เหมือนกันแห่งชีวิตของแต่ละคนว่า ไม่ใช่บังเอิญ แต่เป็นเพราะได้ประกอบกระทำกรรมดีกรรมชั่วไว้ต่างกัน จึงได้ประสบผลต่างๆ กัน เรื่องนี้ทำให้มีหวังก็คือ เราอาจบำเพ็ญคุณงามความดีในปัจจุบันเพื่อทำให้บัญชีของเราดีขึ้น ยอดที่ยกไปก็จะ ได้ดีตาม

หนึ่ง ในกรรมหมวดที่ 2 ที่ให้ผลตามหน้าที่นั้น เป็นการอธิบายให้เห็นว่ากรรมที่จัดสรรให้คนเกิดมาดีเลวต่างกันนั้น มิใช่ว่าจะคงที่อยู่อย่างตายตัว ยังมีกรรมอื่นซึ่งเป็นเหมือนพีเลียงมาคอยส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้น หรือให้เลวยิ่งขึ้น ครั้นแล้วก็มีกรรมประเภทขจัดจางหะ คือ ควรจะดีมากทำให้ดีขึ้น ควรจะชั่วมากทำให้ชั่ว น้อย เป็นกรรมฝ่ายค้านที่คอยหักล้างของเดิมอยู่ก็มี และยิ่งกว่านั้นก็มีกรรมข้อที่ 4 ในประเภทที่ 2 นี้ อันเป็นกรรมที่เปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ชนิดหน้ามือเป็นหลังมืออีก คืออยู่แล้ว กลับทีเดียวลงเป็นขาทานหรือตายเลย เป็นขาทานอยู่ กลับทีเดียวเป็นมหาเศรษฐีเลย หรือเป็นพระมหากษัตริย์เลย เป็นเรื่องของการหักบัญชีกัน อย่างเห็นได้ชัดๆ เพราะฉะนั้น ถ้าทราบว่าจะอาจเพิ่มบัญชีฝ่ายดีให้มากๆ ได้ เพื่อให้ไปเป็นเครื่องขัดขวางกรรมเก่าที่ไม่ดี ก็เท่ากับเรารู้วิธีสะเดาะเคราะห์ที่ถูกต้องแบบที่สุด คือถ้ากรรมเหตุร้ายจะเกิดขึ้น ก็ควรเร่งทำความดีให้มากขึ้น จะเป็นความดีในการช่วยชีวิต หรือช่วยผู้ตกทุกข์ได้ยากก็ตาม ก็จะช่วยลดเคราะห์ หรือช่วยขัดขวางกรรมฝ่ายไม่ดี หรือผ่อนร้ายให้เบาบางลง

ผู้เขียนเคยอธิบายเทียบด้วยน้ำกรด หรือยาพิษขนาดแรงที่อาจกินเข้าไปแล้วตายทันที แต่ถ้าเติมน้ำให้เจือจางยาพิษหรือน้ำกรคนั้นก็ไม่ทำอันตราย หรือกลายเป็นยาข่อยอาหารไป

ผลร้ายของกรรมชั่วบางอย่าง เทียบด้วยยาพิษหรือน้ำกรด ถ้าเราทำความดีให้มากๆ เข้า ความดินนั้นก็จะสร้างผลดีขึ้นมาคอยต้านทาน หรือขจัดจางหะกรรมชั่วได้เหมือนกัน คือคอยแทรกแซงไม่ให้โอกาสส่งผลสมบูรณ์ 100% เทียบด้วยกับคนที่ถูกตัดสินจำคุก 5 ปี แต่อ้างความดีโน่น ความดีนี้มาหักลบกลบเกลื่อน อาจจะเหลือเพียง 2 ปี แล้วรอการลงอาญาไว้ยังไม่ถึงกับติดคุกก็ได้ ในทางชั่วก็เช่นเดียวกัน ผู้สร้างความชั่วต่างๆ ก็ชื่อว่าพยายามขัดขวางความเจริญของตนเอง หรือสร้างความล่มจมให้กับตัวเองอยู่ตลอดเวลา ผู้มีความรู้เรื่องกฎแห่งกรรมจึงไม่ค่อยต้องตีโพยตีพายกับเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิต แต่จะรู้สึกเหมือนลูกหนี้ที่ยืมใช้หนี้อย่างไม่ปรปักษ์ แล้วพยายามสร้างฐานะที่ดีขึ้นใหม่

ผู้เขียนเคยพบท่านผู้หนึ่งต้องโทษโดยศาลยังมีได้ระบุว่าทำความผิด ยังอยู่ในระหว่างไต่สวน แต่ในระหว่างไต่สวนนั้น ท่านผู้นั้น ถูกขังอยู่เป็นเวลาหลายปี ท่านผู้นั้นอธิบายได้ดีถึงกฎแห่งกรรม และเข้าใจดีว่าแม้ตนจะไม่ผิด แต่ก็อาจเป็นไปได้ที่จะเป็นเรื่องของการยกยอดบัญชีมาแต่ชาติก่อน ทำให้หักห้ามใจไปได้ และพยายามสร้างความคิดขึ้นใหม่อีกต่อไป

ในหมวดที่ 3 ที่แสดงถึงกรรมให้ผลตามความหนักเบา นั้น มีข้อเตือนใจก็คือ อย่าดูหมิ่นความดีความชั่วเล็กๆ น้อยๆ เพราะมันอาจพอกพูนเป็นของมากขึ้นเหมือนน้ำที่หยดเต็มตุ่มได้ น้ำที่หยดเซาะหินให้เป็นร่องได้ หรือรากไม้ที่เจริญทีละน้อยๆ จัดหินให้แตกได้ และใจเย็นในการประกอบคุณงามความดี คือยังมองไม่เห็นผลอย่าเพิ่งอะอะไววายว่า ทำดีไม่เห็นได้ดี ความเข้มข้นของความดีอาจจะยังไม่พอ ก็ต้องเวลาไปก่อน เทียบด้วยการเรียนหนังสือ เรียนเพียงวัน 2 วัน จะได้อ่านหนังสือออกนั้น จะเป็นไปได้อย่างไร ก็ต้องรอความเข้มข้นของความรู้ทีละสองตัว รวมกันมากๆ เข้าก็อ่านออกได้ไปเอง คุณตัวอย่างของพระพุทธเจ้าก็จะเห็นได้ ว่าพระองค์ได้ประกอบคุณงามความดีสะสมไว้อย่างไม่ทอดทิ้ง ตลอดเวลาที่ท่านพรรณนาว่าหลาย

อสงไขยชาติ ในที่สุด ก็ได้ประสบความสำเร็จได้ด้วยการไม่ทอดทิ้งความพยายาม หรือไม่วางมือประกอบความดีเพราะท้อแท้

ตัวอย่างแห่งเหตุผลที่เกิดขึ้น

พระพุทธเจ้าทรงแสดงทั้งเหตุที่เกิดขึ้น และเหตุที่เกิดขึ้นไว้ในจูฬกัมมวิภังสูตร เล่ม 14 หน้า 376 อันอาจแยกได้เป็นข้อๆ ดังนี้

เหตุผลฝ่ายชั่ว

1. มีอายุน้อย เพราะฆ่าสัตว์
2. มีโรครมาก เพราะเบียดเบียนสัตว์
3. มีผิวพรรณทราม เพราะมักโกรธแค้นพยาบาท
4. มีศักดิ์ต่ำ เพราะมักริษยา
5. มีโภคทรัพย์น้อย เพราะไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน
6. เกิดในตระกูลต่ำ เพราะกระด้างถือตัว รู้จักอ่อนน้อม
7. มีปัญญาทราม เพราะไม่ไต่ถามหรือแสวงหาความรู้

เหตุผลฝ่ายดี

1. มีอายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์
2. ไม่มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์
3. มีผิวพรรณดี เพราะไม่มักโกรธแค้นพยาบาท
4. มีศักดิ์สูง เพราะไม่มักริษยา
5. มีโภคทรัพย์มาก เพราะเอื้อเฟื้อเจือจาน
6. เกิดในตระกูลสูง เพราะไม่กระด้างถือตัว รู้จักอ่อนน้อม
7. มีปัญญาดี เพราะรู้จักไต่ถามและแสวงหาความรู้

ตัวอย่างที่แสดงมานี้ เป็นเหตุผลทั้งฝ่ายอดีตและปัจจุบัน ทั้งเป็นตัวอย่างให้คนเข้าใจได้อย่างเกือบจะเรียกว่าโดยใช้สามัญสำนึก

กฎแห่งกรรมกับพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแสดงถึงเหตุการณ์หลายอย่างในชีวิตของพระองค์ เกิดขึ้นจากการกระทำต่างๆ ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วของพระองค์ มิใช่มีอะไรเป็นของบังเอิญสักอย่างเดียว จากประวัติตรัสเล่าในอปทาน พระสุตตันตปิฎก เล่ม 32 ตั้งแต่หน้า 471 พระพุทธองค์ได้ตรัสเปิดเผยความชั่วในอดีตชาติของพระองค์เอง ที่เป็นเหตุให้พระองค์ประสบเหตุการณ์ต่างๆ ที่ไม่ดี เช่น :-

(1) ในชาติหนึ่ง พระองค์เป็นนักเลงชื่อปุนาติ กล่าวดูไ้ความพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีนามว่าสุรกีผู้ไม่ประทุษร้ายอะไรพระองค์เลย ผลของกรรมนั้นทำให้เวียนว่ายในนรกได้รับทุกขเวทนาตลอดกาลนาน ในชาติสุดท้ายจึงถูกนางสุนทรีไ้ความ คือ เมื่อทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว นางสุนทรีได้รับสินจ้างจากผู้อื่น แกล้งไ้ความพระองค์ได้เสียกับนาง ขณะที่กำลังมีขำลืออยู่นั้น ผู้จ้างคือนักบวชพวกเดียริยได้จ้างคนฆ่า นางสุนทรี เพื่อจะไ้ความชดยั้งขึ้นว่าพระพุทธเจ้าทรงไ้คนไปฆ่าเพื่อปิดปาก ภายหลังพระราชาไ้คนสืบไปสืบในร้านสุรา จึงจับได้ทั้งผู้จ้างและผู้รับจ้าง เพราะพวกนักเลงที่รับจ้างนั้นปากอยู่ไม่สุข ในที่สุดก็ได้ลงโทษนักเลงและเดียริยฐานฆ่าคนตาย

(2) ในชาติหนึ่งพระองค์ได้กล่าวดูไ้สาวกของพระพุทธเจ้านามว่าสัพพาภิฏ ผู้มีนามว่านันทะ ตกนรกอยู่เป็นเวลานาน ในชาติสุดท้ายที่เป็นพระพุทธเจ้ายังถูกนางจิณฺจมาณวิกาไ้ความ แกล้งทำเป็นมีครรภ์กับพระองค์ โดยเอาไม้มาทาบทที่ท้องแล้วเอาผ้าพันให้ดูเป็นมีครรภ์จริง แต่ผอญไม่หลุดตกลงมา จึงถูกประชาทัณฑ์อย่างหนัก

(3) ในชาติหนึ่งพระองค์ทรงฆ่าม้าน้องชายต่างมารดาเพราะเหตุแห่งทรัพย์ โดยผลักลงชอกเขาเอาศิลาทุ้ม ในชาติสุดท้าย จึงมาถูกพระเทวทัตเอาศิลาทุ้ม แต่เพราะกรรมเบาบางมากจึงไม่ถูกอย่างจัง เพียงถูกสะเก็ดเล็กน้อยที่นิ้วพระบาท

ความจริงเรื่องที่ตรัสเล่าไว้ยังมีอีกมาก แต่ได้เลือกนำมาแปลไว้เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าของเราท่านตรงไปตรงมาที่สุด ไม่ใช่จะเล่าแต่คุณความดีของพระองค์เท่านั้น ความชั่วที่เคยทรงทำมามิอะไรบ้างก็ทรงเล่าด้วย ทั้งนี้ทำให้เราได้ประโยชน์และคติสอนใจทั้งในฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ผลคืออะไรเกิดขึ้นก็อย่าหลงจนลืมตัว ผลชั่วอะไรที่เกิดขึ้นก็อย่าเพิ่งเสียขวัญ ขอให้พิจารณาว่าเป็นผลของการกระทำในปัจจุบันหรือไม่ ถ้ามองไม่เห็นในปัจจุบันจะได้พิจารณาไปที่อดีตซึ่งมองไม่เห็น อันอาจมีกระเซ็นกระสายเหลือมาได้อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้ว ข้อสำคัญขอให้ทำความดีแก้ตัวให้มากที่สุดเท่าที่มีโอกาสจะทำได้ อย่าผัดวันประกันพรุ่งหรือรอไว้เมื่อนั้นเมื่อนี้ จนในที่สุดไม่ได้ทำความดีอะไร

บุคคลบางคนอยู่ดีๆ แต่มีคนไ้ความ ถูกหนังสือพิมพ์ช่วยกันรุมด่าอย่างผิดๆ เพราะไม่รู้ความจริง เรื่องเช่นนี้พิจารณาตามหลักกรรมแล้ว ก็ไม่ควรตื่นเต็นตกใจอะไร ทั้งผู้ด่าและผู้ถูกด่าจะต้องมีเหตุผลอะไรด้วยกัน ผู้ถูกด่าอาจเคยไ้ความคนอื่นเขาในชาติก่อน ผู้ด่าในปัจจุบันซึ่งด่าคนส่งๆ ไปตามความพอใจนั้นก็จะเก็บเกี่ยวผลแห่งการด่าของเขาเอง โดยที่ผู้ถูกด่าไม่ต้องดิ้นรนแจ้งความหรือด่าตอบ ภาษิตไทยเราเรียกว่ากงเกวียนกำเกวียน ถ้ารู้กฎแห่งกรรมอย่างนี้แล้วก็ควรระมัดระวังเหตุการณ์ในปัจจุบัน และอนาคตให้ดีกว่าเราจะไม่สร้างกรรมชั่วขึ้นเพื่อยังความพินาศล่มจมให้แก่ตัวเราเอง ที่แล้วมาเราย้อนกลับไปแก้ไขไม่ได้ เราอีกที่ปัจจุบันและอนาคต

นายคริสตมัน ฮัมฟรีส์ นายกษมาคมลอนดอนกล่าวว่า พระพุทธศาสนา ต่างจากศาสนาประเภทเทวนิยมที่ตรงนี้เอง คือถือว่าคนเป็นผู้สร้างโชคิโชคร้ายผลดีผลร้ายให้แก่ตนเอง ส่วนศาสนาประเภทเทวนิยมอ้างไปที่พระเจ้า

เพราะฉะนั้น การสอนให้ฟังตน ให้ช่วยตน ให้ประกอบกระทำแต่ความดีโดยอาศัยตนเป็นผู้ทำ จึงนับว่าเป็นคุณลักษณะพิเศษและคุณลักษณะโดยเฉพาะของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

คำสอนเรื่องตนและไม่ใช้ตน

ในบทนี้กล่าวถึงเรื่องควรฟังตนเอง ตลอดจนการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วติดต่อกันมาโดยตลอด ทำให้เกิดปัญญขึ้นว่า พระพุทธศาสนาสอนหลักธรรมสำคัญอยู่เรื่องหนึ่ง ที่เรียกว่าไตรลักษณ์ คือลักษณะ 3 อย่าง ได้แก่ ความเป็นของไม่เที่ยง ความทนอยู่ไม่ได้ ความเป็นของไม่ใช้ตน ก็เมื่อพระพุทธศาสนาสอนปฏิเสธเรื่องตัวตน ไม่ยึดมั่นถือมั่นเช่นนี้ เหตุไฉนจึงมีคำสอนให้ฟังตนเล่า จะมีขัดกันหรือ

ตอบว่าไม่ขัดกัน เพราะพระพุทธศาสนาสอนรับรองทั้งสมมติทั้งปรมัตถ์ สมมติ คือเรื่องที่ชาวโลกน้อมหมายเรียกร้องกันอย่างไรก็รับรองตามนั้น ปรมัตถ์ คือการค้นหาสาระหรือแก่นความจริง ไม่ติดอยู่เพียงแค่สมมติ

ขอยกตัวอย่างให้เห็นว่า พระพุทธศาสนารับรองสมมติและปรมัตถ์อย่างไร

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักนับถือพี่น้อง ครูอาจารย์ มารดาบิดา เพศหญิงเพศชาย ผู้ใหญ่ผู้น้อย และให้วางตัวโดยเหมาะสมแก่บุคคลนั้นๆ ที่เรียกว่าปรีชาญาณ รู้จักประชุมชน บุคคลปรีชาญาณ รู้จักบุคคลเป็นการรับรองสมมติ

แต่ในการสอนใจให้พิจารณารู้เท่าทันสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะทำให้รู้ทันตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวง พระองค์ทรงสอนให้มองเห็นสัตว์บุคคล และสรรพสิ่งว่ามีสภาพอันเดียวกัน คือ ไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา เป็นสักว่าธาตุมารวมกัน ก็สมมติเป็นผู้นั้นผู้นี้ เป็นคนเป็นสัตว์ เมื่อแยกจากกันก็สมมติว่าตาย เป็นกระบวนการเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

พระพุทธศาสนาอยู่ได้เพราะรู้จักใช้สมมติ และรู้จักใช้ปรมัตถ์ถูกเรื่อง ชาวโลกซึ่งคุ้นอยู่กับการสมมติ ก็ชอบว่าพระพุทธศาสนาสอนไว้อย่างเหมาะสมแก่โลก ให้โลกอยู่เย็นเป็นสุข และในขณะเดียวกันผู้ปฏิบัติธรรม ก็พิจารณารู้เท่าทันโลกไปในตัว ไม่ติดโลกหรือหลงโลกจนเกินไป

เรื่องอัตตาตัวตนก็ฉนั้น ชาวโลกเขาเรียกร้องกันอย่างนั้น พระพุทธศาสนาก็ไม่ขัด และยอมรับเอาถ้อยคำนั้นมาใช้เพื่อสอนให้รู้จักช่วยตัวเอง ฟังตนเอง แต่ในขณะเดียวกันในธรรมชั้นสูงก็สอนให้รู้เท่าทันว่าสิ่งที่สมมติเรียกกันว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้น แท้จริงไม่ใช่ตัวตนอะไรเลย เป็นเพียงกระบวนการปรุงแต่ง การรวมตัวกันอันหนึ่ง ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดแล้ว ก็มีใช้ตัวใช้ตน

ความรู้อย่างนี้เป็นความรู้ 2 ด้าน คือ สมมติและปรมัตถ์ หรือ ด้านนอกด้านใน ซึ่งไม่ขัดกันแต่ประการใดเลย.

4. พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักกฎแห่งกรรม

คำว่ากฎแห่งกรรม เมื่อจะถอดความง่ายๆ ก็คือ กฎแห่งเหตุและผล หรือที่เราเข้าใจกันว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนา ถือว่า โลกย่อมเป็นไปตามกรรมคือการกระทำ ย่อมจำแนกหรือแยกประเภทให้มนุษย์และสัตว์ดีเลวต่างๆ กันจึงได้แสดงหลักกรรมไว้

ทางพระพุทธศาสนา ไม่ยอมชดให้ไปอยู่ที่ควรบังเอิญหรืออำนาจลึกลับ ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหน พระพุทธศาสนาพยายามสู้หน้ากับเหตุผลทุกอย่าง โดยไม่ยอมโยนเรื่องอะไรไปให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เลย เพราะฉะนั้น คำตอบของพระพุทธศาสนา จึงมีต่อเหตุการณ์ทุกอย่างในชีวิตมนุษย์ว่าเกี่ยวเนื่องมาจากเหตุคือการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น เรื่องของกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องการความเข้าใจอย่างถี่ถ้วนลึกซึ้ง ในการอธิบายเรื่องนี้จำเป็นต้องอาศัยอุปมาอุปไมยประกอบ ดังต่อไปนี้:-

1. การปลูกพืชต่างชนิด จะเป็นข้าว ถั่วเขียว มะม่วง ทุเรียน หรือผลไม้ชนิดใดก็ตาม มิใช่ว่าพรวนเมล็ดพืชลงไปที่ดินเอาน้ำรด แล้วพืชนั้นจะเจริญงอกงามให้ผลทันตาทันที ก็ต้องมีการกินเวลาบ้าง และการกินเวลาของพืชต่างชนิดก็ต่างกันไป เร็วบ้าง ช้าบ้าง ระหว่างข้าวกับทุเรียนทิ้งระยะเวลาให้ผลต่างกันเป็นเวลาหลายปี นี่เป็นตัวอย่างของกรรมที่ให้ผลเร็วช้าต่างกัน

2. คนที่ทำเมรัย เอาน้ำตาลสดจากต้นแช่ปนกับเปลือกไม้บางชนิด ในขณะที่แช่นั้น ยังไม่เป็นเมรัยทันที ต้องอาศัยเวลา 2-3 คืน ที่น้ำตาลสดจะทำปฏิกิริยากับเปลือกไม้นั้นจึงกลายเป็นเมรัยได้ นี่เป็นตัวอย่างของการกินเวลาในการให้ผล

3. การที่แกว่งลูกตุ้มนาฬิกา เมื่อแกว่งมาทางซ้ายมากเท่าไรเวลาเหวี่ยงกลับไปทางขวามากเท่านั้น ข้อนี้เป็นตัวอย่างของปฏิกิริยาหรือการให้ผลทันที ภายหลังประกอบเหตุ

4. เหตุผลที่เกี่ยวข้องกัน อาจมีทั้งสายยาวและสายสั้น คนที่มองแต่เหตุผลสายสั้นไปพบเหตุผลสายยาว เข้าก็อ่านเรื่องราวไม่ออก พระพุทธศาสนาสอนให้มองทั้งเหตุผลสายยาวและเหตุผลสายสั้นตามประเภทที่เป็นจริงของมัน จึงมีทางอธิบายความได้อย่างละเอียดทุกแง่มุม เหตุผลสายสั้น เช่นเราค้าเขาเดี๋ยวนี้ เขาค้าตอบเรามาทันที เราทำร้ายร่างกายเขา เขาทำร้ายตอบเรามาทันที เราหุงข้าวตอนเช้าก็ได้กินข้าวตอนเช้า หุงกลางวันหรือเย็นก็ได้กินข้าวกลางวันหรือเย็น อันนี้เป็นเรื่องที่เห็นได้ง่าย แต่เหตุผลสายยาวซึ่งข้ามวันข้ามเดือนข้ามปีนั้น บางครั้งคนก็มองข้ามไป เด็กชาย ก. เรียนหนังสือเมื่ออายุ 6 ขวบ เรียนไปๆ ก็อ่านหนังสือออก กาลเวลาล่วงไป เด็กชาย ก. กลายเป็น นาย ก. อายุ 50 ปี ผลการเรียนเมื่อหลาย 10 ปี ล่วงมาแล้วยังคงส่งให้นาย ก. อ่านหนังสือได้อยู่ จากอายุ 40 ถึง 50 นาย ก. ไม่ได้เรียนเลย แต่ นาย ก. ได้รับผลของเหตุการณ์เมื่อ 30-50 ปีมาแล้ว หรือในตัวอย่างอื่นอีก นาย ก. ไปพูดสอบประมาณหุหมื่น นาย ข. ไว้ในวันนี้ อีก 5 ปี หรือ 6 ปีต่อมา นาย ข. ได้โอกาสแก้แค้น เขาจึงลอบทำร้าย นาย ก. ถ้าเราคิดว่าเรื่องเท่านั้น ทำไมผลจึงแฝงอยู่ในระยะยาวนานๆ ขอดตอบว่ายาวเท่าไรก็ได้ เปรียบเหมือนข้าวเปลือกที่เก็บไว้ เมื่อใดได้โอกาสและเหตุแวดล้อมที่จะให้งอกก็งอกได้เมื่อนั้น แม้จะเก็บไว้นานก็ยังปลูกขึ้น คนที่คิดแต่เหตุผลสายสั้นย่อมตอบปัญหาได้เฉพาะเหตุผลสายสั้น พอไปพบเหตุผลสายยาวถึงไปหมด ถ้าเทียบวันหนึ่งกับชาติหนึ่งเหตุการณ์ในวันนี้อาจเกี่ยวข้องกับถึง 1,000 วันข้างหน้าก็ได้ เหตุการณ์เมื่อ 1,000 ชาติล่วงมาแล้ว อาจเกี่ยวมาถึงชาตินี้ก็ได้

ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลระยะยาวนี้ ถ้าเข้าใจดีแล้วอาจช่วยข้อข้องใจและทำให้ตอบปัญหาชีวิตได้ดีที่สุด

5. ปัญหาที่เรามักพุดกันอยู่เสมอก็คือ ทำดีไม่เห็นได้ดี คนชั่วคนโกงทำไมจึงกลับร่ำรวย เป็นเสมือนหนึ่งคนเอาเปลือกมะเกลือใส่ลงในน้ำตาลสดแล้วก็ลองชิมดู และกล่าวว่ามันก็รสน้ำตาลสดอยู่อย่างนั้น ไม่เห็นเป็นน้ำตาลเมาเลย โดยมากเราใจร้อนจะดูอะไรให้เป็นเหตุผลสายสั้นหมด ไม่ยอมมองเหตุผลสายยาว คือระยะพักตัวของความดี ความชั่วเลย เราจึงเข้าใจไขว้เขวไป ถ้าใจเย็นดูให้ตลอดสายสักหน่อยเพียงชั่วชีวิตนี้เท่านั้น เราก็คงได้เห็นคนที่ล่อโก่งพินาศล่มจมกันมามากต่อมากแล้ว แต่เราเป็นโรคคอยอะไรนานไม่ได้ ตอนที่เขาพินาศล่มจมเราจึงหมดความสนใจเสียแล้ว

6. เหตุผล หรือกิริยา ปฏิกริยานี้มี 2 ชั้น ขอให้เราพิจารณาให้ดี เหตุผล 2 ชั้นที่กล่าวนี้ก็คือ เหตุชั้นธรรมดาสามัญกับเหตุผลทางศีลธรรม เหตุผลชั้นธรรมดาสามัญนั้น จะไม่คำนึงถึงหลักความชอบธรรมหรือไม่ พอมีเหตุก็จะมีผลตามเรื่องของมัน ส่วนเหตุผลทางศีลธรรมนั้นเป็นชั้นที่ 2 คือการ กระทำต่างๆ นั้น ถูกหรือผิด ชั่วหรือดี ผลดีผลร้าย ยังจะเกิดตามมาได้อีก ดังจะยกตัวอย่างให้เห็น นาย ก. ลอบเอาไฟเผาบ้าน นาย ข. เหตุผลชั้นธรรมดาสามัญก็คือ เมื่อนำไฟไปจุดบ้าน ถ้าบ้านนั้นมีเชื้อไฟหรือเป็นเชื้อไฟก็จะติดลุกขึ้น โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นบ้านของใคร ควรหรือไม่ควรผิดหรือชอบ นาย ก. ไปขโมยเพชรมาจากบ้าน นาย ข. ในขณะที่เจ้าของนอนหลับ นำเพชรมาไว้ในบ้านของตน เหตุผลชั้นธรรมดาสามัญก็คือเมื่อหยิบเพชรมามันก็เคลื่อนที่ตามมือที่หยิบมา มือนั้นพาไปวางไว้ที่ไหนมันก็อยู่ที่นั่น มันไม่มีการประท้วงว่าผิดศีลธรรม มันไม่คำนึงว่าเพชรนี้ นาย ข. ถนอมและหวงแหนมันมากน้อยเท่าไร เราดูคนโกงที่ได้ดีตอนแรกๆ ก็เพราะเราดูเพียงแก่เหตุผลธรรมดาสามัญข้อนี้ข้อเดียว เมื่อเขาโกงได้เงินมา เงินมันก็อยู่ในกระเป๋าเขาให้เขาใช้จ่ายได้ แต่เหตุผลชั้นที่ 2 คือชั้นศีลธรรม ที่ว่าการกระทำนั้นผิดหรือถูก ชอบธรรมหรือไม่ ยังจะมีมาตามมามากขึ้นหนึ่ง กล่าวคือ นาย ก. ที่ไปเผาบ้าน นาย ข. นั้น ไม่ใช่เหตุผลระหว่างไฟเผาบ้านกับบ้านไหม้ไฟ จะหยุดอยู่เพียงนั้น เหตุชั้นต่อไปเกี่ยวกับศีลธรรมยังจะตามมาอีกว่า การทำเช่นนั้นควรหรือไม่ควร ถ้าไม่ควรก็กฎหมายลงโทษไว้หรือเปล่า คราวนี้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติตามกฎหมายก็จะสืบจับนาย ก. ไปฟ้องร้องโทษเป็นเรื่องของเหตุผลทางศีลธรรมต่อไป

แม้ในเรื่อง นาย ก. ไปขโมยเพชร นาย ข. ก็เช่นเดียวกัน เหตุคือการขโมย ผลคือการได้มา เป็นเพียงเหตุผลชั้นแรก หรือธรรมดาสามัญ แต่เหตุผลทางศีลธรรมชั้นที่ 2 ที่ตำรวจจะสืบจับ หรือนำตัวไปฟ้องร้องโทษ ยังมีอีกชั้นหนึ่ง เราจึงดูให้ตลอดสาย อย่าเพ่งมองสายสั้นอย่างเดียว

7. ยังมีเหตุผลซ้อนระหว่างศีลธรรมขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องของกรรมจัดสรรจริงๆ คือในกรณีที่มีการกระทำนั้นผิดศีลธรรม แต่เจ้าหน้าที่จับไม่ได้หรือไม่มีใครลงโทษได้เหตุผลก็มีได้หยุดลงแค่นั้น มันคงตามเผด็จใจของผู้ทำผิดให้หวาดระแวงเป็นวัฏสันหลังหะตลอดเวลา เห็นใครแต่งตัวคล้ายตำรวจเดินผ่านไปมาก็หันกลับไปว่าเขาจะมาจับกุมลงโทษ หรือบางทีผลยังแสดงให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายเป็นพยาน เป็น

เครื่องเตือนใจอยู่ก็มีเป็นอันมาก ขอยกตัวอย่างทั้งที่ปรากฏในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นเรื่องเล่าสืบกันมา และที่ได้เห็นเองคือ:-

(1) ไฟไหม้บ้านริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง คนในบ้านใกล้เคียงตกใจชนของกันเป็นการใหญ่ มีเรือลำหนึ่งเทียบเข้าไปแล้วเจ้าของเรือก็ร้องตะโกนให้เขาชนของลงเรือ พอเห็นว่าของเต็มเรือดีแล้ว เจ้าของเรือก็แจวออกไปเป็นการโก่งซึ่งๆ หน้า ซึ่งผู้กำลังเดือดร้อนไม่รู้จะไปเรียกร้องเอากับใครได้ อยู่มาผู้ที่โก่งนั้นเกิดอาการเจ็บไข้ไม่สบายในถิ่นของตน อาการที่ปรากฏคือ ต้องการกินแต่น้ำร้อนจัดๆ ยิ่งร้อนเท่าไรยิ่งพอใจเท่านั้น ในที่สุดไม่พอใจคนรินน้ำร้อน หว่าเอาน้ำร้อนไม่จริงมาให้ จึงให้น้ำเอาน้ำและกาน้ำไปต้มในที่ใกล้กับที่นอนเจ็บอยู่ พอน้ำเดือดพล่านมีควันพุ่งออกมาเต็มที่แล้ว ก็ลุกขึ้นยกกาน้ำร้อนนั้นดื่มทางพวยกา พอดื่มเสร็จร้องเฮ้อคล้ายกับว่าชื่นใจเสียเหลือเกินแล้วก็ตายไป เรื่องนี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส เคยเล่ามีผู้ฟังรู้เห็นกันมาก

(2) มีชายคนหนึ่งมีฝีมือดีในทางแทงหัวใจหมู คือเมื่อทูปหมู แล้วใช้มีดคมปลายแหลมแทงให้ตรงหัวใจ หมูจะตายทันที ชายผู้นี้มีฝีมือดีไปด้วย ในร้านเงินขายของใกล้ๆ ที่อยู่ วันหนึ่งผัดใจกับคนอื่น คนที่ไม่พอใจจับมีดจ้วงแทงถูกหัวใจล้มลงขาดใจตายในลักษณะเดียวกับหมูที่ตนฆ่ามัน เรื่องนี้สันนิษฐานมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์คนหนึ่งที่มาบวชในพระพุทธศาสนาเล่าให้ฟัง

(3) มีชายคนหนึ่งชอบเล่นสนุก ชอบเห็นเหตุการณ์แปลกๆ จึงจับแมวตัวหนึ่งพร้อมทั้งเรียกสุนัขให้ติดตามไปด้วย ต้องการให้สุนัขกัดแมว แต่ ถ้านำไปในที่มีต้นไม้หรืออาคารบ้านเรือนแมวก็จะหนีได้ จึงอุ้มแมวไปในที่โล่งซึ่งกะว่าแมวจะไม่มีที่กำบังหรือปีนป่าย สุนัขก็ตามหาไปด้วย ข้างแมวก็ก้าวชนพองแต่ไม่รู้จะอย่างไร พอไปถึงที่โล่ง เขาก็ทุ้มแมวลงไปที่สุนัขทันที เพื่อจะได้ดูเหตุการณ์ที่สนุกตื่นเต้นที่สุด แต่ผลปรากฏว่าแมวนั้นวิ่งปราดมาที่ตัวชายผู้นั้น ตะกายพรวดเดียวขึ้นไปอยู่ที่คอ หน้าตาแขนขาของชายผู้นั้นถูกเล็บแมวตะกูดเลือดไหลไปหมด เรื่องนี้ท่านมหาวิ วัตเทพศิรินทราวาส ซึ่งได้ย้ายไปอยู่วัดเสนาสาราม ในภายหลังเป็นผู้เล่าว่าเป็นเรื่องจริงและเหตุผลก็น่าเชื่อว่าเป็นจริง

(4) จินตชนกมีอาชีพในทางเชือดไก่ขาย เวลาเช้าจะนำไก่ที่ฆ่าแล้ว ไล่ถึงสังกะสีสำหรับดักน้ำ เอาไม้คานใส่เข้าไประหว่างหัวของไก่ผ่านวัดไปตลาดเสมอ ตอนบ่ายขายไก่ได้แล้วก็กินเหล้าเดินกลับ นานๆ ก็เชือดคอตเองครั้งหนึ่งจนคอมีรอยแผลเป็น ผู้เขียนเป็นเด็กเรียนหนังสืออยู่ในวัดต่างจังหวัดได้เห็นและรู้จักเอง แกะชื่อ กัง ไครๆ เรียกแก้วเจ้ากั้ง ครั้งหลังสุดดูเหมือนแกเชือดคอตเองจนตาย

(5) มีจินตชนกหนึ่งที่ตลาดพลู ธนบุรี มีอาชีพฆ่าหมู คราวหนึ่งไม่สบายส่งเสียงร้องเหมือนหมู ร้องเรียกเมียซึ่งแต่งงานด้วยกันไม่ถึงเดือนให้เอาอ่าง (รองเลือด) มาให้ เอาหมามา พอได้ของเหล่านี้มาพร้อมก็ขาดใจตาย ท่านผู้นี้เป็นที่เคารพของท่านผู้เขียนเป็นผู้เห็นเหตุการณ์นี้ด้วยตนเอง เพราะได้ยืนดูอยู่ด้วยเป็นผู้เล่า

(6) ในครั้งพุทธกาลมีชายคนหนึ่งชื่อจุนทะ เป็นคนฆ่าหมูขาย เวลาไม่สบายคลาน 4 เท้าเหมือนหมู ส่งเสียงร้องเหมือนหมูทรมาณอยู่หลายวันจึงตาย มีเรื่องปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

(7) มีชายคนหนึ่งชื่ออ๋ม เล่นโจนเก่ง แสดงเป็นตัวพระราม มีชื่อเสียงจนคนเรียกชื่ออ๋มพระราม เป็นคนชอบชนไก่มาก เวลาจะตายเอามือชนกันร้องไปก็พอๆ จนมือเน่าแล้วในที่สุดก็ตายไป เหตุเกิดที่ตลาดโรงหมู อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งท่านเป็นที่เคารพของผู้เขียน ได้เห็นเหตุการณ์มาเอง

(8) ท่านผู้ชอบพอกันคนหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนฟังเองถึงเหตุการณ์ในชีวิตของท่านว่า ท่านเคยนึกสนุกเอาไม้ขีดเผาผดแดงเล่น ทันใดนั้นเองไฟที่ไม่ขีดได้ตกลงไปที่ขาพับของท่านไหม้เป็นแผลเห็นผลทันตา

(9) ในครั้งพุทธกาลมีเรื่องเล่าถึงภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งเป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเครื่องใช้หรือบริวารจะเป็นผ้าห่มห่มเกิดขึ้น ท่านมักแบ่งปันให้เพื่อนพระด้วยกัน ด้วยการที่เป็นผู้ปรารถนาดีไม่สะสม บำเพ็ญสาธารณธรรมอย่างนี้เสมอมา ท่านก็กลายเป็นผู้มีโชคได้อย่างประหลาดอยู่เสมอ มีพระหลายรูปไปบิณฑบาตไม่ได้เลยในบางแห่ง แต่พอท่านไปมีคนใส่บาตรเต็มนำมาเลี้ยงพระที่ไม่ได้อะไร คราวหนึ่งมีพระเจ้าแผ่นดินมีประสงค์จะถวายผ้าแก่พระทั้งวัด เผอิญมีผ้าคืออยู่ 2 ผืน (คงเป็นผ้าห่มผืนหนึ่ง ผ้าห่มผืนหนึ่ง) พระองค์นั้นทราบมีผ้าเนื้อดี 2 ผืน นอกนั้นเป็นผ้าเนื้อธรรมดา ท่านก็พูดไว้ล่วงหน้าว่าผ้าเนื้อดีมีทั้ง 2 ผืนนั้นแหละจะต้องตกมาถึงท่าน อำมาตย์ได้ยินก็นำเรื่องไปกระซิบบอกพระราชา พระราชาเป็นผู้ถวายผ้าเอง ก็สังเกตผ้าที่วางซ้อนๆ กันไว้นั้นพอมาถึงลำดับภิกษุหนุ่มรูปนั้น ก็เป็นผ้าเนื้อดีทั้ง 2 ผืนพอดี ทั้งอำมาตย์และพระราชาท่างมองหน้ากัน เมื่อทำพิธีถวายผ้าเสร็จแล้ว พระราชาจึงเข้าไปหาพระภิกษุหนุ่มรูปนั้น เข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์มีญาณพิเศษ จึงถามว่า ท่านได้บรรลุโลกุตระธรรมตั้งแต่เมื่อไร ภิกษุหนุ่มรูปนั้นถวายพระพรว่า เปล่าเลยท่านมิได้บรรลุโลกุตระธรรม หรือธรรมวิเศษอะไรเลย พระราชาจึงตรัสถามว่า ถ้าอย่างนั้นท่านรู้ได้อย่างไรว่า ท่านจะได้ผ้าเนื้อดี ภิกษุหนุ่มถวายพระพรว่า ท่านเป็นผู้บำเพ็ญสาธารณธรรมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่เนืองนิตย์ ตั้งแต่เริ่มบำเพ็ญมาก็ได้ผลประหลาดอยู่เสมอ อะไรที่ดีที่สุดจะต้องตกมาถึงมือท่าน พระราชาก็ทรงชื่นชมอนุโมทนา และตรัสชมเชยภิกษุรูปนั้นแล้วหลีกไป เรื่องนี้ปรากฏในอรรถกถาสารานิพนธ์ธรรมสูตรภาค 3 หน้า 110 ถึง 112

(10) ผู้ชอบพอกับผู้เขียนคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าที่จังหวัดสมุทรสาคร เมื่อ 15-20 ปี มาแล้ว มีจีนคนหนึ่งเป็นผู้มีอาชีพทางต้มหอยแมลงภู่ใช้กระทะใบบัวขนาดใหญ่เป็นเครื่องต้ม เทหอยลงไปแล้วก็ตั้งขึ้น ทำดังนี้เสมอมา วันหนึ่งเมื่อตั้งหอยขึ้นหมดแล้ว แต่น้ำเดือดยังมีอยู่กว่าครึ่งกระทะ ไม่ทราบว่าจจะล้างกระทะหรืออย่างไร จีนผู้นั้นกลับตกลงไปในกระทะนั้นเอง ดิ้นพรวดพรวด มีผู้ช่วยเอาขึ้นมาได้นอนร้องโหยหวน ส่งเสียงดัง ชาวบ้านไม่เป็นอันหลับอันนอนกันตลอดคืน และในที่สุดก็ตาย

เรื่องต่างๆ ที่นำมาเล่านี้ พอจะเป็นตัวอย่างพิจารณาเหตุผลทางศีลธรรม อันเป็นเหตุผลขั้นที่ 2 จากเหตุผลธรรมดา ท่านผู้อ่านจะเชื่อหรือไม่ เป็นสิทธิของท่านที่จะพิจารณาเอาเอง เพราะในทางพระพุทธศาสนา เราไม่นิยมให้เชื่ออะไรอย่างง่ายๆ หรือมง่าย เรื่องกฎแห่งกรรมนี้ยังมีเงื่อนไขพิสดารต่อไปอีก การกระทำบางอย่างเพียงเล็กน้อย ทำไม่ผลที่ปรากฏจึงมากกว่าการกระทำหลายเท่าไม่ว่าความดีหรือความชั่ว ถ้าท่านลองเทียบเคียงดูก็จะเห็นได้ ขโมยคนหนึ่งลักบุหรืของเดียว แต่ศาลตัดสินจำคุกตั้งเดือน ซึ่ง

ไม่คุ้มกันเลย มะม่วงลูกเดียวที่นำไปปลูก พอมีผลก็ให้ผลปีละหลายร้อยลูก บางปีถึงพันๆ ลูก ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

จากตัวอย่างเหล่านี้ บุคคลจึงไม่ควรดูหมิ่นคุณค่าความดีแม้สักเล็กน้อยว่าไม่มีความหมายอะไร และโดยทำนองเดียวกัน ก็ไม่ควรดูหมิ่นความชั่วว่า เพียงเล็กน้อยไม่เป็นไร ไม่จำกัดกันเดียวอาจจะเผาผลาญหมู่บ้านทั้งหมู่บ้านทำความพินาศให้ยิ่งกว่าที่จะคิดถึง ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนให้พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว และพยายามประพฤติกุณงามความดีเท่าที่จะมีโอกาสกระทำได้โดยไม่มองข้ามสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ไป

พระพุทธศาสนากับตรรกวิทยา

“พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวในโลกที่กล้าปฏิเสธตรรกวิทยา (Logic) ซึ่งชาวโลกถือกันว่าเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ทั้งหลาย (Science of Science) โดยให้เสนอหลักการอย่างอื่นที่สูงกว่าแน่นอนกว่า พร้อมทั้งให้เห็นผลไว้อย่างชัดเจน”

เพื่อความแจ่มแจ้งในการวินิจฉัยเรื่องนี้ ผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นการเหมาะสม ถ้าได้กล่าวถึงหน้าตาและเรื่องราวของตรรกวิทยาไว้ให้ละเอียดพอสมควร แล้วจึงพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธตรรกวิทยาอย่างไร ตรรกวิทยาใช้ได้ดีในขั้นไหน พ้นขั้นไหนไปแล้วพระพุทธศาสนาไม่รับรองตรรกวิทยา

ความรู้เรื่องตรรกวิทยา

คำว่า “ตรรกวิทยา” เราใช้ในภาษาไทยโดยแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Logic” และคำนี้ในภาษาอังกฤษก็มาจากคำคุณศัพท์ในภาษากรีกที่ว่า “Logike” ซึ่งตรงกับคำนามในภาษากรีก “Logos” อีกต่อหนึ่ง คำนี้ในภาษากรีกหมายได้ทั้ง ความคิด และถ้อยคำซึ่งเป็นเครื่องแสดงออกแห่งความคิด เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยรูปศัพท์ตามภาษาเดิม ตรรกวิทยา จึงเป็นศาสตร์ว่าด้วยความคิดอันแสดงออกมาด้วยภาษา (พูดหรือหนังสือ) ต่อมาได้มีผู้แสดงความเห็นว่า คำว่า ความคิดนั้น ถ้าจะให้ชัดเจนควรใช้คำว่า การหาเหตุผล จากข้อเสนอนี้ คำว่า ตรรกวิทยา จึงควรหมายความว่า ศาสตร์ว่าด้วยการคิดหาเหตุผล ซึ่งแสดงออกมาด้วยภาษา และกระบวนการประกอบอีกบางอย่าง

อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งตำราตรรกวิทยา ต่างก็พยายามให้คำจำกัดความของตนเอง และคำของคนอื่นว่ายังไม่สมบูรณ์ตกลงเมื่อประมวลความคิดเห็นแล้ว อาจแยกคำจำกัดความ (definition) ของคำว่าตรรกวิทยาได้เป็นข้อๆ ดังนี้:-

(1) วอทีลี (Whately) ให้คำจำกัดความว่า ตรรกวิทยา คือ “ศิลปวิทยาว่าด้วยการหาเหตุผล” ซึ่งแสดงว่า การหาเหตุผลของตรรกวิทยานั้น เป็นทั้งศิลปและวิทยา ไม่ใช่ศิลปอย่างเดียว หรือวิทยาอย่างเดียว มีผู้ค้านว่า แคบไป

(2) ทอมสัน (Thomson) กล่าวว่า “ตรรกวิทยา คือ วิทยาว่าด้วยกฎแห่งความคิด” ซึ่งมีผู้ค้านว่าไม่เหมาะสมมารายด้วยกัน แต่ในที่นี้ไม่ประสงค์จะแสดงรายละเอียดของตรรกวิทยา ถึงขนาดเป็นตำราอีกเล่มหนึ่งจึงขอผ่านไป

(3) แฮมิลตัน (Hamilton) กล่าวว่า “ตรรกวิทยา คือ วิทยาว่าด้วยกฎสมบูรณ์แบบแห่งการคิด” ซึ่งก็มีผู้ค้านอีก

(4) อาโนลด์ (Arnould) กล่าวว่า “ตรรกวิทยา คือ วิทยาว่าด้วยความเข้าใจในการติดตามหรือค้นหาความจริง” ซึ่งมีผู้ค้านตามเคย

(5) มิลล์ (Mill) กล่าวว่า “ตรรกวิทยา คือ วิทยาว่าด้วยการดำเนินงานเกี่ยวกับความเข้าใจ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การคาดคะเนหลักฐานเป็นกระบวนการ การที่ก้าวหน้าไปจากความจริงที่รู้แล้ว สู่ความจริงที่ยังไม่รู้ กับทั้งเป็นการดำเนินงานทางสติปัญญาทุกประการที่จะช่วยเหลือการคาดคะเนหลักฐานได้” มีผู้พอใจในคำจำกัดความของมิลล์โดยให้เหตุผลว่า เป็นการแสดงทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแห่งตรรกวิทยา

ขอบเขตของตรรกวิทยา

โดยเหตุที่ตรรกวิทยาว่าด้วย กระบวนการหรือวิธีคิดและผลของการคิด และเกี่ยวข้องถึง ความจริงโดยแบบแผนและความจริงโดยเนื้อหา ขอบเขตของตรรกวิทยาจึงคลุมถึงเรื่องนี้ทั้งหมด ความจริงโดยแบบแผน คือ การค้นความจริงให้เป็นไปถูกต้องตามแบบแผนหลักเกณฑ์ของการคิด แต่อาจจริงหรือไม่จริงโดยเนื้อหา ก็ได้ เช่น พูคว่ามนุษย์ทุกคนมีนิ้วมือ 10 นิ้ว นาย ก. เป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้น นาย ก. จึงมีนิ้วมือ 10 นิ้ว อย่างนี้เรียกว่าวิธีหาเหตุผลถูกแบบแผน ความจริงที่หาได้นั้นเป็นความจริงตามแบบแผน (formal truth) แต่อาจจริงหรือไม่จริงตามเนื้อหาก็ได้ เพราะถ้า นาย ก. มีนิ้วงอกออกมาเป็นพิเศษอีก 1 นิ้ว เป็น 11 นิ้ว ความจริงโดยเนื้อหาจะมีว่า นาย ก. มี 11 นิ้ว เรื่องขอบเขตของตรรกวิทยานี้ ยังเกี่ยวเฉพาะความรู้โดยทางอ้อมที่ต้องใช้วิธีอนุมานและการหาเหตุผลอีก ดังจะกล่าวข้างหน้า

ประเภทของตรรกวิทยา

จากขอบเขตของตรรกวิทยาดังกล่าวแล้ว ทำให้จัดประเภทของตรรกวิทยาได้ 2 แบบ คือ:-

แบบที่ 1

- (1) ตรรกวิทยาแบบ (Formal Logic) เป็นตรรกวิทยาที่ให้หลักและวิธีหาเหตุไว้อย่างเป็นแบบสำเร็จ
- (2) ตรรกวิทยาเนื้อหา (Material Logic) เป็นตรรกวิทยาที่ช่วยให้ตรรกวิทยาแบบถูกต้องสมบูรณ์ตามเนื้อหาของความจริง

แบบที่ 2

- (1) ตรรกวิทยานิรนัย (Deductive Logic) เป็นตรรกวิทยาที่หาเหตุผลโดยตั้งหลักใหญ่ขึ้นก่อนแล้วพิสูจน์ไปถึงหลักย่อยว่าเป็นอย่างนั้นหรือไม่ เช่น :-

มนุษย์ทุกคนต้องตาย

นาย ก. เป็นมนุษย์

เพราะฉะนั้น นาย ก. ต้องตาย

อันแสดงว่า ได้ตั้งหลักใหญ่ที่ว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องตายนั้นเป็นเหตุผลสำคัญที่จะพิสูจน์ว่า นาย ก. ซึ่งเป็นเอกชน เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ในทุกคน นาย ก. จึงต้องตาย

- (2) ตรรกวิทยาอุปนัย (Inductive Logic) เป็นตรรกวิทยาที่พิสูจน์ส่วนปลีกย่อยเพื่อตั้งหลักใหญ่ขึ้น เช่น :-

เดือนมกราคมมีน้อยกว่า 32 วัน

เดือนกุมภาพันธ์ถึงธันวาคมจึงมีน้อยกว่า 32 วัน

เพราะฉะนั้น เดือนทุกเดือนจึงมีน้อยกว่า 32 วัน

หรือ

ทวีปยุโรปมีแม่น้ำใหญ่

ทวีปเอเชียและอื่นๆ ก็มีแม่น้ำใหญ่

เพราะฉะนั้นทุกทวีปจึงมีแม่น้ำใหญ่

ความรู้และที่มาแห่งความรู้

ในทางตรรกวิทยาได้กล่าวถึงความรู้ (knowledge) ไว้ว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ :-

1. เป็นระบบความคิดในใจ
2. ระบบความคิดนี้ขนานกับสิ่งที่มีอยู่จริงๆ คือ ไม่ใช่คิดลอยๆ
3. มีความเชื่อในเรื่องนั้นด้วย

ขอยกตัวอย่างประกอบลักษณะ 3 ประการดังนี้:-

เราเห็นฟ้าแลบ และรู้ว่ามิแสงสว่าง

เราได้ยินฟ้าร้อง และรู้เรื่องเสียง

เราลิ้มรสมะม่วง (สุก) และรู้ว่ามันมีรสหวาน

เราดมดอกกุหลาบ และรู้ว่ามันมีกลิ่นหอม

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงว่า อะไรก็ได้ที่เราเห็น, ได้ยิน, ได้ลิ้มรส, ได้ดมกลิ่น เราย่อมรู้ โดยนัยนี้ความรู้จึงมีลักษณะ 3 ประการดังกล่าวข้างต้น พิจารณาความเข้าใจของตรรกวิทยาตรงนี้ ผู้เขียนเห็นสมควรแทรกคำอธิบายของพระพุทธศาสนาเล็กน้อย ความรู้ชนิดนี้ ไม่ใช่ความรู้ที่ต้องใช้ปัญญา เป็นความรู้ด้วยประสาทสัมผัส เรียกว่า วิญญาน มีกระบวนการ 3 ทอดเหมือนกัน คือ

1. อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยกาย) และธรรม (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ)

2. ผ่านมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

3. เกิดความรู้ขึ้นเรียกว่าวิญญาน กระบวนการตามที่พระพุทธศาสนาอธิบายนี้ อาจใช้คำอังกฤษได้ว่า Consciousness through six spheres of sense

ที่มาแห่งความรู้ ในทางตรรกวิทยาแสดงที่มาแห่งความรู้ไว้ 3 ประการคือ:-

1. ความรู้โดยตรง หรือรู้ประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นความรู้จากข้างนอก คือ รู้สิ่งที่พบเห็นหรือ ได้ยินได้ฟัง หรือความรู้จากข้างใน คือ ความรู้สึกนึกคิดของเราเองที่เรารู้ด้วยตัวเอง

2. การอนุมาน คือ การคาดคะเน หรือหาเหตุผลโดยอาศัยสิ่งที่รู้ประจักษ์ เช่น เห็นควันก็อนุมานเอาว่าคงมีไฟ เห็นคนยิ้มก็อนุมานเอาว่าเขาคงพอใจ แต่การอนุมานนี้อาจจะผิดก็ได้ เพราะควันอาจจะเกิดจากปฏิกิริยาทางเคมี หรือการพ่นยา คี.ดี.ที. เป็นฝอยละเอียดอย่างแรงจนแลดูเป็นควันพุ่งไปก็มี หรือคนที่ยิ้มนั้นอาจยิ้มอย่างไม่สบายใจหรือยิ้มปลอมใจตัวเอง เมื่อเผชิญกับอุปสรรคก็ได้

3. พยานหรือหลักฐาน พยานหรือหลักฐาน เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความรู้ได้อย่างดีทางหนึ่ง แต่ก็อาจจะมีทั้งพยานและหลักฐานที่จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง เชื่อได้บ้าง เชื่อไม่ได้บ้าง

เมื่อประมวลที่มาแห่งรู้ 3 ประการเข้าด้วยกันแล้ว จึงอาจแบ่งประเภทตัวความรู้ได้เป็น 2 ประการ คือ:-

1. ความรู้โดยตรง (Immediate knowledge) เป็นความรู้ซึ่งชัดเจนแจ่มแจ้งไม่ต้องเดา ไม่ต้องคาดคะเน

2. ความรู้โดยอ้อม (Mediate knowledge) เป็นความรู้ซึ่งต้องใช้การอนุมาน คือ คาดคะเน ต้องใช้พยานหลักฐาน เพราะมิใช่ความรู้ประจักษ์

ตรรกวิทยาว่าด้วยความรู้โดยอ้อม

โดยเหตุมีความรู้โดยตรงหรือความรู้ประจักษ์ไม่ต้องใช้วิธีการนึกเอา หรือคาดคะเน ส่วนตรรกวิทยาเป็นวิชาที่ต้องใช้การอนุมาน การหาเหตุผล การคาดคะเน ตรรกวิทยาจึงไม่เกี่ยวข้องกับความรู้โดยตรง หากเกี่ยวกับความรู้โดยอ้อม ซึ่งต้องอาศัยการอนุมาน โดยมีหลักเกณฑ์และวิธีการ

ขอให้ท่านผู้อ่านโปรดสังเกตข้อความตอนนี้ไว้ให้ดีว่า ตรรกวิทยานั้นไม่เกี่ยวกับความรู้ประจักษ์ หรือความรู้โดยตรง แต่เกี่ยวกับความรู้โดยอ้อมซึ่งต้องใช้วิธีหาเหตุผลการอนุมาน หรือการคาดคะเน เพราะเมื่อเข้าใจขอบเขตตรงนี้ของตรรกวิทยาดีแล้ว ก็จะเห็นชัดเจนว่า เหตุใดพระพุทธศาสนา จึงไม่รับรองตรรกวิทยา

หลักฐานทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงตรรกวิทยา

(1) พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกาลามสูตร ดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 243 ว่า “มา ตกฺกเหตุ” “อย่าถือโดยตรรก คือ โดยนึกเดาเอา”

(2) มีพุทธศาสนาสุภาษิต ในชาดก พระสุตตันตปิฎก เล่ม 27 หน้า 1 ว่า

อปณฺณกฺกฺฐานเมก พุติยํ อาหุ ตกฺกิกา

เอตทญฺญาย เมธาวิ ตํ ญฺเห ยทปณฺณกํฯ

แปลว่า คนบางพวกกล่าวฐานะที่ไม่ผิด นักตรรกวิทยากล่าวฐานะที่ 2 ผู้มีปัญญารู้ความชื่อนั้นแล้ว ฟังถือเอาฐานะที่ไม่ผิด

ความในพระพุทธศาสนาสุภาษิตนี้ ยังไม่ชัด ถ้าอธิบายอีกเล็กน้อยจะชัดขึ้น กล่าวคือ เมื่อแบ่งความจริงหรือความรู้ หรือฐานะออกเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งความจริงที่ประจักษ์ชัดแล้ว กับอีกอย่างหนึ่งความจริงที่ต้องอาศัยการอนุมาน การหาเหตุผล หรือคาดคะเน ซึ่งตรงกับความรู้โดยตรงกับความรู้โดยอ้อมดังกล่าวข้างต้น บางคนถือความรู้ที่ประจักษ์หรือความรู้โดยตรงเป็นประมาณ ส่วนนักตรรกวิทยา วิชาบังคับให้จำเป็นต้องกล่าวเฉพาะฐานะที่ 2 คือ ความโดยอ้อม ซึ่งต้องใช้วิธีอนุมานหรือการหาเหตุผล ในที่สุดทางพระพุทธศาสนาได้สรุปให้ถือเฉพาะฐานะที่ 1 คือฐานะที่ไม่ผิดหรือความจริงอันไม่ต้องเดา

เหตุที่พระพุทธศาสนาไม่ยอมเดา

เพราะพระพุทธศาสนาค้นพบความจริงถึงที่สุดแล้ว คือ พระพุทธเจ้าได้ทรงลงมือปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ผ่านการค้นคว้าทดลอง ผ่านการลองผิดลองถูกมาเป็นเวลานานจนในที่สุดได้ตรัสรู้ความจริงแจ้งประจักษ์ไม่ต้องเดาอีกต่อไป จึงเชื่อว่าอยู่ในฐานะอันสูงกว่าตรรกวิทยา เพราะตรรกวิทยายังค้นหาความจริงอยู่

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบความจริง พร้อมทั้งได้พบวิธีปฏิบัติเพื่อให้พบความจริงตามที่ได้ทรงผ่านมาเอง พระองค์จะย้อนไปสอนถึงวิธีเดาความจริงทำไมกัน ตราบใดคนเดาที่เดาอยู่ ยังคาดคะเนอยู่ ยังอนุมานอยู่ยังหาเหตุผลอยู่ ตรานั้นก็แสดงว่าเขายังมิได้ค้นพบความจริงหรือความจริงที่ค้นพบโดยวิธีคาดคะเนนั้นอาจไม่จริงดังที่คาดคะเนก็ได้ พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับนับถือความจริงนี้ ยืนยันแต่อย่างเดียวในความจริงที่ไม่ต้องเดา เป็นอันว่าทางพระพุทธศาสนาไม่มีการเสี่ยงว่าถ้าถูกก็ดี ถ้าไม่ถูกก็ชั่งปะไร มีแต่ทางแน่วใจอย่างเดียว ถ้ายังไม่ประสบความสำเร็จตราบใด ตรานั้นก็ต้องถือว่ายังไม่รู้จริง และยังต้องค้นต่อไป ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองต่อไป และการค้นความจริงทางพระพุทธศาสนานั้น จะค้นโดยวิธีอนุมานไม่ได้ ต้องลงมือปฏิบัติให้ความจริงปรากฏแก่ตนเอง

ตรรกวิทยาไม่มีประโยชน์เลยหรือ?

เมื่อทางพระพุทธศาสนาปฏิเสธตรรกวิทยาเช่นนี้ ก็มีปัญหว่าตรรกวิทยาไม่มีประโยชน์เลยหรือ เสียแรงที่ในทางโลกเขาถือกันว่าเป็นศาสตร์ของศาสตร์ทั้งหลาย เป็นทั้งศิลปะและวิทยา ปัญหานี้ทางพระพุทธศาสนาจะเฉลยอย่างไร

คำตอบที่ว่า ตรรกวิทยามีประโยชน์มากในคติโลก และมีประโยชน์ในการแสดงความคิดให้ผู้อื่นฟัง ซึ่งช่วยในการเผยแผ่ศาสนา แต่ในความจริงชั้นสูง พระพุทธศาสนาถือว่าตรรกวิทยาใช้วิธีคาดคะเนจึงไม่ยอมรับฟัง และไม่ถือเอาเป็นแบบแนวทางของพระพุทธศาสนา

ที่ว่าตรรกวิทยาเป็นประโยชน์ในคติโลกนั้น ก็เพราะว่าในคติโลกยังมีความจริงที่ต้องค้น ต้องคาดคะเนอีกมากมายหลายร้อยหลายพันเรื่องถ้าไม่อาศัยการคาดคะเนก็ไม่รู้จะใช้วิธีไหนจึงจะพูดถึงเรื่องนั้นๆ ได้ แต่ในทางธรรมจริตรอนเรื่องไม่จำเป็นต่างๆ ออกเสีย ตั้งแนวไว้ให้ค้นพบความจริงที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง คือ ความจริงเป็นเหตุดับความทุกข์ได้เป็นความจริงค้นพบจะคลายความติดความยึด ไม่เข้าใจผิดหลงผิด

ทะยานอยากอีกต่อไป เป็นความจริงที่รู้เรื่องนี้เรื่องเดียวก็พอ เพราะครอบคลุมถึงสิ่งอื่นๆ ทั้งหมด ส่วนความจริงในทางโลกเป็นเรื่องต้องกันและเดกันต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ตรรกวิทยาจึงจำเป็นสำหรับโลก สมควรที่โลกจะยกย่องดังกล่าวแล้ว

ส่วนข้อที่ว่าตรรกวิทยาช่วยในการเผยแผ่ศาสนานั้น มีอธิบายว่าผู้เรียนรู้ตรรกวิทยาเป็นผู้พูดผู้คิดอย่างมีหลักมีระเบียบแบบแผนได้ จึงนับว่าเป็นอุปการะในการเผยแผ่ แต่ไม่เป็นอุปการะในการค้นหาความจริงอันเป็นเหตุพันทุกซ์ซึ่งเป็นธรรมชาติสูง และซึ่งต้องลงมือปฏิบัติตรง ไม่ใช่เพียงนึกคิดเอา

เมื่อรู้ทางตรรกวิทยาและรู้ทั้งพระพุทธศาสนาเช่นนี้ก็จะไม่ดูหมิ่นตรรกวิทยา เพราะเป็นประโยชน์ของตรรกวิทยาก็มีอยู่ในโลก ทำให้เห็นใจว่า ตรรกวิทยามีขอบเขตหรือมีหน้าที่บังคับให้ต้องหาความจริงโดยวิธีอนุมานเป็นการจำเป็นการจำกัดขอบเขตเฉพาะความจริงที่ต้องคาดคะเน และในขณะที่เดียวกันก็ทำให้เห็นใจทางพระพุทธศาสนา ซึ่งต้องการความที่แน่นอน ไม่ต้องเดา ไม่ต้องลึงเล ก็จำเป็นอยู่เองที่จะรับรองตรรกวิทยาไม่ได้ เมื่อกล่าวโดยรวบรัดก็คือ แนวทางของแต่ละฝ่ายไม่ใช่แนวทางเดียวกัน จึงมีวิธีวิธีที่จะอันเดียวกันได้

รู้อย่างนี้แล้วก็ไม่ใช่หยียดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะแต่ละฝ่ายก็จำเป็นด้วยกัน และจำเป็นไปคนละทาง การรู้ทั้งสองฝ่ายแล้วเข้าใจความจริงนั้นเป็นประโยชน์มาก พระพุทธเจ้าตรัสเทียบเหมือนว่า ตาดีทั้ง 2 ตา การรู้ฝ่ายเดียวแต่ไม่รู้อีกอย่างหนึ่ง วินิจจยไปฝ่ายเดียวตามที่ตนรู้เท่านั้น เปรียบเหมือนคนตามัวไปข้างหนึ่ง ซึ่งอย่างไรก็สู้ตาดี 2 ตาไม่ได้

เรื่องนี้ยังมีปัญหาต่อไปอีกในการพิจารณาพระพุทธศาสนาเทียบวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะได้อีกกล่าวในลำดับต่อไป

อย่างไรก็ดี คุณลักษณะพิเศษข้อนี้ของพระพุทธศาสนาส่วนที่เกี่ยวกับตรรกวิทยา ก็ควรได้รับการสนใจศึกษาพิจารณาอยู่ไม่น้อย แต่ถ้าจะมีปัญหาว่า วิชาตรรกวิทยาเกิดในประเทศกรีก(กรีก) โฉนพระพุทธศาสนาจึงรู้จักวิชานี้และปฏิเสธได้ ขอดตอบว่าวิชาตรรกวิทยาได้เกิดขึ้นในอินเดียมาก่อนสมัยพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงศึกษาและปฏิเสธหลักการของวิชานี้ในส่วนที่เกี่ยวกับการค้นหาความจริงทางธรรม วิชาความรู้ที่นักปราชญ์คนละส่วนของโลกคิดค้นคว้าได้นี้ ความจริงก็น่าประหลาด เช่น ความคิดของเล่าจื๊อเรื่องเต๋าไปตรงกับหลักปรมาณูของพราหมณ์ได้อย่างมีได้นัดกัน ตรรกวิทยามาเจริญมากในลัทธินิกายยะ และไวยเศิกะของอินเดีย ภายหลังพุทธปรินิพพาน มีวิสันนิษฐานอีกอย่างหนึ่งว่า ชนชาติอารยันมีภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนอย่างเดียวกัน แต่เมื่อแยกย้ายกันไปก็กลายเป็นคนต่างชาติต่างภาษา แต่เค้าเดิมของภาษาและศาสนาก็ยังพอมีให้เห็นร่องรอยเดียวกันได้ เช่น ภาษาส่วนใหญ่ของชาวยุโรปเรียกว่าสายอารยันฝ่ายยุโรป (European Aryan) ภาษาบาลีสันสกฤตปรากฏซึ่งเป็นภาษาของอารยันที่ยกเข้ามาในอินเดียเรียกว่าอินโดอารยัน (Indo-aryan) ดังจะเห็นได้ว่า คำว่า ดอร์ (Door) ในภาษาอังกฤษ ใกล้เคียงว่า ทวาร (อ่านว่า ดวาร) ในบาลีและสันสกฤต แปลว่าประตูอย่างเดียวกัน คำว่า Palanquin ที่แปลว่าบรรลัภก็ ตรงกับคำว่า ปลูกงก ในภาษาบาลีเป็นต้น ส่วนศาสนา นั้นเห็นได้เช่นว่า ทั้งศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อ

ว่าพระเจ้าสร้างโลกแบบเดียวกัน เป็นประเภทเทวนิยม (Theism) อย่างเดียวกัน ก็เพราะเป็นศาสนาฝ่าย
อารยันซึ่งมีมูลรากอันเดียวกัน มาถึงสมัยพระพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติความเชื่อแบบเดิมแล้วตั้งศาสนาพุทธขึ้น
ใหม่

เพราะฉะนั้น วิชาตรรกวิทยาที่มีแพร่หลายอยู่ในกรีซและอินเดีย นั้น อาจเป็นสมบัติดั้งเดิมของอารยันก็ได้ ต่อเมื่อมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าจึงทรงปฏิเสธ และเสนอหลักการใหม่เรื่องคันความจริงขั้นที่จะได้ดับทุกข์
ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าเข้าใจว่าวิชาตรรกวิทยาคือวิชาเดา เมื่อเจริญขึ้นก็เดาอย่างมีหลักเกณฑ์ขึ้นดังนี้แล้ว ก็จะ
เห็นชัดว่า เหตุไรพระพุทธศาสนาจึงปฏิเสธการเดาทุกชนิด.

บทที่ 12

พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

“พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์และวิธีการในการสั่งสอนตลอดจนตัวคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้น”

ก่อนที่จะกล่าวว่า พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์และวิธีการในการสั่งสอน ตลอดจนตัวคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์อย่างไร ผู้เขียนเห็นสมควรที่จะได้เข้าใจคำว่า “วิทยาศาสตร์” และขอบเขตแห่งความหมาย เพื่อเข้าใจง่ายในการพิจารณาเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป

ความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์

คำว่า “วิทยาศาสตร์” เราใช้ในภาษาไทยโดยแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Science คำอังกฤษคำนี้มาจากคำในภาษาละตินว่า Scientia อีกต่อหนึ่งซึ่งแปลว่าความรู้ (Knowledge) ขอบเขตของวิชาวิทยาศาสตร์นั้นได้แก่บรรดาความรู้อันว่าด้วยเอกภพฝ่ายวัตถุ (physical universe) หรือรูปธรรมทั้งปวง กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือสิ่งทั้งปวงในโลกนี้และโลกอื่นที่มีรูปร่าง ขนาดหรือน้ำหนัก อันอาจกำหนดรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้นและกาย ข้อที่กล่าวว่าสิ่งทั้งปวงในโลกนี้และโลกอื่นที่มีรูปร่างนั้น คำว่า โลกอื่น หมายถึงดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดาวเคราะห์ต่าง ๆ ทั้งในสุริยจักรวาลนี้และในสุริยจักรวาลอื่น วิทยาศาสตร์เป็นการศึกษาอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ มีการทดลอง การสังเกต สอบสวนความจริงไม่ยอมใช้วิธีเชื่ออย่างมง่าย การแบ่งประเภทวิทยาศาสตร์มีหลายมิติด้วยกัน บางมิติแบ่งออกเป็น 2 บางมิติแบ่งออกเป็น 3 คือ

วิทยาศาสตร์ 2 ประเภท

1. วิทยาศาสตร์กายภาพ (Physical Sciences) เป็นวิทยาศาสตร์ว่าด้วยวัตถุที่ไม่มีใจครองหรือไม่มีชีวิตทั้งปวง กล่าวตามภาษาวิทยาศาสตร์ ได้แก่การสอบสวนปรากฏการณ์อันเป็นมูลฐานแห่งสสาร คำว่า สสาร ได้แก่สิ่งที่มีขนาด น้ำหนัก หรือมีการกินที่

2. วิทยาศาสตร์ชีวภาพ (Biological Sciences) เป็นวิทยาศาสตร์ว่าด้วยสิ่งมีชีวิต ทั้งต้นไม้และสัตว์ทุกชนิด ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอินทรีย์ (Organism) กล่าวตามภาษาวิทยาศาสตร์ได้แก่การสอบสวนปรากฏการณ์อันซับซ้อนแห่งชีวิต

อนึ่งวิทยาศาสตร์ชีวภาพนี้ บางครั้งเรียกว่า (Natural Science) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ในสมัยโบราณเรียกว่า Natural History ความรู้เรื่องธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงวิชาที่ว่าด้วยพืชและสัตว์ คือพฤกษศาสตร์และสัตววิทยา ดังจะกล่าวในรายละเอียดข้างหน้า

วิทยาศาสตร์ 3 ประเภท

ในระยะหลัง ๆ นี้มนุษย์ได้จัดวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นอีกประเภทหนึ่ง จาก 2 ประเภทข้างต้น เรียกว่า วิทยาศาสตร์สังคม (Social Sciences) แต่ในเมืองไทยเรายังไม่สนิทใจจะเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ จึงใช้คำว่าสังคมศาสตร์ แทนคำว่าวิทยาศาสตร์สังคม อย่างไรก็ตามทั่วโลกได้ยอมรับวิทยาศาสตร์ประเภทนี้แล้ว โดยจัดให้วิชาต่าง ๆ เหล่านี้ คือ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ทัณฑวิทยา จริยศาสตร์ และจิตวิทยา เป็นต้น รวมอยู่ในวิชาวิทยาศาสตร์ฝ่ายสังคม แต่เฉพาะจิตวิทยาอาจคาบเส้นในระหว่างวิทยาศาสตร์ชีวภาพได้ด้วย คือจิตวิทยาทั่วไปอยู่ในวิทยาศาสตร์ทางสังคม เหตุที่จะจัดวิชาต่าง ๆ ทางสังคมเข้าเป็นวิทยาศาสตร์ ก็เพราะต้องมีสถิติข้อเท็จจริง การทดสอบ การสังเกต การทดลอง อันเป็นวิธีการของวิทยาศาสตร์ มิใช่เรื่องของอารมณ์ความรู้สึกตามชอบใจโดยไม่มีหลักเกณฑ์

คราวนี้มีปัญหาว่า วิชาคำนวณจะอยู่ในวิทยาศาสตร์ประเภทไหนถ้าจะพูดถึงวิชาคำนวณต้องพูดอีกแบบหนึ่ง คือ แบ่งวิทยาศาสตร์ออกเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) คือเป็นการศึกษาเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์แท้ ๆ และซึ่งมีข้อเท็จจริงปรากฏในตัวเอง วิชาคำนวณจึงอยู่ในประเภทนี้ อนึ่ง วิทยาศาสตร์ทุกประเภทที่เป็นไปตามเนื้อหาของวิชาการยังไม่กล่าวถึงการนำไปใช้ คงอยู่ในประเภทวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ เมื่อใดเราใช้ประโยชน์จากวิชานั้น ก็เกิดวิทยาอีกประเภทหนึ่ง คือ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) ถ้าจะเทียบให้ชัดการเรียนรู้วิชาพฤกษศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ การเรียนทำป้าไม้ (คือการใช้พฤกษศาสตร์เป็นมูลฐานสร้างประโยชน์ต่อไปอีก) เป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (ประยุกต์ แปลว่าใช้ประโยชน์) หรืออีกอย่างหนึ่งการเรียนรู้วิชาเคมีเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ การเรียนปรุงยา ผลิตยารักษาโรคเป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์

รายละเอียดแขนงวิชาวิทยาศาสตร์

เมื่อได้แบ่งวิทยาศาสตร์ออกเป็นวิทยาศาสตร์กายภาพ (ว่าด้วยสิ่งไม่มีชีวิต) กับวิทยาศาสตร์ชีวภาพ (ว่าด้วยสิ่งมีชีวิต) และวิทยาศาสตร์ทางสังคมเช่นนี้แล้ว จึงสมควรจะได้ทราบว่าแต่ละประเภทได้มีสาขาวิชาต่อไปอีกอย่างไร ทั้งนี้เพียงเพื่อรู้หน้าตาย่อ ๆ ของวิทยาศาสตร์ เพื่อเข้าใจขอบเขตอันจะเป็นประโยชน์ในการอธิบายเทียบเคียงกับพระพุทธศาสนาภายหลัง

ก. วิทยาศาสตร์กายภาพ

วิทยาศาสตร์ส่วนนี้ มีวิชาฟิสิกส์และเคมีเป็นวิชามูลฐาน แล้วเกิดวิชาเพิ่มขึ้นจากวิชามูลฐานนั้น คือ ดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา อุตุนิยมวิทยา เป็นต้น ในที่นี้จะอธิบายถึงวิชาแขนงเหล่านั้นเพียงย่อ ๆ

1. ฟิสิกส์ (Physics)

แปลตามตัวอักษรวิชานี้ได้แก่กาย วัตถุ หรือรูปธรรม พุดง่าย ๆ คือ เป็นวิชาว่าด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับชีวิต แบ่งสาขาออกไปอีก 6 อย่าง คือ กลศาสตร์, ความร้อน, เสียง, แสง, แม่เหล็กและไฟฟ้า เดิมทีเดียววิชาฟิสิกส์เรียกว่า Natural Philosophy (ปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติ) หมายถึงวิชาว่าด้วยวัตถุที่ไม่มีชีวิต เป็นคำ

คู่กับคำว่า Natural History (ความรู้ว่าด้วยธรรมชาติ) ซึ่งหมายถึง วิชาว่าด้วยสิ่งมีชีวิต เช่น พฤกษศาสตร์ และ สัตววิทยา ต่อไปนี้จะอธิบายย่อ ๆ ว่า สาขาของวิชาฟิสิกส์ 6 อย่างนั้น คือ อะไร

(1) กลศาสตร์ (Mechanics) วิชา ว่าด้วยความเคลื่อนไหว และจักรกล แบ่งออกเป็นกลศาสตร์ ของแข็ง กลศาสตร์ของเหลว และกลศาสตร์ก๊าซ กลศาสตร์ของแข็ง ว่าด้วยการศึกษาถึงกำลังและการ เคลื่อนไหว ซึ่งเจริญขึ้นเป็นวิชาวิศวกรรมจักรกล กลศาสตร์ของเหลว ว่าด้วยการศึกษาความเป็นไปแห่ง ของเหลว กฎของการลอยเป็นต้น กลศาสตร์ก๊าซ ว่าด้วยการศึกษาคุณสมบัติของก๊าซภายใต้ความดันต่าง ๆ

(2) ความร้อน (Heat) ว่าด้วยความร้อนในด้านต่าง ๆ และความเป็นไปของโลหะทั้งหลายเมื่อถูก ความร้อน วิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยกำลังงานอันเกี่ยวกับความร้อนทุกชนิด อันเป็นเหตุให้เกิดการประดิษฐ์ เครื่องจักรไอน้ำและรถยนต์ โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับความร้อนเป็นรากฐาน

(3) เสียง (Sound) ว่าด้วยเรื่องเสียง คลื่นเสียง มูลเหตุให้เกิดเสียงซึ่งอาจศึกษาเพื่อประดิษฐ์เครื่องดนตรี จานเสียง เครื่องขยายเสียง วิทยุ ภาพยนตร์พูดได้ และเครื่องบันทึกเสียงเป็นต้น

(4) แสง (Light) ว่าด้วยเรื่องแสงสว่างอันทำให้เกิดการศึกษาเรื่องทัศนศาสตร์ (Optics) ซึ่งให้ ความรู้เรื่องเลนส์ เป็นเหตุให้เกิดการประดิษฐ์กล้องถ่ายรูป, กล้องโทรทรรศน์, กล้องจุลทรรศน์, เครื่องส่งและรับ โทรทัศน์, แว่นตา และภาพยนตร์เป็นต้น

(5) แม่เหล็ก (Magnetism) ว่าด้วยคุณสมบัติที่ทำให้สสารอันหนึ่งดูดสสารอีกอันหนึ่ง วิชานี้สัมพันธ์ กับวิชาไฟฟ้าอย่างใกล้ชิด เมื่อศึกษาวิชานี้จะทำให้รู้เรื่องของโทรทัศน์, โทรเลข, วิทยุโทรเลข, และ เครื่องจักรที่ทำให้เกิดกำลังงานต่าง ๆ

(6) ไฟฟ้า (Electricity) ว่าด้วยส่วนประกอบของสสารทั้งหลายอันอาจทอนให้ถึงที่สุดลงไปเป็น กำลังงาน ไฟฟ้าบวกและไฟฟ้าลบ ว่าด้วยกระแสไฟฟ้า คลื่นไฟฟ้า คลื่นวิทยุ และทำให้เกิดประติสัมพันธ์ เกี่ยวกับเครื่องยนต์ไฟฟ้า พัดลม รถราง รถไฟที่ใช้ไฟฟ้าเป็นต้น

2. เคมี (Chemistry)

วิชานี้ว่าด้วยส่วนประกอบของสสารและความเปลี่ยนแปลงของสสารเมื่อรวมกันหรือแยกกัน (สสาร ได้แก่วัตถุที่มีขนาดน้ำหนักและกินที่จะเป็นของแข็งของเหลวหรือก๊าซก็ตาม)

วิชาฟิสิกส์กับเคมีใกล้เคียงกันมาก จึงควรทราบความต่างกันดังนี้ ฟิสิกส์ว่าด้วยกำลัง ความเคลื่อนไหว ความ ร้อน เสียง แสง แม่เหล็กและไฟฟ้า ถ้าจะศึกษาถึงสสารก็ศึกษาถึงคุณสมบัติสามัญทั่วไปของสสารทุกชนิด ซึ่งแม้จะเปลี่ยนรูปเปลี่ยนภาวะ แต่ก็ไม่เปลี่ยนชนิด เช่น ไม้เปลี่ยนรูปเป็นโต๊ะ แก้ว แต่ยังคงเป็นไม้อยู่นั่นเอง ส่วนเคมีว่าด้วยปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของสสาร เมื่อรวมกันหรือแยกกันหรือเมื่อถูกความร้อนเป็นต้น เช่น ไม้ เปลี่ยนเป็นถ่านเมื่อถูกไฟไหม้ หรือเหล็กที่วางทิ้งอยู่ขึ้นสนิม และเนื้อเหล็กบางส่วนหายไปกลายเป็นขุย สนิมขึ้นแทน เพราะเหล็กทำปฏิกิริยากับอากาศออกซิเจน

3. ดาราศาสตร์ (Astronomy)

เป็นวิชาว่าด้วยเทหวัตถุ คือ สิ่งที่มีรูปร่างบนท้องฟ้า (Heavenly bodies) เช่น ดวงอาทิตย์ (Sun), ดาวเคราะห์ คือ ดาวที่ไม่มีแสงสว่างในตัวเองอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ เช่น โลกเราและดาวเคราะห์อื่น ๆ เช่น อังคาร พุธ พฤหัส ศุกร์ เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า Planets, ดวงจันทร์ (Moons) ได้แก่บริวารของดาวเคราะห์ซึ่งโคจรรอบโลกเราในกำหนดเวลา 1 เดือน ส่วนดาวเคราะห์อื่น ๆ บางดวงก็มีดวงจันทร์เป็นบริวารมาก เช่น พฤหัสและเสาร์ มีดวงจันทร์เป็นบริวาร 9 ดวงถึง 11 ดวง, ดาวตกหรือผีพุ่งไต้ (meteors) และดาว คือ ดวงอาทิตย์อื่น ๆ อีกมากมาย แต่อยู่ไกลออกไปเราจึงเห็นเป็นเพียงดาวดวงหนึ่ง ๆ ซึ่งคล้ายไม่มีความหมายอะไร แต่บางดวงโตกว่าดวงอาทิตย์ของเราตั้งพันเท่า ล้านเท่าก็มี

4. ธรณีวิทยา (Geology)

วิชานี้ว่าด้วยโครงสร้างส่วนประกอบและประวัติของโลก แบ่งสาขาใหญ่ออกเป็น 2 คือ ธรณีวิทยาทั่วไป (General Geology) กับ ธรณีวิทยาประวัติศาสตร์ (Historical Geology) ซึ่งแต่ละสาขายังแบ่งเป็นอนุสาขาออกไปอีกมาก

5. อุตุนิยมวิทยา (Meteorology)

วิชานี้ว่าด้วย การศึกษาให้รู้ความเคลื่อนไหว และปรากฏการณ์ของบรรยากาศ (Atmosphere) คืออากาศรอบ ๆ โลกเราว่าในลักษณะเช่นไรจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอากาศทั่วไปและภูมิอากาศ ในการนี้จะต้องศึกษาให้รู้อุณหภูมิ ความกดดันของอากาศ ทิศทางและความเร็วของลม ต้องมีเครื่องวัดอุณหภูมิ เครื่องบันทึกแสงอาทิตย์ เครื่องวัดน้ำฝนและหิมะ เครื่องวัดความกดของอากาศ เป็นต้น เป็นอันได้เห็นเค้าโครงของวิทยาศาสตร์กายภาพย่อ ๆ ดังได้อธิบายมาแล้ว ต่อไปจะกล่าวถึงวิทยาศาสตร์ชีวภาพ พอเป็นทางพิจารณา

ข. วิทยาศาสตร์ชีวภาพ

วิทยาศาสตร์ประเภทนี้ว่าด้วยสิ่งที่มีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์ จึงแบ่งสาขาใหญ่ออกเป็น 2 คือ

1. พฤกษศาสตร์ (Botany) ว่าด้วยพืชและต้นไม้ทุกชนิด
2. สัตววิทยา (Zoology) ว่าด้วยสัตว์ทุกชนิดตั้งแต่สัตว์เซลล์เดียวจนถึงสัตว์หลายเซลล์

1. พฤกษศาสตร์ (Botany)

เป็นวิชาว่าด้วยพืชพันธุ์ไม้ทุกชนิด แบ่งออกไปอีกหลายสาขาเช่น :-

(1) Bacteriology วิทยาแบคทีเรีย (แบคทีเรีย) เป็นวิชาว่าด้วยจุลินทรีย์ ซึ่งจัดอยู่ในประเภทพืช ต้องมีเรื่องที่ศึกษา เช่น แบคทีเรีย ไวรัส ยีสต์ รา และพืชเซลล์เดียวต่าง ๆ

(2) ZMycology วิทยามีโก วิชาว่าด้วยเห็ดราต่าง ๆ ฯลฯ

2. สัตววิทยา (Zoology)

เป็นวิชาว่าด้วยสัตว์ทุกชนิด แบ่งไปอีกหลายสาขา เช่น :-

(1) Protozoology วิทยาโปรโตโซ ว่าด้วยสัตว์ในชั้นปฐมภูมิหรือชั้นแรก อันได้แก่สัตว์เซลล์เดียว เป็นต้น

(2). General Zoology สัตววิทยาทั่วไป ซึ่งแบ่งออกเป็นวิชาว่าด้วย แมลงหรือกีฏวิทยา (Entomology) และวิชาว่าด้วยนก (Ornithology) วิชาว่าด้วยปลา ซึ่งเรียกว่า มীনวิทยา (Ichthyology) วิชาว่าด้วยหอย (Conchology) วิชาว่าด้วยไข่ (Oology) และอื่น ๆ ๑ ๓ ๑

นอกจากนั้นในพฤกษศาสตร์และสัตวศาสตร์นี้ยังมีวิชารวมเพื่อศึกษารายละเอียด ทั้ง 2 แขนงตามลำดับ ดังนี้ :-

1. วิชาว่าด้วยโครงสร้าง หรือ สัณฐานวิทยา (Morphology)
2. วิชาว่าด้วยการจัดประเภททั้งของพืชและสัตว์ ที่เรียกว่า Taxonomy
3. วิชาว่าด้วยการทำงานของอวัยวะ ร่างกายทั้งของพืชและสัตว์หรือ สรีรวิทยา (Physiology)
4. วิชาว่าด้วยความเคยชิน แหล่งที่อยู่ และความเกี่ยวข้องกันในระหว่างพืชต่อพืช และสัตว์ต่อสัตว์ ที่เรียกว่านิเวศวิทยาหรือ Ecology

5. วิชาว่าด้วยการศึกษาพัฒนาการแห่งชีวิตของแต่ละชนิด ซึ่งเรียกว่า วิทยาเอมบริโอ (Embryology)

6. วิชาว่าด้วยการศึกษาถึงอดีตประวัติ เพื่อจะได้รู้ว่าพืชหรือสัตว์ชนิดนี้อยู่ในประเภทไหน ซึ่งต้องการหลักฐานแม้จากซากเหลือในดินในหิน เพื่อให้อธิบายได้ถูกต้อง เรียกว่า Palaeontology

หมายเหตุ : การจัดประเภทวิทยาศาสตร์นี้ใช้หลักฐานในหนังสือทางวิทยาศาสตร์หลายเล่ม เฉพาะหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพใช้บทความของศาสตราจารย์ J.Arthur Thomson การใช้คำบัญญัติทางวิทยาศาสตร์ ได้ใช้ตามที่รัฐบาลเคยประกาศในราชกิจจานุเบกษา การที่ได้รวบรวมประเภทวิทยาศาสตร์โดยแสดงหมวดหมู่เช่นนี้ เพื่อสะดวกในการเข้าใจวิชานี้ ซึ่งฝรั่งเองก็มีได้รวบรวมไว้โดยสิ้นเชิง เป็นแต่แต่งตำราว่าด้วยอะไรก็กล่าวเฉพาะวิชานั้น ๆ โดยส่วนเดียว

ค. วิทยาศาสตร์ทางสังคม

ถ้าจัดวิทยาศาสตร์เป็นเพียง 3 ประเภท วิทยาศาสตร์ทางสังคมทุกอย่างก็ต้องเอาไปรวมไว้ใน วิทยาศาสตร์ชีวภาพ ถ้าแยกออกเป็น 3 อย่าง วิทยาศาสตร์ทางสังคมก็มีหลายสาขาอยู่เหมือนกัน เช่น :-

- (1) สังคมวิทยา (Sociology)
- (2) มานุษยวิทยา (Anthropology)
- (3) เศรษฐศาสตร์ (Economics)
- (4) ทฤษฎีวิทยา (Penology) ว่าด้วยการลงโทษ
- (5) ภาษาศาสตร์ (Linguistics)

(6) จิตวิทยาสังคม (Social Psychology)

(7) จริยศาสตร์ (Ethics) ๗ ถ ๗

สรุปความฝ่ายวิทยาศาสตร์

เป็นอันว่าเราได้อ่านแผนที่สังเขปของวิทยาศาสตร์ทุกสาขาแล้ว ขอบเขตของวิทยาศาสตร์อาจแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ :-

1. ว่าด้วยอาณาจักรแห่งสิ่งที่ไม่มีชีวิตและพลังงานตั้งแต่หยดน้ำค้าง จนถึงดวงดาวตั้งแต่เรื่องของไฟฟ้า จนถึงกฎแห่งการถ่วง เรียกว่า สากลบริเวณ (Cosmosphere)
2. ว่าด้วยอาณาจักรแห่งพืชและสัตว์ เรียกว่า ชีวบริเวณ (Biosphere)
3. ว่าด้วยสังคมมนุษย์รวมทั้งสถาบัน ขนบประเพณี มรดกทางสังคม (วัฒนธรรม) ศิลปะ วรรณคดีและผลิตผลต่าง ๆ เรียกว่า สังคมบริเวณ (Sociosphere)

การแบ่งออกเป็น 3 บริเวณนี้ แบ่งตามข้อคิดของศาสตราจารย์ J. Arthur Thomson

ต่อไปนี้จะพิจารณาถึงขอบเขตแห่งพระพุทธศาสนาดูบ้าง จากนั้นจึงจะเริ่มวิจารณ์กันในภายหลังว่า พระพุทธศาสนาจะเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร

ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราย่อมบัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายอันมีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญามีใจครองนี้เอง” ไรหิตสสูตร พระสุตตันตปิฎก เล่ม 15 หน้า 89

ถอดความแห่งพระพุทธภาษิตนี้ คงได้ความว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยลงที่มนุษย์ ซึ่งมีกายประมาณวาหนึ่ง มีใจครองนี้โดยทรงย่อโลกทั้งโลกให้มาอยู่ที่ร่างกายและจิตใจ แม้เหตุให้เกิดโลกความดับโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ก็ทรงย่อมารวมที่ร่างกายจิตใจเช่นเดียวกัน

เป็นอันสรุปความไว้ขั้นหนึ่งก่อนว่า ขอบเขตแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนนั้น แม้จะมีหลักธรรม วิจิตรพิสดารอย่างไร ก็รวมเป็นข้อปฏิบัติที่ร่างกายจิตใจทั้งสิ้น แม้อุดมคติสูงสุดก็อยู่ที่พ้นไปจากร่างกายจิตใจไม่ต้องตกอยู่ในสภาพวนเวียนต่อไป เมื่อเป็นเรื่องขึ้นต้นลงท้ายด้วยร่างกายจิตใจ และพ้นจากร่างกายจิตใจเช่นนี้ เราจึงสังเกตได้ว่า หลักพระพุทธศาสนา 3 ประการ คือ :-

1. เว้นความชั่ว
2. ทำความดี
3. ชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว

เป็นเรื่องอยู่ภายในขอบเขตของร่างกายและจิตใจดังกล่าวแล้ว แม้พระพุทธศาสนาจะสอนอยู่บนขอบเขตแห่งร่างกายและจิตใจแม้พระพุทธศาสนาจะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและจิตใจว่า มี

ส่วนกระทบถึงกัน คือ กายเดือดร้อนก็เป็นเหตุให้ใจผิปกติได้ หรือเมื่อใจเดือดร้อนก็เป็นเหตุให้กายผิปกติได้ ดังนี้ก็จริง แต่ถ้าจะพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาสอนหนักแน่นไปในเรื่องอะไรแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า ปัญหาเรื่องจิตใจได้รับความสนใจจากพระพุทธศาสนาอยู่เป็นพิเศษ ดังข้อความในพระพุทธานุญาตที่ว่า :-

1. โลกอันจิตย่อมนำไป คือมีจิตเป็นผู้นำ (จิตเตน นียติ โลโก)
2. ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า (มโนปฺพพฺพกมา ฐมา)

จากพระพุทธานุญาตนี้ เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนเน้นว่า ไม่ว่าโลกหรือธรรมล้วนมีจิตใจเป็นผู้นำทั้งสิ้น เมื่อจิตใจเป็นผู้นำ การอบรมขัดเกลาจิตใจจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการปฏิบัติ เมื่อรักษากายอย่างเดียวชื่อว่ารักษาอย่างอื่นด้วย ดังข้อความอันเป็นพระพุทธานุญาตว่า

“ดูก่อนคฤหบดี ! เมื่อบุคคลรักษากายได้แล้วก็เป็นอันรักษาทั้งกายกรรม ทั้งวจีกรรม ทั้งมโนกรรม เปรียบเหมือนเรือนยอด เมื่อมุงหลังคาดีแล้ว ก็ชื่อว่ารักษาไว้ได้ทั้งยอดเรือน ทั้งกลอนเรือนทั้งฝาเรือน” (คำว่า กลอนเรือน หมายถึง โครงไม้อันเป็นที่รองรับสิ่งที่มุงเช่น หญ้าหรือจาก)

ความมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวโดยทั่วไป ความมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนาก็คือ ประโยชน์ ซึ่งอาจแบ่งประโยชน์ดังกล่าวได้เป็น 3 ประการ คือ :-

1. ประโยชน์ปัจจุบัน ได้แก่การตั้งตัวได้ทางโลกเป็นหลักฐาน
2. ประโยชน์อนาคต ได้แก่การตั้งตัวได้ทางศีลธรรม เป็นเหตุช่วยให้การตั้งตัวทางโลกเป็นไปโดย ราบรื่นไม่ล่มจม ทำให้อนาคตแจ่มใสและได้หลักศีลธรรมเข้าค้ำจุน
3. ประโยชน์อย่างยิ่ง หรืออย่างสูงสุดได้แก่การสามารถดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้โดยเด็ดขาด ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของความชั่วทางจิตใจ และความทุกข์ร้อนกลัดกลุ้มต่อไป

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาเมื่อย่อให้สั้นที่สุด หรือกล่าวแต่แก่นแท้ ๆ ก็มีประโยชน์อย่างยิ่ง ข้อที่ 3 เป็นข้อสำคัญที่สุด แต่เรียกชื่ออีกสำนวนหนึ่งว่า วิมุตติ (ความหลุดพ้น) ดังพระพุทธานุญาตว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรร่อมมีรสเดียว คือรสเค็มจืด ธรรมวินัยก็มีรสเดียว คือวิมุตติ ความหลุดพ้นนั้นนั่น”

ความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนา หมายถึงหลุดพ้นจากกิเลส (ความชั่วในจิตใจ ทำจิตใจให้เศร้าหมอง) อย่างหนึ่ง หลุดพ้นจากความทุกข์ อันแบ่งออกเป็นทุกข์ประจำ กับทุกข์จรอย่างหนึ่ง ความหลุดพ้นอาจมิได้ชั่วขณะหรือด้วยคุณธรรมบางอย่าง อาจเป็นความหลุดพ้นชนิดเด็ดขาดก็ได้ จะบรรลุความหลุดพ้นขั้นไหน ย่อมขึ้นอยู่กับความประพฤติปฏิบัติที่จะเป็นเหตุละความชั่วในจิตใจได้มากน้อยเพียงไร ผู้เขียนขอตั้งหลักไว้สั้น ๆ อย่างนี้ก่อน เมื่อถึงคราวอธิบายเปรียบเทียบจะได้ชี้ให้เห็นเป็นข้อ ๆ ไป

บทที่ 12 (ต่อ)

สรุปความ

พระพุทธศาสนาสอนข้อปฏิบัติรวมทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ในส่วนสำคัญเน้นในเรื่องจิตใจเป็นพิเศษ ความมุ่งหมายในการสอนนั้นเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ 3 ชั้น และชั้นสูงคือประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ความหลุดพ้นทุกข์โดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุด เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนาสอนให้จัดการกับจิตใจเป็นพิเศษจึงมีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจิตใจอยู่เป็นอันมาก ทั้งเป็นข้อปฏิบัติประกอบด้วยเหตุผลซึ่งผู้ฟังอาจตรงตามและพิสูจน์ทดลองให้เห็นจริงได้

ชาวตะวันตก ผู้หันมานับถือพระพุทธศาสนา จึงขนานนามให้ว่าเป็น วิทยาศาสตร์ทาง จิตใจ (Spiritual and Mental Science)

แนวนานระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

จากการแยกพูดถึงวิทยาศาสตร์พร้อมด้วยรายละเอียดและขอบเขตก่อน แล้วจึงพูดถึงพระพุทธศาสนาพร้อมด้วยขอบเขตตลอดจนจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นว่าทางไหนมุ่งไปในทิศทางของคนอย่างไร เช่นนี้แล้ว เวลาเปรียบเทียบเราจะได้ไม่หลง จะได้ไม่เกณฑ์ให้พระพุทธศาสนาต้องคล้อยตามวิทยาศาสตร์ไปทุกอย่าง หรือเกณฑ์ให้วิทยาศาสตร์ต้องอนุโลมตามพระพุทธศาสนาไปทุกฝีก้าว แต่ละอย่างก็มีทิศทางและความมุ่งหมายของตนเองความลงรอยกันจึงอยู่ที่วิธีการและหลักการ ไม่ใช่ในเนื้อหาของแต่ละอย่างเมื่อเราเข้าใจเช่นนี้ก็อาจเข้าใจพระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์ได้ทั้ง 2 อย่าง ไม่ลำเอียง หรือไม่เอาความรู้ด้านเดียวมาพุดข่มอีกฝ่ายหนึ่งให้หมดความสำคัญลงไป การรู้ด้านเดียวนี้อาจประโยชน์มาก อาจทำให้เข้าใจผิดอะไรต่ออะไรไปได้อย่างสำคัญ ดังจะกล่าวชี้ให้เห็นข้างหน้า

เท่าที่ชาวตะวันตกได้พิจารณากันแล้ว ได้ลงความเห็นไว้ว่า วิชาวิทยาศาสตร์ทางโลก เป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายวัตถุ ส่วนพระพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ

ผู้เขียนขอนำข้อความในหนังสือ What is Buddhism ? (พระพุทธศาสนาคืออะไร ?) ฉบับของพุทธสมาคมลอนดอน หน้า 191 ถึง 192 มาแปลเสนอท่านผู้อ่านดังต่อไปนี้ :-

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายหลักทั่วไปแห่งจิตใจในฐานะเป็นมูลฐานแห่งคำสอนของพระองค์ ส่วนโลกทางวัตถุเป็นเขตแดนของนักวิทยาศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างโลกทางจิตใจกับทางวัตถุทั้ง 2 เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา กับสิ่งที่สะท้อนไปจากเนื้อหา ผู้ศึกษาสิ่งหนึ่งโดยอุปมาน (analogy เปรียบเทียบ) และโดยอนุมาน (inference คาดจากเหตุผล)

ยอมได้รับความรู้ถึงอีกสิ่งหนึ่งด้วย เพราะทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ มีรากฐานอยู่บนการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ (ในแนวทาง) ของตนเองโดยลำดับ ในการสรุปผลจึงมีสภาพอันเข้ากันได้ วิทยาศาสตร์แปลว่า “ความรู้” และพระพุทธเจ้าก็ทรงสั่งสอนว่า ความรู้ธรรมต้องได้มาโดยการวิเคราะห์, ทดลอง, และหาเหตุผล เช่นเดียวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้มาทุกวันนี้, ไม่ใช่ความเชื่ออย่างมงายในลัทธิศาสนาหรือโดยความเชื่อที่ไม่ใช่เหตุผล กล่าวโดยย่อ พุทธศาสนิกชนจึงเชื่อว่า เป็นนักวิทยาศาสตร์ทางวิญญาณหรือทางจิตใจ”

เมื่อฝรั่งที่นับถือพระพุทธศาสนาภาคภูมิใจตนเอง ถึงกับกล่าวว่าพุทธศาสนิกชน เชื่อว่าเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางจิตใจเช่นนี้ เราจึงควรจะได้พิจารณากันต่อไปอีกในรายละเอียดว่า พระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์อย่างไร เป็นอันขอสรุปไว้ในขั้นนี้ก่อนว่า แนวขนานระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ก็คือ พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ ต่างต้องการพิสูจน์ความจริงโดยมีเหตุผล โดยการสังเกตทดลอง โดยไม่ให้เชื่ออะไรอย่างมงาย พระพุทธศาสนามีแนวเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตใจส่วนวิทยาศาสตร์มีแนวทางวัตถุ จึงต่างเป็นแนวขนานของกันและกันด้วยประการฉะนี้

ความรู้สองด้านทำให้เข้าใจดี

เมื่อเราเข้าใจว่าพระพุทธศาสนา เป็นวิทยาศาสตร์ฝ่ายจิตใจ คู่กับวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นฝ่ายวัตถุแล้ว ในบางกรณีควรเข้าใจความหมายในการใช้ถ้อยคำของแต่ละฝ่ายด้วย มิฉะนั้นจะเข้าใจสับสนกันไป

ขอยกตัวอย่างแห่งคำว่า ธาตุ (elements) มีนักวิทยาศาสตร์บางคนซึ่งไม่เข้าใจหรือไม่เคยศึกษาพระพุทธศาสนาเคยกล่าวว่า ธาตุตามที่เข้าใจกันในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นความเข้าใจผิดและเป็นการไม่รู้จักรัธาตุที่แท้จริง ธาตุที่แท้จริงนั้นจะต้องวิเคราะห์ลงไปถึงที่สุดได้โดยมีปริมาณเป็นแบบเดียวกัน จะวิเคราะห์อีกสักเท่าไรก็คงส่วนประกอบหรือโครงสร้างปรมาณู (atomic structure) อยู่เท่านั้น ไม่เปลี่ยนแปลง ธาตุแต่ละชนิดในทางวิทยาศาสตร์ย่อมมีกำหนดของมันตายตัวแล้ว ตามที่นักวิทยาศาสตร์ค้นได้คือมีน้ำหนักของแต่ละปรมาณูเท่ากัน โดยใช้ น้ำหนักปรมาณูของธาตุไฮโดรเจนซึ่งเบาที่สุดเป็นหลัก จะแยกหรือทำการวิเคราะห์ทางเคมีให้มากไปกว่านั้นไม่ได้แล้ว เมื่อปรมาณูของแต่ละธาตุเป็นสิ่งมีน้ำหนัก (atomic weight) สิ่งซึ่งซึ่งไม่ได้ดวงไม่ได้จึงไม่จัดเป็นธาตุ การที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นธาตุแต่ละอย่าง ๆ นั้นนับว่าเข้าใจธาตุผิดเพราะดินก็ไม่ใช่ธาตุแท้ เมื่อแยกธาตุแล้วอาจพบว่า

เป็นธาตุผสม คือมีธาตุต่าง ๆ หลายอย่างผสมกันเป็นดิน น้ำก็ไม่ใช่ธาตุแท้เป็นสิ่งผสมระหว่างธาตุไฮโดรเจน 2 ส่วน กับออกซิเจน 1 ส่วน ไฟก็ไม่ใช่ธาตุเลย เพราะไฟไม่มีน้ำหนัก ไม่มีขนาด ชั่งไม่ได้ตวงไม่ได้ แยกหาปริมาณไม่ได้, ลมก็เป็นธาตุผสม ระหว่างออกซิเจน ไนโตรเจน และธาตุอื่น ๆ อีก ตกลงทางพระพุทธศาสนาจึงเข้าใจผิดเรื่องธาตุ โดยประการทั้งปวง เหตุผลของผู้รู้ด้านเดียวนั้น ฟัง ๆ คู่มือทำให้เห็นจริงไปบ้าง แต่เมื่อได้ศึกษาให้รู้ความมุ่งหมายในการบัญญัติคำขึ้นใช้ในทางศาสนาแล้วก็จะหายเข้าใจผิด คือเราจะต้องรู้จักว่าคำจำกัดความหรือคำนิยาม (definition) ในแต่ละทางหรือแต่ละวิชานั้นย่อมมีความมุ่งหมายต่างกัน บางครั้งใช้ศัพท์พ้องกัน แต่ความหมายไปคนละอย่าง เช่นคำว่า อารมณ์ ในความหมายทางพระพุทธศาสนา มิได้หมายอย่างที่เราเข้าใจกันในภาษาไทย ที่ตรงกับคำว่า ความสะเทือนใจ หรือคำว่า emotion ในภาษาอังกฤษเลย ในภาษาไทยเรามีคำพูดว่า อารมณ์ดี อารมณ์ไม่ดี แต่ในทางพระพุทธศาสนา คำว่า อารมณ์ หมายถึงสิ่งที่ผ่านมาจากตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ ซึ่งได้แก่รูป (สิ่งที่เห็นได้ด้วยตา), เสียง, กลิ่น, รส, โสณัฐพะ (สิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยกาย), ธรรม (สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ) เมื่อไทยเรานำคำนี้มาใช้จนเข้าใจกันว่า หมายถึงความสะเทือนใจไปแล้วก็ใช้ไป แต่ต้องรู้ไว้ว่า นี่หมายความว่าตามภาษาไทย ไม่ใช่ความหมายในทางพระพุทธศาสนา ทางพระพุทธศาสนาหมายถึงอย่างหนึ่ง จะว่าใครผิดก็ไม่เชิงต้องศึกษาให้รู้ความหมายไว้ 2 ทางนั้นแหละจึงจะไม่ยุ่ง หรือคำอื่นอีก เช่น สงสาร ไทยเราใช้หมายความว่าเอ็นดู ใจหายไปตาม หรือใจอ่อนล้าจะช่วยให้พ้นทุกข์ ถ้าจะแปลคำนี้ตามความหมายทางศาสนาแล้ว ก็ไม่ตรงกันเลย เพราะในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิด ตามศัพท์แท้ ๆ แปลว่าท่องเที่ยว คือ ท่องเที่ยวไปสู่ชาติกำเนิดต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ทางศาสนาจะติคนที่ใช้ศัพท์นี้โดยไม่รู้ความหมาย หรือคนไทยจะโทษว่าทางศาสนาทำไมไม่ใช้ศัพท์ให้ตรงกับภาษาไทย ดังนั้นก็ไม่ถูกต้องกันทั้ง 2 ฝ่าย ที่ถูกควรจะรู้ความหมายของทั้ง 2 ฝ่าย แล้วใช้ให้ถูกในทางของแต่ละฝ่ายนั้นแหละจึงจะเรียกว่า มีความรู้ไม่เป็นพิษแก่ตนเอง

คำว่า “ธาตุ” ในทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน มิได้หมายถึงสิ่งที่จะแยกออกไปอีกไม่ได้ทางเคมีอย่างที่ว่าทางวิทยาศาสตร์หมาย หากหมายถึงลักษณะที่เห็นได้ง่าย เข้าใจได้ง่าย แยกประเภทได้ง่ายของสิ่งทั้งหลายในโลกซึ่งศาสนาสึกอาจเข้าใจได้ กล่าวคือสิ่งใดมีลักษณะแข็งแข็ง สิ่งนั้นจัดเป็นธาตุดิน สิ่งใดมีลักษณะเหลวหรือเฝือเฝือ สิ่งนั้นจัดเป็นธาตุน้ำ สิ่งใดมีลักษณะร้อน สิ่งนั้นจัดเป็นธาตุไฟ และสิ่งใดมีลักษณะพัดไปมา สิ่งนั้นจัดเป็นธาตุลม เมื่อจัดประเภทอย่างง่าย ๆ เช่นนี้ เวลาสอนคนให้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ เพื่อสอนใจตนเอง คนเหล่านั้นก็แยกประเภทแห่งสิ่งต่าง ๆ ที่ตัวพบเห็นให้เป็นส่วน ๆ ได้ตามลักษณะง่าย ๆ นั้น คงได้ผลดีในการสอนเพื่อไม่ให้

ยึดถือในสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เพราะมองเห็นลักษณะเพียงแข็งบ้าง เหลวบ้าง ร้อนบ้าง พัดไปมาบ้าง อย่างนี้ก็เห็นได้ว่าคำจำกัดความของศาสนามีประโยชน์และใช้การได้ดีในทางของตนอย่างไร ทางศาสนาไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะไปขัดขวางวัดปรมาณูของธาตุต่าง ๆ แบบวิทยาศาสตร์และถ้าศาสนาจะสอนแบบวิทยาศาสตร์ก็จะเสียผล ในการที่คนไม่สามารถจะแยกธาตุได้ง่าย ๆ เลย เพราะจะต้องมีเครื่องมือแยกธาตุทางเคมี ซึ่งจะยุ่งยากไม่น้อย ไม่เหมือนกับที่เข้าใจตามคำจำกัดความทางศาสนาอันอาจมองเห็นอะไรก็แยกธาตุได้ทันที นอกจากนั้นทางศาสนายังมีการกล่าวถึงธาตุทางจิตใจหรือนามธรรมด้วย เพราะฉะนั้น การรู้ทั้ง 2 ทาง คือ ทั้งความหมายทางวิทยาศาสตร์ และความหมายทางศาสนา จึงดีกว่าเอาความหมายอย่างหนึ่งไปข่มอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยความรู้เพียงด้านเดียว การชี้แจงเรื่องนี้จึงเป็นการซ่อมความเข้าใจไว้มาก่อน ในเมื่อเราจะเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ต่อไป

ข้อที่พระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์

ผู้เขียนขอประมวลหลักการที่ตรงกันระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์เป็นข้อ ๆ เพื่อสะดวกแก่การพิจารณาเปรียบเทียบดังต่อไปนี้ :-

1. ทางพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างมงาย แต่ให้เชื่ออย่างมีเหตุผลมีการพิสูจน์ทดลองแล้งจึงเชื่อ วิทยาศาสตร์ก็สอนไม่ให้เชื่ออะไรอย่างมงาย ต้องมีการพิสูจน์ สังเกตทดลองเช่นเดียวกัน

2. ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือบังเอิญ การที่โทษว่าบังเอิญนั้นเพราะยังหาเหตุไม่พบต่างหาก พระพุทธศาสนาจึงไม่สอนชัดไปที่เทวดาหรือพระเจ้าว่าเป็นผู้คลบ้นดาล แต่ชี้ไปที่การกระทำของแต่ละบุคคล ว่าเป็นเครื่องทำให้ดีให้ชั่ว ทางวิทยาศาสตร์ก็เชื่อว่าผลทุกอย่างย่อมมาจากเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือบังเอิญ หรือเพราะอำนาจคลบ้นดาลทั้งหลาย การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์เป็นการค้นผลโดยสาวไปหาเหตุบ้าง ค้นเหตุแล้วสาวไปหาผลบ้าง

3. ทางพระพุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่อหรือคิดในโซกลางต่างๆ ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งบูชาความจริงก็สอนไม่ให้เชื่อถือหรือคิดในโซกลางต่าง ๆ เช่นกัน คือต่างฝ่ายต่างสอนอย่างตรงไปตรงมา

4. ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจลักษณะ 3 ประการแห่งสิ่งทั้งหลาย คือ ไม่เที่ยง ทยอยู่ไม่ได้ ไม่เป็นแก่นสารตัวตน เพื่อไม่ติดไม่ยึด ทางวิทยาศาสตร์ทั้งกายภาพและชีวภาพก็สอนให้

เข้าใจถึงกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย และเมื่อวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ลงไปแล้วไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสิ่งมีชีวิตก็ไม่มีแก่นสารตัวตนอะไร ประกอบขึ้นหรือรวมขึ้นจากปรมาณูของธาตุต่าง ๆ นั้น อนึ่ง เมื่อจะวิเคราะห์ไปให้ถึงที่สุดแล้ว ลงท้ายก็เป็นพลังงานซึ่งไม่ใช่ตัวตนอะไรเลย การทำระเบิดปรมาณูก็คือ การแยกปรมาณูเพื่อให้เกิดพลังงาน

5. ทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ผลซึ่งเกิดมาจากเหตุอันหนึ่งแล้วอาจจะเป็นเหตุของผลอันอื่นต่อไปอีกได้ เช่น การแสดงเรื่องวัฏฏะคือวน 3 ได้แก่ กิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม ๆ เป็นเหตุให้เกิดวิบาก ๆ เป็นเหตุให้เกิดกิเลส ๆ เป็นเหตุให้ทำกรรม ๆ ล ฯ หรือทฤษฎีปัจจัยการที่ว่าวิชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร สังขารซึ่งเป็นผลนั้นเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ วิญญาณซึ่งเป็นผลเป็นเหตุให้เกิดนามรูปต่อไปอีกเป็นต้น ทางวิทยาศาสตร์ก็สอนถึงความที่เหตุผลเกี่ยวโยงกัน เช่นเมล็ดพืชเป็นเหตุให้เกิดขึ้นไม้ ต้นไม้เป็นเหตุให้เกิดเมล็ดพืช หรือในการหาเหตุผลทางตรรกวิทยาที่เรียกว่า Sorites คือกระบวนการหาเหตุผลแบบลูกโซ่ยืดยาวเป็นทอด ๆ ซึ่งเข้าลักษณะปัจจัยการทางพระพุทธศาสนา

6. พระพุทธศาสนาสอนว่าร่างกายของมนุษย์ที่รวมกันเป็นก้อนเป็นกองนั้น อาจแยกออกได้เป็นธาตุ 4 คือมีลักษณะที่เห็นได้ง่าย ๆ 4 อย่าง คือ แฉ่นแข็งเป็นดิน เอบอบเป็นน้ำ อบอุ่นหรือร้อนเป็นไฟ พัดไปมาเป็นลม เพื่อสอนใจไม่ให้ยึดถืออะไรมากนัก ทางวิทยาศาสตร์ก็ว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยธาตุต่าง ๆ มากมายหลายชนิด เป็นแต่วิธีกำหนดธาตุในทางวิทยาศาสตร์ กำหนดประเภทด้วยจำนวนของปรมาณู ไฟฟ้าคือโปรตรอน อิเลคตรอน และนิวตรอน ใน 1 ปรมาณูของธาตุอันมีส่วนประกอบไม่เหมือนกัน มีน้ำหนักต่างกัน เช่น ระหว่างธาตุตะกั่ว ทองแดง กับทองคำ ตะกั่ว 1 ปรมาณูมีจำนวนปรมาณูไฟฟ้า 82 มีน้ำหนัก 207.21 (เท่าของไฮโดรเจน) ทองแดง 1 ปรมาณูมีจำนวนปรมาณูไฟฟ้า 29 ปรมาณู มีน้ำหนัก 63.54 (เท่าของไฮโดรเจน) ทองคำ 1 ปรมาณู มีจำนวน ปรมาณูไฟฟ้า 79 มีน้ำหนัก 197.2 (เท่าของไฮโดรเจน)

7. พระพุทธศาสนากล่าวถึงดวงอาทิตย์ดวงจันทร์และโลกที่มีมนุษย์อยู่ว่า มิใช่มีเพียงเท่าที่มองเห็นด้วยตาจากโลกของเรา แต่ยังมีอีกมากมาย ดาราศาสตร์ก็กล่าวว่าดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดาวเคราะห์แบบโลกเราที่อาจมองเห็นได้จากกล้องโทรทรรศน์นั้นมีจำนวนมาก หลักฐานของพระพุทธศาสนาเรื่องนี้ ปรากฏในสังขารูปปัตติสูตร พระสุตตันตปิฎก เล่ม 14 หน้า 221 และพระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 หน้า 292-293

8. พระพุทธศาสนากล่าวถึงกฎธรรมดาของการดึงดูดว่า น้ำตกจากที่สูงย่อมไหลลงสู่ที่ต่ำ (อุหนฺโต อุทกํ วฏฺฐํ ยถา นิมนํ ปวตฺตติ) คราวนี้กล่าวถึงเรื่องของจิตใจ พระพุทธศาสนาแสดงว่า

มีจิตที่ถูกกระแสโลกดึงดูดให้ไหลไปตามโลก ซึ่งเรียกว่า โลภจิต และจิตที่สูงเหนือโลกหรือข้ามพ้นโลก แต่ไม่ใช่สูงขึ้นได้เอง ต้องมีวิธีการอบรมฝึกหัด จิตที่สูงข้ามพ้นจากกระแสโลกนี้ เรียกโลกุตตรจิต ในวิทยาศาสตร์กายภาพแสดงว่าน้ำย้อมไหลลงที่ต่ำ แต่น้ำอาจไหลขึ้นที่สูงได้ ถ้ามีแรงดูดหรือแรงผลักดัน ยิ่งกว่านั้น โดยอาศัยความร้อน น้ำกลายเป็นไอ ลอยขึ้นสู่ที่สูง กลายเป็นเมฆได้ในวิทยาศาสตร์ชีวภาพ เฉพาะวิชาจิตวิทยา มีการแสดงถึงการยกไลเมน (Limen) ให้สูงกว่าสิ่งเร้า (Stimulus) ซึ่งพูดง่าย ๆ ก็คือ ขนระดับจิตให้สูงกว่าอำนาจฝ่ายต่ำ

ลีลาแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์

การกล่าวถึงลีลาแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ ทำให้เราได้มีโอกาสพิจารณาถึงการสอนอย่างมีเหตุผลและเป็นวิทยาศาสตร์ในตัวของพระพุทธศาสนาเป็นข้อ ๆ ไป :-

(1) ทฤษฎีเรื่องทำอะไร จึงจะหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งใช้ศัพท์ว่าของจริงอย่างประเสริฐ “อริยสัจ” ของพระพุทธศาสนา มีลักษณะหรือลีลาเป็นวิทยาศาสตร์โดยสมบูรณ์ คือ :-

1. แสดงผล คือ ความทุกข์ว่าได้แก่อะไร
2. แสดงเหตุ คือ ความทะยานอยากว่า ทำให้ทุกข์เกิด
3. แสดงผล คือ ความดับทุกข์ว่าได้แก่ดับความทะยานอยากได้
4. แสดงเหตุ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ที่เรียกว่า อริยมรรค หรือมรรคมีองค์ 8

คุณลักษณะพิเศษ ในการแสดงเรื่องอริยสัจ ที่มีลีลาเป็นวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ก็คือคำสรุปที่ว่า ตราบใดพระองค์ก็ยังมีได้ปฏิบัติได้ผลเห็นจริงในอริยสัจ 4 ประการนี้ ตรานั้น พระองค์ก็ยังไม่ประกาศพระองค์ว่าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อันแสดงว่าทฤษฎีอริยสัจไม่ใช่ทฤษฎีเฉย ๆ แต่เป็นภาคปฏิบัติที่ได้ลงมือกระทำจนประจักษ์ผลมาแล้วด้วย ฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจในพระธรรมเทศนาครั้งแรกของพระองค์จึงเป็นการเริ่มต้นศักราชวิทยาศาสตร์ทางจิตใจ

(2) คำสอนเรื่องทางสายกลาง (The Middle Way) ซึ่งไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป เป็นการไม่ตกอยู่ในฝ่ายสุดโต่งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (Extremes) ก็คือ คำสอนเรื่องมัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ (Moderation) คือ ความพอเหมาะพอควรที่ดี มีลีลาเป็นวิทยาศาสตร์ ก็เพราะในทางวิทยาศาสตร์เองถึงกับมีเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อเป็นมาตรวัดความพอเหมาะพอดี เช่น วัดอุณหภูมิ วัด

ความเร็ว วัดความชื้น วัดกระแสไฟฟ้า และวัดความดันของไอน้ำเป็นต้น เพราะความพอเหมาะพอดี ย่อมเป็นเครื่องกันความผิดพลาดทั้งหลายได้เป็นอย่างดี

(3) คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแบ่งเป็นเหตุผลสายเกิดส่วนหนึ่ง เหตุผลสายดับส่วนหนึ่ง มองในแง่เกิดก็เป็นเหตุผลส่งต่อ ๆ กันให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ตลอดสาย มองในแง่ดับ ก็เป็นเหตุผลส่งต่อ ๆ กันให้ดับสิ่งต่าง ๆ ตลอดสาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงอวิชา (ไม่รู้ความจริงที่จะเป็นเหตุพ้นทุกข์ได้) ว่าเป็นรากเหง้าฝ่ายเวียนว่ายตายเกิด และแสดงถึงอวิชาตัวเดียวกันนั้นแหละว่าถ้าดับเสียได้ คือแก้ไขเป็นรู้ความจริงที่จะเป็นเหตุพ้นทุกข์ได้ ก็เป็นต้นเหตุให้ดับเครื่องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปเป็นทอด ๆ การแสดงอย่างนี้มีลึกลับเป็นวิทยาศาสตร์ดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 5 ของการเปรียบเทียบข้อที่พระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ แต่ในที่นี้ได้กล่าวถึงลึกลับแห่งคำสอนว่าได้ให้เหตุผลติดต่อกันอย่างน่าสนใจ

จากการที่พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษ ที่มีคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่ให้เชื่ออย่างมกมาย นิยมให้มีการค้นคว้าพิสูจน์ทดลองนั้นย่อมแสดงว่า พระพุทธศาสนาได้ให้แนวทางวิทยาศาสตร์มาก่อนที่วิทยาศาสตร์ของโลกจะเกิดเป็นเนื้อเป็นตัวขึ้นอย่างไร

ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ ย่อมจะทราบดีว่า นักวิทยาศาสตร์ได้ถูกทางศาสนาจับมาเผาไฟ เพราะความเชื่อไม่ลงรอยกันมากต่อมาก แต่ประวัติศาสตร์การบีบคั้นความเชื่อเช่นนั้นไม่มีในพระพุทธศาสนา

แม้ความคิดเห็นเรื่องสร้างโลก ทางพระพุทธศาสนาจะมีได้สอนไว้ให้เชื่ออย่างที่บางศาสนาถือเป็นหัวใจของศาสนาที่จะต้องให้มนุษย์เชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลกก็ตาม แต่ในทางพระพุทธศาสนาก็สอนไว้เป็นกลาง ๆ ว่า สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัย คำว่า เหตุปัจจัยในที่นี้เป็นคำกลาง ๆ นักวิทยาศาสตร์สาขาดาราศาสตร์เชื่อว่าหมอกเพลิง (Nebula) เป็นต้นเหตุให้เกิดดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์เป็นเหตุให้เกิดโลก โลกหรือดาวเคราะห์ (Planets) เป็นเหตุให้เกิดดวงจันทร์ ซึ่งเป็นการขัดกับบางศาสนา แต่ก็ขัดกับหลักเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา ถ้าสนใจในวิชาวิทยาศาสตร์ก็จะทำให้ศึกษาเปรียบเทียบได้ดียิ่งขึ้น

บทสรุป

ข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ข้อความที่กล่าวมาแต่ต้น ถึงคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนานั้นเป็นเพียงส่วนเล็กน้อยหรือสังเขป ถ้าจะกล่าวกันอย่างละเอียดพิสดารก็ควรจะเป็นหนังสือชุดเล่มโต ๆ หลายเล่ม อย่างไรก็ตาม เมื่อท่านอ่านมาถึงบทสุดท้าย ท่านก็คงได้รู้สึกบ้าง ไม่น่าก็น้อยว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่ถ้าจะนับถือกันแล้ว ก็นับถือได้อย่างมีเหตุผลชวนให้นับถือ ทั้งเป็นตัวอย่างที่ดี ที่แสดงว่าคนเราเริ่มต้นด้วยไม่มีอะไร แต่ถ้ามีความพากเพียรประกอบคุณงามความดีอยู่เสมอแล้วก็จะเจริญก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้นศาสตราจารย์ผู้สอนศาสนาคงจะมีน้อยท่านที่กล้าเล่าประวัติส่วนตัวของท่านว่าเคยเป็นคนไม่ดีอะไรมาแล้วในอดีต แต่พระพุทธเจ้าของเราทรงรับว่าพระองค์ได้เคยทำอะไรต่ออะไรที่ไม่ดีมาในอดีตมากหลาย เคยตกนรกมาแล้ว ขึ้นสวรรค์มาแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์จึงมีพระเมตตากรุณาต่อบุคคลทุกประเภท ไม่ใช่มานั่งตั้งหน้าค่าตาคนไม่ดี หากเห็นอกเห็นใจและพยายามอย่างยิ่งที่จะจูงคนไม่ดีให้สูงขึ้นกลายเป็นคนดีต่อไป

พระพุทธศาสนาสอนไม่ให้ดูหมิ่นตน หรือทอดทิ้งตน ให้พยายามก่อร่างสร้างตน ทั้งทางเศรษฐกิจและทางศีลธรรม เพื่อเจริญควบคู่กันไป แม้ในการสอนเศรษฐกิจก็ยังมีคำสอนเศรษฐกิจชั้นในหรือชั้นสูง คือให้มีคุณธรรมเป็นทรัพย์ที่เรียกว่า อริยทรัพย์ หรือทรัพย์ประเสริฐ

อนึ่งคุณลักษณะพิเศษที่นำมากล่าวในหนังสือเล่มนี้ ได้เลือกที่ดีเด่นและไม่ซ้ำกับศาสนาอื่นโดยมาก เพราะฉะนั้น หนังสือนี้ จึงมิได้แสดงหลักธรรมทุกอย่างในพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์โดยตรง ยังมีอยู่อีกหลายข้อหลายประการที่มีได้อธิบายไว้

ผู้เขียนได้เคยรวบรวมหลักพระพุทธศาสนาไว้ย่อ ๆ 20 ข้อ พิมพ์ขึ้นแพร่หลายมาแล้วเรื่องหนึ่ง ในโอกาสต่อไปอาจจะรวบรวมเพิ่มขึ้นและอธิบายโดยละเอียดอีกต่างหาก ในบทสรุปนี้ใคร่เสนอคำสั้น ๆ พรรณาว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไรหรือสอนอะไรไว้ เพื่อเป็นคติเตือนใจเป็นการจบลงด้วยการประมวลข้อธรรมทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้ :-

- (1) พระพุทธศาสนาสอนให้พยายามพึ่งตัวเอง ไม่ให้มัวคิดแต่จะพึ่งผู้อื่น
- (2) พระพุทธศาสนาสอนให้ทำความดี เพราะเห็นแก่ความดี ไม่ใช่ทำด้วยความโลภ คืออยากได้สิ่งตอบแทน หรือทำด้วยความหลง คือไม่รู้ความจริงบางครั้งนึกว่าดีแต่กลายเป็นทำชั่ว
- (3) พระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านยิ่งสำหรับภุหุสัสถ์ การตั้งเนื้อตั้งตัวได้ต้องมีความขยันหมั่นเพียรเป็นข้อแรก

(4) พระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่นให้เอาใจเขามาใส่ใจเราให้รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

(5) พระพุทธศาสนาสอนว่า การอยู่ในอำนาจผู้อื่นเป็นทุกข์ จึงสอนให้มีอิสรภาพ ทั้งภายนอกและภายใน อิสรภาพภายใน คือไม่เป็นทาสของกิเลส หรือถ้ายังละกิเลสไม่ได้ ก็อย่าถึงกับปล่อยให้กิเลสบังคับมากเกินไป

(6) พระพุทธศาสนาสอนให้เอาชนะความชั่วด้วยความดี ให้ระงับเวรด้วยการไม่จองเวร และในขณะเดียวกัน ก็ให้พยายามทำตนอย่าให้มีเรื่องทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ให้รู้จักผูกไมตรีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

(7) พระพุทธศาสนาสอนให้ประกอบเหตุ คือลงมือทำเพื่อให้เกิดผลที่มุ่งหมาย ไม่ใช่ให้คิดได้ด้อย่างลอย ๆ โดยคอยฟังโชคชะตา หรืออำนาจลี้ลับใด ๆ

(8) พระพุทธศาสนาสอนให้มีความอดทนต่อสู้กับความยากลำบากและอุปสรรคทั้งหลาย ไม่เป็นคนอ่อนแอ พอพบอุปสรรคก็วางมือทิ้ง ถือว่าความอดทนจะนำประโยชน์และความสุขมาให้

(9) พระพุทธศาสนาสอนมิให้เชื่ออะไอย่างงมงายไร้เหตุผล ให้ใช้ปัญญากำกับความเชื่ออยู่เสมอ นอกจากนั้นยังสอนให้รู้จักพิสูจน์ความจริงด้วยการทดลอง การปฏิบัติ และการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน

(10) พระพุทธศาสนาสอนกว้างกว่าเทศบาล และรัฐบาล คือเทศบาลปกครองท้องถิ่น รัฐบาลปกครองประเทศ โดยสอนให้มีโลกบาล คือธรรมอันปกครองโลก ได้แก่หิริ ความละอาย แก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต

(11) พระพุทธศาสนาสอนให้มีสติกับปัญญาคู่กัน คือให้มีเฉลียวคู่กับฉลาด ไม่ใช่เฉลียวอย่างเดียว หรือฉลาดอย่างเดียว จึงสอนให้มีสติกับสัมปชัญญะคู่กัน และถือว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก

(12) พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ เช่น ที่สอนให้เคารพในการศึกษา ให้มีการสดับตรับฟังมาก ให้คบหาผู้รู้หรือคนดีและสนใจฟังคำแนะนำของท่าน โดยเฉพาะได้สอนว่าไม่สรรเสริญความหยุดอยู่ในคุณความดี สรรเสริญแต่ความเจริญก้าวหน้า

(13) พระพุทธศาสนาสอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งทางวัตถุและทางน้ำใจเพื่อจะได้อยู่เป็นผาสุกร่วมกันในสังคม

(14) พระพุทธศาสนาสอนมิให้ปลุกศัตรูหรือมองเห็นใครต่อใครเป็นศัตรู โดยเฉพาะไม่สอนให้เกิดชิงชังคนนับถือศาสนาอื่น จึงนับว่าเป็นศาสนาที่มีใจกว้างขวาง

(15) พระพุทธศาสนาสอนมิให้ใช้วิธีอ่อนหวานบงบงสรรงเพื่อให้สำเร็จผลแต่สอนให้ลงมือทำเพื่อให้เกิดผลที่มุ่งหมายนั้นให้ถูกต้อง

(16) พระพุทธศาสนาสอนให้มองโลกโดยรู้เท่าทันความจริงที่ว่า มีความไม่เที่ยงแท้ถาวรทนอยู่ไม่ได้และไม่ใช่ว่าคนที่พึงยึดถือ จะได้มีความปลอดภัย โปร่งใจ ไม่ยึดมั่นจนเกินไป ซึ่งจะ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้โดยง่าย

(17) พระพุทธศาสนาสอนให้ถือธรรม คือความถูกต้องตรงเป็นใหญ่ ไม่ให้ถือตนเป็นใหญ่ หรือถือโลกเป็นใหญ่ พุดง่าย ๆ ก็คือไม่ถือบุคคลเป็นสำคัญ แต่ถือธรรมหรือความถูกต้องเป็น สำคัญ

(18) พระพุทธศาสนาสอนปรมาตม์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือให้รู้จักความจริงที่เป็นแก่น ไม่หลงติดอยู่ในความสมมติต่าง ๆ เช่น ลาภยศเป็นต้น แต่ในการเกี่ยวข้องกับสังคม ก็สอนให้รู้จัก รับรองสมมติ ทางกายและวาจาตามสมควร เช่นเมื่อเข้าประชุมชนก็ให้ทำตนให้เข้าได้กับประชุม ชนนั่น ๆ ให้ใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องตามสมมติบัญญัติ ไม่ใช่เมื่อถือว่าไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาแล้ว ก็เลยเข้ากับใครไม่ได้ การที่พระพุทธศาสนายั่งยืนมาได้ ก็เพราะถึงคราวรับรองสมมติบัญญัติ ก็ รับรองตามสมควร ถึงคราวสอนใจให้รู้เท่าสมมติบัญญัติ ก็ให้สอนใจมิให้คิดให้หลงจนเป็นเหตุ มั่วเมวมาย

(19) พระพุทธศาสนาสอนธรรมตั้งแต่ขั้นต่ำ จนถึงธรรมชั้นสูง แต่ละประเภทเหมาะแก่จริต อหิชาศีล และความสามารถของแต่ละคน เหมือนให้อาหารแก่เด็กอ่อนแก่เด็กโตตามความ เหมาะสมฉะนั้น

(20) พระพุทธศาสนาสอนว่า ปัญญาเป็นเครื่องส่องทางแห่งชีวิตที่นับเป็นแสงสว่างในโลก และได้สอนต่อไปว่าปัญญานั้นทำให้เกิดได้ ไม่ใช่ปัญญาตามบุญตามกรรม การทำให้เกิดปัญญา คือการคิด การศึกษาดับดับฟัง และการลงมือปฏิบัติอบรมให้เกิดปัญญา

(21) พระพุทธศาสนาสอนหนักแน่นในเรื่อง ความเป็นผู้กตัญญูรู้คุณผู้อื่น และกตเวทิตอบ แทนคุณท่าน และสรรเสริญว่าใครมีคุณชื่อนี้ชื่อว่าเป็นคนดีและประพฤติดีเป็นสวัสดิมงคล

(22) พระพุทธศาสนาสอนให้ดับทุกข์ โดยรู้จักว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นต้นเหตุ และการดับความทุกข์ได้แก้ดับเหตุของทุกข์ รวมทั้งให้รู้จักข้อปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับทุกข์ด้วย จึงชื่อว่าสอนเรื่องดับทุกข์ได้อย่างมีเหตุผลซึ่งควรจะได้ศึกษาและปฏิบัติตาม

(23) พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ย่ำยี หรือซ้ำเติมคนที่ทำอะไรผิดไปแล้วควรจะช่วยกันให้กำลังใจในการกลับตัวของเขา ไม่ควรดูหมิ่นเหยียดหยาม พระพุทธเจ้าเองก็เคยทรงเล่าเรื่องความผิดของพระองค์ในสมัยยังทรงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ อันแสดงว่าตราบไฉยังมีกิเลส ตราบนั่นก็อาจทำชั่วทำผิดได้ แต่ข้อสำคัญถ้ารู้ว่าอะไรผิดอะไรชอบแล้วจะต้องพยายามกลับตัวให้ดีขึ้นเสมอ

(24) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้เห็นอกเห็นใจคนอื่น ผู้ที่ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่นจะเพราะชาติสกุล เพราะทรัพย์ หรือเพราะเหตุอื่นใดก็ตาม ไม่ชื่อว่าปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

(25) พระพุทธศาสนาสอนว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว หว่านพืชเช่นใดก็ได้ผลเช่นนั้น จึงเท่ากับสอนให้หว่านแต่พืชที่ดี คือพยายามทำแต่กรรมดี พยายามละเว้นความชั่วทั้งหลาย

(26) พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักละอายใจตนเอง และเกรงกลัวต่อความชั่วช้าทุจริต โดยถือว่าคุณธรรมทั้ง 2 นี้ มีอยู่ในที่ใดย่อมคุ้มครองได้ตลอดทั่วทั้งโลก และจัดเป็นคุณธรรมของเทวดาด้วย

(27) พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี ให้ระงับเวรด้วยการไม่จองเวร ให้ระงับความโกรธด้วยความไม่โกรธ ใหม่ ๆ อาจทำได้ยากแต่ถ้าลองฝึกหัดทำดูบ้าง จะได้รับความเย็นใจ สงบร้อน หมดเวรหมดภัย

(28) พระพุทธศาสนาสอนว่า การคบเพื่อนที่ดีย่อมจะชวนกันไปในทางดี พระอานนท์เสนอว่าเป็นกึ่งพรหมจรรย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นตัวพรหมจรรย์โดยสมบูรณ์ทีเดียว แสดงว่าทรงยกย่องกัลยาณมิตรมาก

(29) พระพุทธศาสนาสอนให้รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยด้วยศีล ให้รักษาจิตให้สงบไม่ฟุ้งซ่านด้วยสมาธิ และให้รักษาทีฆ คือความเห็นมิให้ผิดให้ไปตรงทางด้วยปัญญา ฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นข้อปฏิบัติตามลำดับต่ำสูงทางพระพุทธศาสนาด้วยปัญญา บุคคลอาจแก้ทุกข์ได้ ด้วยปัญญานุคคลย่อมมีแสงสว่างส่องทางชีวิตให้ดำเนินไปได้โดยราบรื่น ด้วยปัญญานุคคลย่อมไม่ทำอะไรที่ผิดพลาด ปัญญาจึงเป็นที่มาแห่งคุณงามความดีทั้งหลาย

(30) พระพุทธศาสนาสอนให้ผ่อนคลายความยึดมั่น ความถือตัวถือตนให้เหลือน้อยเท่าที่จะทำได้ คนยังมีความยึดถือหรือถือตัวถือตนมากเพียงใด ก็มีความทุกข์ความเดือดร้อนมากเพียงนั้น

(31) พระพุทธศาสนาสอนให้รู้สภาพธรรมดา 3 ประการของสิ่งทั้งหลาย และให้พิจารณาด้วยปัญญาอยู่เสมอ นั่น คือความไม่เที่ยงถาวร (อนิจจตา) ความทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขตา) และความเป็นของมิใช่ตัวตน (อนัตตตา) เพื่อเป็นทางปิดกั้นความกลัดกลุ้มเดือดร้อนทั้งปวง

(32) พระพุทธศาสนาสอนว่า ถ้าไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไรดี เพราะข้อปฏิบัติมีมากเกินไป ก็สอนให้ปฏิบัติเพียงอย่างเดียว คือให้รักษาคัมภีร์วจิตให้เป็นไปถูกต้องทาง เสร็จแล้วจะเป็นอัน คัมภีร์กาย วาจา และอื่น ๆ ไปในตัว

(33) พระพุทธศาสนาสอนทางสายกลาง ระหว่างการทรมานตัวเองให้เดือดร้อน กับการปล่อยตัวให้เลิกละเกินไป และสอนทางสายกลางระหว่างความเห็นที่ว่างกับความเห็นที่ว่างขาดสูญ การสอนทางสายกลางนี้ ย่อมเป็นประโยชน์ในที่ทุกสถาน อะไรก็ตามมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ถึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป ย่อมไม่ดี

(34) พระพุทธศาสนาสอนให้รับฟังความคิดเห็นของคนอื่นบ้าง ไม่เป็นคนถือว่ายากสอนยากคนที่ฟังความคิดเห็นของผู้อื่นย่อมมีโอกาสแก้ไขความผิดพลาดบกพร่องของตนเองอยู่เสมอ

(35) พระพุทธศาสนาสอนเป็นวิภาษวาทะ กล่าวคือ จำแนกตามเหตุผลที่แท้จริง เช่นเมื่อมีปัญหาว่า เชื่อว่าความจริงแล้ว ควรจะพูดเรื่อยไปโดยไม่มีขอบเขตหรือ พระพุทธศาสนาสอนว่าความจริงที่จะพูดนั้นควรมีประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย จึงค่อยพูด และก็ควรรู้จักกาลเวลาที่จะพูดด้วย ไม่ใช่พูดพร่ำเพรื่อไป

(36) พระพุทธศาสนาสอนว่า คนพาลมีการเพ่งโทษผู้อื่นเป็นกำลัง บัณฑิตมีการเพ่งโทษตัวเองเป็นกำลัง จึงแสดงว่าไม่ควรว่านวายแต่จะแก้ความไม่ดีของคนอื่นให้มากนัก ดูเลตัวเองให้ดีก่อนแล้วจึงค่อยคิดแก้คนอื่นในภายหลัง

(37) พระพุทธศาสนาเป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมและสมบัติผู้ดี ที่ละเอียดอ่อนและประณีตของโลก

(38) พระพุทธศาสนาสอนให้สงบระงับไม่วุ่นวาย และสอนให้เห็นว่าลาภสักการะและชื่อเสียงนั้น ถ้าไม่รู้จักใช้ ไม่รู้จักพิจารณาก็กลายเป็นของร้ายกาจหรือเป็นพิษได้

(39) พระพุทธศาสนาสอนให้พิจารณาให้รู้เท่าทันเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างทำให้ชอบใจในครั้งแรกแล้วก่อนทุกข์เดือดร้อนให้ในภายหลัง รูปพระพุทธเจ้าตอนผจญมารนั้นเป็นคติสอนใจดีมาก

อาวุธของพญามารกลายเป็นดอกไม้รูปเทียนมาบูชาพระพุทธเจ้า นี่แสดงว่าสิ่งที่เปื้อนพิษสำหรับผู้อื่น แต่เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาแล้ว ก็อาจเป็นดอกไม้รูปเทียนมาบูชาได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ถ้าไม่มีความเกิด ความแก่ ความตาย พระองค์ก็คงมิได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงว่าเรื่องที่คนทั้งหลายเห็นเป็นของธรรมดา ก็ตาม เป็นของน่าเกลียดน่ากลัวก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงนำมาเป็นคติ หรือหาประโยชน์ได้จากสิ่งเหล่านั้น จึงมีคำกล่าวว่า ผู้มีความรู้มองทุกอย่างเป็นธรรม เหมือนหมอผู้สามารถมองเห็นไม้ทุกอย่างเป็นยารักษาโรคได้ทั้งสิ้นฉะนั้น

(40) พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักเสียสละเป็นชั้น ๆ ให้สละสุขเล็กน้อยเพื่อสุขอันสมบูรณ์ ให้สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ ให้สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และให้สละชีวิตเพื่อรักษาธรรม เป็นการสอนให้ยกจิตใจให้สูงขึ้นในที่สุด

(41) พระพุทธศาสนาสอนให้ยอมเสียสละน้อย เพื่อไม่เสียมาก เพราะฉะนั้นเมื่อมีเหตุอะไรเกิดขึ้น อันจะต้องเสียสละบ้างก็ควรพิจารณา ถ้าควรยอมเสียสละได้ก็จะเป็นการตัดต้นเหตุที่ทำให้เสียมากเป็นอย่างดี เพียงการทนเหตุการณ์เล็กน้อยกับทนไม่ได้แล้วก่อเรื่องขึ้น ก็จะเป็นตัวอย่างอันดีที่ให้อริยชนเรื่องนี้ได้

(42) พระพุทธศาสนาสอนว่า เมื่อมีศีล คือรักษากาย วาจาให้เรียบร้อยได้ ย่อมเป็นอุปการะให้สมาธิเกิดได้เร็ว สมาธิคือการที่ใจตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน เมื่อมีสมาธิก็ช่วยให้เกิดปัญญาได้สะดวกขึ้น

(43) พระพุทธศาสนาสอนว่า ทุกคนที่เกิดมามีขวนเกิดมาในปากคนละเล่ม เป็นขวานที่ถ้าไม่รู้จักวิธีใช้ ก็จะฟันตนเองให้พินาศไปได้

(44) พระพุทธศาสนาสอนรวบยอดให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือ สอนไม่ให้ลืมนอน หลับ หลง หรือขาดความระมัดระวัง ท่านถือว่าความประมาทเป็นทางแห่งความตาย และความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย จึงควรตั้งอยู่ในความไม่ประมาททั่วกัน

(45) พระพุทธศาสนาสอนให้ลงมือปฏิบัติเพื่อจะได้รู้แจ้งผลดีด้วยตนเองไม่ต้องเดาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตราบไคยังเดาอยู่ ตรานั้นยังไม่ชื่อว่ารู้ความจริง

คัดลอกจาก.. <http://www.dharma-gateway.com/ubasok/sucdeep/sucdeep-01-00.htm>

รวบรวม เรียบเรียง จัดทำเป็น E-Book โดย Dhammaintrend